
Ömer Polat
Saragöl
Roman
EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL

BASIM YAYIN

Ömer Polat

Saragöl

Roman

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **456**

Ömer Polat: Saragöl

Genel Kapak Tasarım: **Savaş Çekiç**

Kapak Uygulama: **Devrim Koçlan**

ISBN **978-605-4156-99-3**

© Evrensel Basım Yayın **2011** - Sertifika No **11015**

Birinci Basım Aralık 2011

Baskı: Ezgi Matbaası Sertifika No: 12142
Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna / İstanbul
T: 02124522302 - 6549418 - ezgimatbaa@mynet.com - www.ezgimatbaa.net

Saragöl

I

Dılo Bey duvardan yana döndü. Altındaki somya dayanamadı Dılo Bey'in yüküne, gıcırdadı. Aladağlar'dan kurtulan gün penceredeki kirli perdenin arasından süzülmüş karşı duvarda oynaşıyordu. Gözlerini açtı. Bir iki kırpıştırdı. "Ohooo, nerdeyse kuşluk olmuş," diye geçirdi içinden. Kalkmak istedi, kalkamadı. Akşamdan yeni karısı Seyro'da yumuşattığı gövdesi ölü gibi duruyordu yatağın içinde. Bir zaman duvara vuran gün ışığını seyretti. İnce bir çubuk gibi pencereden uzanan ışığın içinde binlerce toz zerresi oynaşıyordu. Işık çubuğunun içinden çıkmıyor, köpek yarasına düşmüş kurt gibi kaynaşıyorlardı durmadan.

Gide gide uyuşukluğu açıldı. Önce kollarına can geldi. Kıllı elleri yorganın altına uzandı, karnını, bacaklarını kaşıdı. Sonra başucunda duran sigara paketine uzandı kıllı ellerden biri. Paketten kırmızı başlı bir sigara çıkardı, yaktı. Derin bir kullep aldı sigaradan. Nefesini bir zaman içinde tuttu, sonra tütünü ışık çubuğuna doğru var gücüyle üfledi. Tütün ışık çubuğuna ulaştı. Tozlar birbirine girdi. Dumana yol verdiler. Duman ışığı deldi çıktı. Oyun hoşuna gitti Dılo Bey'in. İkincide daha yavaş üfledi. Duman zor ha zor ulaştı ışığa. Dumanın ucu ışığın içinde kaldı.

Ağzındaki dumanı üçüncü kez ışığa üfleyecekken kapı usulca

aralandı. Seyro'nun kofili başı göründü kapıda. Dılo Bey'in kıllı kaşları çatıldı, dumanı yorganın üstüne boşalttı. Seyro ürkek ürkek yanaştı yatağın yanına. Boyun büktü, el bağladı. Dılo Bey'in gözleri kofisinden, kara pürçeklerinden, aralı ince dudaklarından başlayıp halhallı ayaklarına kadar süzdü yeni karısını. Süzdükçe yüzü buruştu, kaşları çatıldı. Bir bedlik geldi kıllı yüzüne. Tiksindi ince yapılı, kara gözlü, kuğu boyunlu Seyro Hanım'dan.

"Öyle yoksul iti gibi baş ucuma dikileceğine, git ayran getir çabuk," dedi.

Seyro Hanım'ın elleri düştü yanına. Yeri incitmeden yürüdü, aralık kapıdan süzüldü gitti.

"İtoğlitin karısı," dedi Dılo Bey ardından, "bir sene bile dayanamadı. Dersin on yıldır yatıyor altıma."

Canı sıkıldı. Kalktı yataktan. Giyinirken Seyro Hanım'ı ilk gördüğü günü düşündü.

"Bu kara kuru karının neyini beğenmişim o zaman? Hep Apo Sılho'nun övmesine kurban gittik. Yok şöyle güzelmiş, yok Şero Bey'in oğlunun gözü varmış, yok koca Saragöl'de Seyro'nun güzelliğine ulaşacak daha başka birisi yokmuş. Hep o ihtiyarın sözüne yandım," diye söylendi bir yandan da.

Pantolonunu pijamasının üstüne çekti. Kemerini sıkarken Seyro'yla olan ilk gecesini anımsadı. Sessizce altına yattığı o geceyi. O başını yastığa gömüp acısını gırtlağında boğduğu, gözlerinin kanlandığı, dişleriyle yastığı çiğnediği, bağıramadığı o geceyi. Ve ondan sonraki gecelerde hiç değişmedi Seyro. Uysal, boyun eğen, acı çeken.

"Yediğini yel, içtiğini sel götürüyor sanki itoğlitin kızının," dedi ceketini omzuna atarken.

Seyro Hanım, elinde bir bakır tas, başı önünde girdi kapıdan. Dılo Bey'in önünde durdu, tası uzattı, bekledi. Dılo Bey ellerine baktı Seyro'nun. Bakır tas titriyordu içindeki ayranla birlikte.

"Bu karıda bir tası bile tutacak güç yok. Bir de bana dayanacak bu haliyle," diye düşündü özözüne.

Tası aldı dibine kadar içti ayranı. Bir eliyle tası Seyro'ya uzatırken öbür eliyle de bıyıklarına bulaşan ayranı sildi.

"Durma öyle karşımda itoğliti," dedi divan duran karısına, "beni yeni mi görüyorsun? Tez kahvaltımı hazırla!"

Seyro, başını önüne indirdi, döndü, yürüdü. Dılo Bey hizmetkârlarına baktığı gibi baktı karısının ardından. Yüzü buruştu, alt dudağı bıyıklarının altında kayboldu.

"Sanki bir kadına değil de, bir merteğe elbise giydirmişsin. Anlaşılan bunun da cılkı çıktı. Şimdi bunu da yollamalı öbürlerinin yanına, yardıma. İşi bundan sonra koyun sağmak, buğday elemek olsun. Hem bizim, öbür karılar da sevinir. Yoksa artık bundan bana karılık beklemek boşuna," diye söylendi.

Seyro, ocağı yaktı, bir çaydanlık suyu üstüne koydu. Sonra ocağın yanına büzüldü, ufaldı. Çok geçmeden çaydanlık ince bir cızıltı tutturdu. Ilık bir şeyler doldu Seyro'nun içine. Gözleri yerde, daldı gitti.

Uzaklara. Kızlık günlerine.

Yoksulluk içinde onurlu babası, elleri koynundan çıkmayan yetim boyunlu anası geldi durgun gözlerinin önüne. Sonra da adlarını karıştırdığı bir sürü çıplak, keçi ayaklı, yapışık karınlı kardeşleri. Ardından sökün etti Dılo Bey'in elçileri. Göbekli, yılışık suratlı elçileri. Elçiler önünde çaresiz kalan onurlu babası. Unuttuğu ağlamayı bulmaya çabalayan anası. Öz boğazına toplanan düğüm düğüm hıçkırıklar. Kapı ardında boynu bükük beklediği o gece. Kapıyı delen babasının yılgın sözleri: "Hele az müsaade edin, bir de eve danışayım," dediği sözleri. Birbirine sokulmuş titreşen kardeşleri, uyuyan sarı inekleri. Babasının ev tarafına ulaştırdığı "Çaresizim kızım, çaresizim. Seni isteyen Dılo Bey. Aladağ'ın Kürt'ü değil ki kovayım. Biz dalsızız, budaksızız kızım... Dılo Bey'e yetmez gücümüz. Yoksa ben istemez miydim seni gönlünün istediği birine vermeyi? İstemez miydim?.. Dılo Bey senin baban yaşında... Ama baban gibi besisiz, arık değil. Görkemli, dalı güçlü, namlı. Kanın kaynar zamanla. Isınırsın. Hiç değilse karnın doyar. Zati koca dediğin ne ki? Dalını sıcak, karnı-

nı dolu tuttu mu yeter. Ey, bunlarsa Dılo Bey'de derya deniz. Beni anla kızım. Sana karşı boynum eğri..."

Sonra başını önüne indirip o kara gülmez babasının ufak ufak ağladığı. Dalından evi dolduran hıçkırıklar. Sarı ineğin acı acı böğürdüğü. İçinden düğüm düğüm çıkan: "Ver baba... Ver... Ağlama baba... Başlığımı bol iste... Ben gidersem, ben ölürsem hiç değilse kardaşlarım yokluk çekmesinler bu dünyada... Hiç değilse sizin karnınız bir sıcak aş görsün bu ölümlü dünyada..." diye söylediği kendi sözleri.

Ardından babasının boynuna sarılıp doya doya ağladığı. Babasının gözlerini yırtık ceketinde kurulayarak kalktığı, başı önünde odaya girdiği. Dılo Bey'in görkemli elçilerine: "Bir kızdır Dılo Bey'e kurban," dediği. Anasının çocuklardan birini Şamo'lara borç şekere yolladığı. Gelen şekerle anasının titreyen ellerle yaptığı şerbeti çay bardaklarına doldurup küçük bacısıyla odaya yolladığı. Sonra odadan gelen, "Hayırlı olsun. Allah boya başa çıkarsın," sözleri. Gene o gece küçük bacısıyla Şamo'ların Reco'ya: "Seyro dedi ki artık benden umudu kessin. Kavuşmamız mahşere kalsın," haberi.

Bir hafta sonra da gelin gittiği. Duvaksız, çeyizsiz. O günün gecesi de Dılo Bey'in altında ezilip, yok olduğu. Dılo Bey'in hayınlığı, zalimliği, uçkur delisi olduğu. İlk ayların güzel geçtiği, yerini aldığı üçüncü karısının acı çektiği, öbür ikisinin üçüncü için, "bir yardımcı geldi," diye sevindikleri.

Ocağın üstündeki çaydanlık kaynamasa, kapağını kucağına fırlatmasaydı, belki de Seyro kurtulamayacaktı dalgınlığından. Kapağın fırlamasıyla sıçradı kalktı. Bir sandıktan tereyağı, bal çıkardı. Çayı deme koydu.

O da anlıyordu Dılo Bey'deki değişikliği. Huysuzluğunu, vurdum duymazlığını. Eskiden dolu dolu gelen beyinin şimdi her kasabaya indikçe eli boş döndüğünü görüyor, düşünüp taşınıp bir yakaya çıkaramıyordu. Kusuru özünde aradıkça tedirginleşiyor, eli ayağı bir şey tutmaz oluyordu. Dılo Bey onun ilk erkeği idi. Öl dese ölürdü. Ama Dılo Bey'in gözü kendisini görmüyordu artık.

Muska yaptırtmıştı Melle Misto'ya. Gizlice içtiği sulara katmış, koca dualar kâr etmemişti Dılo Bey'e. Bir gün, belki çok yakında bir gün atılacaktı kenara. Öbür üç karısı gibi. Ama niye? İşte bunu bilemiyordu Seyro.

Koynuna gireceği geceler süslenmişti. Her gece girmezdi koynuna, ayda bir de olsa öbür üçünün gönlünü almaya giderdi Dılo Bey. Kasabadan şoför Orho'ya getirttiği el yağını sürmüştü yüzüne. Sürme çekmiş kara kirpiklerine, allandırmıştı yanaklarını. Hema çı feyda![1]

Seyro, elinde kahvaltı tepsisi, ikircikli, ürkek açtı kapıyı. Dılo Bey divanda oturmuş pencereden dışarıyı seyrediyordu. Kapının sesine döndü:

"Kahvaltıyı koy, git su getir yıkanayım," dedi yeniden döndü pencereye. Seyro çıktı. Çok geçmeden elinde bir leğen ve ibrikle girdi içeri. Leğeni ayak altına koydu, ibrik elinde bekledi. Dılo Bey kalktı divandan. Kollarını kaldırdı gerindi. Seyro döktü, o, yüzünü yıkadı. Yatağın yanından aldığı havluyu uzattı Seyro. Dılo Bey kurulandı. Havluyu uzatırken:

"Motorlar[2] gitti mi tarlaya?" diye sordu.

"Evet."

Dılo Bey tepsinin başına çöktü. Seyro doldurdu, Dılo Bey içti, yedi. Burnundan nefeslene nefeslene. Eskiden beraber otururlardı sofraya. Hizmeti üçüncü karısı görürdü. Bardakları o doldurur Seyro ile Dılo Bey güle oynaya ederlerdi kahvaltılarını. Dılo Bey şimdi tıkınırken Seyro üçüncü karının o zamanlar çektiği acıyı duydu yüreğinin başında. Acı saplandı bir yerlerine. Nefesi boğazında düğümlendi. Nefes birden boşandı içinden. Dılo Bey başını kaldırdı, Seyro'ya baktı. Lokmasını aceleyle yuttu:

"Neyin var itoğliti? Karnın mı aç, üstün mü çıplak? İt kursağı yağ götürmez dememişler boşuna. Poşa[3] babanın evinde elin boktan çıkmazdı. Ama şimdi hanım oldun, değil mi? Koymuyorsun

1 Ama ne çare.

2 Motor: Traktör.

3 Poşa: Çingene.

ki bir rahat kahvaltı edelim. Ahh, pofff etmekten başka bir şey öğretmedi mi o gebermiş anan?"

Seyro, başını göğsüne indirdi. Acı daha bir çoğaldı. Nefesi gene tıkandı boğazına. Dişlerini sıktı, yüzüne kan seyirtti. Damarlar al al oldu yanaklarında. İçine toplanan nefesi ağır ağır üfledi dişlerinin arasından.

"Hadi kaldır sofrayı," dedi Dılo Bey geğire geğire; "Bir daha da öyle karşımda ohlayıp puflama."

Seyro, sessiz, ürke ürke topladı sofrayı. Başı önünde çıktı. Mutfağa zor attı kendini. Tandırın başına çöktü. Yaşlar sessiz sessiz aktı kara kirpiklerinin arasından. İçi kabardıkça, göz yaşları çoğaldı. Dılo Bey'in birinci karısı girdi içeri. Seyro'ya baktı, umutsuzca başını salladı. Yanına çöktü. Seyro başını kaldırdı, kana bulanmış gözleriyle baktı kadına. Gözleri yalvardı, çare aradı saçlarına ak düşmüş, yüzü yaşlanmış kumasından.

"Ağlama kızım," dedi kadın, "ağlama."

Seyro kollarını kadının boynuna doladı, hıçkırdı.

"Dayanamıyorum ana, gücüm kalmadı artık," dedi hıçkırıkları arasında.

"Dayan," dedi kuması, "dayan kızım. Bu bizim kaderimiz. Bıktı kâfir senden de. Dayan... Bak biz nasıl dayanıyoruz. Ben de bu eve ilk gelin geldiğimde Saragöl'ün en güzel kızıydım. Ama hele şimdi bir bak yüzüme neyim kaldı. Biz Dılo Bey'in şehirden aldığı elbise gibiyiz. Eskiyince bir yenisini alır. Olur ya bazen de eskimeden çıkarır atar senin gibi. Ağlama... Hadi kalk yüzünü yıka, açılırsın."

Dılo Bey ceketini omzuna aldı, dışarı yollandı. Gün yüzüne vurdu ılık ılık. Gözleri kamaştı. Gerindi, ardından esnedi.

Saragöl'de doğa kuduruyordu sevinçten. Traktör homurtuları kuş seslerine karışıp eskiyle yeninin karışımı bir türkü oluyordu sabah yelinin ağzında. Koca ova boyunca sarı sarı mayıs çiçekleri, yer yer mor sarmaşık gülleri, tarla tarla laleler uzayıp gidiyordu dağlara kadar. Aladağlar dağ gülleriyle, Kateviler mavi dumanıyla

selam duruyordu Saragöl'e. Gün, bulutsuz mavi gökyüzünden dalmış seyrediyordu Saragöl'ü. Saragöl'de şimdi bin çeşit çiçekle insanoğlunun bitmez tükenmez savaşı vardı. Saragöl insanı kışın yenik düştüğü doğadan hıncını alıyordu acımadan. Sarı, kırmızı, mavi traktörler ovanın böğrünü deliyordu sanki. Tozu dumana katarak durmadan dinlenmeden karaya buluyorlardı ovayı. Pullukların çelik hopları yarıyordu nemli toprağı. Laleler, kanteperler, kengerler, mor çiçekli sarmaşıklar, kurtkulakları, yaban gülleri boyun büküp devriliyorlardı çelik hopun altında. Baharlarına, Saragöl'lerine doyamadan. Pullukları çeken traktörlerin ardında sığırcıklar, ala kargalar, serçeler. Sürü sürü. Bir küçük kurt, bir solucan umuduyla çırpınıyorlardı pulluğun altını üstüne getirdiği kara toprağın üstünde. Beyaz bir kurda ya da ince bir solucana rastlayınca çamura bulanmış gagalarıyla hemen havalanıyor, binbir çiçekli Saragöl'ün üstünden uçarak yaşama sevinci taşıyorlardı yuvalarına. Kuşları, çiçekleri ve her derde deva binbir çeşit otuyla doğa yaşama savaşı veriyordu Saragöl'ün üstünde. Ama durmadan kaybederek.

Toprak kokusunu önüne katıp gelen ılık bahar yeli Dılo Bey'i doladı. Uykusu dağıldı, uyuşukluğu açıldı. Elleri götünde konağı saran çeperi geçti. Saragöl önünde duruyordu. Kateviler'in yamacında Cımşid Bey'in on haneli köyü. Cımşid Bey'in ak badanalı konağı hayal meyal seçiliyordu. Konak, Dilan'ı düşürdü yadına. İnce belli, çil keklik sekişli, ceylan gözlü Dilan'ı. Cımşid Bey'in kızı Dilan'ı. Bir taşın üstüne çöktü. Başını ellerinin arasına aldı. Kalın parmakları kır saçlarının altına girdi. Kalın kaşlarının altındaki mavi boncuk gözleri Kateviler'in yamacına yaslanmış ak badanalı konakta kaldı.

Gün Dilan'ın da yüzüne vurmuş muydu acep? Uykuda mıydı yoksa? Belki de babasına ayran götürüyordu salına salına. Eteklerini yeldire yeldire yürüdüğü o günü anımsadı. O ilk gördüğü günü.

"Ahh, Dilan," diye sözler düştü dudaklarının arasından; "Ah, ah ki ne ah! Ahh, Dilan o gün bu gözlerim görmez olaydı seni. O

düğüne gitmez olaydım. Ya da sen gelmez olaydın. Koy Şero Bey düşmanlığa vereydi kendini. Koy Saragöl bana düşman kesileydi. Kesileydi de seni görmeyeydim o gün. Ya da o sabah kapıya çıkmaz olaydım. Seni Şero Bey'in evine giderken görmeyeydim. O salına salına gidişini. Ölüyü cana getiren o gidişini görmez olaydım. Göre sormaz olaydım. Bilmeyeydim kim olduğunu. Koy ateşin yaka kavuraydı beni. Bile bile yanacağıma, bilmeden yanaydım. Neydi o sendeki Dilan? Neydi ki böyle bir ateş düşürdün bu yaşımda içime. Ateş ki hem ne ateş. Yanıyorum Dilan, yanıyorum. Yaşım geçti. Sevda bu yaşta zor, Dilan."

Oturduğu taşın üstünden kalktı. Ağır ağır köyün içine doğru yürüdü. Üstü çökmüş, içinde otlar bitmiş, yıkık damların arasından geçti. Yürüdükçe başı döndü. Yıkılmış, harabeye dönmüş evlerin arasına girdi. Dört yanını kuş ekmeği bürümüş, içi evelikli, deli otlu bir harabenin önünden geçerken durdu.

"Apo Sılho'nun harabesi," diye geçirdi içinden, "Ah, keski o keftar[1] olaydı yanımda. Derdimi bir ona açardım. Bir o keftar bilirdi böyle işlerin çaresini. Kovmaz olaydım keşke!"

Sözünün burasında durdu. Sigara yaktı. Derinden iç geçirdi. "Akılsız başım işte. Haydi diyelim, bütün köyü kovdun, dağıttın aşiretini. Peki, ya Apo Sılho'nun suçu neydi? Niye kovdun gitti? Akılsız başım işte. Koy çalışmasaydı. Yiyip içip yatsaydı. Malım mı azalırdı? Yel kayadan ne götürür? Onu sevdiğimi de bilirdi. Gitmez sandım, yanıldım. Gitti."

Üç beş çocuk harabelerin içinde saklambaç oynuyordu. Şoförlerinin, hizmetkârlarının çocukları. Çocuklardan biri koşarak geldi, Apo Sılho'nun harabesinin içine saklandı. Uzamış eveliklerin içine çöktü kaldı. Dılo Bey'i görmedi. Çocukların oyunu Dılo Bey'i düşüncesinden geri koydu. Kızmadı. Sevindi bile. Gitti, Apo Sılho'nun harabesinin yanındaki bir çukura oturdu. Yıkıkların arasından birkaç çocuk çıktı. Saklananı arıyorlardı. Yana yana. Önce çocuktan yana yürüdüler. Dılo Bey bulacaklar diye korktu. Ama arayanlar yol değiştirdiler, harabelerin arasında

1 Keftar: İhtiyar.

kayboldular. Gizlenenin haberi yoktu olanlardan. Sinmiş kalmıştı eveliklerin içine. Bıldırcın balasından beter. Dılo Bey usulca dikeldi. Farkında olmadan o da oyuna girmişti.

"Guroo, guro," diye fısıldadı çocuğa, "guro kalk gittiler. Seğirt ebeye." Çocuk usulca başını kaldırdı sese. Dılo Bey'i görünce kızardı, oyunu unuttu. Kalktı, el bağladı. Başını önüne indirdi, bekledi.

"Koş guro," dedi Dılo Bey gülerek, "koş itoğliti,"

Dılo Bey eliyle "çabuk koş" işareti yaptı. Çocuk güldü. Hızla geri döndü. Dılo Bey'e baktı. Tökezlendi, düzeldi, tekrar koştu. Öbür çocuklar gördüler koşanı. Onlar da koştular. Ulaşamadılar. Çocuk ebeye onlardan tez ulaştı. Dılo Bey güldü. Çocukluğunu anımsadı. O da bu oyunda hep başarırdı çocukken.

Ebe diyen, öbürlerine bir şeyler anlattı. Makasla kırkılmış başlar Dılo Bey'den yana döndü. Dılo Bey güldü. Çocuklar daha bir istekle başladılar oyuna.

Çocuklar kaybolunca Dılo Bey'in düşünceleri de akın etti. Apo Sılho'nun harabesinin yanına dolandı. Apo'nun her gün üstüne oturduğu sal öylece duruyordu kapısının önünde. Oturdu üstüne. Başını elleri arasına aldı: "Ben mi kovdum sanki moruğu? Kendi gitmiş. Ben gitmez sandımdı. Yanılmışım. Köyün göçü akşamdan yüklenirken o da yüklemiş göçünü. Nerden bileydim? Ahh, Apo Sılho, ahh! Ne olurdu Allah bir saatliğine olsun sıçaydı seni buraya. Derdime derman olaydın, sonra da kaybolaydın gene."

Düşüncesinin bu yerinde durdu. Sigara yaktı, Saragöl'ü dinledi. Saragöl kuduruyordu. Motor uğultuları ovayı inim inim inletiyordu. "Ne olduysa bu gavur icadından oldu. O açtı başımıza bu işleri. Bu motor denen zalim olmasaydı, ben niye kovaydım aşiretimi? Ne kötülüklerini görmüştüm yüzyıllardan bu yana? Benim suçum ne ola bu işte? Suç bu canavarların. Bak aşiretleri yedi bitirdi, şimdi de Saragöl'ü yiyor, Güle hasret koyacak bizi. Apo Sılho'yu da göçtüren o."

Traktör düşünceyi düşünceye bağladı. Aklı kasabaya ulaştı. Traktörün getirdiği dostlar düştü hatırına. Tapu memuru Kemalettin Bey, davavekili Mecit Bey, Başçavuş Nuri Bey.

“Gittiyse gitti itoğliti,” dedi sesli sesli; “Cehenneme kadar yolu var. Sanki Saragöl’de adam kıtlığı var. Bir Mecit Bey yüz Apo Sılho’ya bedel. Hem Cımşid Bey’in yanında kadri bilinir. Apo Sılho ne s... im olur ki, ben de oturmuş o moruğu düşünüyorum.”

Yüzüne güleçlik geldi. Kalktı. Boğazını temizledi, ağzına dolanı Apo Sılho’nun evine tükürdü, yürüdü. Harabelerin arasında baca süpürgelerinin içine saklanmış bir çocuk gördü.

“Ulyooo, gurooo,” diye seslendi çocuğa.

Çocuk dikeldi, döndü, Dılo Bey’e baktı. Dılo Bey el etti çocuğa. Çocuk koştu, Dılo Bey’in önüne geldi, durdu. Ellerini önünde birleştirdi, gözlerini çıplak ayaklarına dikti, bekledi.

“Sen kimin oğlusun guro?”

“Şoför Cemil’in.”

“İyi. Bak şimdi beni iyi dinle. Yanına bir arkadaş al doğru Milâ’nın düzüne git. Baban orada tarla sürüyor. Acele motoru da alsın gelsin. Tamam mı?”

“Evet beyim.”

“İyi anladın mı dediklerimi?”

“Evet, anladım beyim.”

“Durma. Koş öyleyse. Yel gibi gidesin.”

Çocuk otların üstünden sıçraya sıçraya harabelerin arasında kayboldu. Dılo Bey ellerini ovuşturdu, konağından yana yürüdü. Bir güleçlik yeniden sardı yüzünü. Güldü. Kırçıl bıyıklarının altındaki altın dişleri sabahtan bu yana ilk defa doya doya Saragöl’ü seyretti. Adımlarını hızlandırdı. Çeperden içeri girince üçüncü karısına rastladı. Kadın iki büklüm kapıların önünü süpürüyordu. Kadın Dılo Bey’in kendisine doğru geldiğini görünce süpürge elinde dikeldi.

“Bu akşam şehirden misafirimiz var. Sen işi bırak eve git. Öbür karılarla yemek hazırlayın akşama. Bir hizmetkâr da yollayın dağdan bir kuzu getirsin. Kapıyı da Seyro süpürsün koy.”

Dılo Bey önden yürüdü. Kadın süpürgeyi usulca yere koydu ev tarafına yöneldi.

Seyro, çok geçmeden kapıya çıktı. Yerden süpürgeyi aldı. Üçüncü karının bıraktığı yerden süpürmeye başladı. Gelin geldiği günden bu yana ilk kez yer süpürüyordu Dılo Bey'in kapısında.

Gün, Almalı Deresi'nin ardına gidince Dılo Bey de fenikmeye[1] başladı. Karanlık gelince de dört bir yanına saldırır oldu. Önce birinci karısını azarladı önünden geçti diye. Konuklar için hazırlanan yemeklerin tek tek tadına baktı, içinden beğendi, ama bunu başucunda el pençe divan duran karılarına göstermedi. Böreğin yağı az olmuş diye üçüncü karısına bağırdı. Seyro korkudan bir köşeye büzülmüş, Dılo Bey'in hışmından kurtulmaya çalışıyordu. Ama kurtulamadı. Niye öyle büzülmüş diye babasına anasına bir dolu küfür aldı Dılo Bey'in ağzından. Mutfaktan dışarı çıktı sonra. Kapıda bekleşen hizmetkârlarına bağırdı, küfretti. Konukları geciktikçe sigara yaktı sigara üstüne. Konuk odasına girdi bağıra çağıra. Lüks lambasını indirdi tavana bir zincirle asılmış çengelden. Yaktı. Bir zaman da odayı arşınladıktan sonra çıkıp sekiye oturdu. En ufak gürültüde bile başını pencereden uzatıp traktörün gelip gelmediğini sordu hizmetkârlarına. İstediği yanıtı alamayınca da bastı küfürü. Derken hizmetkârlardan biri traktörün göründüğünü söyledi. Haber yüzünü yumuşattı. Atladı, indi sekiden. Kapıya çıktı. Bir ışık ziyaretin[2] yanını dönüyordu. Önce başka bir traktördür diye ikirciklendi, suratı yeniden asıldı. Ama traktör köye yönelince yeniden ferahladı az da olsa. Işık demeti çeperden içeri girince de güleçlik geldi yüzüne. Işıklar yüzüne vurdu. Ellerini yüzüne kapadı ışıktan korunmak için. Traktör durdu. Birtakım sesler geldi kulağına, ama ışık gözünü aldığından kimseyi seçemedi. Mecit Bey'in sesini tanıdı. Sese doğru yürüdü.

"Hoş geldin, sefalar getirdin, sen benim gözüm üstüne geldin Mecit Bey," dedi, elini uzattı.

"Hoş bulduk Dılo Bey," dedi Mecit Bey, eli Dılo Bey'in elini sıkarken.

"Senden başka gelen olmadı mı beyim?"

---

1 Fenik: Aceleyle karışık heyecan.

2 Ziyaret: Ermiş, evliya mezarı.

"Kemalettin Bey var. Ama başçavuş gelemedi. Eşkıya takibine çıkacaklarmış bu gece. Selam söyledi."

"O da gelseydi iyi olurdu beyim. Ama neyse..."

Karanlığa alışan gözleri yanıbaşında Kemalettin Bey'i buldu. Elini uzattı:

"Kusura kalma beyim, karanlıkta sizi göremedim. Hoş geldin, sefa geldin."

Kemalettin Bey'in yanıtını beklemeden buyur etti konuklarını. Hizmetkârlar ışık tuttular önden. Mecit Bey;

"Aslında bu kadar gecikmezdik Dılo Bey ama, Kemalettin Bey'in daireden çıkmasını bekledik de ondan geciktik."

"Ben de gelmeyeceksiniz diye merakta kaldım," diye endişesini aktardı konuklarına konuk odasına girerlerken.

Heyecanını hizmetkârlarına bağırarak yendi. Çok geçmeden konukların ön ve arkaları tüy yastıklarla doldu. Ardından yorgunluk kahvesi geldi. Sigaralar yandı. Hal hatır sorma faslı bitti. Dılo Bey sözü kasabaya getirdi, ne var ne yok, diye sordu. Sorusunu Mecit Bey yanıtladı:

"Pek mühim bir şey yok. Her şey gördüğün gibi. Tek Cımşid Bey'in davayı kazandık," diye.

Dılo Bey duymamıştı. Ama şaşırmadı da.

"Ya, demek kazandınız sonunda he Mecit Bey?" dedi kırık dökük Türkçesiyle. "Helal olsun valla. Hiç tahmin etmiyordum doğrusu."

"Neye tahmin etmeyecekmişsin," dedi Mecit Bey, aldırmazlıkla. "Tahmin edilmeyecek ne var bunda. Sen hiç bugüne kadar şu fakir Mecit'in dava kaybettiğini duydun mu? Ben yirmibeş seneden beri bu işin içindeyim. Dılo Bey. Öyle dil bilmez gurolara hiç dava kaptırır mıyım? O guroların başlarına öyle bir çorap ördüm ki, ölene kadar açamazlar."

"Valla yaman adamsın Mecit Bey. Senin toruna[1] Allah düşmanımı düşürmesin."

1 Tor: Ağ.

Mecit Bey erkek hindiden beter şişti. Göstermemeye çalıştı, elini burnunun iri deliklerinden birine soktu, karıştırdı. Sonra Kemalettin Bey'e döndü:

"Bilmem davadan sizin haberiniz var mıydı, Kemalettin Bey?"

Kemalettin Bey yerinde usulca kıpırdadı, boğazını temizledi:

"Valla şöyle bir kulağıma çalındı. Öyle işin esasına vakıf birisinden bir şey duymadım. Kulaktan dolma."

Mecit Bey bağdaşını bozdu, ayağının birini sekiden aşağı salladı:

"Efendim bu dava bugüne kadar aldığım davaların en önemlilerinden biriydi. Efendim şekil şöyle. Bu Ziro köyü iki kardeşten çoğalma. Kaçkaçtan[1] onbeş-yirmi sene evvel bu ilk Ermeni-Kürt kırımında kaçıp gelmişler Süphan taraflarından Saragöl'e. Yani anlayacağınız bunlar Saragöl'ün yerlisi falan değiller. O zamanlar o köy Hacı Usup Paşa'nınmış. Yani Dılo Beygilin. Tabii paşanınmış dedimse öyle tapulu mapulu değil. Ermeni'den kalma. Zaten o zaman tapu ne gezer Saragöl'de. Koca ova iki aşiretin elinde. Tapusu ise Yavuz Selim'den kalma. Tapu padişah buyruğu o zaman. Neyse bu iki kardeş gitmişler Hacı Usup Paşa'ya, köyü istemişler. Hacı Usup Paşa da ikiyüz altın istemiş. Vermişler, almışlar köyü. Tabii altınlar da Ermeni'den talan. Yoksa iki guro nerden alacak o kadar parayı. Uzatmayalım efendim, bu iki kardeş yerleşmişler köye. Derken arkasından kaçkaç gelmiş, bunlar Rus'un korkusundan içerilere kaçmışlar. Rus çekildikten sonra tekrar dönmüşler köylerine. Tabii bilmem hatırlar mısınız o zamanki Saragöl'ün durumunu?"

Kemalettin Bey bilmem anlamında başını salladı.

"Tabii bilmezsiniz. Nereden bileceksiniz. Efendim kaçkaçtan sonra Saragöl'de şekil şöyleydi: Koca ova bomboş. Beyler bir çoban tutmak için bile Aladağlar'a gidiyorlardı. Yani koca Saragöl'de çırayla adam aranıyordu. İşte bizim Cımşid Bey'in de aşireti dağılmıştı o zaman. Her biri bir yana kaçmış. Ey, Cımşid Bey bu. Alışmış

1 Kaçkaç: Seferberlik.

çokluğa. Alışmış aşiretli yaşamaya. Gidip köyüne yerleşse hubup kuşu gibi yalnız kalacak. Düşünmüş taşınmış, bakmış olmuyor. Gitmiş bu adamlara, "Aşiretim toplanıncaya kadar ben de sizinle kalayım," demiş. Herifler çok sevinmişler bu işe: Hem sevinmek ne söz, düğün bayram etmişler. Cımşid Bey'e bir konak dikmişler köyün üst başına. Bilmem Ziro köyüne hiç gittiniz mi Kemalettin Bey? Gitmişseniz konağın harabesini görmüşsünüzdür."

"Gittim, biliyorum," diye yanıt verdi Kemalettin Bey kısaca.

"Konak dikmekle kalmadıkları gibi, hizmette de kusur etmemişler. Cımşid Bey de kalmamış iyiliklerinin altında. İki kardeşten çoğalan bu köylüleri almış kanadının altına. Saragöl'ün eşkıyasından, hırsızından, ne bileyim kurdundan kuşundan korumuş. Boru mu o zamanlar Cımşid Bey gibi birinin koltuğuna sığınmadan Saragöl'de yaşamak. Hem bunların aşireti ayrı üstelik.

Efendim, işte işin başı bu. Tabii zamanla Saragöl şenlendi. Aşiretlerden harpte ölen öldü, kalanlar da yeniden sökün ettiler yurtlarına. Cımşid Bey'in aşireti de toplandı. Cımşid Bey de göçüp aşiretinin başına gitti, şimdiki köyüne yerleşti. Hatta o zaman bu köylüler Cımşid Bey'in eline eteğine düşmüşler gitmesin diye. Elbet düşerler, kolay mı Saragöl'de beysiz yaşamak?

Neyse efendim, gel zaman git zaman medeniyetin ucu bu traktör denilen makineyle birlikte girdi Saragöl'e. Ey bilirsin, bu traktör aşiret düşmanı. Girdiği yerde ilk işi aşiret dağıtmak. Uzatmayalım. Cımşid Bey de zamana uydu, bir traktör aldı. Dalından bir, bir daha. Traktör üçleşince bir de döğerbiçer, tamam. Önce kendi aşireti çok gelmeye başladı. Adam ne yapsın şimdi? Traktörleri ateşe verip yakacak değil ya, ben aşiretimden ayrılmam deyip. O da tuttu dağıttı aşiretini. Kanuni hakkı hem bu. Aşiretim var diye bir sürü aç çıplak besleyecek değil ya? Hem bir traktör yüz elli tırpan tutanın işini görüyor. Bir şoför beslemek dururken, ne lüzum eder yüzlerce ite köpeğe bakmak! Sonra aşiret dediğin eski zaman işi. Aha sana Aladağ aşiretleri; yerinde duruyor da ne oluyor! Gökten zulüm yerine altın mı yağıyor? Yok efendim yok, ben Cımşid Bey'e de diğer Saragöl beylerine de

hak veriyorum. Artık o medeniyet denilen şeyi biz de görmeliyiz Saragöl'de. Bunu hak ettik hem. Kanımızı dökerek. Hele bir Kılıç gediği tarafına gitmenizi tavsiye ederim. Kemalettin Beyciğim. Derelerin bizim dedelerimizin kemikleriyle dolu olduğunu görürsünüz. Ey, medeniyet dediğinse böyle traktörle, bilmem radyoyla falan gelir. Yoksa Aladağlının hurcuyla[1] gelmez..."

Sözünün burasında durdu. Bir sigara yaktı. Sinirliliğini etrafa göstermeye çalıştı. Becerdi de. Hizmetkârlar, şoförler başları önlerinde dinliyorlar mı, dinlemiyorlar mı belli değildi. Dılo Bey gür bıyıklarıyla, Kemalettin Bey ince taneli tespihiyle oynuyordu. Mecit Bey kimseden ses çıkmadığını görünce, içten içe sevindi. Bir ömür boyudur kendini dinletemediği mahkeme koridorlarından hıncını alıyordu şimdi. Daha bir ağırdan aldı sözü:

"Gavurlar aya gidiyor, biz hâlâ yok aşiretmiş, yok şöyleymiş deyip duruyoruz. Bakın Saragöl'e efendim, eskiden ovayı dolduran hodak[2] seslerini şimdi traktör sesleri aldı. Göğsümüz kabarmalı bundan. Bunu Cımşid Bey gibi, Dılo Bey gibi beylerimize borçluyuz."

Sustu. Dılo Bey'e baktı. Dılo Bey başını indirdi önüne, bıyıklarına daha bir sarıldı.

"İnsanoğlu, lafı nerden aldık nereye getirdik," diye sözünü yürüttü Mecit Bey; "Ne diyorduk efendim, işte böyle. Bir zaman geldi ki Cımşid Bey'in kendi toprakları yetmemeye başladı. Hem nasıl olur efendim, bir tarla on kere yüz kere evrilip çevrilip ekilirse o topraktan ne verim alınır? Cımşid Bey bakmış olmuyor, gitmiş eski göçtüğü bu köye. Bilmem bilir misiniz, bu köy daha doğru dürüst ekin ekmesini bilmez. Hâlâ eski babalarının zagonunu[3] sürdürüyorlar. Yani hayvancılıkla geçiniyorlar. Bu yüzden toprakları ham ve bol otlu. Uzatmayalım efendim, Cımşid Bey gidiyor bu köylülere ve belirli bir kira karşılığında topraklarını istiyor.

1 Hurç: İki yanlı büyük heybe. Öküzlerin sırtına atılır.

2 Hodak: Aslı Ermenice. Pulluğun öküzlerini boyunduruk üstüne binip süren çocuk.

3 Zagon: Gelenek.

Anlayacağın al gülüm ver gülüm. Fakat sen gel gör ki şu kaderin cilvesini, bir zamanlar köyü terk etmesin diye Cımşid Bey'e yalvaran bu köylüler, bu sefer 'Olmaz,' diyorlar Cımşid Bey'e. Bu durum Cımşid Bey'in çok zoruna gidiyor. Haklı da. Bir zaman kapında hizmetkâr olarak çalıştırdığın adamlar, şimdi kalksın sana kafa tutsunlar. 'Ben bu hayıfı sizin yanınıza koyarsam bana da Cımşid Bey demesinler,' diyor ve doğruca kasabanın yolunu tutuyor.

Hiç unutmam, sabahın erinden dayandı bizim kapıya. İçeri buyur ettim. Baktım halı hal değil. Daha ben sormadan kendi patladı: "Mecit hal mesele böyle böyle, bulursan bu işin çaresini bir sen bulursun," dedi. Ben de hele biraz sabırlı ol, her şeyin çaresi vardır bu dünyada, boşuna gam yeme, hele işin bir altını üstünü öğreneyim, gerisi kolay. Sen şimdi kalk doğruca köyüne git, ben en kısa zamanda sana hayırlı bir haber ulaştırırım, dedim. 'Aman Mecit, umudum sensin. Beni bu baldırı çıplak gurolara karşı boynu eğri etme. Bir de paradan yana hiç çekinme. Bu iş artık benim için bir namus meselesi gibi bir şey oldu,' dedi, gitti.

Cımşid Bey'i yolcu eder etmez doğru gittim bizim şu eski Tapucu Ziya'ya. Açtım o köyün tapularını, koydum önüme. Bir de ne görsem beğenirsiniz? Köyün topu topu yüz seksen dönüm tapusu var. Hem o da Ermeni tapusu. Yok bilmem Zadik Efendi, yok Vahan Efendi, yok Sarkis Efendi."

Gülüştüler.

"Tapuları usulca kapattım, Tapucu Ziya'ya da kimseye bir şey söylememesini sıkıca tembihledim, çıktım. Hemen o gün Cımşid Bey'e bir haber, daha sabahı beklemeden gece çıktı geldi. Traktöre atlamış gelmiş. Yüz göz toz içinde. Neyse uzatmayalım, Cımşid Bey'e o köyde kaç sene oturduğunu sordum. Meğer aşağı yukarı yirmi-yirmi beş sene oturmuş. O zaman bu köyü özünün bil, dedim. Utanmasa koskoca bey elime yapışacaktı. 'Şimdi sen bana üç yalancı şahit hazırla, bir de kesenin ağzını biraz aç,' dedim. 'Dediklerin başım gözüm üstüne Mecit,' dedi. 'İstediğin yalancı şahit olsun. Paraysa hiç çekinme. Benim bütün varım yoğum bu

uğurdadır.' Sonra gece geç vakitlere kadar oturduk, konuştuk. Şafak atanda kalktı gitti.

Ben de hemen o gün açtım davayı. Bu köylüler de bir genç avukat tuttular benim karşıma. Tabii bize dayanır mı? Dayanmadı. Zilliyet derken, yalancı şahit derken tam on yıl sürdü mahkeme. Üç dört hâkim değiştirdik. Sonunda da kazandım davayı. Tabii benim işim de bitti. Şimdi iş Cımşid Bey'in traktörlerine kaldı. Artık bu gün yarın Ziro köyünün ovaları da kararmaya başlar."

Kemalettin Bey hâkimlere, savcılara ne kadar rüşvet gittiğini soracaktı, vazgeçti.

"Yazık olmuş köylülere Mecit Bey," diyebildi ancak.

"Kemalettin Bey'in düşündüğüne bak hele! Yazık olmuşmuş! Canım bu Ziro köylülerinin Aladağ'ın Kürtlerinden hiçbir farkı yok inan olsun. Toprağı işlemek bilmezler, yemek bilmezler, giymek bilmezler, yıkanmak bilmezler ve bir de üstüne üstlük dil bilmezler. Ve hatta diyebilirim ki bu iş onların hayrına oldu. Bugün yarın birkaçı Cımşid Bey'in kapısında çalışır, ekmek elden su gölden, ye babam ye. Geri kalanı da çeker şehirlere göçerler, kimi boyacı olur, kimi garson. Hiç değilse insan içinde yaşarlar. Bilmez değilsin Kemalettin Beyciğim. Sen benden daha iyi bilirsin bizim kasabada bir boyacının gündeliğinin kaça geldiğini. Otuz yıldır devlet kapısında dirsek çürütüyorsun. Söyle allahaşkına, senin kazancın bir boyacıdan ne kadar çok?"

"Haklısın," dedi Kemalettin Bey, "hem de yerden göğe kadar."

Mecit Bey odadakilere döndü: "Görüyorsunuz, duydunuz işte. Ben, bilseler onlara babalarının yapmayacağı iyiliği yaptım. Ama onlarda bunu anlayacak yetenek nerde! Her birinin beşer onar çocuğu var, her çocuk günde yirmi lira getirse, eder en azından yüzeli, ikiyüz lira. Eh şimdi sen elini vicdanının üstüne koy Dılo Bey. Söyle Allah aşkına, bu dil bilmezlerin değil bir ayda, bir yılda geçer mi bugün bu kadar para ellerine?"

"Geçmez," dedi Dılo Bey, "haklısın. Benim aşiret dağıldıktan sonra böyük şehirlere gittiler. Hepsi adam oldu. Biz aşiretlerimizi dağıtmakla onlara iyilik ettik, ama onlar bunu nerden bilecekler!"

Mecit Bey düşüncelerini kabul ettirmenin rahatlığı içinde gerindi. Sırtını tüy yastıklara iyice yasladı. Dılo Bey önce ayakta bekleyen hizmetkârlarına işaret etti, sonra konuklarınla döndü:

"Beyim acıktınız herhalde. Emir buyurun yemek gelsin."

"Valla yemek yesek hiç de fena olmaz," dedi Kemalettin bey. "Benim ülserim var çünkü."

"Nerde, burda mı beyim?" dedi Dılo Bey.

Kemalettin Bey gülmesini zor tuttu. Yanıt verme gereğini Mecit Bey duydu:

"Anlamadın galiba Dılo Bey," dedi, "ülser mideyle ilgili bir hastalık."

Dılo Bey de güldü. Parmaklarını sokup sık saçlarının altını kaşıdı.

"Ben öyle adları nerden bileyim Mecit Bey. Ben de başka bir şey sandım." Sonra hizmetkârlarına döndü, gür kaşları çatıldı:

"Ula duymadınız mı namussuziler, haydin tez sofrayı hazır edin," diye gürledi.

Hizmetkârlar kapıda kayboldular.

Derken sofra kuruldu. Mecit Bey, Kemalettin Bey, Dılo Bey çöktüler gümüş sininin başına. Önce kızarmış kuzu geldi. Kolu kol, budu bud. Ardından pilav, börek. Hizmetkârlar hizmette kusur bilmediler. Sınanmış hizmetkârlardı üçü de. Koca aşiretten arda kalan. Bir de şoförler. Renksiz, kıllı suratlarıyla çingene köpeği gibi gözlediler sofrayı. Uzaktan, başları önlerinde.

Konukların ikisi de kıtlıktan çıkmışlardı dersin. Koca bir budu alıyorlar, iki ucundan tutup kızarmış etleri çekiştiriyorlar, kopardıkları etin üstüne pilav koyuyorlardı altın dişli ağızlarında. Burunlarından soluyor, talandan mal kaçırıyorlardı sanki.

Derken sofrada ne var ne yok eridi. Ama şoförler dayandılar. Konuklar kalkınca Dılo Bey şoförlere işaret etti. Şoförler usulca çöktüler sininin başına. Konuklardan arta kalan kemiklerde et aradı durdular. Dılo Bey bir zaman da şoförlerine yoldaşlık etti. Mecit Bey dayanamadı.

"Aşkolsun Dılo Bey, doymadın mı daha?" dedi. "Anlaşılan sana bir kuzu az geliyor."

Dılo Bey sofradan çekilirken yanıt verdi:

"Ey o kadar olur Mecit Bey. Bizim karnımız şehirli karnı değil ki bağırsaklarımız büzülmüş, midemiz de kurumuş olsun."

Gülüştüler.

Mecit Bey bir kibrit çöpüyle ağzını karıştırıyordu. Yarım ağız güldü Dılo Bey'in yanıtına.

Dılo Bey sofradan çekilince meydan kotur[1] itlere kaldı. Ne var ne yok silip süpürdüler. Sofra kalkınca şoförler de kalktılar. "Allah rahatlık versin," deyip dağıldılar.

Oda boşaldıktan sonra üçü de bir zaman başları önlerinde sessizce sigara tüttürdüler. Dılo Bey gözlerini elindeki iri taneli tespihine dikti. Derdini açmak istedikçe sıkıntı, sonra heyecan çöküyordu içine. Durmadan renkten renge giriyor, kızarıyor bozarıyor, kıpırdıyordu yerinde.

Mecit Bey'le Kemalettin Bey ise bu iş güç zamanı Dılo Bey'in kendilerini boşu boşuna çağırmadığını biliyorlardı. Ama işin nedenini bulup çıkarmak karanlık gecede, kara herkte[2], kara kuzuyu bulmaya benziyordu. Mecit Bey konuyu Kemalettin Bey'in, Kemalettin Bey de Mecit Bey'in açmasını bekliyordu.

Üçü de beklemekle kendi düşünceleri içine dalıp gittiler.

Kuzu eti mideyi zorladıkça Kemalettin Bey'in göz kapakları yoruldu. Çok geçmeden de başı tüy yastığa gömüldü, horlamaya başladı. Mecit Bey güldü. Dılo Bey başını kaldırdı, Kemalettin Bey'e baktı, içinden dolu dolu küfretti. Mecit Bey:

"Zavallı herif," dedi, "ne yapsın? Çoluk çocuğunun nafakası için sabahtan akşama kadar didiniyor devlet kapısında. Yedi nüfusu var. Sonra yaşı da geçkin. Valla zor bu yaşta devlet kapısının kahrını çekmek."

"Doğru," dedi Dılo Bey, sesi tırtıllı çıktı.

1 Kotur: Uyuz.

2 Herk: Sürülmüş tarla.

Mecit Bey Kemalettin Bey'den umudu kesince sıkıntı çöktü içine. Dayanamadı, zorladı özünü. "Nerden inceyse ordan kırılsın," dedi sonunda ve ağır ağır çıktı sözler ağzından:

"Eh Dılo Bey," dedi, "Allah şen etsin, biz eksilttik Allah çoğaltsın. Yedik, içtik, konuştuk. Şimdi sıra geldi sana. Hayırdır?"

Sözünün ardını alınca Dılo Bey'in yanıtını beklemeden Kemalettin Bey'i dürttü. Zorla açtı gözlerini Kemalettin Bey. Sonra da duyulur duyulmaz bir sesle:

"Uyumuşum," dedi.

Mecit Bey Kemalettin Bey'e döndü:

"Duymadınız herhalde beyefendi. Dılo Bey'e hayırdır diye soruyorum. Bu vakitte gelmemizin bir sebebi ola elbet."

Kemalettin Bey:

"Elbette. Ben de meraktayım doğrusu."

Dılo Bey bir iki yutkundu. İçindeki heyecanı atamadı. Ama Dilan'ın ateşi söyletti sonunda:

"Sizin yanınızda da yüzüm kara, ama ne edeyim düşündüm taşındım bir yakaya çıkaramadım. Sizi bu vakitte buraya çağırmam, sizi kendime en yakın ahbap bilmemden."

"Teşekkür ederiz Dılo Bey," dedi Kemalettin Bey.

"Ona ne şüphe Dılo Bey," diye de Mecit Bey girdi sözün arasına, "biz de birbirimizin derdine ortak olmazsak, başka kim olur? İyi dost dar günde belli olur demişler."

Dılo Bey az da olsa rahatladı. İçinden, "Dağın doruğuna vurduk sayılır. Az kaldı aşmaya," diye düşündü. Bir sigara yaktı, dumanını dolu dolu üfledi ak keçenin üstüne.

"Ben de biliyorum yaşım geçti. Saçıma kır düştü, ama demek ki gönlüm kocalmamış daha. Bu güzün Şero Bey'in oğlunun düğününde Cımşid Bey'in kızını gördüm. Görmez olaydım beyim. O günden bu yana uykuya hasret oldum. Ne bileyim yedi yerimden vuruldum sanki..."

Kemalettin Bey duyduklarına inanamadı. Şaşırdı. Bütün gücüy-

le yorgun gözlerini kırpıştıra kırpıştıra Dılo Bey'i izlemeye koyuldu. Yeni görüyordu sanki Dılo Bey'i. Ne ummuş ne bulmuştu. Daha başka bir şey bekliyordu. Ne bileyim örneğin bir hükümet işi falan. Kendi bir karının hakkından gelemiyordu. Şehir Kulübü'nde gece yarılarını boylaması keyfinden miydi sanki? Tek karıyı eve gidince uyur bulsun daha başka bir şey istemiyordu. Ama ya Dılo Bey? Demek dört karı yetmiyordu. Akıl ermiyordu bu Kürt beylerine.

Mecit Bey şaşmadı. Alışmıştı. Alışmadığı bir beyin nasıl tek karılı olacağıydı. Doğma büyüme Saragöllü idi. Beylerin akıl hocasıydı kendini bildi bileli. Medrese tahsili görmüştü. Hem Said-i Kürdî'nin de tahsil gördüğü Küfrevi Tekkesi'nde. Övünürdü bununla. Saragöl beylerini ondan iyi tanıyan yoktu:

"Eh, Dılo Bey," dedi tebessüm içinde, "demek bu yaşta gönül kudurdu gene!"

Dılo Bey başını önüne eğdi.

"Valla öyle Mecit Bey," dedi zor duyulur bir sesle. "İnsanın elinde değil ki! N'ettimse atamadım zalimin kızını içimden. Bir ataş, bir alavdı saldı içime. Ben hiç böyle iş görmedim bu yaşıma kadar."

Sustu. Duygularını böylesine açığa vurmaktan utandı.

Mecit Bey eli şakağında bir zaman düşündü. Geçten geç:

"Yahu Dılo Bey, ben seni akıllı bir adam bilirdim. Madem böyle bir derdin vardı, şimdiye kadar nerdeydin peki? Öyle biz davayı kazandığımız günün ertesi mi aklın başına geldi? Daha önce nerdeydin ey babası rahmetlik! Cımşid Bey'in kuyruğu elimdeydi o zaman. Değil kızını, Kateviler'i alırdım isteseydim. Ama şimdi kesin bir şey söyleyemem. Sen benden daha iyi bilirsin Cımşid Bey'i. Cımşid Bey kaz gelen yerden tavuk esirgemez. Ama yel gelen yere de tipi boran gönderir. Ahh, ah Dılo Bey! Madem böyle bir derdin vardı, bunu bir ay önce açaydın bana, görecektin o zaman Mecit'in kim olduğunu."

"Ne bileyim Mecit Bey, ne bileyim. Aklım başımda kaldı mı ki! Bu zalimin kızı bende akıl koydu mu ki! Sizi çağırmak da daha bu sabah geldi aklıma."

"Neyse," dedi Mecit Bey, "olan olmuş torba dolmuş. Biz şimdi bundan sonra olacağa bakalım."

"Öyle tabii," diye de Kemalettin Bey onadı Mecit Bey'in düşüncesini.

Yeniden sustular. Suskunluk yıl oldu, umut oldu, bitmez oldu Dılo Bey'e. Sözü Mecit Bey açtı sonunda:

"Valla, yiğitin malı meydanda olur, demişler. Şimdi bizimki de öyle. Kız istemek ayıp mı? İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara. Bana kalırsa en iyisi gidip kızı istemek. Koy nerden inceyse ordan kırılsın. Değil mi? Sen ne dersin bu işe Kemalettin Bey?"

Kemalettin Bey uykulu gözlerini zor araladı:

"Haklısın Mecit Bey," dedi, "gider isteriz. İş olacağına varır. Cımşid Bey bizi kovacak değil ya! Hem olmayacak iş değil bence. Cımşid Bey başlığında olsun. Kızını Dılo Bey'den iyisine verecek değil ya!"

"Tabii canım. Orası öyle. Ama Cımşid Bey ne düşünür bilemem. Onun aklından geçenleri bir kendi bir de yukarıda o Halik-i Mutlak bilir. Sonra kızı ister mi? Cımşid Bey dört kuma üstüne kızını verir mi? İşte bunları bilmek zor. Hele bir sabah ola hayrola. Bakalım gün doğmadan ne doğar. Sabah olunca dayanırız Cımşid Bey'in kapısına, önce bir kuzusunu yeriz, ardından Allah'ın emriyle Peygamberin kavliyle kızını bizim Dılo Bey'e isteriz olur biter. Ha, sen ne dersin Dılo Bey?"

Nerdeydi o sabahki Dılo Bey? O hizmetkârlarına bağıran, karılarını birbirine katan tipi boran Dılo Bey? Ufalmıştı. Güllü minderin üstünde sessizce oturuyordu. Bir çocuk gibi kızarıyor, terliyor, yutkunuyordu durmadan. Mecit Bey'in yüzüne bakmadan yanıt verdi:

"Ben ne diyeyim Mecit Bey. Sen görmüş geçirmiş adamsın. Sen daha iyisini bilirsin benden. Nasıl münasip görürsen öyle yap."

"İyi," dedi Mecit Bey, "biz bütün varımızı yoğumuzu koyarız ortaya. Ötesi de bizim gücümüzün dışındadır bilesin. Şimdi sen

bizim yatakları hazırlat. Bir de traktörlerden birisi tarlaya gitmesin. Sabah erden ulaşalım Cımşid Bey'in kapısına ki evde bulalım beyi. Ondan sonra da ya herro, ya merro[1]."

Dılo Bey kalktı. Başı önünde çıktı dışarı.

Kemalettin Bey Dılo Bey'in ardından baktı baktı, başını iki yana salladı. Mecit Bey'in duymayacağı bir sesle, "Tövbe estağfurullah, tövbe estağfurullah," dedi birkaç kere.

Mecit Bey'le Kemalettin Bey yataklarında derin uykulara daldılar. Koca ovada her şey uyuyordu şimdi. Bir Dılo Bey dönüp duruyordu yatağında.

1 Kürtçe bir deyim: Ya git, ya öl!

II

Gün Kateviler'le Almalı Deresi'nin arasında bir zaman durdu. Nefeslendi, sonra da ıhlaya ıhlaya battı. Saragöl ırgatlarının Aladağlar'a gittiği gibi gitti dünyanın öbür yüzüne. Ay göründü göğün derinliklerinden. Saragöl mavi dumana kesti. Bir yel çıktı Aladağlar'dan. İnce, yalımlı. Saragöl ufak ufak kımıldadı. Önce mayıs çiçekleri başladı sallanmaya. Çayır çayır. Günü uğurlamaya çıkan tarla kuşları, ağırdan, öte öte indiler gökten yere. Kanteper diplerinde, kuşkonmaz aralarında yuvalar ısındı. Bıldırcınlar daha bir sindiler çaşır diplerine. Mayıs çiçekleri, kanteperler, çaşırlar bir türkü oldular Saragöl'de. "Hışşşş, hışş." Bir o yana, bir bu yana. Ağır bir halayı oynar gibi. Derken bütün Saragöl otları, gülleri halaya girdiler. Çil otlar, kurtkulakları, yemlikler, yaban gülleri. Halay Saragöl'ü bürüdü. Ağır ağır, bir o yana bir bu yana. Hışırtı türkü oldu yelin ağzında.

Saragöl'de, ayın altında, gölgeleri kısa, boyları uzun, koltuklarının altında elma değnekleri, başları göğüslerinde iki adam yürüyordu. Saragöl'ü ortadan bölen şosenin üstünde konuşmadan hızlı adımlarının seslerini dinliyorlardı sanki. Şoseden köy yoluna saptılar. Tozlu köy yolu ayaklarının sesini aldı, Saragöl'de esen

ince yele kattı. İki uzunun kısası birden, içine doldurduğu düşüncelerini söz etti ağzında:

"En iyisi vurmak o namussuz hâkimi. Evet... Vurmak en iyi olanı... Kararı güle güle, bizimle lağ[1] ede ede, ufalta ufalta okudu yüzümüze. Bu çıkası gözlerimle gördüm, kararı okuyup bitirdiğinde Cımşid Bey'e göz ettiğini. Bir yanda zulüm, bir yanda göz etmek... Vurmak şart oldu bize o kan emeni. Ha öyle ölmek, ha böyle. Koy birimiz de mapuslarda ölsün. Bir köy dışarda ölürken, koy birimiz de içerde ölelim."

"Senin düşüncen düşünce değil Nuro," diye uzunu kesip aldı sözü. "Ne o hâkimi öldürmekle kalkar namussuzluk bu Saragöl'den, ne de Cımşid Bey'i vurmakla. Bu kan emenler evelik otu gibidir Saragöl'de. Dalını kesmekle, yaprağını koparmakla kurumaz evelik. İnadına daha bir gür çıkar."

"Haklısın," dedi Nuro.

"Evet, ben haklıyım. Ama hak, değirmeninde bile yoktur Saragöl'ün. Bu beylik sürdükçe Saragöl'de, göğünde bile hak olmaz Nuro. Ne diyordum demin. Namussuzluk evelik gibidir diyordum. Beylik de öyle, hâkimlik de. Bizim, hâkime de, Cımşid Bey'e de "bey" dediğimizi unutma. Beylik öyle senin düşündüğün gibi, hâkimi vurmakla, Cımşid Bey'i vurmakla kalkmaz Saragöl'den. Haydi diyelim, vurdun Cımşid Bey'i ya da hâkimi. Sonra? Sonrasını ben diyeyim Nuro. Hâkimin yerine bir yenisi gelir. Göbeksiz, tüysüz biri hem de. Başlar bey kuzuları doldurmaya karnını. Bir yaz dolanıp gelmeden de et bağlar, kan gelir yüzüne. Başlar iliğimizi emmeye. Hem de gidenin ardından dua okutarak. Ey, beylerse itten çok, evelikten azgın. Sen etsen etsen budarsın ancak. O da senin inadına daha bir gür çıkar. Cımşid Bey'i vurdun saydık. Oğlu Cemal çıkar yerine. Daha gür hem de. Cımşid Bey'in bütün neslini vurdun diyelim. Ya Şero Bey, ya Dılo Bey, ya Mirkan Bey? Bir tek yolu var ancak. Nasıl kotan[2] hopu toprağı yarıp eveliği köküyle ezer çıkarır, beyliğin de öyle köku-

1 Lağ: Alay.

2 Kotan: Pulluk.

nü kazıp çıkarmak gerekir ki, Saragöl düzen tuta. Ey, buna da ne senin gücün yeter, ne benim."

"Yetmez," dedi Nuro, "ben de biliyorum yetmeyeceğini. Ne edeyim içim yanıyor. Hem nasıl yanıyor bir bilsen Kazo! Alav alav. Kolay mı hizmetkârlıktan kurtulmuşken yeniden hizmetkâr olmak."

"Değil, kolay olur mu hiç?"

"Sekiz çocuğum var, sekizi de ölseydi bu kadar gitmezdi zoruma. Kanunun kestiği parmak acımaz, dedi o zalim hâkim. Dedi ama, kesilen bir parmak olaydı keşke. Kökümüzü kuruttu. Kim bile belki dün verdiği kararı unuttu bile. Ya şimdi bu gece de Fıko'nun lokantasında zıkkımlanıyordur, ya da karının koynundadır. Sarılmış keyf çatıyordur umurunda mı bir köyü kuruttuğu."

"Elbet olmaz Nuro. Bir de oturup senin derdine mi yansaydı Cımşid Bey'in yeşil yüzlüklerini, binliklerini yemek varken."

"Yesin Kazo... Koy yesin... Haktır bize... Malını yemeyenin malını yerler elbet."

Sustular. Bir zaman konuşmadan, başları önlerinde yol aldılar. Saragöl de onların suskunluğuna uydu. Halay da durdu. İnce yalımlı yel başını alıp başka yerlere gitti. Mayıs çiçekleri gelin oldu, el bağladı.

Adımlarını çoğalttılar. İnce bir yokuş çıktılar, inişe döndüler. Nuro kalın bir sigara sardı. Tabakayı Kazo'ya uzatırken içindeki acıyı da boşaltmak istedi soluk soluğa:

"Hükümet binasından çıkarken dersin bütün çarşı bize gülüyordu. Dilim tutuldu, ayaklarım bağlandı yola vuruncaya kadar. Ne zulümdü bu, ne biçim bir karaydı bu yüzümüze çalınan... Beterin beteri var, diyorlar. Belki doğrudur. Buna da şükür."

"Ne şükürü Nuro," dedi Kazo, "şükürü mükürü kalmadı bu işin. Bu işten beter bir şey kaldıysa, o da Cımşid Bey'in gelip karılarımızı elimizden almasıdır. Daha başka bundan beter ne var dünya yüzünde? Ölümse herkes için. Günü gelince ben de ölürüm, sen de, Cımşid Bey de, göbekli hâkim de. Bir farkla. Beylere gecinden,

hizmetkâra tezinden. Bu, bu kadar. Ama topraksız kalmak, yerinden olmak... Beter olan bu işte. Gözümüz göre göre Cımşid Bey gelip meralarımızı, malımızın, koyunumuzun otlağını sürmeye başlarsa avratlarımızı koynuna soksa daha iyi. Daha kaldı mı beterin beteri? Namusumuzu çıkarırsan, hizmetkârlıktan beter ne ola?"

"Daha ne olsun," dedi Nuro.

"İşte toprağımız gidince elden, bize de hizmetkârlık kalır. Saragöl'de kalıp hizmetkârlık etmektense, boynuma bir taş bağlar kendimi Murat'a atarım o daha iyi. Şehre göçmek desen, o daha zor. Şehir bize göre değil. Elimizden gelmez şehir işi. Ayakkabı görmedik ki, ayakkabı boyamak bilelim. Garsonluk desen, o daha zor. Biz erkeğin erkeğe hizmet ettiğini Saragöl beylerinden sonra, bu şehirlilerde gördük."

"Haklısın," dedi Nuro, "hem yerden göğe kadar. Görmedin mi o sene karısı Koppo'ya, 'Herif herif ayaktasın, ölmüşlerin hayrına bana bir tas su ver küzeden[1],' demişti de, Koppo, fakiri döve döve yataklara düşürmüştü."

"Haklıydı," diye Kazo sözünü bağladı, "bu durumda bize şehirde kala kala bir pezevenklik yapmak kalıyor."

"Yeter Kazo, yeter. Yeter... Elini neye atsan ısırgan otu olup dağlıyor insanı. Ey, peki ne yapmalı?"

"Beni de yakıp tüketen o ya! Düştük bir ısırganlığa çıkamıyoruz, bir şeye el atamıyoruz. Dağlıyor her şey bizi. Tek bir köyüz koca Saragöl'de. Sahipsiz, tutamaksız. Karşında koca bir bey. Gücü Saragöl'den öte. Kateviler değil ki ha diye asasın. Bil ki Süphan Dağı önünde. Kolay değil aşmak. Hele aşacak olan da kolsuz kanatsız biriyse! Köye ulaşalım bir. Toplanalım, enine boyuna konuşalım. Ondan sonra da ya herro, ya merro."

"Öyle ya," dedi Nuro, "gidelim hele bir köye. Toplanalım Apo Mıkko'nun başına. Amcamızdır, yol gösterenimizdir. Bakalım o ne diyecek. Ondan sonra da senin dediğin gibi ya herro, ya merro."

Yeniden sustular. Sıkıntı çöktükçe çöktü sırtlarına. Kamburlarını

1 Küze: Ağaç kova.

çıkardılar. Tütün tabakaları imdada yetişti. Kalın sigaralar sardılar. Dumanını Saragöl'e sala sala, başları önlerinde, önce Daldalık'ı, sonra da Bayındır'ı geçtiler. Bayındır'ın altında üstlerine gelen çoban köpeklerine değnek sallamadılar bile. Köpekler geri kaçtılar. Adımlarını çoğalttıkça çoğalttılar. Koca ovada kambur gibi duran bir tepenin yanını dolandılar. Tepeyi arkalarına alınca tozlu köy yolundan saptılar. Ekin tarlalarına vurdular. Topraktan yeni yeni uç veren ekin tarlalarına. Kara yapraklı ekinlerin ıslaklığını, toprağın soğuğunu önce ayaklarının altlarında duydular. Sonra yukarılara doğru inceden bir sızı gibi dağıldı serinlik.

Nuro ellerini koynuna soktu, Kazo daha bir büzüldü. Bir zaman bitmek bilmeyen ekin tarlalarının ortasında yürüdüler. Adımlarının ağırlaşmasına engel olamadılar. Durmadılar. İnat, acı, kin, yalın kılıçlı, başı göklerde, kolları Saragöl'ü sarmış Kafdağı'nın azılı devi gibi geliyordu artlarınca. Açlık yapışık karınlarında kımıldadıkça sigaraya sarıldılar. Az da olsa kaçak Muş tütünü unutturuyordu beyden daha zalim açlığı. Çok geçmeden, sigaralar biter bitmez yeniden başlıyordu açlığın derin sızısı yapışık karınlarda. Yeniden sigara, sonra kuduran açlık. Sigara-açlık, sigara-açlık. Ekin tarlaları uzadıkça uzuyordu yorgun adımlarının altında. Ta Kervankıran çıkana kadar yeminliymişler gibi konuşmadılar hiç. Kervankıran Aladağlar'ın ardından uç verince Nuro kurumuş dudaklarını yaladı:

"Keşki Fırıncı Egâh'ın ordan bir fırın ekmeği alsaydık. Karnımızın acısını bastırırdı hiç değilse. Akıl mı kaldı başımızda."

"..."

Derisi kurumaya yüz tutmuş yüzüne, gövdesinin bir yerlerinden birkaç damla kan çıktı, geldi. Hatır için. Ama utandığını ne Kazo gördü, ne de uzayıp karanlığa kavuşan Saragöl'ün kara yapraklı ekin tarlaları. Karnını düşünmek utancı adımlarını iyice ağırlaştırdı. Kazo'dan geri kaldı. Ağzında tükürük aradı, bulamadı. Kızdı, kinlendi. Burnunu sümkürdü ekin tarlasına. Acı kine bulaştı, kin hınç oldu adımlarında. Ayaklarıyla ezmeye

başladı ekinleri. İri lastikli ayaklarını tapan gibi sürümeye başladı körpe ekinlerin üstünde. Kazo durdu. Döndü Nuro'ya baktı. Şaşırdı. Yutkundu. Nefesini yuttu tükürük yerine. Nuro da durdu. Gözleri karanlıkta Kazo'nun gözlerini bulamadı. Değneğini aldı kolunun altından. Ekini dövmeye başladı. Kazo birden koştu Nuro'nun kolunu tuttu.

"Bırak Kazo," diye çırpındı Nuro, "bırak kolumu. Kim demiş sıçan sidiğinin denize faydası olmadığını? Bırak kolumu. Ne ezsem kârdır bize." Kazo'nun güçlü kolları bırakmadı Nuro'yu. Soluk soluğa bir zaman götürüp getirdiler birbirlerini. Sonra durdular.

"Anladık bavo," dedi Kazo, "anladık. Anladık kârı bize. Peki bunun zararı kime?"

"Kime olacak? Bu tarlaların sahibine. Cımşid Bey'e. Tüü, Allah belasını versin dilimin."

"Niye?"

"Niyesi var mı Kazo? Sabahtan bu yana yemin ediyordum kendi kendime. Yemin ediyordum, o kan emene bir daha 'bey' demeyeceğim diye. Bak ne tez unuttum yeminimi."

"Kime bey dememeye?" diye Kazo şaşkınlıkla sordu.

"Kime olacak, Cımşid Be..."

Sustu, başını önüne indirdi. Kazo güldü, tabaka sını çıkardı.

"Hey, koca Nuro hey! Sen bey demezsen, koca Saragöl'de Cımşid Bey'e 'bey' diyen bulunmayacak sanki. Apo Mıkko boşuna mı 'Bu dünyada en çok it Saragöl'de var,' diyor. He Nuro, he!"

"Evet Kazo. Ama bir şey oldu bu gece. Saragöl'de bir it eksildi. Benden türeyenler de 'bey' demeyecek. Böyle böyle it azalacak Saragöl'de, çoğalmayacak."

Adımları azgınlaştı. Nuro bir yandan ayaklarıyla eziyor körpe ekinleri, bir yandan da değneğiyle dövüyordu yeri. Kazo, Nuro'nun yanında, başı önünde yürüyordu. Bir yıldız kaydı Kateviler'in üstünden. Malazgirt Ovası'na aştı. Kazo başını kaldırdı, kayan aklığı gördü. Ayağının altı sızladı. Hızla kaldırdı ayağını, baktı.

Bir hamurkesen duruyordu ayağının altında. Koparmak için eğildi, parmaklarını usulca dikenli yaprakların altına soktu, ince sapını kavradı, çekti köküyle çıkardı hamurkeseni. Hamurkesen aldı gerilere götürdü Kazo'yu. Ta çocukluk günlerine. Çocukken hamurkesen bitirirdi bazen tarlalar. Koymazdı ekin büyüsün. Kene gibi sarardı tarlanın yüzünü. Emerdi tarlanın kanını. Ekinler sarı yapraklı, cılız çocuklar gibi olurdu. Büyüyemezdi bir türlü. Bir korku düşerdi o zamanlar Apo Mıkko'nun içine. Düşerdi düzlere, dolaşırdı köyün bütün tarlalarını. Köy de köy. Yirmi hane. Hepsi bir babadan türeme. Tarla dersen, her evin yiyeceğini çıkaracak kadar. O da hamurkesen getirirse, vay haline Apo Mıkko'nun. Çünkü köyde ekinin dilinden, koyunun dilinden en iyi anlayan oydu. Tarla bitmese o suçlu bulunurdu. Koyuna hastalık gelirse o kınanırdı. Bütün köyün amcası, en büyüğü, en tecrübelisiydi. Bu yüzden hamurkesen zamanı değneğine yaslana yaslana düşerdi düzlere. Ertesi sabah da köyün bütün çocuklarını katar önüne, götürürdü hamurkesen getirmiş tarlalara. O gün bütün çocukların en kara günlerinden biri olurdu. Ne kuzu otlatmaya, ne ot biçmeye, ne bok taşımaya benzerdi hamurkesen yolmak. Bir zulüm, bir afattı bu. Ama aldırmazdı Apo Mıkko. Katardı bütün çocukları sürü gibi önüne, çubuklardı tarlanın başına dek. Sızım sızım sızlanırdı otuz, kırk çocuk tarlanın başına varınca. Tıpkı ayağını nehire sokmaktan çekinen koyun sürüsü gibi. Direnirlerdi koyun sürüsünden beter. "Davranın çocuklar" derdi, "kim çok hamurkesen çıkarırsa ona iki şekerleme var." Ellerini kalın abasının ceplerine sokar, hışırdatırdı dolu ceplerini. Çocuklar bir hamurkesen dolu tarladan yana, bir Apo Mıkko'dan yana bakarlardı. Yalvaran, acıya bulanmış korkulu gözlerle. Ellerinde olmadan o gözler sonunda gene Apo Mıkko'dan yana döner, ceplerine yönelirdi. Apo Mıkko da onlara inat karıştırırdı ceplerini ha karıştırırdı. Çocuklardan umudu kesince, değneğe el atar, saldırırdı üstlerine. Acımazdı. "Vay ayının sıçtıkları, vay," derdi. Çocuklar çaresiz girerlerdi tarlanın bir ucundan. Ayakları dağlanır, elleri kanar, sonra sızılar dolardı küçük, serçe yüreklerine. Bir zaman geçince elleri de ayakları da alışırdı sızıya. O zaman da

bir ufak umut belirirdi çocuk gözlerinde. Hem Apo Mıkko'nun ceplerinin küçük taşlarla dolu olduğunu bile bile, bir akide şekeri umudu. Ağızları sulanır, umutlar bir düş bir gerçek olurdu ufak beyinlerinde. Sızıya aldırmadan saldırırlardı hamurkesenlere. Çok geçmeden tarlanın kenarına Arıs Dağı gibi hamurkesen yığılırdı. Sarı, cılız ekinler belirirdi tarlanın yüzünde. İşte o zaman, o kara-gülmez Apo Mıkko'nun yüzüne de umut çalınırdı. Bir türkü tuttururdu inceden, sızılı:

"Bahare mala axçika fılle lı hembere
Yeké enî kevere, rengî esmere, cexwéwi reşe
Jı memıgé rasté jı cexwé cepe
Romosoneq mın jé gırtîye dırané mın biyequle"

"Bahardır, Ermeni kızının evi yamaçtadır.
Kara gözlü, esmer, alnı geniştir;
Sağ memesinden, sol gözünden
Öptüm dişlerim yaralıdır."

Uzar giderdi lavık[1]. Bir Kürt'ün bir ahçike[2] olan aşkı tutuşurdu koca Saragöl'de. Gün batmaya yol tutan da, tarla ak pak olurdu hamurkesenden. Çocuklar toplanırlardı Apo Mıkko'nun başına. Düşlerinin yıkılmasından korka korka bir Apo Mıkko'nun yüzüne bir ceplerine bakarlardı. Apo anlar, gülerdi. Onların düşlerini yıkmak için acele ederdi sanki. Acı dolu yetmiş seksen gözün önünde ellerini ceplerine sokar, ufak çakılla dolu avuçlarını Saragöl'ün yüzüne saçar: "Bu da kurdun kuşun payı," diye bağırırdı. Sonra da çocukların önüne düşer, sürüyü köye indiren çoban gibi söylene söylene, değneğini yerde sürüye sürüye yürürdü.

Kazo bölük pörçük anımsadı konuştuklarını. "Bu Hamidiye paşalarından (hamurkesene bu adı takmıştı Apo Mıkko) kurtarmak gerek ekini. Yoksa ekin yaşamaz. Yaşasa bile ilinir durur. Aynı bizim gibi." Söylenirdi köye varıncaya dek.

Kazo zorladı kendini, ötesini çıkarmaya çalıştı, yapamadı. Hamidiye paşası ona Cımşid Bey'i anımsattı. Eskiden, köylerin-

1 Lavık: Türkü.

2 Ahçike: Ermeni kızı.

de otururken, sık sık Hamidiye paşası olan babasını anlatırdı hizmetkârlarına. Bütün köyü toplardı başına. Şimdi köyün üst başında harabe olmuş konağına. Otururdu sekiye. Kurulurdu mindere. Sözüne "rahmetli paşa babam" diye başlardı. Her ne olursa olsun sözünün başında hep paşa babası olurdu.

"Olmaz olaydı," dedi Kazo sinire bulanmış, "olmaz olaydı hamurkesen soyu."

Nuro tere bulanmış, soluk soluğa sürüyordu ayaklarını körpe ekinlerin üstünde. Eziliyordu ekinler. Duydu yarım yamalak Kazo'nun sözlerini.

"Bir şey mi diyorsun Kazo?" diye sordu.

Kazo bütün kinini ayaklarına sürdü. Yüzyıllardan gelen hıncını körpe ekinlerden çıkarmak istercesine.

"Evet Nuro," dedi dişlerinin aralığından, "evet bir şey dedim. Dedim ki Saragöl'de bir it daha öldü, dedim."

Nuro güldü. Daha bir hınçla sürüdü ayaklarını.

"Bildim," dedi sevinçle, "hem de ne bir it!"

İnce yalımlı yel usul usul yaladı yüzünü Apo Mıkko'nun. Ak sakalı kımıldadı. Sırtını dayadığı duvardan öne aldı özünü. Elma çubuğundan bastonunu sıktı dizlerinin arasında. Karanlığa alışan gözleri boşuna bir şeyler aradı dört bir yanında. Kesti umudu yorgun gözlerinden. Kulak kesildi. Köyün karşı yamacından bir tula ürüdü. "Sevdin'in iti," dedi içinden. Özözüne konuşmak düştü aklına:

"Gelmedi uşaklar" dedi karşısında birilerine söyler gibi. "Niye geciktiler ki! Yoksa..."

Atmak istedi "yoksa"nın gerisini içinden. Atamadı. Ömrünce gelip geçen beyler mısmar[1] gibi çakıldı birden beynine. Düşündü beyleri. Gençliğinin beylerini, çocukluğunun beylerini, son deminin beylerini. Hepsi birbirinden zalim, birbirinden hayın, kan emen. Beyleri anımsadıkça acı çoğaldı içinde. İçi bulandı. Büzüldü, ufaldı.

1 Mısmar: Kalın çivi.

"Hiiiç boşuna özözünü kandırma Apo Mıkko. Yoksası moksası yok bu işin. Bil ki beyler gene kazandı davayı. Tabii kazanacaktı. Biz mi kazanacaktık yoksa? Dünya tersine dönecekti ne? Heyvah puşt dünya, heyvah ki ne heyvah!"

İçi içini yiye yiye sustu. Kasabadan gelen yoldan yana kulak verdi. Saragöl'ün derin uykudaki sessizliği geldi kulaklarına. Beyni içine baskın çıktı, suskunluğu bir ses yırttı çıktı boğazından. Acı acı döküldü sözler gecenin karanlığına:

"He, niye gelmediler ki! Bu zamana kalmayaydılar gerek. Başlarına bir iş getirmeye o zalım. Yazık olur Kazo'yla Nuro'ya. Hem de ne yazık olur. Yaman yiğitlerimize... Bir sağ ulaşaydılar köye, gerisi..."

"Gerisi kolay," diyemedi. Kolay Süphan oldu, çöktü yaşlı, yorgun, yoksul omuzlarına. Nefesi çok derinlerden geldi, boğazında düğümlenmeden çıktı. Zor ha zor. Karşı yamaçta biri uzun uzun balgam dolu öksürdü boğula boğula.

"Çorlu Heko'dur," dedi, "Ölse de kurtulsa bilingaz[1]. Böyle yaşamaktansa, öyle ölse. Kurtulsa." Sırtındaki eskimiş sakoya daha bir sarıldı ölümü anımsayınca. Saragöl ırgatının lavaş[2] ekmeğe sarıldığı gibi. Nefesini topladı, kulak verdi kasabadan yana. İçinde bunalan nefes birden boşandı dişsiz ağzından. Ardından ölümcül sessizliğinde birkaç söz:

"Gerisi de kolay değil, ilerisi de. Tek yiğitlerimizin başına bir iş gelmeyeydi, koy başka ne olursa olaydı."

Bir acı yardı arık yüreğini. Sızıdan sızı. Dayanamadı acıya. Kıvrandı, sırtını ardındaki duvara verdi. Yüceltilere sığınmak düştü aklına. Sığındı. Acı durmadı. Beynindeki binbir düşüncenin içinde o zalım acı sıyrıldı çıktı geçten geç. İhlaya puflaya duvardan aldı özünü. Köy uykuda. Uykular derin. Yedi kat yerin dibinde. Elma çubuk bastonuna dayandı, kalktı. Akşamdan bu yana ilk defa baktı gökyüzüne. Gök duru, ay ışıklı. Yukarıda dönen başını önüne indirdi, yürüdü. Damların üstünden harmanlıklara doğru

1 Bilingaz: Zavallı, çaresiz.

2 Lavaş: Değirmi, ince uzun açılmış tandır ekmeği.

yürüdü. Harmanlıklara ulaşmadan dermanı kesildi ayaklarının. Derman dilendi gökten. Sonra yürümeye çalıştı gene çaresiz. Olmadı. Durdu. Kara bir taşın üstüne çöktü. Aladağlar'dan yana baktı.

"Şafak da nerdeyse sökecek," dedi sesli sesli.

Aklı gerilere gitti. Kazo'nun çocukluğunu anımsadı. Yokluk, zulüm içinde büyüdüklerini. Akşamdan bu yana tutsak ettiği düşüncelerini koyverdi. Sürüyle boşandı aklındakiler.

"İki haber ulaşır elbet. Yiğitlerimizin ölüm haberi ya da davayı kaybettiğimizin haberi. İkisi de acı birbirinden. Eğer öldüyse yiğitlerimiz, vay köyün haline. Vay kanları yerde kalacaklara. Ün mü çatar Cımşid Bey'e! Yok eğer davayı kaybedersek göçmek düşer köye. Ya da hizmetkâr olmak Cımşid Bey'e. Göçmek..."

Son söz boğazını yara yara çıktı. Bağırdı:

"Beyleeer, beyleeer... Kan emenleeer! Bıktık göçmekten, bıktık. Yeter ettiğiniz, yeter..."

Nefesi yeniden takıldı kaldı boğazına. Sonra öksürükler ulandı ardı ardına. Balgam sökün etti öksürüğün ardından. Elleriyle tuttu başını. Sarı balgamlar ak sakalına bulaştı. Yüzü morardı, gözlerine kan doldu. Öylece kaldı. Taş oldu, kıpırdamadı. Bir zaman sonra üstüne oturduğu taşın serinliğini duydu altında. Usulca kıpırdadı. Bastonunu çıkardı dizlerinin arasından. İki eliyle yüklendi üstüne. Bacakları titredi. Zorla dikeldi. Sakalındaki sarı balgamları sildi sakosunun yeniyle. Yene bulaşanı da götüne sildi. Ağır ağır, çiftten[1] açılmış koca öküzden beter, ıhlaya ıhlaya harmanlara neden gittiğini bilmeden geri köye döndü. Yerin içine kazılmış evlerin üstünden yürüdü. Kazoların evinin damında durdu. Bacayı kapatan iri bir tezeği aldı, altından çıkan karanlık kuyuya seslendi:

"Eyşan bacı, Eyşan bacı," diye.

Sesinin yanıtını karanlık kuyudan beklerken, damın önünden aldı. Yorgun, titrek, hırıltılı bir kadın sesi:

1 Çift: Karasaban.

"Burdayım Mıkko kardaş, kapının önünde."

Karanlık delikten başını kaldırdı, ay ışığına yol verdi. Işık bir çubuk gibi uzandı delikten içeri. Kalktı, sesin geldiği tarafa yürüdü. Bastonundan destek alarak indi damdan. Damından isli mertekler fırlayıp çıkmış evin önünde, alaca karanlığın içinde, allı yeşilli işlemeli bir çuvala sarılmış, başı kofili yaşlı mı yaşlı bir kadın oturuyordu. Bir topak kadar. Apo Mıkko sessizce oturdu kadının yanına. Bir zaman konuşmadılar. Suskunluk ağır geldi ikisine de. Apo Mıkko tabakasını çıkardı, ağırdan bir tütün sardı. Derin bir nefes çekti. Tütün mavi mavi çıktı ağzından. Kuk[1] oturan kadın ağırlığını ayağının birinden öbürüne taşıdı.

"Demek sen de yatamadın he Mıkko kardaş? Senin de gözüne uyku girmedi he? Bak nerdeyse şafak sökecek. Sökecek ama gidenlerimiz daha dönmediler. Ne tükenmez yolmuş gittikleri yer."

"Dönerler Eyşan bacım, dönerler. Ateş almaya gitmediler. Mahkeme bu. Hükümet işi. Hükümetin işi hiç belli olur mu? Kim bilir belki de kazandık davayı. Onlar da bu sebepten şehirde kaldılar. Kim bile?"

Dediklerine kendi de inanmadı. Kızardı. O da az önce Eyşan gibi düşünmüyor muydu?

"Kazom, sabaha kalmaz gelirim ano," dedi gidende. "Bak hele ses seda çıkmadı. Nerdeyse şafak sökecek. Hem benim oğlum sözünde durur."

"Bilirim."

"Korktuğum, davayı kaybetmek değil Mıkko kardaş. Korktuğum o ki o zalım Cımşid Bey..."

"Düşünceni yel götürsün Eyşan bacı. Getirme aklına öyle şeyler. Ne de olsa Kazo'yla Nuro gençtirler daha. Unutmuşlardır tez ulaşmanın gereğini. Nerden bilecekler bizim diken üstünde oturduğumuzu. Hele bir kulak ver köye. Bak hiç ikimizden başka canlı uyanık mı? Çünkü ikimizden başka görmüş geçirmiş yok köyde. Hepsinin aklı Aladağlar'ın dalında. Çekmemişler ki bileler.

1 Kuk: Çömelik durumda (oturmak)

Gidenler de onlardan ikisi işte. Hem belki kaybettik davayı. Bize kazanmak güneşin yere inmesi gibi bir şey. Kolay değil karşımızda ünü batasıca Cımşid Bey. Ey, kaybedince de zor olur gelmek, tez köye ulaşmak. Getirdikleri düğün papağı mı ki!"

"Tek canlarına bir şey olmaya da, koy olan malımıza ola, Mıkko kardaş."

"Öyle deme Eyşan bacı, deme öyle. Kulak asma, malsız canın da bir değeri yok. Bunun ne demek olduğunu ikimiz de gördük. Hele o mal dediğin adamın toprağıysa, hele ikiyüz altın verilmiş alınmışsa! Ama gene de canları sağ olsun yigitlerimizin, başka isteğim yok."

Bir horoz öttü köyün karşı yamacından. Sesi yoksul damı deldi çıktı. Çorlu Heko boğula boğula öksürdü. Gecenin sessizliği bozuldukça, çeşmenin gürültüsü de azalır oldu. Apo Mıkko kalın bir tütün sardı.

"Her şeyin çaresi bulunur Mıkko kardaş. Tek bir şeyin bulunmaz, ölümün. Hani benim rahmetli kocam, senin kardaşın Kemo? Ermeni kırımında gidip gelmeyenlerimiz? Yiğitlerimiz... Üstlerini yıkadık. Ellerine tüfenkler verdik, bile bile yolladık ölümlere. Biz kadınların gözyaşları sel oldu aktı Süphan Dağı'nın eteklerinde. Umutla bekledik gidenlerimizi. Ama gidenler dönmediler. Gele gele kiminin kanlı gömleği, kiminin kara haberi geldi. Gözlerimiz kurudu ağlamaktan. Unuttuk ağlamayı. Aladağlar'ı yerinden alın, Saragöl'e taşıyın ölüleriniz dönecek deselerdi tırnağımızı kürek, eteklerimizi çuval eder taşırdık Aladağlar'ı. Erkeksiz yaşadık. Birbirimizin yavrularına göz koyduk, umut bağladık, insanoğlu demirden işte. Dayandık. Gene malımız oldu. Çoğaldık. Yaşlı ineklerimiz de doğurdu, yaşlı kadınlarımız da. Umudu karanlık gecelerden söküp çıkardık. Ama ölülerimizi? Bin can davarla geldik biz bu köye. Küpler dolusu da altınla... Bir kısmına bu köyü aldık. Geri kalan da bu dava uğruna gitti. Ama mal gene kazanılır. Yeter ki can sağ olsun."

"Sen de bilirsin ki Eyşan bacı, biz buraya geldiğimizde sadece davar bizim kazancımızdı. Onun da yarısı gene Ermeni'den talandı ya, neyse. Altınlarsa Ermeni'nin. Taş atmıştık da kolumuz mu yorul-

muştu. Verdik ikiyüz altını, aldık köyü. Dedelerimiz dünya yüzüne döl saldıktan bu yana ilk defa toprağımız oluyordu. Tapu nedir bilinmezdi o zamanlar. Geldik Saragöl'e. Köy kimin? Hacı Yusuf Paşa'nın (Hamidiye paşalarından.) Satar mısın bu köyü? Satarım. Al sana ikiyüz altın, ver köyü. Al gülüm, ver gülüm. Bizim bildiğimiz köy bir aşiret beyinin olur. Çok sonra öğrendik toprağın devletin de olacağını. O zaman da şimdiki gibi okuyup yazmamız yoktu. Değil okuyup yazmak, şehre gitmeye utanırdık. Sen de bilirsin ya Eyşan bacı. Hele şimdi şükür ki çocuklarımız şehre gidebiliyor, hâkim önüne çıkabiliyorlar. Bilseydik tapu nedir, bilseydik şehir nedir, utanmasaydık, korkmasaydık, giderdik şehre, sorar soruştururduk, o zaman da ya alırdık köyü, ya almazdık. Nerden bilecektik iki yüz altınlık köyün yüz doksan dönümlük tapusu olduğunu. Bilseydik, bu işler de başımıza gelmezdi. Ermeni'nin parasını verdik aldık köyü. Haydan gelen huya gitti. Kaldık bir başımıza. Malımızın koyunumuzun otlağı da giderse elden, ne olur halımız Eyşan bacı? Bize de ya göçmek ya da hizmetkâr olmak kalır. Hizmetkâr olacağımıza ölsek daha iyi. Göçmekse ölümden de beter."

"Ölümü çok kolay ettin Mıkko kardaş. Mal kazanılır. Ama ölen can kazanılmaz."

Sustular.

Seherin sızılı ayazı doladı vücutlarını. Büzüldüler. Açılan kapı sesleri çoğaldı. Öksürükler duyuldu dört bir yandan. Çeşmenin sesi yitti gitti. Yirmi haneli köy kıpırdamaya başladı usuldan. Toprağa gömülü evlerin mağara kapıları seçilir oldu. Sevdin'in yüklü karısı Meyro tozu dumana katarak evinin önünü süpürmeye başladı. Süpürgeden çıkan tozlar bir zaman havada asılı kalıyor, tekrar yere konuyordu. Kofili, allı yeşilli Fadıl'ın gelini çeşmeden su almaya iniyordu kollarında küleklerle. Derken kapıların önü evlerden çıkan çocuklar, danalar, koyunlar ve irili ufaklı insanlarla dolmaya başladı.

Eyşan başını çevirdi, kasaba yoluna baktı. Alaca karanlıkta yorgun, yaşlı gözleri sırtı bu yana aşan iki karartıyı göremedi.

"Yiğitlerimize bir şey olmaz Eyşan bacı," dedi, Apo Mıkko

ikircikli, "yüreğini berk tut. Beni ürküten tek şey, göçmek. Artık bu yaşımdan sonra toprağımda ölmek istiyorum. Göçmek yerine ölmek daha iyi. Bunu ikimiz de gördük. Şimdi yapacağımız tek şey köyümüze yürekli görünmek. Çünkü onlar bizim ağzımıza bakacaklar. Yürekli görünmemiz şart."

"Haklısın Mıkko kardaş. Dediğin gibi olmak gerek. Korkup da ne olacak? Korkan göze çöp batar. Eğer davayı kaybettiysek bilmem ki daha neyimiz kalır canımızdan başka!"

"Doğru Eyşan ba..."

Sözü ağzında kaldı Apo Mıkko'nun. Bir ses köyü baştan başa çınlattı:

"Geliyorlaaaar, mahkemeye gidenler geliyooor!"

Yılgın köy her şeyiyle kudurdu bu sesle. Kapılar açıldı kapandı. Çıplak ayaklı çocuklar, kofili kadınlar, gençler, ihtiyarlar kasaba yoluna döküldüler sabahın şafağında. Apo Mıkko bastonuna yüklenip kalkarken.

"Halımız hayra tebdil ola!" diye söylendi.

İkisi de ağır ağır köyün peşine takıldılar:

Pembe şafak Aladağlar'ın başında kızardı. Tarla kuşları günü karşılamaya çıktılar. İnce yalımlı yelin yolu yeniden düştü Saragöl'e. Derken gün dört bir yanında pervane olan kızıl alevleriyle Aladağlar'ın o kızaran yerinden çıktı güle oynaya. Aladağlar gölge saldı koca Saragöl'e.

Çıplak bacakları arasında sallananını örtmeye başlayıp, utanmayı öğrendiği gün anası bir bez dikip örttü ayıbını Mirzo'nun. Babası da elinden tuttu götürdü Cımşid Bey'in kapısına. El bağlayıp boyun büktü Cımşid Bey'in karşısında. Ardına saklanan Mirzo'yu çekti, aldı öne:

"Senin hizmetkârındır beyim," dedi sonra da.

Cımşid Bey çocuğu süzdü bir zaman. Fiyatını ölçtü biçti kafasında. Sonra da:

"Çalışsın kapımda. Mala koyuna koşar hiç değilse. Senin de üstünden bir boğaz eksilir," diye fiyatını söyledi babasına.

Babası sevindi, elini öptü Cımşid Bey'in. İşte o günden bu yana Mirzo, Cımşid Bey'in kapısında büyüdü. Hem Dilan'la birlik. Beraber gittiler mala koyuna, beraber gittiler tarlaya. İşten el buldukça saklambaç oynadılar beraber. Birliklerini kimse görmedi büyüyene dek. Çocuktular çünkü.

Ama bir gün Dilan'ın göğsüne çekirdek düşünce, haber tez ulaştı babası Cımşid Bey'e. İşte o günden sonra ayrıldılar birbirlerinden. Dilan'a güne hasret evde oturmak, Mirzo'ya da çobanlık düştü beyden kısmet. Ayrılık kötü bastırınca sevda sökün etti. Dağa duman çöker gibi çöktü ikisinin de üstüne. Mirzo'ya dağlar oldu arkadaş. Gece demedi, gündüz demedi döktü kavalından sırrını dağlara. Dilan kofisini saran al valasının altında sakladı gözyaşlarını. Sır gibi sakladılar sevgilerini. Esen yelden, uçan kuştan bile. Dilan bir mendil yolladı Mirzo'ya. İşlemeli, gülyağı kokulu. Mirzo da bir ayna, bir tarak yolladı. Bunları bile duyurmadılar. Ne Dilan açabildi kimselere bir çoban oğluna olan sevdasını, ne de Mirzo açabildi bir bey kızına yandığını. Ama sevda ne bey kızı bildi, ne de çoban oğlu. Yaktı yaktıkça ikisini de. Her geçen gün hasretlik getirdi ikisine de. Çaresizlik büyüdükçe büyüdü.

Kaçkaçtan bu yana beraber oturdukları Cımşid Bey bir gün de evini yükletti, artık aşiretim toplandı diye, kendi köyüne, kendi aşiretinin başına gitti. Dilan da boynu bükük bindi bir ata, göçün yanıncak çıktı gitti. Köyün uzağında bir yerde göç Mirzo'nun sürüsünün yanından geçti. Dilan, başı böğrüne yaslı, Mirzo'sunu görmedi bile.

Köylü önceleri üzüldü Cımşid Bey'in gittiğine. Başsız kalmışlardı. Ama zamanla alıştılar buna da. Herkes kendine bir baş oldu sonra da.

Gün Almalı Deresi'nin üstüne varınca Mirzo sürüyü topladı. Bir kayanın altından keçesini, kavalını aldı. Gün ardında, sürüsü önünde Dilan'ını düşüne düşüne yola düştü. Akşam karanlığı bas-

madan sürüyü köye ulaştırdı. Sürü köye dağılırken o da değneğini yerde sürüye sürüye evinin yolunu tuttu. Kapının önüne zor attı kendini. Köyün içinin yalnızlığını, suskunluğunu fark etmedi bile. Kapının önündeki taşa oturdu, nefeslendi. Sonra tabakasını çıkardı tütün sarmak için. Anası çıktı kapıya iki büklüm.

"Geldin mi Mirzocan?" dedi, "geldin mi oğul?"

"Görüyorsun ki gelmişim ana, o ne biçim söz?"

"Peki oğul, başımıza gelenleri de duydun mu?"

Mirzo tütün tabakasından başını kaldırdı, anasına baktı.

"Neyi duydun mu ano?" dedi.

"Neyi olacak oğul, başımıza gelenleri. Cımşid Bey davayı kazanmış. Bütün arazimizi alacakmış elimizden oğul. Köy bugün yasa büründü. Gelinler karalar giydi, erkekler yaslı oğul..."

Ardından gözyaşı sökün etti. Mirzo'ya sarıldı. Oğlunun başını tahta göğsüne yasladı. Burnunu çeke çeke ağladı:

"Halımız ne olur bundan sonra oğul... Biz başımızı alıp nerelere gideriz..."

Mirzo başını kurtardı anasının göğsünden. Elindeki tütünü sarmadan tabakasını kapattı, kalktı. Köyün içine doğru yürüdü. Komşuları Çorlu Heko öksürüyordu kapısının önünde. Çorlu Heko'ya doğru yöneldi. Selam vermeden sordu:

"Anamın dedikleri doğru mu Heko dayı?"

Heko öksürükten kurtulur kurtulmaz başını kaldırdı, ıslak, kanlı gözleriyle Mirzo'ya baktı.

"Evet Mirzo, doğrudur," dedi, yeniden tutuldu öksürüğe.

Mirzo değneği sıktı. Döndü, evine doğru yürüdü. Daha kapılarının önünde hıçkıran anasına ulaşmadan Bekçi Ehmo'nun çığ sesi duyuldu:

"Duyduk duymadık demeyiiin, herkes bu gece Apo Mıkko'nun evinde toplanacaaaak! Duyduk duyma..."

Sadece Bekçi Ehmo'nun sesiydi koca köyde çın çın öten.

Mirzo çıra ışığının zor ulaştığı köşelerden birine çöktü. Ellerini koynuna soktu, büzüldü. Öylece kaldı. Anası bir tas çiriş aşı getirdi. Mirzo'nun önüne koydu, çekildi. Mirzo başını kaldırdı anasına baktı.

"Kaldır ana," dedi.

Anası döndü, Mirzo'ya baktı baktı, başını iki yana çokça salladı.

"Yeseydin oğul," dedi duyulur duyulmaz bir sesle, "sen çiriş aşını severdin."

"Kaldır ana, yemeyeceğim."

Kadın başını önüne indirdi, tası aldı, gitti ocağın başına çöktü, büzüldü, bir topak oldu. Mirzo bir sigara sardı, yaktı. Bir iki derin nefes çekti kalktı.

"Ana ben Apo Mıkkogile gidiyorum, istersen sen de gel," dedi.

Çaput yığını kımıldadı.

"Geleyim ya oğul," diye yanıt verdi yılgın bir ses, "geleyim ya! Geleyim de bakayım ne olacak halımız!"

Mirzo öksürüklere boğuldu. Sessizce araladı kapıyı. Döndü anasına baktı. Bir yığın çaput ardında soluyordu. Yıldızlı göğün altında köyün içine doğru yürüdüler. Köyün bütün evleri alaca karanlığa bulanmıştı. Tek Apo Mıkko'nun evinden ışık süzülüyordu dışarı. Kapının önü ana-baba günüydü. Kalabalık sessizce duruyordu. Başlar önde, kıpırtısız. Analarının eteklerine yapışan çıplak ayaklı çocuklar sessizce süzüyorlardı çevrelerini. Kadınların bir kısmı avluya çökmüş, yılgın, umutsuz gözlerle içerden gelen sesleri duymaya çalışıyorlardı. Mirzo'nun anasına yer açtılar gelinler. Mirzo içeri girdi. Açılan kapıdan sigara dumanı sökün etti dışarı. Apo Mıkko köşede bir mindere bağdaş kurmuş, başı önünde düşünüyordu. Bir yanında Fadıl oturuyordu, bir yanında da Sevdin. Mirzo kapının yanına çöktü. Kazo'nun önüne kaydırdığı tütün tabakasını aldı. Çatlak dudak aralarında külü uzamış sigaralarıyla bütün köylü odadaydı. Öksürükler içinde en son Çorlu Heko girdi içeri. Odanın üst başında yer açtılar. Apo

Mıkko'nun yanına çöktü. Selamını Apo Mıkko aldı elini göğsüne bastırarak. Sonra da Kazo'ya döndü:

"Herkes geldi mi Kazo?" diye sordu.

Kazo başını kaldırdı odayı tezce gözden geçirdi ve:

"Evet Apo," dedi.

Apo Mikko başını usulca kaldırdı önünden, odayı gözden geçirdi ağır ağır. Sonra tekrar Kazo'ya döndü:

"Anlat oğul," dedi, "anlat da başımıza gelenleri öğrenelim."

Kazo ayağının tekini çıkardı altından. Başını indirdi:

"Ne anlatayım Apo? Anlatılacak ne var? Kaybettik davayı... Yani topraklarımızı... Bize kala kala bir evlerimizin yeri kaldı. İşte hepsi bu."

Acıdan acı beter bir sessizlik çöktü odaya. Yeniden sigaralar sarıldı. Duman kara bulut gibi çöktü odanın içine. Sessizliği Sevdin bozdu. Önce alnının terini sildi, başındaki papağını çıkardı, aka bulanmış saçlarını karıştırdı. Sonra da:

"O da olmaz olaydı," dedi, "topraksız köy mü olurmuş? Topraksız köy. Hizmetkâr köyü."

"Öyle deme Sevdin," diye Çorlu Heko yanıtladı, "deme öyle. Buna da şükür. Unutma, beterin beteri var."

Nuro dizlerinin üstüne dikeldi, yorgun gözleri birden alevlendi kurt gözü gibi:

"Bak büyüğümüz sayılırsın," dedi Çorlu Heko'ya, "hürmetimiz var yaşına başına. Ama unutma akıl yaşta değil. Biliyoruz çok beterler gördün. Haklısın. Ama bizim de görmemizi istiyorsan o başka. O zaman da yerin belli olur yanımızda. Yeter demek yok mu bize? Biz ömrümüzce hep zulümün duracağı günü mü bekleyeceğiz? Siz, dedelerimiz, bizden sonra çocuklarımız he? Ne istiyorsun? Bu akşamdan geçi yok, göçlerimizi mi yükleyelim?"

"Nuro haklı," dedi Kazo, "hem yerden göğe kadar. Buraya nasıl hizmetkâr olacağımızı ya da nasıl göçeceğimizi konuşmak için toplanmadık. Madem göçmekti niyet, neye yığıldık oğul uşak.

Vara herkes göçünü yükleyeydi, başının çaresine bakaydı. Ne yapmalı? Biz bunu konuşmaya geldik."

Sevdin, Kazo'nun sözünün sonunu zor bekledi.

"Ne yapmalı?" dedi. "Ne yapabilirsin? Cımşid Bey'e güç mü yeter? Siz daha gençsiniz. Aklınız Aladağlar'ın ardında geziyor oğul. Ne yapacağız? Cımşid Bey'e karşı mı geleceğiz?"

"Geleceğiz," dedi Nuro, "geleceğiz. Cımşid'i Allah has hamurdan mı yaratmış? Bakın ben artık 'bey' bile demiyorum o zalime. Demeyince de gökten ateş mi yağıyor başıma? Hem onun yapıldığı çamur bizimkinden daha adi. Olmasa, yoksul bir köye göz diker miydi?"

"Öyle konuşma," dedi Fadıl kır sakalını kaşırken, "öyle deme oğul. Daha işin başındayız. Daha görmediniz siz ağa zulmü nedir. Bırakın bu işe yaşlılar karar versin. Bakın başımızda koca Apo Mıkkomuz var. Bir sıra verin o da konuşsun."

"Değme gençlere Fadıl," dedi Apo Mıkko, "değme konuşsunlar. Biz bugün yarın göçüp gideceğiz bu dünyadan. Onlar kalacak. Günahlarını almayalım."

Ayak altında oturan gençlerden biri dayanamadı:

"Bizim aklımız yok mu Fadıl amca? Yarın sizler başımızdan göçüp gidince biz düşünüp karar vereceğiz. Yani şimdi olmayan aklımız o zaman olacak he?"

Dudakların kıvrımlarında küçük gülüşmeler dolaştı, kayboldu. Nuro:

"Bu işin o yanı bu yanı yok artık. Beterse beter, zulümse zulüm. Dünyada topraksız olmaktan beter ne ola. Bundan beteri varsa koy onu da görelim. Koy nerden inceyse ordan kırılsın."

"Kırılsın" sesleri dolaştı gençlerin arasında. Gözlere kin bulaştı, yorgunluktan kurtuldu, hınç oldu, ağu oldu. Kapı ardında yaşlı, dişsiz kadın ağızlarından dualar döküldü. Yardım istendi yüceltilerden. Çocuklar daha bir sindiler analarının etekleri altına. Apo Mıkko bir iki zorla öksürdü. Bağdaşını değiştirdi. Başlar Apo Mıkko'dan yana döndü.

"Sabahtan beri sizi dinliyorum," diye başladı söze; "İşi karıştırıyorsunuz gittikçe. Yaşlılar da haklı, gençler de. Biz ihtiyarların ezilmekten, sürünmekten kanımız uyuşmuş. Donmuşuz. Kanımız kaynamıyor. Ama gençler? Onlar acıya dayanır, hizmetkârlığa dayanamazlar. Betere dayanırlar, topraksızlığa dayanamazlar. Bizde onlar gibi değil miydik Fadıl gençliğimizde? Daha birkaç gün önce bana, 'Gençken Kateviler'i yükleseydiler sırtıma of demezdim,' diyen sendin Fadıl. Bırakın didişmeyi. Herkes bizi yemeye göz dikmişken bir de biz yemeyelim özözümüzü. İşin altını üstünü iyice konuşalım bir. Sonra karar gene hepimizin."

Sustu. Başını önüne indirdi. Tabakalar doldu, tabakalar boşaldı. Kara keçe sigara külünden alacaya döndü. Acı sessizliği Kazo bozdu sonunda:

"Ne yapacaksak inanıp yapalım," dedi, "dağılmayalım. İnanalım yapacağımıza. İşin başından sonuna kadar tezen[1] olmasın içimizden. Unutmayın kapıda titreyen çoluk çocuğumuzun hakkı da bizim sırtımızda. Tek başımıza olsa kolay, çeker gideriz içeri memleketlere, nerde olsa yatacak bir taş dibi, karnımızı ısıtacak bir aş buluruz. Ama çalışamayan, elimize bakanlarımız var. O zaman zor çekip gitmek. Rezil oluruz yadellerde. Tek yol var; o da burda yaşamak. Topraklarımız üstünde. Ama zor, ama kolay. Namusumuzla yaşamak. Alnı açık olmak var. Çocuklarımız biz ölünce sövmez hiç değilse mezarımıza. Bize de mertçe ölmek yaraşır. Çünkü bundan başka yok bir şeyimiz. Aç yaşamak, ezilmek, sahipsiz olmak bize kısmet düşmüş beylerden. Bir de namuslu yaşamak. Namussuzluk yaraşmaz bize. Varsa namussuz yaşamak, o da beylerde çok. Beylerse bize onu bile vermez. Biz nasıl yoksulluktan kurtulamıyorsak, onlar da namussuzluktan kurtulamazlar. Varsa bey olmak isteyen, iş kolay. Alır bir tüfenk çıkar dağa. Başına da birkaç çello bello toplamışsa tamam. Vurur, kırar, talan eder. Sonra da bey olur çıkar. O hangi beyliktir ki yolu eşkıyalıktan geçmemiş. Var mı içinde bey olmak isteyen?... Var mı namussuzluğu zulüm çekmeye yeğ gören?... Var mı hizmetkâr olmak isteyen?.. Var mı topraksız

1 Tezen: Ürküp kaçan.

yaşamak isteyen?... İstemezsiniz... Ben de istemem. Ben alnı açık yaşamak isterim. Ama topraklarımız üstünde. İnsan başkasının kürküyle bey olmaz. Toprak bizim toprağımız, Cımşid'in değil. Bu topraklarda alın teriyle, namusuyla yaşamak da bizim hakkımız."

Sustu. Sönmüş sigarasını yaktı, bekledi. Fadıl bir iki kıpırdadı, öksürdü. Sonra da:

"Bak dinle Kazo," diye başladı söze, "sabahtan bu yana boş konuşuyorsun. Gençsin, şimdi her şey sana güllük gülistanlık. Seni dinleyen de sanacak ki bunların karşısında Aladağlar'ın Kürt'ü var. Aklını başına topla oğul. Karşımızdaki koca Cımşid Bey. Gücü Saragöl'den öte. Haydi diyelim Cımşid Bey'e karşı çıktık. Ne olacak? Olacağı ben söyleyeyim; önce otlarımız yakılacak, sonra evlerimiz basılacak, ardından hayvanlarımız çalınacak. Hükümet onun adamı. Kimimiz mapuslarda çürüyecek. Karılarımız dul, oğul uşağımız yetim kalacak. Daha sayayım mı? Aklınızı başınıza toplayın oğul. Daha gençsiniz, tecrübeniz yok. Bu çare değil. Başka şey düşünelim. Bizi bu topraklara çakmadılar ya! Dünyada toprak mı tükendi? Malımızı mulumuzu satar başka yere göçer, daha iyi topraklar alırız. Ama diyeceksin ki az olur toprağımız. Koy olsun. Az önce senin dediğin gibi hiç değilse alnımız açık olur."

Nuro kin dolu baktı Fadıl'a. Birden top gibi patladı:

"Bak Apo," diye sözünü yürüttü, "sen bu kadar yaşı boşuna yaşamışsın. Boşuna ki hem ne boşuna. Haklısın, bu işe baş koyduk mu, evlerimiz kurşunlanacak, otlarımız yakılacak koyunlarımız çalınacak. Tabii, olacak bunlar. Ama dayanacağız. Bilmem eşeği ne yapan osuruğuna da dayanır. Üstümüze gelen Cımşid olmayacak. Hizmetkârlarını yollayacak. Bizi bize kırdıracak. Yapan biziz anlayacağın, beyler değil. Zaten biz olmasak beyler hiç olmaz. Kaçmayacağız, dayanacağız. Kat o Cımşid itinin önüne on dana, bak otlatabilir mi? Otlatamaz. Ama adı beydir. Şoförleri, hizmetkârları var. Güveni onlara, bir de parasıyla beslediği şehir itlerine. Kendine değil. Sen aslında Cımşid'den değil, itlerinden korkuyorsun. Şimdi kalkıp köycek gitsek kapısına, düşsek eline eteğine, hizmetkâr olsak kapısında! Ne olur? Cımşid'in itleri çoğalır. Daha bir zalim olur.

Bu sefer de Almalı Deresi'ne, Aladağlar'a el atar. Kimin sayesinde? Bizim. Sen şimdi kendinden korkuyorsun Apo Fadıl, Cımşid'den değil. Dün gece Saragöl'de iki it öldü. Değil mi Kazo?"

"Evet," dedi Kazo, "hem ne iki it."

"İşte böyle Fadıl," diye devam etti Nuro, "bil ki Saragöl'de bundan sonra it çoğalmayacak, azalacak, it azaldıkça beyler can çekişecek. Azar azar, etleri döküle döküle ölecekler. Ama biz kaçarsak, onlar gene yaşayacak. Hizmetkâr olursak daha bir güçlenecek. Ama direnirsek bil ki eninde sonunda beyler yok olacak. Sen şimdi kimden yanasın?"

Sessizlik yeniden çöktü odaya. Ağızlarda unutulan sigaralar yakıldı, başlar öne düştü, acı düşüncelere bel verdi dumanlı oda. Düşünceler cenk etti beyinlerde. Var olma, yok olma, namuslu yaşama, namussuz yaşama düşünceleri birbirine girdi. Yüzyıllardan gelen bir kinin, bir ezilmişliğin, bir korkunun savaşıydı bu. Yenile yenile gelmişlerdi, ezile ezile dayanmışlardı. Sevdin "dur" dedi bu zorlu savaşa.

"İkiniz de haklısınız," diye başladı söze. "İş, altından çıkılır gibi değil. Doluya koyuyorsun almıyor, boşa koyuyorsun dolmuyor... İki üçümüz kalkıp kasabaya insek, şöyle Cımşid Bey'in yanında hatırı geçecek birkaç adam alsak! Göndersek Cımşid Bey'e. Hatta yaşlılardan birkaçımız da gitsek. Ne bileyim, imana gelir belki."

Kazo yumruklarını sıktı, sonra birini keçeye indirdi bütün gücüyle. Keçeden kalkan tozlar sigara dumanlarına karıştı.

"Laf mı seninki de Sevdin amca," dedi, "laf mı yani? Desene açıkça gidip Cımşid'in eline ayağına düşelim. Yalvaralım, toprağımızı ver diyelim. O da hemen, alın sizin olsun diyecek he! Yazık bu kadar yaş yaşamışsın. Çok yazık! İliğimizi emdi bu zalim bugüne kadar. Niye? Toprağımızı almak için. Şimdi de kalkacak iki adamın ricasına boyun eğecek ha? Yıllardır çoluk çocuğumuzun boğazına yağlı girmedi. Emeğimizi avukat yedi, şehir yedi. Boyun eğdik hep bunlara. Tek toprağımıza kavuşalım diye. Aç, susuz dayandık. Davayı kaybettik, ama biz daha kaybetmedik."

“Haklısın,” diye yanıtladı Sevdin, “haklısın ama elden ne gelir? Toprağımızı Cımşid Bey’e veren kanun, devlet. Karşımızda tek Cımşid Bey değil ki hadi neyse diyesin. Bir de koca cendirme var, hâkim var, başçavuş var karşımızda.”

Kazo:

“Sana göre elimizden tek şey gelir Sevdin amca: O da göçüp gitmek ya da Cımşid’in kapısında it olmak, öyle değil mi? Hangi kanun verdi topraklarımızı Cımşid’e? Ben söyleyeyim, Cımşid’in paralarıyla göbek şişiren hâkimin kanunu verdi. Anlayacağın Cımşid’in kanunu verdi toprağımızı Cımşid’e. Bizim kanunumuz değil. Bütün Saragöl bilir ki bu topraklar bizimdir. Apo Mıkko çok anlatırdı babamı. Rus Saragöl’e girende babam koyun güdüyormuş dağda. Top sesleri kulağına gelir gelmez atmış değneğini, omuzlamış silahını, sonra da yanındaki çocuğa, ‘Guro sen sürüyü köye ulaştır, Apo Mıkko’ya da söyle hemen göçleri yüklesin içerilere gitsin. Ben Rus’un üstüne gidiyorum. Eğer ölürsem kanım bu topraklara helâl olsun, yok sağ kalırsam gelir sizi bulurum,’ demiş. Ve gitmiş. Gidiş o gidiş. Yüzünü bile anımsamıyorum. Ben anamın karnındaymışım daha çünkü... Niye öldü babam Sevdin amca? Niye? Görmediği, tanımadığı Rus’la ne alıp vereceği vardı babamın. Karısına mı göz koymuştu? Yok. Peki kan davası mı vardı? O da yok. Bir şey vardı. Rus babamın, babalarımızın topraklarına göz dikmişti. Topraklarımız uğruna öldü babam. Yalan mı? Cımşid iti nerdeydi babam Rus’a gülle atarken? Babam onun toprağını da korudu. Cımşid de içeri memleketlere kaçıp keyf çattı. Rus kaçıp, babamın kemikleri çürüyünce döndü. Söyle Sevdin amca, şimdi bizim topraklarımız mı Cımşid’in, yoksa Cımşid’in toprakları mı bizim? Bütün Saragöl bilir bu toprakların kimin olduğunu. Biz de biliriz, sen de bilirsin. Ama bir tek kanun bilmedi bu toprakların bizim olduğunu. Çünkü kanun Cımşid’in kanunu, bizim değil. Hiç it özözünü ısırır mı? Hak bizimdir.”

“Ama kanunun sözü geçer bu ovada,” diye Fadıl girdi araya. “Bizim sözümüz geçmez. Sen o kadar de ki bu topraklar bizimdir. Saragöllü de senin gibi bilsin. Ne değiştirir? Hiç. Yarın Cımşid

Bey'in motorları toprağımızı altüst eden de Saragöllü mü karşı çıkacak? Diyelim çıktı. Ne olacak? Cendirme ne güne? Cımşid Bey'in itleri ne güne ha? Yakar yıkarlar valla koca ovayı. Düzlerler. Bu da Cımşid Bey'in işine yarar. Zilan isyanını kim çıkardı? Beyin oğlu. Kime yaradı? Beye. Cendirme kimi kırdı? Fakir fukara, dil bilmez tanrı tanımaz insanları. Benim Zilanlı bir asker arkadaşım vardı, o anlatmıştı. İsyan başlayanda bunlar sanmışlar ki gene Rus geliyor. Adamcağız: 'Ne bileceksin Fadıl,' demişti, 'meğer biz Rus diye Gazi Kemal'in askerine kurşun atmışız. Asker de haklı olarak kırdı hepimizi.' İşte bu plan beylerin planı. Şimdi de bizim başımızda. Geldi diyelim Saragöllü yardıma, ne olacak? Cendirme Cımşid Bey'i yalnız mı bırakacak? Adını isyan koyacaklar, sonra da neslimizi kurutacaklar dünya üstünden. Cımşid Bey de motorlarını Saragöl'ün bu başından bırakacak, öbür başından çıkacak. Hem sonra Saragöllünün yardıma geleceğini çıkar aklından. Bil ki tek başımızayız bu dünyada. Dalımız yok, daldalanacak yerimiz yok. Gençsiniz, boşa atıp tutuyorsunuz. Bırakın hiç değilse neslimiz kesilmesin bu dünya yüzünden. Korktuğumdan söylemiyorum bunları. Benim zaten burda ne ömrüm kaldı ki! Bugün yarın göçer giderim. Benim düşüncem siz."

"Bak Fadıl amca," diye Nuro söze karıştı, "işte sen bundan korkuyorsun. Yani hiç değilse ömrünün bu son günlerini rahat geçirememekten. Yoksa korktuğun biz değiliz. Sen koy yaşayalım da nasıl yaşarsak yaşayalım diyorsun. Ama hizmetkâr olarak, ama it olarak. Yok öyle şey. Topraksız yaşanmaz."

Suskunluk yeniden çöktü. Gittikçe büyüdü. Acı oldu, çekilmez oldu. Dışarıda bekleşenler daha bir büzüldüler. Çorlu Heko öksürüklerde boğuldu. Ağzına dolan balgamları yuttu gerisin geri. Yüzü kızardı, nefesi darlandı. Hırıltılı konuştu:

"Bakıyorum Kazo'yla Nuro sabahtan bu yana 'bey' demiyorlar Cımşid Bey'e. Haydin biz de demeyelim 'bey'. Ne olacak? Cımşid Bey'in beyliği mi kalkacak ortadan? Sizinki it ürür kervan yürür örneği. Bunlar boş sözler, boş işler."

"Boş mu," dedi Kaza, "boş ha? Cımşid'e 'bey' dememek boş,

ama sizce, hizmetkâr olmak dolu, kalkıp göç etmek dolu. Yazıklar olsun... Ben de sizin bizimle birlik olacağınızı, bize hak vereceğinizi ummuştum. Yazık ki hem ne yazık. Geride yaşayacak gününüz bile sayılı. Bugün var yarın yoksunuz. Ama korkunuz? Korkunuz dağlardan yüce. Yere batsın. Beylik korkusu iliklerinize sinmiş. Biz korkacağımıza siz korkuyorsunuz. Cımşid'e karşı koyacak biz, gelecek günleri olacak biz, korkan da siz. Artık ne diyeyim? Herkes başının çaresine baksın."

Gençler arasında bir uğultu oldu. Kine bulanmış gözler odanın üst başını dolduran yaşlılara döndü. Çorlu Heko'nun oğlu Tefo:

"Olmaz Kazo," dedi, "olmaz öyle şey. Bakma babamın sözüne. Babamın artık lokma çiğneyecek hali yok. Dermanı yok dizlerinin. Kendi olmayanın aklı nice ola? Biz dalınızdayız sizin. Senle Nuro ne derse o alacak. Ölüm ölüm hırlamaya ne gerek."

Çorlu Heko yanıt vermek istedi, dizlerinin üstüne dikeldi. Apo Mıkko elini Çorlu Heko'nun omzuna koydu, oturttu. Mirzo kapının dibinden iki diz öne geldi:

"Madem gençlerin sözü boştu, neye aldınız bizi odaya," dedi, "otura özözünüze karar vereydiniz."

"Alışmışsınız ömrünüzce sürünmeye," dedi gençlerden bir başkası, "emeliniz bizi de kendinize uydurmak. Ya ölürüz, ya kalırız topraklarımızda."

"Göçmektense ölmek daha iyi," sesleri çoğaldı, uğultu oldu. Kapıdan dışarı taştı. Çocuklar uykulu gözlerini ovuşturdular. Ay beyaz bir bulutun ardına saklandı. Bir köpek acı acı uludu. Apo Mıkko iki elini kaldırdı havaya. Uğultu kesilinceye kadar bekledi.

"Susun çocuklarım," diye ağır ağır başladı söze, "susun. Boş söz karın acıktırmaktan başka işe yaramaz. Yemeyin birbirinizi. Biz yaşlıyız, korkaklığımızı bağışlayınız. Biz de sizin gibiydik yıllar önce. Ama ezile ezile alıştık korkuya. Kurttan, ayıdan yok korkumuz. Ama beylerden... Biz ne kurdun kalleşliğini, ne ayının kalleşliğini gördük. Korkuyla birlik kalleşliği de beylerden öğrendik. Bağışlayın bizi. Direnmedik değil, direndik. Bazen de içimizden

geldi direnmek. Ama hep kaybettik. Biz kaybettikçe onlar güçlendiler. Şimdi beni dinleyin. Size bir öyküm var. Kendi öykümüz bu. Bu büyük kararımızdan önce bu öyküden bir pay çıkarırsınız belki."

Oda sustu. Başlar büyük bir merakla Apo Mıkko'dan yana döndü. Kadınlar kapıyı araladılar gizlice. Sigara dumanı dışarı hücum etti. Apo Mıkko ak sakalını sıvazladı bir zaman. Sonra bağdaşını değiştirdi. Su istedi. Mirzo'nun getirdiği suyu içti, elini bıyıklarında gezdirdi. Kalın bir sigara sardı tabakasından. Sarı kehribar ağızlığına yerleştirdi, yaktı. Derin bir kullep çekti. Odayı gözden geçirdi. Bütün gözleri yüzünde gördü. Kazo'ya:

"Oğul ananı da çağır," dedi, "anlatacaklarımın bir şahidi de odur. Gelsin içimize. Benden sonra büyüğünüz odur."

Kazo sessizce kapıdan sıyrıldı. Anası kadınların arasında büzülmüş oturuyordu. Yavaşça tuttu anasının kolunu. Eyşan başını kaldırdı. Donmuş gözlerle baktı oğluna. Kazo eğildi anasının kulağına. Yavaşça:

"Ana," dedi, "kalk. Apo Mıkko çağırıyor."

Eyşan usulca kımıldadı, oğlunun yardımıyla dikeldi, odaya girdi. Yer açtılar odada. Apo Mıkko'nun yanına çöktü.

"Hoşgeldin Eyşan bacı," dedi Apo Mıkko, "Öykümüzü anlatacağım çocuklarımıza. Anlatacaklarımın tek şahidi sensin. Doğruluğuma şahit o!"

Eyşan başıyla kabullendi şahitliği. Apo Mıkko bir iki öksürdü, sonra sözler ağır ağır döküldü dudaklarından:

"Yurtsuz doğmuşlar dedelerimiz," diye başladı öyküsüne, "at sırtında doğup at sırtında ölmüşler. Bazen karlı bir dağın yamacına, bazen otlu-sulu bir yaylaya çadır kurmuşlar, o kadar. Mezarları bile dağılmış dedelerimizin. Kimi Sinek yaylasında, kimi Süphan Dağı eteklerinde, kimi Bingöl yaylalarında, kimi de Harran Ovası'nda toprağın malı olup çürüyüp gitmiş. Ama dağlar bel verdikçe, yaylalar otlak oldukça dedelerimiz bıkmamış göçerlikten. Ne zamanki dağları eşkıya, ovaları aşiretler sahiplenir olmuş, işte o zaman göçerlik bir zulüm, bir afat olup çıkmış. Acı olmuş ağu-

dan beter, çekilmez olmuş. İşte ben böyle afatın, zulümün obamıza yağdığı bir zamanda doğmuşum.

Tam on iki yılım geçti benim de göçerlikte. At sırtında on iki yıl. Dile kolay, taşınması güç on iki yıl. Tam oniki yıl at sırtında Harran'dan Ağrı eteklerine, ordan bir daha gerisin geri. Git gel oldum obamızla. Ben Osmanlı'nın bezgin, eşkıyasının azgın, aşiretlerin zalim zamanına ulaştım. Süphan Dağı'nda kuzulayan koyunlarımızla Ağrı Dağı eteklerine ulaşır, kışı Harran'da geçirirdik. Son yıllar koyunlarımız kuzusuz, atlarımız taysız ulaşır olduk Harran'a. Sonunda dağda eşkıyaya, ovada aşiret beylerine haraç göndermekten bıktık. Yorulduk. Atlarımız, koyunlarımız gitti bey kapılarına. Topraklarından geçelim diye. Zaman aman oldu. Gittikçe azaldık, azaldıkça korku çöktü içimize, korktukça bıktık böylesine yaşamaktan. Son kışlağımız o sene gene Harran oldu. İşte o yıl yüz kuzuyu beye kışlık, iki yüz koyunu da salgın hastalığa verince dermanımız kesildi ki ne kesildi. Yoksul gözünden medet umar olduk. Malımız, canımız bir deri bir kemik ulaştık o bahara. Efo dedem bir şafak sökende yükletti göçlerimizi Harran'dan. Düştük yola. Bitkin, çaresiz. Hayvanlarımız, büyüklerimiz aç, biz çıplak.

Durmadan dinlenmeden bir ayda vurduk çıktık Süphan'a. Çadırlarımızı Van gölü kıyısına kurduk. Hayvanlarımız bol sulu bir otlağa dağıldı. Dağ otlarının, dağ çiçeklerinin hasretine kavuşmanın mutluluğu içinde çıktı gitti hayvanlarımız. Efo dedem: 'Burda konaklayalım birkaç gün. Belki bizim gözümüze fer, hayvanlarımızın dizine derman gele,' dedi. Töreyi unutmadan o akşam, toprağına konakladığımız beyin kapısına beş tane de seçme koç gönderdi. Ama gelgelelim ki bey bu işe çok kızmış. 'Ben bir koca aşiretin beyi olam da topraklarımda konaklayan ne idüğü belirsiz göçerin biri bana sadece beş koyun yollaya ha?' demiş, dediği gibi de atlamış atına, almış beş-on hizmetkârını yanına, bastı geldi akşamın karanlığı çökmeden obaya. Başı papaklı, beli nagantlı[1], ayağı çizmeli bir bey. Hiddetini sorarsanız boğa manda

1 Nagat: Tabanca.

hiddetinde. Daha obaya girmeden hizmetkârları gülle saçtılar dört bir yana. Hizmetkârlar zalim, hizmetkârlar bey fermanlı. Önlerine çıkanı kamçıladılar. Kadın kız demeden, genç yaşlı bilmeden. Efo dedemin çadırı obamızın ortasında kurulurdu her zaman. Töremizdendi. İri, kara kıl çadır obanın bütün çadırlarından yüce dururdu dört direğinin üstünde. Zalim bey altındaki kula kısrağı kamçıladı, vurdu geldi dedemizin çadırı önüne. Biz çocuklar korkudan çadır arkalarına, taş diplerine sindik. Korku yüreğimizde tokmak dövmekte. Bey daha çadırın kapısına dayanmadan dedem çıktı çadırdan. Ardında obamızın ileri gelenleri. Buyur etti beyi çadıra. Beyin suratı şimşekli bulut. Bir alavlanıp, bir kararmada. Duymadı dedemi. Sürdü atı birden üstüne. Çaldı manda gönünden yapılmış kara kamçıyı dedemin ak sakallı suratına. Ak yüzü kana bulandı o an. Aklıma geldikçe hâlâ içim sızlar. Dedem titredi. Yorgun dizleri dayanamadı acıya, çöktü. Kadınlarımız o an öyle bir vayşivan kopardılar ki Süphan Dağı titredi. Beyin hiddeti dinmemiş olacak ki atladı atından ve küfrederek dedemizi kamçılamaya başladı. Bir Eşo amcamız vardı, yiğit mi yiğit bir delikanlıydı. Keçi kılından papağı hep eğik dururdu kaşının üstünde. Dayanamadı Eşo acıya. Vurdu çıktı kalabalıktan. Bir sıçrayışta ulaştı beye. Kamçı vuran bileğini tuttuğu gibi sapan taşı gibi fırlattı beyi çadırın önüne. Sonra da başladı tekmelemeye. O demeye kalmadı kurşunlar yağdı Eşo'nun üstüne. Oba bıldırcın cücüğü gibi dağıldı. Eşo önce çırpındı başı kesilmiş tavuk gibi, sonra yerleri tırmaladı bir zaman. Bey kalktı düştüğü yerden. Acı çeken Eşo'yu gülerek seyretti, tabancasını çıkardı, bütün kurşunları üstüne boşalttı, arkasını döndü, yürüdü. Atına bindi, kamçısını bir hizmetkâr eline sıkıştırdı. Dedeme döndü: 'Yarım saatte topraklarımı terk etmezseniz bu dünyadan kökünüzü silerim,' dedi, kula kısrağını kamçıladı gitti."

Apo Mıkko sözünün burasında sustu. Tabakasından bir kalın sigara sardı, ağızlığına taktı, yaktı. Eyşan önünde kavuşturduğu dizlerinin üstüne başını koymuş, gözleri keçede dalmış gitmişti. Gençliğini yaşıyordu yeniden. Acısıyla, tatlısıyla. O da susmuş Apo Mıkko'nun ağzına bakıyordu.

"İşte böyle çocuklarım.," diye yürüttü Apo Mıkko öykünün arkasını, "o gece bir küçük toprak yığını da Süphan Dağı eteklerine kazıldı. Obamız bir aslanını da orada bırakmanın acısı içinde yüklendi. Konuşmadan sessizce yol aldık. Biz çocuklar ilk o gece sızlanmadık, açlığımızı analarımıza söylemedik. Kervankıran Süphan'ın karlı doruğundan görününce, Efo dedem obamızın ileri gelenlerini yanına çağırttı. Bir kayanın altında meşverete[1] girdiler. Uzun uzun konuştular. Sonunda karar bütün obaya yayıldı: Toprağa yerleşmeye karar verilmişti. Bizim de artık toprakta kırılan kazmamız, toprağı yaran çiftimiz olacaktı.

Efo dedemin çadırını taşıyan kar beyazı bir öküzü vardı. Cığal boynuzları en karanlık gecede bile parlardı. Duyduk ki o öküzün yükü sırtından alınacak, başı boş bırakılacaktı. Öküz nerde yorulur yatarsa, yurdumuz ora olacaktı. Öküzün yükü kervankıran üstümüze gelende alındı. Beyaz öküz yükten kurtulmanın sevinci içinde bir yamacı aştı gitti. Bütün oba da ardıncak. Bazen otladı, bazen durup etrafını gözledi. Sanki bize yurt aradığını anlamıştı. Şafak kızartında otlak bir yamaçta, dizlerini usulca büktü, yattı. Yükler indirildi hemen, çadırlar kuruldu. Efo dedem ellerini göğe kaldırdı: 'Ey bizi yaratan ulu tanrı. Bu toprağı hayırlı kıl bize. Kolumuza kuvvet, toprağımıza bereket ver,' dedi. Ardından bütün eller kalktı göğe doğru. Alacakaranlık kalkınca alt başımızdaki ovadan, bir köy çıktı meydana beyaz badanalı evleri, uzayıp giden ak kavaklı bahçeleri ve kilisesiyle. Bir Ermeni köyüne komşu etmişti bizi beyaz öküz. Kim bilir bir beydense bir Ermeni'yi daha yeğ tutmuştu. Efo dedem öküzünün sırtını sıvazladı; 'Sağ olasın ak öküzüm,' dedi, 'bizi iyi insanlara komşu ettin. Biz bu ellerde bir Ermeni'den kötülük görmedik.'

Gün kuşluk zamanına ulaşanda Efo dedem ileri gelenlerimizden de yanına birkaç adam alıp Ermeni köyüne indi. Ancak öğleden sonra dönebildiler. Alıkoymuş Ermeniler gidenlerimizi. Konuk etmişler, ağırlamışlar. Yemek zamanı bizimkilerin ömürleri boyunca görmedikleri yemekler gelmiş sofraya. Efo dedem

1 Meşveret: Bilgi alışverişi.

önce el uzatmamış sofraya. Aklına kötü şeyler gelmiş. Ne de olsa gavurdur bunlar, diye düşünmüş. İçine yemeklerin ağu mağu katılmasından korkmuş. Ama Ermeniler akıllı insanlar, hemen anlamışlar. Önce onlar el uzatmışlar sofraya. Kerimo amcam bunu ne zaman anlatsa utancından kızarırdı rahmetli. Al giysiler içinde, ince belli, fidan boylu kızlar hizmet etmişler yemek boyunca. Sonra da Ermenilerin ileri gelenleri, 'Yüreğinizi berk tutun,' demişler dedemlere, 'bizden size zarar gelmez. Gelse gelse yardım gelir, iyilik gelir.'

İşte çocuklarım, ilk köyümüz böyle kuruldu Süphan Dağı eteğindeki bir yamaca. Evlerimizi Ermeni ustalar kurdular. Biz yeni bir yaşama başlamanın sevinci içinde çırpınıyor, kimimiz taş, hıbar[1], kimimiz su taşıyorduk durmadan. Ermeni ustaların hemen hemen çoğu Kürtçeyi çok iyi biliyordu. Bize hiç duymadığımız lavıklar söylüyorlardı. Akşama kadar çalışıyorlar, akşam olunca da köylerine dönüyorlardı. İşte o zaman büyük küçük hepimizin içini bir sıkıntı dolduruyor, Ermeni ustalardan boşalan yeri hiçbir şey dolduramıyordu. Efo dedem gün boyu eli götünde köyün inşaatlarını dolaşıyor, gururdan göğsü kabara kabara sigara tüttürüyordu.

Bizim evi yapan Ermeni'nin adı Zadik ustaydı. İri yapılı, nasırlı elleriyle durmadan gülen bir adamdı. Ben çok seviyordum Zadik ustayı. Sigara molalarında bana küçük evler yapıyordu küçük hıbarlardan. Çalışırken de öyküler, masallar anlatıyordu bana. Duymadığım öyküler, masallar. İnce dudaklarının arasından beyaz dişleri görünürdü hep. Ben onun ince kıvrımlı dudaklarından gülümsemenin eksildiğini hiç görmedim. Çok iri taşları duvara koyarken bile. Bir akşam evine dönerken bana, sabaha oğlunu da getireceğini söyledi. Sevincim anlatılmaz oldu o an. İş bitince bütün ustalar bir yere toplanıyor, hep birlikte gidiyorlardı köylerine. O gün onlar köylerine ulaşıncaya kadar bir kayanın üstünden seyrettim gidişlerini. Yol boyu bazen tek, bazen hep bir ağızdan anlamadığım, ama tadına dayamadığım türküler söylüyorlardı. İnce, hüzünlü, adamın içini yakan türküler. Köye yaklaşınca köyden allı yeşilli, beyazlı

1 Hıbar: Küçük taş.

kadınlar kızlar çıktılar karşılamaya. Birbirlerine karıştılar. Uzaktan gören Saragöl'ün çiçekleri açmış sanırdı. Morlu beyazlı kurtkulakları, kırmızı laleler, mavi keçimemeleri gibi. Ondan sonra ustaların köylerine gidişlerini hep seyrettim yüce bir kayanın üstünden. Her akşam aynı şeyleri görmek beni bıktıracağına, içime anlamadığım, bugün bile anlamadığım bir sevinç dolduruyordu. Çocukluğumun en tatlı anları da zaten bunlar oldu.

Uzatmayalım o gece gözüme uyku girmedi. Postumun altında döndüm durdum. Ömrümde ilk defa bir Ermeni çocuğu görecektim. Siz aksiliğe bakın ki tam şafak atmaya başlayanda uyumuşum. Rahmetli anam dürttü, uyandırdı beni. Sıçradım kalktım. Gömleğimi başıma geçirdiğim gibi çadırdan dışarı fırladım. Zadik usta duvar örüyor, babam da çamur yapıyordu. Küçük, saçları kıvrım kıvrım, parlak kara gözlü bir çocuk da yere çömelmiş, elindeki çöple küçük bir gölcüğün suyunu akıtmaya çalışıyordu. Üstünde beyaz bir gömlekle, kara bir pantolon vardı. Ben çocukların da pantolon giydiğini ilk o zaman gördüm. Benden küçüktü çocuk. Ama aldırmadım, Zadik usta beni görünce duvardan atladı. Bir yandan da bana sitem ediyordu: 'Çok ayıp ettin Mıkko. İnsan konuğunu böyle mi karşılar? Neyse, haydi Vahan'a hoş geldin de.' Vahan benim geldiğimi görmüş, başını oyunundan kaldırmış bana bakıyordu gülümseyerek. Tıpkı babası gibi. Donmuştum olduğum yerde. Ne demekti 'hoş geldin' demek. Kulaklarımın uğuldadığını, başımın döndüğünü hissettim o an. Adım atacak halim kalmamıştı. Babam rahmetli, benim donup kaldığımı görünce: 'Hadi oğlum, ne donup kaldın orda? Zadik ustanın dediğini yapsana,' demişti.

Zorla yürüdüm Vahan'a doğru. O da ayağa kalkmış bana gülümsüyordu. Yanına varınca durdum, başımı önüme indirdim. Zadik usta benim halimi anlamış olacak ki oğluna döndü: 'Hadi Vahan sen sık Mıkko arkadaşının elini,' dedi. O ışıl ışıl gözlü çocuk elinin birini bana doğru uzattı. İyice şaşırdım o zaman. Kızardım. Zadik usta birden koştu geldi, bileğimi yakaladığı gibi elimi Vahan'ın açık avucunun içine koydu. Islak, küçük bir elin elimi sıktığını hissettim. İşte böyle arkadaş olduk Vahan'la.

O gün açılıp konuşmadım Vahan'la. O da pek üstelemedi. Oturup babalarımızın çalışmalarını seyrettik. Akşam olunca Vahan çıkıp gitti babasıyla. Her zamanki gibi onlar köylerine ulaşıncaya kadar kayanın üzerinden baktım. Ertesi gün gene geldi Vahan. Bu sefer ikimiz de açıldık. Küçük evler yaptık. Vahan benden küçük olduğu halde elleri daha becerikliydi. Vahan değirmen bile yapıyordu. Derken daha yaza ulaşmadan bir köy kuruldu dağın yamacına. Adını Milân koyduk köyümüzün. Elli altmış evin ortasında Efo dedemin evi gene en görkemlisiydi. Babam evimiz bittiği gün bir kurban kesti. Akan kandan Vahan'la benim alnımıza birer işaret yaptı. Akşam olunca Zadik usta babamla helalleşti, benim yüzümden öptü. Ağlamamak için kendimi zor tutuyordum. Babam yirmi koyun Zadik ustaya, Vahan'a da bir beyaz koç hediye etti. Boynunda çanı, kara gözlü bir koç. Vahan'ların gittiği akşam, başımı aldım çıktım köyden. Ta Süphan Dağı'nın eteklerine vurdum çıktım. Bir ahlat ağacının dibinde karanlık çökene kadar ağladım. Köy yattıktan sonra döndüm evimize. Kapıyı babam açtı. Çadır değildi ki sır saklayaydı. Elindeki çırayı yüzüme tuttu, ağlamaktan kızarmış gözlerime baktı, başını salladı:

"Bir daha böyle geç kalma guro," dedi, "merak etme, Vahan'ı daha çok görürsün." Anladım ve içime bir sevinç doldu. Babam da çok sevmişti Vahan'ı.

O yıl bir afat bahar geldi Süphan Dağı eteklerine. Nasıl anlatayım her yan çiçekten geçilmez oldu. Koyunlarımız bir ayda aldı kanını. Süt yoğurt bollandı. Yeni bir hayata böylesine güzel bir baharla girmek güç verdi, umut verdi bize. Bir akşam babam, 'Mıkko sabah erken kalk, seninle Zadik ustalara gidelim, işim var,' dedi. Sevindim, sevindim. Gece sabaha kadar Vahan'ı düşündüm, ona anlatacaklarımı topladım kafamda. Gün doğanda babamla düştük yola. Çok geçmeden ayaklarım yoruldu, adımlarım ağırlaştı. Babam, 'Gece sabaha dek dönüp duracağına uyusaydın da şimdi ayakların böyle geri geri gitmeseydi,' deyip gülüyordu. O gece babamın da uyumadığını anlamıştım. Kuşluk zamanı vardık Vahanların köyüne. Nasıl anlatayım, siz köy demeyin de küçük bir kutu deyin. Ak badanalı evleriyle, uzayıp giden yeşil bahçe-

leriyle pırıl pırıl bir kutu. İnanın çocuklar, böyle güzel bir köyü ömrümce bir daha görmedim. Köyün ortasında büyük bir çeşme vardı. Biz köyün içine vardığımızda çeşme başı doluydu. Gelinler, kızlar allı morlu, beyazlı giysileri içinde su dolduruyorlardı çeşmeden. Ben çeşme başı bizi görünce dağılır diye düşündüm. Ama nerde! Kadınlar bizden kaçacaklarına, dönüp bize bakmaya başladılar. Onların bize baktığını görünce utandım, babamın arkasına saklanmaya çalıştım. Gülüşmeler duydum. Babamın da adımlarının dolaştığını hissettim. Kızlardan biri Ermenice bir türkü tutturdu. Derken öbürleri de katıldılar türküye. Köy türküyle inip kalkıyordu. Babamın yüzünü gördüm bir an. Rahmetli kızarmış, terlemişti. Çeşmeyi geçince öküzlerini arabaya koşan bir Ermeni'ye rastladık. Babam selam verdi. Ermeni gülerek aldı babamın selamını. Kulağını tuttuğu öküzü bıraktı, yanımıza geldi. Babam Zadik ustanın evini sordu. Adam önümüze düştü, geniş bahçeli, ak badanalı bir evin önünde durdu. 'Zadik!' diye birkaç kere bağırdı. Zadik ustanın böyle güzel bir evi olması şaşkınlığıma iyice şaşkınlık kattı. Çok geçmeden Zadik usta çıktı kapıya. Bizi görünce koştu. Babamla kırk yıllık hasret gibi kucaklaştılar. Benim yüzümden öptü. Vahan da çıktı dışarı. Bizi bahçe kapısında karşıladı. Bir yandan da uykulu gözlerini ovuşturuyordu. Ona elimi uzattım, tokalaştık. Gözlerinde uyku denen şey kalmamıştı. Bahçeye oturduk. Babamlar hal hatır sormaya durdular. Vahan bana salatalık kopardı, getirdi. Yeni sulanmış bahçe toprak ve salatalık kokuyordu. Söğüt ağaçlarının üstünde serçeler ötüşüyordu. Vahan'a anlatacaklarımı çoktan unutmuştum. Sonra Vahan'ın anası çıktı dışarı. Sanki düğünlük elbiselerini giymişti. Babama 'hoş geldin' dedi, benim saçlarımı okşadı. İnce, yumuşak elleri vardı. Zadik usta karısına Ermenice bir şeyler söyledi. Kadın içeri gitti. Çok geçmeden ayran getirdi bize. Cam bardağı ilk o zaman gördüm işte. Vahan evlerini gezdirmeyi teklif etti bana. Kalktık. Merekten[1] yana yürüdük. O sıra bahçe kapısından bir kız girdi içeri. On beş-on altı yaşlarında. Kara gözlü, ince belli. Saçları iki örük arkasında. İki kova su taşıyordu. Yüzünde domur domur

1 Merek: Samanlık.

terler. Bizi görünce elindeki su dolu kovaları yere koydu. Elleri belinde bize doğru yaklaştı. Güldü: 'Demek Mıkko sensin ha! Demincek çeşmenin yanından geçerken gördüm sizi. Vahan çok anlatmıştı seni. Ama bugün bize geleceğin hiç aklıma gelmemişti,' dedi, göz kırptı. Utandım, başımı önüme indirdim. Vahan: "Siran ablam çok şakacıdır. Sen de seveceksin onu," dedi. Siran bizi dinlemeden babamlara doğru yürüdü. Biz de mereğe doğru yollandık. Tam kapıdan girecekken arkamızdan: 'Hey Mıkko, çeşmenin ordan geçerken niye öyle babanın ardına saklanıyordun peki?' diye bağırdı. Dönüp bakamadım. Mereğe girdik. Mereğin ocağı batsın. Merek değil de sanki koca bir han. İçine beş yüz can koyun soksan bir yanı duydum demez. Bir köşeye ot ve saman yığmışlar, bir köşede kuru yonca, yulaf. Sanki hiç el değmemiş. Dersin bir kış boyu buraya insan ayağı girmemiş, öyle düzenli. Dirgenler, tırmıklar, yabalar bir köşeye konmuş. Hepsi de pırıl pırıl. Merek beni öyle büyülemiş ki Vahan zorla çekip çıkardı dışarı. Sonra ahırları gezdik. Ne ahırı canım, ahır değil de ev. Bugün bizim evlerimiz bile o ahırların yanında solda sıfır kalır. Ahırlarda sıra sıra bağlı inekler, öküzler, danalar. Hepsi de bakımlı, tüyleri parlak, görkemli. Sonra odalarını gezdik. İnanın bugün bile şehirlerde öyle düzenli odalar yoktur.

Neyse uzatmayalım, Vahan'ın odasında oyuna dalmıştık ki Siran geldi çağırdı bizi. Dışarı çıktık. Bahçeye sofra kurulmuş, bizi bekliyorlardı. Sofranın ocağı batsın. Bir kuş sütü eksik. Balı ben ilk o gün görüp yedim. Daha adlarını bugün bile bilmediğim çeşit çeşit yemekler. Siran da bizimle oturdu sofraya. Hep gözlerimi kaçırmama rağmen gene de sofrada bana iki kere göz kırptı. Lokmalar düğümlendi boğazıma. Neyse, yiyip içtikten sonra Zadik usta açtı sözü: 'Konuğa neye geldiği sorulmaz ama,' dedi, 'siz yabancı değilsiniz. Hayır ola? Gezmeye, bizi görmeye geldiyseniz başım gözüm üstünde yeriniz var, yok bir şey içinse tez söyle ki oluruna bakalım vaktiyle.' Babam önce bir yutkundu, elini papağının altına soktu, başını kaşıdı. Heyecanlandığı zaman hep böyle yapardı rahmetli. Geçten geç açtı düşüncesini: 'Bak Zadik usta,' dedi, 'bilirsin bizler iki taşı bile üst üste koymasını

bilemeyiz. Çobanlıktan gayrısı gelmez elimizden. Ama şimdi toprağa çakıldık. Hakkını vermek gerek toprağın. Toprakla uğraşmak gerek... Biz koyunun dilinden anlarız ama, toprağa gelince işler değişir. Ne o bizi tanır, ne de biz onu. Anlayacağın ayrı düşmüşüz birbirimizden. Toprak için öküz gerek, çift gerek, tohum gerek. Bir de en zoru bunları kullanmasını bilmek gerek. Öküzlerimiz var, ama yük taşımasını, üstüne binilmesini bilir onlar. Boyunduruk bilmezler. Tıpkı bizim gibi, sahipleri gibi. Gelirken sizin ekin tarlalarından geçtik. İçim yandı. Bir hasret doldu gönlüme. Toprağa hasret kaldığımı anladım. Toprak çekiyor beni. Bir çare olsa olsa senden ola Zadik kardaş.'

Benim için, babam için olması olanaksız olana Zadik usta güldü: 'Ondan kolayı ne kardaşlık,' dedi, 'öküzlerimizi değiş tokuş ettik mi tamam. Ben sizin öküzleri kolay alıştırırım boyunduruğa. Sana bir de çift veririm. Koy derdin bu olsun!' Babamın gözleri yaşlandı. Zadik ustanın eline sarıldı. 'Dı haydin yolunuz açık olsun şimdilik!' diye Zadik usta babamın sırtını sıvazladı. Babam bir iki yutkundu. Ardından kızardı, terledi. 'Ne oldu?' diye Zadik usta babama sordu. 'Ne olacak' diye yanıtladı babam, 'ben ömrümce hiç çift tutmadım ki! Şimdi nasıl beceririm?' 'Onun da kolayı var,' dedi Zadik usta. 'Siz şimdi öküzleri alın gidin. Ben yarın erkenden gelir sana çift sürmesini öğretirim.' Babam bir daha sarıldı Zadik ustanın eline. Sonra ben de sırasıyla büyüklerin elini öptüm. Vahan'la el sıkıştık. Siran'a utana utana uzattım elimi. El tutuştuk. Siran, güldü. 'Gene gel Mıkko,' dedi. Başımı önüme indirdim. Düştük yola. Babam yol boyu lavık söyledi. Onu hiç bu kadar neşeli görmemiştim.

O gece gene uyuyamadım. Uykum Kafdağı'nın ardında, ben yeni öküzlerimizin, süreceğimiz tarlanın düşünde. Çobanlıktan kurtulma sevincim yeni bir yaşama başlamanın düşünü kurdu bütün gece. Çiftin hopu altında alt üst olan toprak, ekinin uç verişi topraktan, ardından boy atışı, kelle oluşu, harman, döven, altın sarısı buğday. Kendimi boyunduruğun üstünde tarlayı sürerken düşledim, döven sürerken düşledim. Babam da uyumadı o gece. Döndü durdu. Horozlar ötende ikimiz de ayaktaydık. Babam

benim de kalktığımı görünce güldü. 'Hadi Mıkko,' dedi, 'öküzlerimizi kat önüne, otlatmaya götür. Kuşluk olmadan da al, gel. Gecikme ki bugün çifte gideceğiz.' Öküzlerimizi önüme kattığım gibi dağın yolunu tuttum. Çiçeğin, yabani yoncanın en bol olduğu yerlerde otlattım onları. Karınları çok tez doydu. Derede suladım, köyün yolunu tuttuk sonra. Köyün içine girdiğimde şaşırdım kaldım. Bizim kapının önü ana-baba günüydü. Çocuklar, gençler, yaşlılar. Kadınlarımız kapı arkalarından gözetliyorlardı bizim evi. Önce korktum, ama sonra Zadik ustanın çiftin başında köylülere bir şeyler anlattığını görünce rahatladım. Köylüler bizim çiftimizi görmeye gelmişlerdi. Gururlandım. Efo dedem çiftin üstüne oturmuş sigara tellendiriyordu. Çocukların beni kıskançlıkla süzdüğünü gördüm. Köylülerimiz beni gördüler. Birkaçı benden yana yürüdü. Kimi öküzlerin nasırlı boynuna baktı, kimi sırtlarını sıvazladı. Ben kapıya ulaşınca Zadik usta kalktı, öküzlerin yanına geldi. Birinin kulağından tutup boyunduruğa doğru çekti. Babama: 'Haydi Sait kardaş, sen de öbürünün kulağına yapış,' dedi. Öküzler boyunduruğa koşulunca, çifti de boyunduruğa astılar. Anam içerden bir kuzu çıkardı. Efo dedem, gençlerden birine: 'Guro,' dedi, 'kurbanlığı sırtla.' Bütün köy, çoluk-çocuk düştük yola. Ovaya vardık. Zadik usta toprağı yumuşak bir yer buldu. Sonra çifti toprağın üstüne saçtı, öküzleri eyletti. Efo dedem çiftin başında dualarla kesti kuzuyu. Önce çifti Zadik usta sürdü. Bütün köy peşincek gittik geldik. Şimdi düşünüyorum da gülmem geliyor. Bütün köy sığırcık örneği çiftin ardınca akşama kadar gitti geldi. Öğleden sonra çiftin maçını[1] babam tuttu. Önceleri karık[2] koydu bol bol. Sonra Zadik ustanın yardımıyla iyice öğrendi çift sürmesini. Akşam laviklerle döndük köye.

Uzatmayalım, çok geçmeden bütün köyde herkes çift sahibi oldu. O bahar bütün köy toprağa tohum attı. Yaza bir ekin oldu akıllara ziyan. Kelle parmak uzunluğunda saplar adam boyu. Ekin biçme zamanı Ermeniler geldiler yine. Bize tırpan çekmesini, ekin tırmıklamasını da öğrettiler. Derken harman zamanı geldi.

1 Maç: Elle tutulan sap.

2 Karık: Aralık, boşluk.

Gece sabahlara kadar döven sürdük. Bıkmadan, usanmadan. Laviklerle geldi harmanın sonu. Harmanın sonuyla bela da geldi. On atlı. Silahlı. Ovadan geldiler bir sabah. Köyün beyini sordular. 'Beyimiz yok, büyüğümüz var,' dedik. Kızdılar. 'O büyüğünüz olacak adamı çağırın,' dediler. Çağırdık. 'Kimden izin aldınız da bu topraklara kondunuz?' Efo dedem ak sakalına el götürdü. Taş kayaya rastlamıştı. 'Bilmedik, göçerliğimize verin,' dedi dedem sonunda. Daho da bir kızdılar. Kızdılar, kudurdular, köpürdüler. 'Tez boşaltın topraklarımızı. Yoksa Dahar Bey neslinizi kurutur.' dedi ağzı köpüklü, dor atlı biri. Üstünde oturduğumuz toprakların Dahar Bey'in olduğunu öğrendik. Dedem boyun büktü, üzengisine yüz sürdü dor atlının. 'Bizi bu topraklardan atmayın. Ne isterseniz yapalım,' dedi. Atlı: 'Her yıl harman sonu Dahar Bey'e her ev elli teneke buğday vereceksiniz. Teslim beyimizin kapısında olacak,' dedi. Çarnaçar kabul ettik isteklerini. Geldikleri gibi çekip gittiler. Böylece yüzyıllardır Ermenilerin vere vere alıştıkları haraca ortak olduk. Günlerce Ermeni türküleri laviklere karıştı koca ovada. Dahar Bey'in konağına günlerce buğday taşıdık. Elimizde gene de çokça buğdayımız kaldı. Bir evin buğdayı değil kendine yedi eve yeterdi. 'Sağolsun Dahar Bey'i ki bize böyle verimli topraklar verdi,' diye ömrüne dualar okuduk Dahar Bey'in.

Ne demişler, Kürt'ün yağı bol olunca başına sürermiş. Biz de öyle yaptık. O güz kimi oğul everdi, kimi kız göçürdü. Dinimizde başka dinden kız almak helal, kız vermek haram olduğundan biz de Ermenilerden o güz üç kız aldık. Karşılığında bol bol kirva olduk. O güz çok çocuğumuzun kanı aktı Ermeni üstüne. Zadik usta da benim kirvam oldu. Babamın tek oğluydum. Bu yüzden babam hiçbir şeyini esirgemedi sünnetimde. Düğün dernek kuruldu. Akşamdan koyunlar kesildi, yemekler hazırlandı. Okuntular gitti Ermeni köyüne. Sabahleyin atlılar[1] geldi. Zadik usta, karısı, Vahan ve Siran bizde konuk oldular. Bütün gün şenlik yapıldı. Dengbêjler[2] lavik söylediler. Yenildi, içildi. Zadik ustanın hediyesi olan gömlekle pantolonu giydirdiler üstüme. On beş yaşlarınday-

1 Atlılar: Sünnet veya düğüne gelen konuklara verilen ad.

2 Dengbêj: Âşık, halk ozanı.

dım o zaman. Utanıyordum. Ama tek bir insandan: Siran'dan. Vahan çevremde dolanıp duruyordu. Bana çok özenmiş olacak ki bir ara anasına, 'Ben de sünnet olmak istiyorum,' diye tutturdu. Anası zor caydırdı düşüncesinden. Ben de durmadan evin içinde saklambaç oynuyordum Siran'la sanki. O kovaladıkça ben kaçıyordum. Özümü kaçırıyordum, gözlerimi kaçırıyordum, boşuna. Kâfirin kızı ne edip edip beni bir köşeye sıkıştırıyor, 'Mıkko doğru söyle n'olur, senin nereni kesecekler? Peki diyelim oranı kestiler, sen sonra onsuz ne yapacaksın?' diye soruyor, beni bunaltıyordu. Neyse akşam olunca harmanda ateşler yakıldı. Köylüler, atlılar ateşin çevresini aldılar ve şölen başladı. Halaylar çekildi, lavikler söylendi, yendi, içildi. Derken Efo dedemin ilahileri arasında oturdum Zadik ustanın kucağına.

Yeni akraba baldan tatlı olur. Biz de öyle olduk. O kış biz Zadik kirvamlara, Zadik kirvamlar bize gidip gelmekle geçti. Zorlu bir kış oldu o yıl. Ama biz anlamadık o kışın nasıl geçtiğini. Kış boyu oyunlar oynadık Vahan'la. Ahırlar, merekler oyun yerlerimiz oldu. Görmediğim çocukluğuma on beş yaşımda başladım o kış. Ara sıra Siran da katılıyordu oyunlarımıza. İşte o zaman elim ayağım birbirine karışıyor, bütün oyunları kaybediyordum. Bu yüzden de Siran beni alaya alıyor, kızdırıyordu. Kızıyor, köpürüyordum. Ama Siranlar gidince içime bir acı çörekleniyor, Siran'ı bir daha görünceye kadar kalıyordu içimde. Ne gün aşmak biliyordu Siran'sız, ne gece bitmek biliyordu. Siran'sız gün geçmiyordu. Sonunda dayanamıyor, bir bahane uydurup Siran'lara gidiyordum. Gidince de beş-on gün kalıyor, boynu bükük, içi acılı ayrılıyordum sonra da. Dediğim o kış öyle tez geçti. Yel gibi.

Kışa inat o yıl bahar akıl almaz bir coşkunlukla sökün etti. Süphan çiçeğe büründü. Koyunlar çift doğurdu, yağ, kaymak bollandı. Köyümüzün keyfine diyecek yoktu. Kirvamlar koyunculuk yapmıyorlardı. Onlar daha çok ekip biçiyor, zenaatle uğraşıyor, bostan ekiyor, arıcılık yapıyorlardı. Bir akşam babam anama, 'Kız' dedi, 'yanına biraz yoğurt, yağ hazırla da Mıkko kirvamıza götürsün.' Gece uykularım kaçtı Siran'ın düşünden. Eskiden Vahan'a anlatacaklarımı düşünürdüm. Ama şimdi aklımda bir Siran vardı.

Ne etsem, ne yapsam, kovamıyordum kafamdan Siran'ı. Evelik gibi kök salmıştı kafama. Atmak istiyordum Siran'ı aklımdan. Biliyordum. Biliyordum ki ne törelerimizde, ne de dinimizde kirvamın kızı düşmezdi bana. Onu almak, onunla yatmak bacıyla yatmak gibiydi. Düşünüp taşınıp bir yakaya çıkaramıyordum. Bir dertti ki başımda kimselere de açamazdım. İçten içe yanıyordum.

Uzatmayalım çocuklarım, sabah erden anamın hazırladığı heybeyi sırtlayıp düştüm yola. Ha babam de babam diyerek, iki adımı bir adıma sığdırıp kuşluk olmadan vardım kirvamların köyüne. Eve vardığımda Siran bahçeyi suluyordu. Toprak kokusuna hıyar kokusu karışmıştı. Kirvamın karısı bahçenin köşesinde, ocakta yemek hazırlıyordu. Vahan'la Zadik kirvam tarlaya çift sürmeye gitmişlerdi. Siran alnında terler, yüzü al al olmuş, başı önünde dalmış gitmişti işine. Bahçe kapısının sesine başını kaldırdı. Beni görünce gözlerinden sevindiğini anladım. Elindeki çapayı bıraktı, 'Ana bak kim geldi!' diye seslendi. Anası bana baktı, gülümsedi, 'Hoş geldin!' dedi. Siran sırtımdaki heybeyi alırken, 'Yorulmuşsun domuz. Ateş mi getiriyordun, biraz ağır yürüseydin ya!' dedi, o her zaman içime alevler düşüren kar gözlerinden birini yumdu açtı. Bir söğüdün gölgesine oturdum. Anası: 'Siran oğlanın başına dikileceğine koş ayran getir Mıkko'ya' dedi. Siran bir koşuda girdi içeri. Koşarken ardındaki iki örük saç belini dövüyordu. Kirvamın karısı hal-hatır sordu, yağ getirdiğimi söyleyince, 'Ne zahmet Mıkko,' dedi. Siran ayran getirdi, içtim. 'Aç mısın?' diye sordu tası elimden alırken. 'Cık,' dedim. Güldü. 'Yalancı, bunca yolu tepen adam hiç acıkmaz mı?' dedi, yanıtımı dinlemeden içeri koştu. Çok geçmeden bir tepsi üstünde ekmek, balla çıktı. Tepsiyi önüme koydu, sonra bahçeden yeşil soğan kopardı getirdi. Anası: 'Siran kızım bak Mıkko bize tereyağı getirmiş, tarlaya ekmek götürürken Mıkko'yla beraber gidin. Hem babana tereyağı götürürsünüz, hem de Mıkko kirvasını görür.' Sonra bana döndü: 'Biliyor musun Mıkko, Vahan bu yıl çift sürüyor babasıyla. Seni görse çok sevinir,' dedi. Siran'ın yüzüne baktım. O her zamanki gibi kara gözlerinden birini yumdu açtı. Kirpikleri elmacık kemiğini yaladı bir an. Başımı indirdim. 'İstemiyor musun Mıkko?' diye sordu

usulca. 'Olur, gidelim,' dedim. 'İyi, sen karnını doyura dur, ben de fırsat bu fırsat bostanı sulayayım. İki evlek kaldı," dedi, suyun başına koştu. Ben hem Siran'ı seyrettim, hem karnımı doyurdum. Ara sıra başını kaldırdı bana baktı. Bazen gözlerimi yakaladı, bazen kurtarabildim gözlerimi. Bu tatlı oyun içinde o evlekleri suladı, ben karnımı doyurdum. Bu oyun hiç bitmesin istemedim. Ama anasının sesi bitirdi oyunumuzu. 'Hadi çocuklar yemek hazır. Tez olun, yolunuz uzak, acıkmışlardır bizimkiler.' Kalktım. Yemek çanağını ben, ekmek bohçasını da Siran aldı, düştük yola. Köyü çıktık, ovaya indik. Siranların tarla sınır başında. Öte yan Haydaran aşiretinin. Havada bahar. Gök bulutsuz, güneş ılık sıcaklı. Dağ, taş çiçeğe bulanmış. Öbek öbek, tarla tarla. Göz alabildiğine uzayıp gidiyor. Siran başı önünde, yanımcak yürüyor. O gülen, şakalaşan, kaynayan kız gitmiş, yerine başka bir Siran gelmiş. Sanırsın adımlarını saymaya durmuş. Beni sorarsanız, zati bende konuşacak hal ne gezer! Konuşmak için aklıma bir şeyler getirmeye çalışıyorum, yok. Sanki mağaradan bugün çıkmışım. Bazı şeyler aklıma gelmiyor değil, gelmesine geliyor ama, çekiniyorum anlatmaktan. Siran lağa alır diye korkuyorum. Ben bu düşüncelere dalmışken Siran'ın sesiyle silkinip uyandım: 'Mıkko,' diyordu, 'seni bazen kızdırıyorum, bana kızmıyorsun ya! İnan sana şaka yapıyorum. Kalbimde iyilikten başka bir şey yok sana karşı.' 'Biliyorum,' dedim. Ama sözcükler parça parça çıktı ağzımdan. 'Bak doğru söyle Mıkko. Eğer kızıyorsan inan bir daha şaka yapmam.' 'Yok valla, kızmıyorum Siran,' dedim. Sustuk. Yol aldık bir zaman. Birden, elimde bir ıslaklık duydum. İrkildim. Baktım Siran elimi tutmuş. Kızardım, başımı indirdim önüme. Derken ayaklarım dolaşır oldu birbirine. 'Mıkko, yorulduysan ver çanağı biraz da ben taşıyayım,' dedi. Başımla olmaz, dedim. Önümüzde uzayıp giden ovaya baktım. Vahan'lar daha çok uzaktaydılar. O yol hiç bitmesin istiyordum. Adımlarımı ağırlaştırdım. Siran da bana uydu. Elim terli elinin içinde, ikimiz de başı önde yürüyorduk. Ömrümce mutluluğu, yaşamın güzelliğini bir o yolculukta tattım doya doya. Ondan sonrası az acı, acı, ağu.

Böylece bir zaman yürüdük. Elimi bıraktı birden. İrkildim.

Bitmesini istemediğim bir düşten uyanır gibi uyandım. Yüzüne baktım. Güldü. Başıyla ileriyi gösterdi. Vahan'la kirvam az ilerimizde çift sürüyorlardı. Yüzüne baktım. Kızarmış yüzü benden utandığını söylüyordu sanki bana. İçime cesurluk doldu o an. Başladım anlatmaya. Köyde herkesi güreşte yıktığımı, en iyi koştuğumu... Göçerken bir kurdu değnekle öldürdüğümü anlattım çabuk çabuk. Gözlerine baktım, inanıyordu gözleri. Oysa anlattıklarımın hepsi yalandı. Köyde yıktığım adam sayısı ikiyi geçmezdi. Koşuda ise bir kere hızlı koşmuştum, o da göçerken. Bir kurt görmüştüm de. Ama bütün bunları neden anlattım, bugün bile bilmiyorum. Kirvaların yanına ulaşmasaydık, kim bilir daha ne yalanlar uyduracaktım. Vahan'la Zadik kirvam bizi görünce çiftleri eğletip öküzleri açtılar. Vahan elindeki uzun çubuğu çiftin yanına koyup gerindi güne karşı. Bize doğru yürüdü. Bakışı, yürüyüşü bu yıl çift sürmenin gururunu taşıyordu. 'Açlıktan öldük,' dedi sesine bir yorgunluk vererek: 'Geç kaldınız!' Bana hoş geldin demeyi bile çok gördü. Artık sevmiyordum Vahan'ı. Çanağı elimden aldı, önümüzcek yürüdü. Siran yüzüme baktı, 'Amma da şişiyor bizimki! Sanki koca dünyada ondan başka çift sürmesini bilen yok,' dedi. Zadik kirvam babamların hal hatırını sordu. Siran nemli toprağın üstüne bir bez serdi. Yemek çanağını bezin üstüne, ekmekleri de yanına dizdi. Vahan'la kirvam sofraya oturdular. Bizi buyur ettiler, evde yediğimizi söyledi Siran. Kirvam: 'Öyleyse boş durmayın, testileri alın, deredeki kaynaktan bir soğuk su getirin,' dedi. Gözüm Siran'ın gözüne ilişti. Her zaman yuvasında durmayan o kara gözler, bu sefer benim gözlerimi görünce durgunlaştı. Yüzündeki ince damarlara kan seğirtti. Kızardı, başını önüne indirdi. Kalktık, testilerin heresini birimiz aldık, yola düştük. Vahan arkamızdan: 'Oyalanmayın derede, susuzluktan dilim damağım kurudu, bilesiniz,' dedi. Siran geri döndü, Vahan'a dilini çıkardı. Gülüştük. Baştan da dedim ya, o sene bahar bir afat oldu. Dağ taş çiçek. Çiçek kokularına karışan bıldırcın yavrularının, kekliklerin, tarla kuşlarının sesleri. Siran çiçek toplamaya durdu. Ben ona ulaşmak istedikçe, o bir çiçeğe koşmakta. Ovayı Siran çiçekten çiçeğe koşarak, ben ardından ulaşmaya çalışarak aştık.

Dereye vardık ki dere ocağın batsın, olmuş yalancı cennet. Akan suyun şırıltısı, kuş sesleri birbirine karışmış ki sorma. Veremliyi indirsen bir günde iyi olur çıkar. Kuşburnu çiçeğe durmuş pembe pembe. Aralarına mor beyazlı kurtkulakları serpilmiş. Derenin karşı yamacını alıç ağacı sarmış boydan boya. Beyaz çiçekli. Sanırsın derenin bir yanına bahar, bir yanma kar düşmüş. Güle oynaya indik dereye. Dereden bir su akıyor on adım genişliğinde. Dupduru. Dibinde takla vuran balıklar, ak taşlar. Bir su ki içmeye kıyamazsın. Kaynak hemen suyun yanı başında. Şırıltısına bulduk kolayca. Bir yarın yamacında, bir kuşburnu kökünün dibinden dökülüp gelmekte aşağı. Bilek kalınlığında, parmak donduran bir su. Avuçlarımızı altına tuttuk, kana kana içtik.

Siran bir Ermenice türkü tutturdu. Bir ahçikin bir Kürt gencine olan aşkı anlatılıyordu türküde. Siran hem bana bakıp gülüyor, hem de şöyle söylüyordu:

Barzir ağpür Krti dığin çur danim,
Barzir, barzir peqi dığin danim.
Teh, şud barzir peqi dığin çur danim
Barzir, barzir, Han Muratin çur danim.

Su ver çeşme su götüreyim Kürt oğluna
Su ver çeşme su götüreyim bey oğluna.
Haydi çeşme, tez doldur tası, bey oğluna su götüreyim
Su ver, su ver çeşme Murat Hana su götüreyim.

Sonra yüzümüzü yıkadık. Birbirimize su serptik. İnsanlıktan çıkıp kuş olduk sanki. Siran çemirlendi[1] dereye girdi. Yüzünü gözünü, kar beyazı baldırlarını yıkadı, serinledi. Ak kuğu gibi suyun içinde çırpındı durdu. Seyrine doyamadım. Sonunda usandı sudan, vurdu çıktı kenara. Kendini attı yeşil otların üstüne. Özünü güneşe verdi. Beni de çağırdı yanına. Gittim baş ucuna oturdum. Seyre daldım yüzünü. Bir zaman güneşlendik. Ne düşündüyse birden dikeldi dirsekleri üstüne. Yüzüme baktı, göz-

1 Çemirlenmek: Eteklerini toplamak.

lerini kırpıştırdı. Sonra dereden yana döndürdü başını, güldü. 'Mıkko sen bir sıçrayışta derenin bu geçesinden öbür geçesine atlayabilir misin?' diye sordu. Düşünmeden, 'atlarım,' dedim. 'Öyleyse hadi atla,' dedi. Kalktım. Ayağımdaki çarıkları çıkardım. Dereden on adım geri açıldım. Bütün gücümü ayaklarıma topladım, koştum. Kıyıdan havalandım ve tam suyun ortasına 'şarrrpp' diye düştüm. Suyun ortasında Siran'ın gülmelerinden başka bir şey duymaz oldu kulaklarım."

Apo Mıkko sözünün burasında sustu. Odayı sessizce gözden geçirdi. Sanırsın hepsi Apo Mıkko'yla birlik yaşamadıkları çocukluklarını yaşıyorlardı. Dudaklarda küçük gülücükler, gözlerde bir ışıltı. Az önceki köpüren, bağıran, acı çeken, korkan insanlar bunlar değildi. Sigara dumanları çekilmiş, yerini titrek ışıklı gaz lambasına bırakmıştı. Dışarıda bir köpek acı acı ulumasa Apo Mıkko düşüne sözsüz dalıp gidecekti. Ulumayla birlik kendine geldi.

"Gençlik işte," diye devam etti öyküsüne, "gidip gelmeyen gençlik... Ha, ne diyordum? Evet tam suyun ortasına düştüm. Sırılsıklam çıktım sudan. Siran çimenlerin üstüne sırtüstü düşmüş gülmekten boğuluyordu. Bu hal çok zoruma gitti. Birden, 'Suuus gavurun dölü!' diye nasıl bir bağırdım, boğazımdan çıkan bu sese ben de şaştım inanın. O an sustu. Dikeldi. Gülmekten al al olmuş yüzü duruldu, apak oldu. O karagözleri mahcup ve korkuya karışmış baktı bana. Sonra başını usulca indirdi önüne. 'Hani bana hiç kızmıyordun?' dedi titrek bir sesle. Şaşırdım kaldım. Sonra utandım, yerin dibine geçtim. 'Biliyorum Siran, atlayamadım diye güldün bana. Valla ayağım kaydı. Yoksa bu dere ne ki! Ben nice böyle dereler atlamışım bu güne kadar,' dedim. Yalanıma iyice utandım. Siran başını usulca kaldırdı göğsünden. Yaşlı gözleri yüzüme baktı: 'İnanıyorum Mıkko, tabii atlardın ayağın kaymasaydı.' Gene beni alaya alıyor diye düşünecektim ama, gözleri doğruyu, inanmamı söylüyordu. Bir zaman baktı yüzüme. Sonra başını omzuna yaslayıp ufak ufak ağladı. Ne oldu, diye sordum. Baştaki omzunu silkti, 'Hiç,' dedi. İçimden her şeyi bırakıp kaçmak geldi. İnandım içime. 'Ağlama Siran,' dedim, 'ağlama. Aha ben gidiyorum. Kalk. Testileri doldur, git tarlaya. Kirvamın aklına

kötü şey gelmesin. Beni sorarlarsa, acele işi varmış kese yoldan köyüne gitti dersin.' Sesini çıkarmadı. Yavaşça kalktı çimenlerin üstünden. Testileri aldı, kaynağın başına gitti. Ben de dere yukarı düştüm yola. Bir zaman dönüp geri bakamadım. Sonra dayanamadım, bir kayanın başına çıktım. Siran iki elinde iki testi, başı önünde dere yukarı çıkıyordu. İçimden koşmak, Siran'a ulaşmak, testileri elinden alıp derenin başına çıkarmak geldi. Zor tuttum kendimi. Gözlerim doldu. Sıktım dişlerimi, akıtmadım akacak olanı. İçim çekile çekile, gözüm kuzusundan ayrılan koyun gibi arkada, köyümüzün yolunu tuttum.

O günden sonra Siran'ın ateşi beni bir aldı ki sormayın. Başı dumanlı dağa döndüm. Yemeden içmeden kesildim. Gözüm Siran'dan başkasını görmez, beynim Siran'dan gayrısını düşünmez oldu. Günüm Siran oldu, gecem Siran oldu. Ben düşüncelere daldıkça dert çoğaldı. Dert çoğaldıkça derde yasa iyice batar oldum.

O yaz işten göz açamadık. Ot bol, ekin bol. Çıkabilirsen çık işin altından. Bütün yüzler güler oldu. Günün yorgunluğu akşamları lavik oldu çıktı terli gövdelerden. Kızlı gelinli halaylar ulandı ardı ardına. Gençlerimiz, çocuklarımız, yaşlılarımız daha bir sarıldılar yaşama. Soruyup iliğini emiyorlardı yaşamın. Yüzyılların acısını çıkarıyorlardı dersin. Koca köyde bir bendim yaşama küsen, doğduğuna bin pişman olan. Her şeyden vazgeçmiştim. Bir unutkanlıktı üstüme çöken. Ekine tırpansız gitmeler mi dersin, tarlada dirgen unutmalar mı dersin. Saymakla bitmez. Hele birinde kendi ekinimiz diye Apo Rızo'nun tarlasına girişmiş öğlene kadar ver Allah etmişim tırpana. Babam: 'Bu oğlan nerde kaldı? Başına bir iş gelmeye?' diye meraklanmada, ben ise, 'Şu babamın ettiğine bak ki öğlen geçti hâlâ yok ortalarda!' diye söylenmekteyim. Öğlende bir başımı kaldırıp baktım ki ne bakayım, ne tarla bizim tarla, ne ekin bizim ekin. Kös kös omuzladım tırpanımı, düştüm yola. Babam kızdı, köpürdü. Ama ne fayda, olan olmuş bir kere. Ne başınızı ağrıtayım, Siran beni öyle bir hale koydu ki bir donumu unutmadığım kaldı.

Gene bir sabah tırpanımı oturmuş dövüyordum, zavallı anam ellerini ovuştura ovuştura vardı yanıma. Baş ucuma dikilip bir zaman tırpan dövüşümü seyretti. Ben ne var diye yüzüne bakınca da gözleri doldu, sözler ağır ağır döküldü dudaklarından. 'Oğul,' dedi, 'kızma sorduğuma. Nedir bu halın oğul? Yemeden içmeden kesildin, kanın çekildi bak. Gülmeleri unuttun. Bir derdin mi var? Baban utanır senle yüz göz olmaya. Ama senin bilinmeyen derdin onu da sardı. Ben ananım oğul... Neyin varsa söyle bana. Yoksa senin bu halın üçümüzü de yiyip bitirecek. Derdini söyleyemeyen dermanını bulamaz oğul.' Ne diyecektim? Şaşırdım kaldım. Siz benim yerimde olsaydınız, 'ana ben kirvam kızı Siran'a vurgunum,' mu diyecektiniz? Sustum. Tırpanımı omuzladığım gibi tuttum tarlanın yolunu. Bir derdimi soran anama bin derdim olduğunu nasıl anlatacaktım.

Derken ekinin de sonunu aldık. Bu zamana kadar kirvamlardan hiç haber alamadık. O olaydan sonra ne ben onlara gittim, ne onlardan biri geldi. Onların işi bizimkinden kat kat çoktu. Ama gene de bütün bunları bile bile, bütün günüm, yolu gözlemekle geçiyordu. Anlayacağınız gözümün biri işte, biri oynaştaydı. İlk sapı[1] harmana döktüğümüz gündü Vahan çıktı geldi. Geldiğini görünce önce yüreğim dövdü içimi. Sonra ayaklarım taşımaz oldu gövdemi. Sarıldık, hasret giderdik. Siran'ın kardeşine sarılmak bile güzeldi. Hal hatır soruldu. Bizden bir haber çıkmayınca, kirvam merak etmiş. Hem bu bahar benim dereden haber vermeden çıkıp gitmemden de şüphelenmiş. Birkaç gün Siran'ı sıkıştırmış: 'Kız, yoksa Mıkko'yu gücendirecek bir şey mi yaptın?' diye. Siran ağlayıp İncil'e el basınca fazla diretmemiş kirvam.

Vahan o gün akşama kadar bizde kaldı. Harman dönderdi[2], döven sürdü. Vahan'ın gelmesi bana da yaradı. O gün doyunca güldüm, konuştum, yemek yedim. Gün inişe devrilince Vahan izin isteyip yola düştü. Köyün altına kadar Vahan'ı yolcu ettim. Onunla gitmek, Siran'ı birazcık olsun görme tutkum yaktı yıktı içimi. Dayandım. Sarıldık Vahan'la yeniden. Vahan karanlığa

1 Sap: Başaklı buğday.

2 Harman döndermek: Üstte ezilmiş sapları altüst etme.

karışıncaya kadar o kayanın üstünden gözledim. Akşamla birlik benim de dertlerim toplandı başıma. Kara geceden beter çöreklendi içime. Boynu bükük döndüm eve.

Uzatmayalım, derken harmanların da sonu geldi. Akşam babam: 'Mıkko, yarın erden kirvanlara git, onların furgunu getir. Hem şu değirmen işini bitirelim, hem de Dahar Bey'in buğdayını götürelim,' dedi. O sözle sanki kara bulutlar kalktı üstümden. İçimi bir sevinç doldurdu. Gece sabaha kadar da içimde çağıldadı durdu. Siran'ı düşündükçe yüreğim şimdiden içime sığmıyordu. Şafakta kalktım, giyindim. Günle birlikte düştüm yola. Düşler kura kura vardım Siran'ların köyüne. Eve yaklaştıkça başladı ayaklarım birbirine dolaşmaya. Bahçe kapısına varınca artık ayaklarım tutmaz oldu. Neyse açtım kapıyı. Kapıyı açmamla Siran'ı karşımda görmem bir oldu. Dondum kaldım kapı ağzında. Siran bir elinde bir ibrik, öbür elinde de havlu vardı. İri yapılı bir adamın eline su döküyordu. Siran da gördü beni. Kızardı. Suyu adamın eline dökeceğine yere dökmeye başladı. Adam farkına vardı, başını kaldırdı. Beni gördü. Oturduğu taşın üstünden bir zaman süzdü beni. Ben o zamana kadar öyle bir Ermeni görmemiştim. Nasıl anlatayım, iri yapılı, görkemli. Bıyıkları kulaklarına varmakta. Ayağı keçe çizmeli, evet nagantlı. Adam Ermenice bir şeyler sordu Siran'a. Siran yanıtladı. Adam döndü ters ters baktı bana. Ermenice bir şeyler söyledi. Siran kızardı. Ayaklarımın titrediğini hissettim. Adam tekrar avucunu Siran'a doğru uzattı. Toprağa basmaktan korkarak geçtim yanlarından. O az önce içimde çırpınan heyecan uçup gitmişti. Yerini sebebini anlamadığım bir korku almıştı. Usulca girdim eve. Konuk odasının kapısını açtığımda iyice şaşırdım. Vahan kucağında bir Rus beşlisiyle oynuyordu. Kirvam minderin üstünde bağdaş kurmuş tespih çekiyordu. Vahan beni görünce tüfengi yanına bırakıp kalktı. Sarıldık. O eski gülümseyişi yoktu yüzünde. Kirvamın elini öptüm. İsteksiz uzattı elini. Bir şeye darılmış bir hali vardı. O durmadan gülümseyen, bizim evi yaparken lavikler söyleyen adam değildi. Kirvam değildi sanki. Vahan'ın yanına oturdum. Vahan sanki ben yokmuşum gibi minderin üstüne koyduğu beşliyi aldı kucağına. Oynamaya

başladı. Kirvam Vahan'a Ermenice bir şeyler söyledi. Vahan başını önüne indirdi, sonra kalktı tüfengi duvara astı. Korku iyice çöktü içime. Eğer bu Ermeniler benim bildiğim Ermenilerse değil tüfenk cep bıçağı bile taşımazlardı. Sonra demin kapıda gördüğüm adam kimdi? Ne yapmıştım ki bana öyle kin dolu baktı? Aklım karıştıkça korkum artar oldu. Ben bu düşüncelerle uğraşırken o iri yapılı adam elindeki havluyla yüzünü kurulayarak girdi içeri. Siran pembeleşmiş yanaklarıyla adamın arkasına saklanıyordu sanki. Töre yerini bulsun diye ayağa kalktım. Adam beni görmedi bile. Geçti köşedeki döşeğin üstüne kuruldu. Sonra kirvama Ermenice bir şeyler söyledi. Kirvam başını önüne indirdi. Siran başını çevirip hızla dışarı çıktı. Vahan'ın kızardığını gördüm. Adam bu sefer de Vahan'a bir şeyler söyledi. Vahan kalktı, duvarda asılı duran tüfengi indirdi, adama verdi. Adam tüfengi kucağına aldı, bir çocuk gibi okşamaya başladı. O zamana kadar aklımın kenarından geçmeyen bir korku takıldı kafama: Öldürülme korkusu. Yaşama tutkum öylesine arttı ki, ne Siran ne de başka şey aklıma gelir oldu. Usulca: 'Kirva,' dedim, 'babamın selamı vardı sana. Birkaç günlüğüne sizin furgunu istedi. Dahar Bey'in hakkını bir de değirmene unlukları götüreceğiz.' Kirvam başını önüne indirdi. Adam gene kirvama Ermenice bir şeyler sordu. Kirvamın yanıtına, bağıra bağıra yanıt verdi. Sonra bir kirvam, bir o adam konuştu. Tartışıyorlardı sanki. Bense diken üstünde oturuyordum. Bir zaman sonra ikisi de sustular. Sonunda kirvam: 'Babana selam söyle Mıkko,' dedi, 'kusura kalmasın. Furgun bu günlerde çok işimize lazım. Veremeyeceğim.' Ne işine lazım olacaktı furgun. Ermeniler işlerini her zaman bizden bir ay önce bitirirlerdi. 'Öyleyse bana müsaade kirva, ben kalkayım,' dedim. Sesini çıkarmadı. Kalktım. Elini öpmek istedim, öptürmedi. Adamın eline gittim. Eğildim. Başını tüfenginden kaldırdı, yüzüme kin dolu baktı, sonra tekrar başını önüne indirdi, tüfengini okşamaya başladı. Boşluğa uzanan elim yanıma düştü. Başım önümde çıktım. Bahçeyi geçerken bir ıslık duydum arkamda. Korkuyla döndüm geri. Siran mereğin kapısı arasından bana gel gel ediyordu. Gittim... Beni içeri çekip kapıyı örttü. Birden boynuma sarıldı,

hıçkırıklarla ağlamaya başladı. İyice şaşırdım. Olanlar şaşkına döndürmüştü beni. Başı göğsümde bir zaman ağladı. Artık ölsem de gam yemezdim. 'Niye ağlıyorsun?' diye sordum. Yeniden hıçkırıklar düğümlendi boğazında. Ağlaya ağlaya anlattı: 'Bu Antranik amcayı hiç sevmedim. Bir ay önce Rusya'dan geldi Sizleri günahı kadar sevmiyor. Her gece sabahlara kadar babamla, diğer köylülerle tartışıyorlar. Yok siz Kürtler çok vahşiymişsiniz, yok çok pismişsiniz, yok bu topraklar Ermenilerinmiş, yok bir daha bu Kürtlere dost gözüyle bakılmamalıymış. Ne bileyim daha aklımda tutamadığım bir sürü şeyler. Sensiz olmak yıkıyor beni. Bu Antranik herifinden babam da çekiniyor. Kışı buralarda geçirecekmiş. Belki biraz zor görüşürüz.' Kapıyı yavaşça açtı. Yüzümden öptü. Gözlerini kurularken: 'Beni hiç unutma Mıkko. Ben seni çok seviyorum. Her şeyden çok. Anamdan, babamdan, Vahan'dan.'

Köyü çıkınca yoldan saptım. Dikenlerin arasından köyün yolunu tuttum. Uzun zamandır tuttuğum göz yaşlarım boşanıyordu durmadan. Dünya bu. Baharla coşan gönlüm, güzle birlik soluyor, kuruyordu. Dağ taş dikene kesmişti. Otlar sararmış, kengerler, kuşkonmazlar, ısırganlar kurumuş diken olmuşlardı.

Eve dönünce olanları bir bir anlattım rahmetli babama. Eli şakağında bir zaman düşündü. Sonra kalktı Efo dedemlere gitti. Geç vakit döndü. Ne biz bir şey sorabildik, ne de o bir şey anlattı. Kötü şeyler oluyordu. Ama neydi, anlayamıyordum.

Sabah erden kalktık. Babam: 'Mıkko, öküzleri al, git Efo dedenlerin kağnıya koş getir. Dahar Bey'in hakkını götüreceğiz," dedi. Gittim. Öküzleri kağnıya koşup kapımıza getirdim. Sonra Dahar Bey'in toprak hakkı olan elli teneke buğdayı yükledik arabaya. Ben arabanın boynunda, babam da öküzlerin yanıncak düştük yola.

Akşam karanlığı çökende vardık Dahar Bey'in köyüne. Dahar Bey'in aşireti büyük, güçlü. Koca ova baştan başa onun. Konağı köyün üstbaşında. Konağının önüne vardık ki, ne görek. Koca bir ambarın önünde yüzlerce araba girmiş sıraya. Sanırsın ofestir[1] Dahar Bey'in kapısı. Biz de sıraya girdik. Başladık bekle-

1 Ofes: Devlet Malzeme Ofisi.

meye. Ambarın başında güçlü kuvvetli birkaç hizmetkâr. Beyin hizmetkârları. Sırası gelen arabanın buğdayını ölçüp teslim almaktalar. Kağnıların başı ise ana-baba günü. Kağnı tekerlerinin dipleri oturan sıracılarla dolu. Kürt hepsi de. İlaç namına bir Ermeni yok. Öküzlerimi açtıktan sonra, uzatmayalım, biz de bir grubun içine girdik oturduk. Sırtını tekere dayamış yaşlı bir Kürt yanındakilere bir şeyler anlatmakta. Biz de kulak verdik. Yaşlı Kürt Dahar Bey'in artık bey değil paşa olduğunu söylemekte. 'Çünkü,' diyor, 'Dahar Bey Sultan Abdülhamid'in sağ kolu. Hem ne sağ kolu. Abdülhamid sultanımız, 'sen benim paşam değil, oğlumsun,' demiş Dahar Bey'e.'

Sultanımız ermiş adam. Bakmış ki Ermeniler biz Müslümanlara kuyu kazmakta, haber etmiş bizim illere ve de tam otuz altı aşiret beyini çağırmış sarayına. İçlerinden sadece ikisine paşalık vermiş. Biri bizim beyimiz Dahar Paşa'ya, biri de Cizre taraflarında bir beye. Rütbeler takmış ki Dahar Paşamızın omzuna, göğsüne; uzaktan görenin gözleri kamaşır. Silahlar vermiş, serbestsin demiş yollamış aşiretinin başına. Bundan sonra Dahar Paşamız asker de besleyecek. Gerekli bu. Yoksa kolay mı askersiz maskersiz koca Ermeni'nin fendini[1] bozmak. İşte bu yüzden asker besleyecek Dahar Paşamız.

Ay buluta girip çıkmakta. Kasavetli bir gece. Yaşlı Kürt'ün yüzünü bir seçer, bir kaybederim. Siran gelir aklıma. Yanarım. Ardından Vahan gelir, Zadik kirvam gelir. İçim burkulur, düşmanlığa yakıştıramam onları. Ama o bıyıkları kulaklarına varan, beli nagantlı, köstekli saatli, keçe çizmeli Antranik'i düşününce de içimi kin bürür. Anlayacağınız acı kine, kin acıya bulaşıp gidiyordu içimde. Yaşlı Kürt ise: 'Siz ahmak Kürtler bu Ermenilerin emellerini nerden bileceksiniz ki! Hiç düşündünüz mü başka dinden birinin bize iyi olması neden ola? Bizim kaşımıza gözümüze mi hayranlar? Ya, ne bileceksiniz! Ermiş Padişahımız Sultan Abdülhamid olmasa, o bu bildiklerini Dahar Paşamıza bir bir anlatmasa, Dahar Paşa da bize ulaştırmasa ben de bilmeyecektim.

2 Fend: Kurnazlık, oyun

Bu Ermeniler bu güne kadar saman altından su yürütürlermiş de haberimiz yokmuş. Bize iyi görünüp dalımızdan vuracaklarmış. Sultan Abdülhamid Padişahımız Dahar Paşamıza daha neler dememiş ki! 'Dahar oğlum,' demiş paşamızın omzunu sıvazlayarak, 'bir ben bilirim bu zalim Ermenilerin sizin illerde ne planlar kurduklarını. Bu güne kadar ses çıkarmazdım. Çünkü sizin toprak hakkınızı verir, bir de beceremediğiniz işlerde yardım ederlerdi. Ama şimdi görmekteyim ki sizi kırmaya hazırlanırlar. Maksatları sizin toprağınıza sahip olmak, bu yetmezmiş gibi üstüne üstlük bir de devlet kurmak. Sizi işte bunun için çağırdım buraya. Gözünüzü açın. Sizden hiçbir yardımı esirgemeyeceğim. İngiliz dalımızda. Bize herbir çeşit silah verecek. Bilirim it itin ayağına basmaz. Bize silah veren İngiliz gavuru Ermeni'yi bizden daha çok gözetir ama varsın gözetsin. Bizim, din kuvvetimiz onların hakkından gelir. Umudum sizlersiniz Dahar oğlum. Vurduğunuz vurduk, kırdığınız kırdık. Dinimizi Ermeni gavuruna boğdurmayın da ne ederseniz edin.'

Ya, işte böyle. Padişahımız Sultan, Abdülhamid işte böyle buyurmuş anlı ve şanlı oğlu Dahar Paşamıza. Dahar Paşamız bu, kolay mı? Padişahımız bilmez mi Dahar Paşamızın ününü. Ermiş bir padişah Sultan Abdülhamid. Bilmez mi Dahar oğlunun gücünü. Boşuna mı takar onca nişanı. Bilir o nişanların hakkını hemi de fazlasıyla vereceğini. İşte Dahar Paşamız payitaht İstanbul şehrinden döner dönmez birkaçımızı yanına çağırdı ve bütün bu size anlattıklarımı bir bir anlattı bize. Ve de dedi ki, hemen bu haberleri bütün aşiretime duyurun ve de topraklarımda barınan diğer bütün aşiretlere. Ey dinleyenler iş bunla bitse iyi. Dahar Paşamız gizli casuslar salmış Ermeni içine. Bir de bakmış ki ne görsün? Ermeni de boş durmamakta. İngilizin koltuk vermesi yetmezmiş gibi bir de Rus Çarı işe parmak atmış. Kafkaslardan seçme Ermeniler göndermiş buralara. Ve de bir emir vermiş ki ne emir! Güya bu götü boklu Ermeniler gelip bizim camilerimizi yıkıp yerine kilise dikeceklermiş. Sanki köpeksiz köye göndermiş beş-on götü bokluyu. Bilmez ki o çar gavuru, bilmez ki. Bilmez ki değil öyle beş-on Ermeni, ordularını gönderse vız gelir Dahar Paşamıza.

Sultan Abdülhamid padişahımızın duası Dahar Paşamızın üstünde oldukça, değil Rus ordusu İngiliz de gelse hiç!'

Ay buluta girip çıkmakta. Bir ışık, bir karanlık. İçim içimi yemekte. Acep anlatsam mı şu Siranlardaki o Antranik gavurunu bu yaşlı Kürt'e. Söylesem mi gördüklerimi bir bir. Ya Siran'ıma, Vahan'a, Zadik kirvamın da başına bir iş gelirse o Antranik gavuru yüzünden? Sonra ben nasıl ederim. İçim bir kine bir acıya bulaşır durur. Anlatamam. İşte ben bu düşüncelerdeyken bir de baktım ki babam o yaşlı Kürt'ün yanına iyice sokuldu, dizleri üstüne dikeldi ve, 'Apo bizim oğlan da görmüş böyle birini,' dedi, 'isterseniz size anlatsın.' Sonra beni kolumdan tutup kalabalığın ortasına çekti. Yaşlı Kürt: 'Anlat guro,' dedi. Yer açtı dinleyenler. Gururlandım. Yaşlının yanına çöktüm. Sesime erkek sesi verdim. 'Evet, gördüm,' diye başladım sözüme. Size nasıl anlattıysam ordakilere de aynen anlattım. Oturanların içine bir suskunluk çöktü. Geçten geç o yaşlı Apo konuştu: 'Ya dinleyenler, işte kulağınızla duydunuz. Şimdi demeyin ki bu Apo amma da yalan atıyor. Duydunuz işte bu guronun gördüklerini. Heyvah puşt dünya, heyvah!.. Biz içimizde yılanla yatarız da haberimiz yok. Demek ki Sultan Abdülhamid Padişahımıza her şey ayan olmasa, dalımızda da Dahar Paşa gibi bir paşamız olmasa bu gavurlar bizi diri diri yutacak da haberimiz olmayacak. Şimdi yapacak tek şey kaldı dinleyenler, o da iş güç demeyip Dahar Paşamızın ordusuna girmek. Sonra ay bacayı savuşur.'

Derken sıramız geldi, kalktık. Buğdayımızı bir tamam teslim ettikten sonra döndük köyümüze. Ha babam de babam, şafak sökende vardık köye.

Uzatmayalım kış geldi bastırdı. Ama yaman bastırdı. Artık karşı karşıya birbiriyle kirva olmuş, kız vermiş iki köy yoktu. Kine bulanmış iki düşman vardı. Sık sık gülle sesi duyar olduk Siranların köyünden. Ne demişler, deliye hel ver, eline bel ver. Biz kürtlere de serbestlik verilince, Ermeni köyünden bir gülle atılacak da biz boş duracağız he? Ordan bir gülle sesi mi geldi, al sana on gülle. İşte böyle çocuklarım, biz onlarla konuşmadan, onlar bizle konuşmadan baktık ki bir de düşman olmuş çıkmışız.

Neyse ki kar her şeyi örttü, yolları kapadı da bir bela gelmedi iki taraftan da.

O güz Dahar Paşamız kendi parasıyla bir melle[1] tutup yollamıştı bizim köye. Dinimizi diyanetimizi öğrenelim deyi. Köyümüzün camisi olmadığından Melle Efo dedemlerde kaldı o kış. Akşam oldu mu bütün köy toplanırdık mellenin başına. Adı Abdurrahim idi. Görmüş geçirmiş yaman bir adamdı. Dili tatlı, sohbeti hoş bir melle. Geceler uzun olur kışın. Geçmek bilmez. Ama Melle Abdurrahim Sirete[2] el atınca sesler kesilirdi. Melle tatlı sesiyle Hz. Ali'nin cenklerini okumaya başlayınca odadan çıt çıkmazdı. İşte Hz. Ali efendimizin din uğruna başına gelenleri dinledikçe kendimizden geçer, aç aslan kesilirdik. Hz. Ali zora düştükçe biz de onunla zora düşer, o kurtulunca içimize bir şadlık[3] düşerdi. O kış her birimiz bir Hz. Ali olup çıktık. Hz. Ali'nin cenklerini kendisinden iyi bilir olduk. Ben ise iki ateş arasında kalmıştım. Bir yanımda Siranımın ateşi, bir yanımda din ateşi. Derdim öyle bir dertti ki kimselere açamazdım. Bugüne kadar da açmadım. Ama şimdi iş başa düştü. Uzatmayalım, baharın götü açıldığı zaman biz bütün köy, çoluk çocuk Hz. Ali'nin Kan Kalesi Cengi, Hayberin Fethi, Tavuğun Cengi ezberdi dilimizde.

Süphan Dağı'ndan karlar sıyrılıp derelerden kar suları akıp yamaçlarda çiriş uç verdiği bir günde üç atlı geldi ovadan. Birisini görür görmez tanıdım. Güzün Dahar Bey'in buğdayını götürende görüp dinlediğim yaşlı Apo'ydu. İşte o atlılar geldiği gün bütün köy Efo dedemin konağında toplandık. Dedemin konağı doldu taştı.

Biz gençler ayak altında ayakta kaldık. Yaşlı Kürt en yaşlılarıydı. Sözü o açtı: 'Din kardeşlerimiz,' dedi, 'bu bahar çok şeyler oldu. Size bunları duyurmaya geldik. Ermeni gavurları Sason'da, Van'da binlerce din kardaşımızı kılıçtan geçirdi. Bu böyle giderse çoğa varmaz bütün camilerimiz kiliseye çevrilir.'

1 Melle: Molla (din hocası anlamına).

2 Siret: İranlılar tarafından yazılan, Hz. Ali'yle Hz. Muhammed'in cenklerini olağanüstü abartarak anlatan bir yapıtın adı.

3 Şad: Şenlik, neşe.

Odayı bir uğultu kapladı bu sözlerin ardından. Oda kin kokuyordu. Yaşlı Kürt iki elini havaya kaldırdı, uğultunun kesilmesini bekledi. Sesler içerilerde mahpus edilince yeniden yürüttü sözünü: 'Evet kardeşlerim, çoluk-çocuk demeden, kız gelin demeden kılıçtan geçirdiler. Erkeklerimizin erkekliğini kesip taze gelinlerimizin ağzına soktular. Küçük çocukları kamalarla delik deşik ettiler. Bütün din kardeşlerimizi camilere doldurup ateşe verdiler.'

Yaşlı Kürt sözünün burasında sustu. Başını kaldırdı kalabalığı gözden geçirdi. Yüzünde ağlamaklı bir anlam vardı. Bu defa konuşurken sesini de alçalttı. 'Dahar Paşa,' dedi, 'bu olanları duyunca gözlerine yaşlar doldu.' Başı önünde bir zaman düşündü. Sonra da, 'her yana atlılar gönderin. Ölen din kardaşlarımızın öcünü alalım. Koymayalım bunu Ermeni gavurunun yanına. Dinini seven yanıma gelsin, ölen şehitlerimizin kanı yerde kalmasın,' dedi. 'Evet din kardaşlarım. Şimdi dinini seven Dahar Paşa'nın köyünün yolunu tutsun. Durma zamanı değil. Gün, gayret günüdür.'

Bir uğultu koptu ki akıllara ziyan. Köy kaynar hedik[1] kazanına döndü çok geçmeden. Din denilen şey ne de zorluymuş! Daha ne olduğunu bu kış öğrendiğimiz din bizleri bu hale koyduktan sonra, kim bilir ova köylülerini ne hale koymuştu. Ovadan gelen üç atlı atlarına bindi, Süphan Dağı'nın eteklerini aştı, gittiler. Kaldık mı tek başımıza. Köy birbirine girdi. Sanırsın tahsildar[2] gelmiş köye. Ağlayan çocuklar, durmadan dinlenmeden evlere girip çıkan kadınlar. At eyerleyen erkekler, bağıran yaşlılar, sağa sola koşuşan gençler. Evinden eline bir dirgen ya da bir orak geçiren tuttu ovayı. Melle Abdurrahim de başlarında. Allah Allah sesleri bütün ovayı aldı. Güneşte parlayan oraklar dinimizi kurtarmaya gidiyorlardı, Dahar Paşa'nın yanına. Uğultu bir zaman duyuldu, giderek fısıltı oldu, kayboldu. O zaman aklım başıma geldi. Gözlerimi ovadan önüme aldım, başımı indirdim, eve yollandım. Eve vardım ki ev talan malına dönmüş. Babam işe yarar silah bulmak için katmış karıştırmış evi birbirine. Anam direğin dibinde, elleri göğe açık dua etmekte. Anamın duasının bitmesini bekledim bir zaman.

1 Hedik: Bulgur yapmak için buğdayın kazanda pişirilmiş hali.

2 Tahsildar: Vergi memuru.

Bitmedi. Meğer anam ne kadar dua bilirmiş. Bilirmiş de saklarmış bizden. Ermiş bir kadındı rahmetli. Baktım kimseden fayda yok, ellerim koynumda çıktım evden. Az önce kuduran köy düğün sonrası sessizliğine bürünmüştü. İn cin top oynuyordu köyün içinde. Bir tek Efo dedem konağının önündeki binek taşının yanında sigara içiyordu. O an başımı alıp gitmek geldi içimden. Köye baş yukarı yürüdüm. Vurdum özümü Süphan'ın eteklerine doğru. Bir değil, çok şey düşünmek istiyordum. Ama nerdee! Sanırsın ki aklımı yel almış gitmişti de ben içi boş bir kabak taşıyordum kafa yerine. Neydi bu başımıza gelen. Hele eller neyse ne. Ya ben? Benimki bir dertti ki içinden çıkmak Allah'a göre bir iş. Bir deli suya kapılmıştım ki alıp götürüyordu beni de gittiği yere. Boşuna çırpınıyor, köpüklere boşuna el atıyordum. Anlayacağınız tuzağa düşen güvercine dönmüştüm. Ben özözüme alıp vere vere ne kadar yürümüşüm bilmiyorum. Bir de başımı kaldırdım ki ne göreyim? Koca Süphan'ı yarılamışım. Şaşırdım kaldım. Bunca yolu nasıl almışım, bu koca dağı tırmanırken haydi beni vazgeçin, ya ayaklarım nasıl duymamış hele bilemem. Akşam çökmüş, göğe yıldızlar doluşmuş. Zaman nice olmuş, haberim yok. Baharın akşam yeli çıkmış. Dağ otları kıvranıp durmakta yelin önünde.

Uzatmayalım, olduğum yere çöktüm kaldım. Otların içi de bir sıcak ki, sormayın. Sanırsın yelden korkmuş, iç içe girmişler mübarekler. Kurttan korkan koyun sürüsü örneği. Bizim köy yitmiş gitmiş karanlıkta. Sanki derde yasa bürünmüş. Ama Siranların köyde ışık kıpırtıları. Oturduğum yerde başımı dizlerimin arasına aldım, gözlerimi ufak ışıklara diktim. Her yan susmuş. Bir otlar hışırdamakta usuldan. Burnumda dağ otlarının kokusu. Sanki ince yalımlı yel ovadan Siran'ın kokusunu getirmekte. İşte ne olduysa o an oldu. Hışırtı fısıltı oldu, sonra sese döndü. Ses Siranımın sesi. Ağlamaklı, acılı. İçim yandı. Sanki Siran o derede söylediği türküyü söylemekte. Ama sesi bu sefer ağlamaklı. İşte o zaman eski bir lavik düştü aklıma. Bizlerden birinin bir Ermeni ahçiğine yaktığı eski bir lavik."

Apo Mıkko sözünü burda birden kesti. Derinden bir iç geçirdi, tütün tabakasına el attı. Oda o tatlı öyküden ayrılmanın acısıyla

birden irkildi. Bütün gözler Apo Mıkko'ya döndüler. Yalvarır gibi acıyla baktılar. Şimdinin acı gerçeğini değil, Apo Mıkko'nun yaşadığı, kendilerince bir tatlı öykü olan o günleri yaşamak, bir gecelik de olsa tatmak istiyorlardı sanki. Apo Mıkko sigarasını ağırdan sardı, ağızlığına taktı, yaktı. Derin bir kullep çekti içine, tuttu, sonra ağzından dolu dolu boşalttı tütünü. Yaşlı gözleri zorla ışıldadı, kırışık yüzünü ufak bir gülüş sardı. Gözü odayı taradı, kapının yanında oturan Mirzo'da durdu. Gözleri Mirzo'nun gözleriyle buluşana dek sessizce bekledi.

"Guro Mirzo," dedi zor duyulur bir sesle, "o türküyü sana öğretmiştim. Hadi elini kulağına at oğul, at ki öykümüz tam olsun."

Mirzo kalktı, odanın ortasına geldi, diz çöktü. İki eliyle kulaklarını kapadı. Bir iki öksürdü, ağzına gelenleri gerisin geri yuttu. Böylece boğazını da temizledikten sonra yanık bir ses doldurdu odanın içini. Ses odaya sığmadı, dışarı taştı.

Yüst gast axçik cone
Axcika fılle da dıçe
Bı Bı zımané kurmancî gazî dıkımk were
Bı zımané Tırga gazî dıkım gel
Bi zımanE Exiqî gazî dıkım teel
Bı zımané Felleqî gazî dıkım Yüst gast warıs
Ew jî diré mera qére
Emé herıne dére
Bé jın yüst gast."
"Canım Ermeni kızı beri geliver
Ermeni kızı yolda yürür
Kürtçe çağırırım gel
Türkçe çağırırım gel
Arapça çağırırım gel
Ermenice çağırırım gel
Bu ise dinimize aykırıdır
Biz gidelim Ermeni kilisesine
Diyelim biz geldik"

Sustu. Elleri bir zaman kulaklarında kaldı Mirzo'nun. Sonra o güzel geçmişi ürkütmeden korkar gibi usulca yerine çekildi.

"Heyvah zamana ki, ne heyvah," diye Apo Mıkko öyküsüne kaldığı yerden yeniden başladı. "O zamanlar benim de sesim Mirzo'nun sesi gibi güzeldi. Kim bilir belki de Mirzo'nun sesi ben amcasına çekmiştir.

İşte böyle çocuklarım, o gece damağım kuruyana, sesim kesilene kadar bu lavik düşmedi dudaklarımdan. Söyledikçe içime bir acı doldu, yaktı yıktı beni. Bir yanım Siran'ın aşkı bir yanım Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikâr olup çıkmıştı. Bir yandan yanarken, bir yandan da esip savuruyordum. Ben böyle özümle uğraşa uğraşa bir zaman geldi ki halsiz düştüm. Otların hışırtısı nenni oldu. Başım dizlerimin üstüne düştü. Uyumuşum. Uyumaz olaymışım. Düşüm ayıklığımdan daha kara çıktı. Bakın aradan en az seksen doksan sene geçti, o düş hâlâ bugünkü gibi aklımda.

Güya ıssız bir ovadayım. Efo dedemin beyaz öküzü de önümde. Ama ova nasıl bir ova? Ucu var bucağı yok. Bütün ova boydan boya kuşkonmaz. Kurumuşlar. Dikenleri ise günün alnında birer hançer gibi parlamakta. Beyaz öküz aç; karnı birbirine geçmiş. Ama koca ovada kuşkonmazdan başka ot bulmak ne mümkün! Beyaz öküz ağzını dikenlere süre süre bütün ağzı yara olmuş. Ağzını kuşkonmazlara götürdükçe, dikenler ağzını dağlıyor, acıyla inleyerek geri çekiliyor. Ağzını uzattığı kuşkonmazlar kana bulanmış. Ben ise dört bir yana koşuyor, bir tutam ot arıyorum. Ama nereye koşsam kuşkonmaz, kuşkonmaz... Koşmaktan her yanımı kuşkonmazlar dağlamış. Her yanım sızım sızım sızlamakta. Sağa sola koşuyor ot bulamayınca gene boynu bükük dönüyorum beyaz öküzün yanına. Baş ucuna dikiliyor, boynumu büküyorum. Öz acıma aldırdığım yok. Ama beyaz öküzün başını kaldırıp bana bir bakması var, yüreğim parçalanıyor. Duramıyorum, tekrar başka bir yöne koşuyorum. Gene eli boş dönüyorum yanına. O gene başını kaldırıyor, bakıyor. Çaresiz. Gözünde yaş. Ağlıyor beyaz öküz. Ama çocuklar gibi değil, ergen oğlan gibi. O ağlayışa dağ dayanmaz erir, öyle bir ağlayış. Dayanamıyorum. Ben de ağlıyorum. Bir zaman geliyor ki

ikimiz de deliler gibi sağa sola koşuyoruz. Kuşkonmaz dikenlerinin açtığı yaralardan oluk oluk kan fışkırıyor. Durmadan, gittikçe çoğalarak kan akıyor, akıyor... Bir de bakıyorum koca ovayı kan seli almış. Beyaz öküzün yanlarında binlerce pınardan kan akıyor. Kara bir kan. Kan, göl olmaya başlıyor koca ovada. Beyaz öküz ağlıyor, ben ağlıyorum. Kan gölü yükseliyor, yükseliyor... Bir bakıyorum kan boynuma çıkmış. Bir başım dışarda. Beyaz öküz ise gittikçe batıyor kan gölünün içine. Bir zaman sonra da kafası gömülüyor kana. Tek boynuzları kalıyor dışarıda. Boynuzlar bin güneşe bedel parıldıyor, parıldıyor... Gözlerim kamaşıyor ışığından. Kan gölünün üstüne kuşkonmazların dikenleri de çıkıyor. Hepsi de boynuz gibi ışık saçıyor. Gözlerim dayanamıyor bunca acıya. Beynim karıncalanıyor. Gözlerimi kapatamıyorum. Ölmek, boğulmak istiyorum. Ema çı feyda![1] Ne dizlerim bükülüyor, ne belim kırılıyor. Eğilemiyorum, Ne kirpiklerim yumuluyor ne başımı oynatabiliyorum. Her yan diken, diken diken... Işık, ışık, ışık... Koca ova kana, kan dikene kesmiş. Milyonlarca diken kanın üstünde parıldıyor. Derken beyaz öküzün boynuzları da batıyor kana, kayboluyor. Şimdi ben de boğulurum, boğulur kurtulurum diyorum ama nerde! Kan boynumdan yukarı bir türlü yükselmiyor. Korkmuyorum. Bağırmak için ağzımı açıyorum binbir güçlükle. Bir de bakıyorum, bütün dikenler ayaklanmış üstüme üstüme geliyor. O korkunç ışıklar başımı delip beynime geçiyor. Beynimde binlerce kurt oynaşmaya başlıyor. Dayanamıyorum. Ve bütün gücümle: 'Sıraaaaan, Sıraaaan, kurtar beniiii!' diye bağırıyorum.

Öz sesime uyandım düşümden. Baktım, ayakta duruyorum. Düşün etkisinden olacak. Dört bir yanıma bakmak geldi aklıma. Bakmaz olaydım. O kara kan gölünde boğulaydım, bir daha uyanmayaydım... Evet, bir de baktım ki, ne göreyim? Bizim köy alev alev yanmakta. Düş sandım.. Bacağımı çimdikledim. Baktım acıdı. Düş değildi. Bütün gücümle aşağılara doğru bıraktım kendimi. Düşe kalka, bazen yuvarlana yuvarlana, indim ovanın eteğine. Aşağılarda bizim köyün köpeklerine rastladım. Ateşten kaçıyorlardı. Uluyorlardı acı acı. Köyün yakınlarında birkaç kadın

1 Ama neye yarar!

kucaklarında çocukları dağa baş yukarı kaçıyorlardı. Beni görünce hep bir araya toplanıp sızlanmaya başladılar: 'Etme Ermeni kardeş, kıyma canımıza... Bizim size ne kötülüğümüz oldu?.. Kıyma çocuklarımıza...' diye bana yalvarmaya başladılar. Korkmayın, ben Ermeni değilim, ben Sait'in oğlu Mıkko'yum dedikçe, onlar iyice eteklerime yapışıp yalvarıyorlardı. Beni Ermeni sanmışlardı. Çoğunun kucağında çocukları vardı. Hepsini tanıyordum, işte bu çocuklardan biri de Eyşan bacıymış. Değil mi Eyşan bacı?"

Eyşan bacı başını kaldırmadı. Gözlerinin yaşını göstermek istemiyordu. Sadece;

"Evet," dedi zor duyulur bir sesle.

Apo Mıkko öyküsüne devam etti:

"Uzatmayalım, kadınlar geçten geç tanıdılar beni. Titriyorlardı. Apo Mahacır'ın gelini, çocuğunu iyice kucağına kıstırdı, 'Mıkko, gavurlar bütün köyü kılıçtan geçirdiler,' dedi. O zaman gökte yıldızlar kararmıştı. Sanki birer birer Süphan'a düşüp parçalandılar. Başım döndü, dizlerim titredi. Sadece, 'anama bir şey oldu mu?' diye sorabildim. Kadınlardan biri hıçkırıklarını tutmaya çalışarak, 'Ana mı kaldı oğul, köy mü kaldı? Bizden başka kurtulan zor oldu oğul. Uykuda bastırdı zalim gavur.' Bu sözleri duyar duymaz döndüm köyden yana. Allah ne kuvvet vermişse hepsini bacaklarıma topladım, koştum koştum...

İşte böyle çocuklarım, köye vardım ki, ne görem! Keklik gitmiş viran kalmış yuvası. Yel vurmuş, dağıtmış, tarumar etmiş. Mereklerden alevler çıkmakta ejderha ağzı gibi. Evler yıkılmış, kapılar kırılmış. Nasıl da kıymışlar o kendi emekleriyle yaptıkları evlere. Öz emeklerini özleri puç etmişler. Köyün içini koyun kuzu doldurmuş. Bir acı acı melemekteler ki, o gavurları tutup getirsen onların yürekleri bile dayanmaz.

Her şeyin başı anadır, derler. Benim de ilk anam geldi aklıma. Kapımızın önüne vardım ki ne görem? Çırılçıplak bir kadın ölüsü. Başı yok. Bir memesi dipten kesilmiş. Kolundaki sıra sıra mavi boncuklardan tanıdım anam olduğunu. Sonradan babamla bütün aramalarımıza rağmen anamın o kara kaşlı kara gözlü başını bula-

madık. Benim yıllarca emdiğim memesini ise kuyunun yanında bulduk. Kurumuş bir parça olmuştu. Başsız gömdük anamı.

Neyse... Anamı o halde görünce dizlerim büküldü. Acıya dayanamadım. Ölüsünün üstüne kapandım. Ağladım, ağladım... Ağlamaya doymadan kalktım. Köyün içine doğru yürüdüm. Yürüdüm ama sanki yürüyen ben değildim. Ne baş benim başımdı, ne ayaklar benim ayaklarım. Efo dedemlerin kapısına varmadan bir küçük çocuk ölüsüne rastladım. Ortadan biçmişlerdi ikiye. Bir parçası bir yerde, bir parçası başka bir yerde duruyordu. Emdiği parmağı ağzındaydı hâlâ. Gavur, parmağını bile ağzından çıkarmaya fırsat vermemişti. Efo dedemin ölüsünü de eşiklerinin üstünde buldum. Kamışını kesip ağzına sokmuşlardı. İşte o zaman bütün uzuvlarım bir araya toplandı yeniden. İçime bir kin doldu ki Süphan'dan yüce.

Köyden nasıl çıktım, o yorgun ayaklar sabaha dek nasıl dinlenmeden koştu, günle at başı nasıl vardım Dahar Paşa'nın köyüne hâlâ bilemem. İnsanoğlu... Boşuna demirdendir dememişler.

Dahar Paşa'nın köyüne vardım ki, köy ana-baba günü. Kişneyen atlar, çakmaklı tüfenkli, başı egallı[1] Kürt delikanlıları doldurmuş köyü. Sakalına ak düşmüş yaşlılar, duvar diplerinde günlenen eli dirgenli, sopalı Kürtler. Evlere girip çıkanlar, atını tımar edenler, atını sulayanlar, yemleyenler. İlk, omzunda bir çakmaklı tüfenk, belinde kama orta yaşlı birisine rastladım köye girdiğimde. Adam beni görünce durdu. Baktı. Birden bana doğru koştu. Korktum. Geriye dönüp kaçmak istedim. Adam ardımdan bağırdı: 'Dur guro korkma!' diye. Durdum, Yanıma vardı koşa koşa. Onu gören birkaçı daha koştular. O an çevrem sarıldı. Her ağızdan bir ses çıkıyordu. Kimi: 'Söyle guro, bu ne hal!' Kimi: 'Guro, nerelisin, kim koydu seni bu hale?' diye. Ağzımı açıyor, her soruya yanıt vermek istiyordum. Ağzı açmak kolay, kolay ama yanıt vermek ne mümkün. Sanki bir el sesimi içerde tutuyor, dışarı bırakmıyordu. Dilim tutulmuştu. Kolay değildi elbet. Akşamdan bu yana olanlar, bir insanda değil ses, can bile bırakmazdı. Baktım sesim çıkmıyor, bu sefer

1 Egal: Kürtlerin başlarına sardıkları renkli bir kumaş.

olup bitenleri elimle kolumla anlatmaya başladım. Ama ne mümkün bir şey anlatmak. Kalabalık çoğaldıkça çoğaldı. Ben de şaşırdıkça şaşırdım, korktukça korktum. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Çaresizliğime iri bir Kürt ulaşmasaydı halım yamandı. Kalabalığı yardı geldi. Kolumdan tuttuğu gibi çekti çıkardı kalabalığın ortasından. Bütün kalabalık ardımızda Dahar Paşa'nın konağının yolunu tuttuk. Konağın dört bir yanına kara taşlardan yüksek bir sur çekilmişti. Konaktan çok küçük bir kaleye benziyordu. İri, kara taşları, küçük pencereleriyle aynen küçük bir kale. Konağın demir kapısına varınca kalabalık durdu. Biz iri Kürtle içeri girdik. Konağın içinin dışından farkı yoktu. Kiminin kucağında İngiliz onlusu, bir direğin dibinde horlamaya durmuş; kimi sigara sarmakta. Kimileri de bağıra çağıra konuşmaktaydılar.

Dönüp şöyle bir bize baktıktan sonra tekrar konuşmalarını sürdürüyorlardı.

Uzatmayalım, o iri Kürt önde ben arkada Dahar Paşa'nın odasına girdik.

İriyarı, saçları kırlaşmış, bıyığı sakalına karışmış, başı papaklı, omuzları nişan dolu, sert bakışlı bir adamdı Dahar Paşa.

Büyük bir döşeğin üstüne bağdaş kurmuş nargilesini çekiyordu. Nargileyi ilk o zaman gördüm. Oda beyaz keçelerle sarılmıştı. Beş-on yaşlı Kürt de halı yastıklara yaslanmış divan kurmuşlardı Dahar Paşa'nın yanına.

İçeri girdiğimizde beni götüren Kürt el bağladı hemen. Ben de ona uydum. Odada fısıltılar kesilince birden, Dahar Paşa başını kaldırdı. Beni baştan aşağı süzdü. Ben de Dahar Paşa'yla birlik süzdüm kendimi. O zamanki halime hâlâ şaşarım. Şalvarım yırtılmış boydan boya. Bir bel kısmı kalmış üstümde. Dizlerimden sızan kanlar ayaklarımda kurumuş. Kınalı kekliğe dönmüşüm. Zadik kirvamın karısı Zabel'in sünnetimde diktiği gömlek lime lime olmuş. Akı gitmiş rengi kana dönmüş.

Dahar Paşa beni iyice süzdükten sonra beni götüren iri Kürt'e: 'Ne olmuş bu guroya?' diye sordu. Kürt bildiklerini anlatmaya

çalıştı, beceremedi. El kol işaretiyle bir adamdan ne öğrenilir ki! Dahar Paşa baktı olmuyor, eliyle Kürte çık işareti yaptı. Kürt götün götün çıktı dışarı. Sonra bana döndü, eliyle otur dedi.

Olduğum yere çöktüm. Dahar Paşa su istetti. Hizmetkârın getirdiği suyun hepsini içtim. Boğazımın kuruluğu gitti. Ama titremem bir türlü geçmiyordu. Dahar Paşa bu halimi görünce: 'Korkma guro,' dedi, 'yazık senin Kürtlüğüne. Ne olduysa oldu. Artık benim yanımdasın. Şimdi olanları bir bir bana anlat bakayım.'

Bir iki yutkundum. Titremem az da olsa geçti. Dahar Paşa'nın gücü açmıştı sesimi. Kolay mı, bu Dahar Paşa koca Sultan Abdülhamid efendimizin 'oğlum' dediği Dahar Paşa'ydı.

Neyse, bir iki zorladıktan sonra sesim açıldı, dilim çözüldü. Bütün olanları size nasıl anlattıysam Dahar Paşa'ya da bir bir anlattım. Ben anlattıkça Dahar Paşa renk aldı renk verdi. Sözümü bitirince sustum, başımı önüme indirdim. Sessizlik bir zaman durdu odanın içinde. Ve birden Dahar Paşa'nın gür sesi çınladı taş duvarlı odada: 'Tez at binilsin. O gavur köyü (Siranların köyü) bugün tutulsun. Taş taş üstünde kalmasın. Yeri düzlensin tarla yapılsın.'

Odada oturanlar sessizce kalktılar. Ben de kalktım. Dışarı çıktık ki ne çıkak, konağın önü insan mahşeri olmuş. Eli İngiliz tüfenkli, dirgenli, kılıçlı, süngülü bir insan mahşeri. Kısa boylu, kalın, başı egallı bir Kürt konağın önündeki binek taşına çıktı. Beni de çekti aldı yanına. İki elini ağzında boru yaptı ve gürledi. 'Din kardeşlerim! Ermeni gavuru dün gece Milan'ı basmış. Taş taş üstünde koymamış. Tek bu yanımda gördüğünüz guro kurtulmuş. Davranın. Herkes at binsin. Dahar Paşamız emir buyurdu, bugün Milan'ın yanındaki Ermeni köyü tutulacak. Dahar Paşamız, taş taş üstünde koymayın siz de, bir Müslümana on gavur, yirmi gavur kanı akıtmadan, o köyü düzleyip tarla yapmadan dönmeyin,' dedi.

Adam sözünü bitirir bitirmez bir gürültü koptu ki, mahşer günü sanırsınız. O koca kalabalık birbirine girdi. At binen, sağa sola koşuşan, bağıran. Kalabalık beni de aldı, sürükledi, konağın dışına çıkardı surların içinden. İşte o sıra babamı gördüm. Nerden

bulmuşsa eyersiz, zayıf, kaburgaları sayılan bir at bulmuştu. Elinde evden aldığı üç parmaklı bir dirgen vardı. O da beni gördü. Atını bana doğru sürmek istedi, ama ne mümkün. Baktım olmayacak ben canımı dişime taktım, kalabalığın içinden koşan atların arasından babama ulaştım. Kolumdan tuttuğu gibi atın terkisine aldı beni. 'Dayan Mıkko' dedi kin dolu bir sesle, 'dayan oğlum. Bu hayıfı koymayacağız o gavurların yanına.' Çok geçmeden koca ovayı 'Allah Allah' sesleri doldurdu. Bağırmalar, at kişnemeleri, nal sesleri kulakları deliyordu.

Kimi İngiliz tüfenkli, kimi çakmak tüfenkli, kimi dirgenli yüzlerce atlı birbirine karışmıştı. Ha babam ha, süren süreneydi. Sanırsın ateş götürüyorlardı. Hani ne demişler: 'Deliye hel ver, eline bel ver.' Bizim Kürtler de aynı. Gavur üstüne değil de düğüne gidiyorlardı mübarekler. Bir sevinç vardı yüzlerinde kin yerine. Sebebini çok sonraları öğrendim. Meğer bizim köyün hayıfını alma yerine talana gidiyormuş bunca atlı. Sevinçleri ondanmış. "Allah Allah" demeleri de yalandan.

Uzatmayalım, gidenler ovada bizden arayı iyice açmaya başladılar. Bizim altımızdaki at değil iki kişiyi götürmek, kendi ayaklarını taşımaktan bile bıkmıştı. Babamın kinle, acıyla karnına savurduğu tekmeler sanki ninni geliyordu. Çok zora gelince ha deyip dörtnala kalkıyor, kalkmasıyla corta düşmesi bir oluyor, onun ardında eşkine düşüyor, babamın paralanmasına aldırmıyordu bile. Önümüzce hayıf yerine talana gidenler gittikçe ufalıyorlardı. Koca ova harman yerine dönmüştü atların nalları altında. Gidenlerden geri, ezilmiş kar çiçekleri, ezilmiş nevruzlar, mayıs çiçekleri ve bir de boyun büken çayır otları kalıyordu. Yakıp yıkmaya ovadan başlamaya and içmişlerdi sanki.

Babam hiçbir şey sormuyordu. Kim bilir, belki de korkuyordu sormaya. Ben ise olanları bir kere daha anlatmaktan korkuyor, düş olsun istiyordum. Ama düş olmuyordu gerçek. Çünkü acıydı. Biz bütün ömrümüzce neyi düş olsun, yalan olsun istediysek gerçek, neyi gerçek olsun istediysek düş oldu.

Babamın dalına iyice sarılmıştım. Başım, beline dayalı, atın gidişine göre düşüp kalkıyordum terkide.

Siranların köye yaklaştıkça Siran doluyordu içime. Umudu umuda uluyordum. Planlar kuruyordum sevdam üstüne. Siran'ı kurtarma planları. Alıp kaçırmayı düşlüyordum. Vurup çıkaracaktım Süphan'a. Bulacaktım bir mağara, sığınacaktım dağlara. Bilirdim dağların vefasını. Hele Süphan'ın. Yiğit ele vermeyen Süphan'ın. Bir tek Siran bütün ömrüme yeterdi, artardı bile. Keklik avlar, tavşan vurur beslerdim Siranımı. Ama demin de söyledim ya, neyin gerçek olmasını istediysek hep düş oldu. Bu da bir düştü ve öyle oldu. Çok şey istemiyordum yaradandan. Bir Siranımı. Ama gözü kör olsun ki devranın, bunca bir dileği bile çok gördü bize.

Köye yaklaştıkça tüfek sesleri de çoğalmaya başladı. Babam daha bir tekmeledi atının karnını. Ben ise durmadan sağrısını çimdikliyordum zavallı hayvanın. Ama atın ne adım atacak, ne de duyacak hali kalmıştı. Gidenlerden en az iki gülle atımı geride kalmıştık. Tüfek sesleri içime oturuyordu. Düşümü yıkıyorlardı. Baktık olmayacak, atı yedeğimize aldık. Bir zaman yürüdükten sonra sesler gelmeye başladı. Üçümüz de tırısa kalktık. Köyün içinde bir vayşivan[1] kopmuştu ki akıllara durgunluk. Çok geçmeden zulüm köyün dışına taştı. Yeşil çayırların üstünde insanlar ölümden kaçıyorlar, insanlar öldürmeye koşuyorlardı. İki yıl evvelki yağlı ballı dostlar düşman olup çıkmışlardı. Hem de ne düşman! Amansız, imansız, acımasız. Koşarken bir yandan da olanları gözlüyordum. Kaçanın ardından yetişenin elindeki kılıç havada bir şavkıyor, sonra bütün hızıyla iniyordu. Kaçan önce çömeliyor, başını tutuyor, ardından yığılıp kalıyordu. Çok geçmeden kırımın içine girdik. O sıra babam ulaştı arkamdan. Kolumdan tuttu. 'Doğru söyle Mıkko,' dedi soluk soluğa, 'doğru söyle anana bir şey oldu mu?' Gözleri anlamsız anlamsız bakıyordu. Başım önüme düştü. 'Öldü,' diyemedim. Ama babam anladı. İçinde tuttuğu nefesi boşalttı. 'Öyleyse kirvalarımızın yardımına

1 Vayşivan: Feryat etme, ağlayıp sızlama.

gitmemizin hiçbir gereği kalmadı,' dedi. Sustum. Susmasam, ne gelirdi elimden.

Az ilerimizde yaşlı bir Kürt'le yaşlı bir Ermeni sanırsınız güreş tutuyorlardı. Kürt'ün elinde paslı bir süngü vardı. Ermeni sıkı sıkıya sarılmıştı Kürt'ün bileğine. Çayırın üstünde birbirlerini götürüp getiriyorlardı. İkisi de soluk soluğaydı. Sonunda yaşlı Kürt Ermeni'yi altına aldı. Sırtını yere vurdu, dizini göğsüne dayadı. Bileğini kurtardı. Donup kaldım olduğum yerde. Kürt tam kamayı Ermeni'nin göğsüne indirecekken birden durdu. Ermeni'nin gözleri yuvasından çıkmış 'bağışla' diye yalvarıyordu. 'Bağışlarım,' dedi Kürt, 'ama dinimize gelirsen.' Ermeni çaresizdi. Kürt durmadan bağırıyordu, 'Dine gel kâfir, hak dinine gel. Yoksa işin tamamdır.' Ermeni'nin sesi birkaç çatal çıktı boğazından. 'Peki Kürt kardaş. Geleyim dininize. Ama bilmiyorum sizin dine nasıl gelinir, öğret geleyim,' dedi. Kürt şaşırdı birden. Etrafına bakındı. Beni gördü. 'Guro, sen biliyor musun bizim dine nasıl gelinir? Söyle de bu kâfiri dine getireyim.' Ben de bilmiyordum dine nasıl gelineceğini. Dinimiz üstüne tek bildiğim Hz. Ali'nin cenkleriydi. 'Söyle Apo' dedim çaresiz, 'söyle Hz. Ali efendimizin Kan Kalesi Cengi'ni anlatsın.' Kürt'ün gözlerinde bir gülümseme dolaştı. Bileğini kaldırdı ve bağırdı. 'Söyle kâfir, anlat Hz. Ali'nin Kan Kalesi Cengi'ni. Yoksa sonun geldi ha!'

Daha fazla duramadım, yürüdüm.. Ardımdan Kürt hâlâ bağırıyordu Ermeni'ye, 'Anlat, dine gel kâfir,' diye. Sesi kesilince döndüm, geri baktım. Kürt paslı kamanın kanını Ermeni'nin üstüne siliyordu.

Koşmaya başladım. Köyün girişinde beş-on dığa[1] cesedi yatıyordu. Üstünden geçen atlar ezmişlerdi hepsini. Vahan'ı aradım içlerinde. Hiç birinin tanınacak hali kalmamıştı. O Ermeni dığalarının baştan köyü koruduklarını, hatta beş tane de Kürt öldürdüklerini çok sonraları öğrendim. Ama fazla dayanamamışlar. Atlılar ezmiş geçmiş. Ellerinde İngiliz onlusu, Rus beşlisi varmış. Ama bir işe yaramamış.

1 Dığa: Ermeni genci.

Köyün içine girdim ki, ne göreyim? Gördüklerimi anlatmaya olanak yok. Anlatmaya ben değil, bin ozan, bin de kâtip lazım. İşte, bundan ötesini siz düşünün.

Neyse... Köyün içinde kan gövdeyi götürmekte. Kaçan, bağıran, yalvaran, küfreden, can veren, direnen, vuran, kıran, talan eden birbirine girmiş. Evlerin önünde, yol boylarında kılıçtan geçirilmiş ölüler. Genç, yaşlı, çocuk. Gördüklerime dayanamadım. Acı kin oldu içimde. Kime? Niçin? Bilmiyordum. Ama kinim ne Ermeni'ye idi, ne de Kürt'e. Birilerineydi, ama kimdi, kimlerdi bilmiyordum. Bunları düşünürken bir yandan da bütün gücümle Siranların eve doğru koşuyordum. Eve ulaşmama az kalmıştı ki, bahçe kapısından iki Kürt çıktı, koşarak başka bir eve girdiler. Bütün umutlarım o an yıkıldı. Oysa ne düşler kurmuştum. Ayaklarımın feri çekildi, gözlerim kararadı. Adımlarım ağırlaştı. Ne beynime, ne bacaklarıma artık hükmüm geçmiyordu. Düşe kalka girdim bahçe kapısından içeri. O güzelim bahçe ne hale gelmişti. Nasıl da kıymışlardı o bostanlara, o Siran'ın suladığı salatalıklara, soğanlara, kabaklara. Yolmuşlar, tarumar etmişlerdi. Başıboş iki at ne var ne yok koparıyordu sahipleri gibi. Ama onlara aldıracak zaman değildi. Eve girdim. Kirvamın karısı Zabel avluda kıvranıyordu. Çırılçıplaktı. Bütün gövdesi kanına bulanmıştı. Son demlerini yaşıyordu bu yıkılası dünyada. Beklemedim. Duracak gün değildi. Siran'ın odasına koştum... Kapıyı açtım. Ama nasıl açtığımı bir ben bir de o yaradan bilir. Yoktu Siran. Ama odada dersiniz iki boğa dövüşmüştü diyeyim de gerisini siz anlayın. Yerde göllenmiş kan vardı. Elimi sürdüm, sıcaktı. İşte o an her şeyimi kaybettiğimi anladım. Odanın içinde sağa sola koşmaya başladım. Girdiğim kapıyı bulamıyordum.. Başımı duvarlara vuruyor, 'Siraaaan, Siraaan'ım nerdesiiiin? Bak ben geldiiim! Çık nerdeyseeen, korkmaaaa!...'

Ama bulamıyordum kapıyı. Sihirliydi sanki. Beni içeri aldıktan sonra duvar olmuştu. Duvarları tırmıklıyor, bağırıyordum. Çırpınmaktan her yanım öz kanıma bulanmıştı. Yoktu Siranım. İşte o an bilmem nereden bir his, "Siran merekte" dedi. Bir sesti bu. Baktım kapı önümde duruyordu, açıktı. Bütün acımı, bütün

olanları unuttum, kapıya yöneldim. Evet, Siran'ım sağdı ve merekte otların arasına saklanmıştı. Kapıları nasıl çarpa çarpa açtım, Zabel'in ölüsünün üstünden nasıl atladım, mereğe nasıl ulaştım bugün bile bilemiyorum.

Evet çocuklarım... Siran karşımda duruyordu. Ama çırılçıplak, kanlar içinde. Başı yanına düşmüş yatıyordu otların üstünde. Üstüne kapandım. Sıcaklığı bile gitmemişti daha.

Siran'ın üstünde ne kadar kalmışım bilmiyorum. Bir sarsıntıyla açtım gözlerimi. Babamdı. O da ağlıyordu. Tuttu çekti Siran'ın üstünden. Başımı göğsüne dayadım. Babam ağladı, ben ağladım. Ne kadar ağladık bilmiyorum. Karanlık çökmek üzereyken bir is kokusuyla geldik kendimize. Babam sürükleyerek çıkardı beni merekten.

Köy alevler içinde yanıyordu. Taş taş üstünde yoktu. Hamidiye askerleri Dahar Paşalarının sözünü yerde koymamışlardı. Bahçe kapısını çıkarken üç Kürt'e rastladık. Ağladığımızı göstermemek için başımızı önümüze indirdik. 'Ne bu haliniz? Evet bir şey bulamamışsınız,' dedi içlerinden biri. Güldüler. Bahçe kapısından daldılar içeri. Kart sesli biri: 'Aramasını bilmemişler ahmaklar. Bir de biz arayalım görsünler!' diye bağırdı ardımızdan. Sonra çığlıklar ata ata eve daldılar. İçimden hepsini öldürmek geldi. İçimden geldi ama, kolumu kaldıracak kuvvet sanki karlı dağların ardında tutsak edilmişti. Adam değil de kuru bir ottum. Sallanıp duruyordum babamın kolları arasında."

Sustu. Göğsü tutsak güvercin göğsü gibi kalkıp iniyordu tez tez. Başı önünde bir zaman kaldı öylece. Bütün oda suskundu. Sanki nefes bile almıyorlardı. Beylerin açtığı, zamanın kapadığı bir yara deşilmişti bu gece.

Geçten geç kaldırdı başını. Gülmeye çalıştı, beceremedi. Gözleri içinin acısını iki damla yaş halinde akıttı sakalına. Saklamadı. Silmedi. Beyaz iki damla ak sakalının arasına süzüldü gitti.

"Kolay değildi çocuklarım," dedi, "hiç kolay değildi. Dertti, acıydı, zulümdü o günler. Hoş görün Mıkko amcanızı. Yaralarım deşildi bu gece. Beylerin açtığı yaralarım. Bizi Ermeni üstüne yollayan Hamidiye paşaları elimize İngiliz onlusu verdiler.

Ermeni'nin elinde de İngiliz onlusu vardı. Ne bilecektik. Gözümüzü kan bürümüştü. Anladık, anladık ama, çok geç anladık. Ay bacayı savuşup gittikten sonra... Benimki de söz işte. Önceden bilseydik ne olacaktı sanki. Beylere karşı mı koyacaktık."

Yeniden sustu. Başını önüne indirdi. Kazo'nun sarıp uzattığı sigarayı fark etmedi bile. Ne zaman ki Kazo:

"Buyur, Apo Mıkko," dedi, işte o zaman kaldırdı başını, sigarayı gördü, aldı.

Çorlu Heko yaktı sigarasının ucunu. Derinden bir kullep çekti. Döndü yanı başında ufak ufak ağlayan Eyşan'a baktı. Bütün oda da o zaman fark etti Eyşan'ın ağladığını.

"Eksik bir şey anlatmadım değil mi Eyşan bacı?" diye alçak sesle sordu.

Eyşan "yok" diye başını iki yana salladı, sonra gene sessizce yürüttü ağlamasını odadakilere göstermemeye çalışarak.

"Ne oldu?" diye tok bir sesle yürüttü Apo Mıkko sözünü. Sanırsın az önce ağlayan adam bu Apo Mıkko değildi. "Olan gene bize oldu. Bir de Ermeni'ye. Ermeni az idi, biz çoktuk. Ermeni tez tükendi. Kırılan kırıldı, canını kurtaran vurdu gitti. Kimi Kafkas'a, kimi Suriye'ye. Kaldık mı biz gene beylerle baş başa. Tek başımıza. Üstelik yorgun, acılı, çaresiz, yaralı, yılgın.

Zadik kirvamla Vahan'dan hiç haber alamadık. Öldüler mi, kaldılar mı, bilemedik. Yalnız Sason taraflarında Süphan köylüklerinden gitme Vahan adlı genç bir Ermeni eşkıyası adını çok duyduk, ama bizim Vahan mıydı, değil miydi bilemedik.

Ermeni tükenince herkes köyüne döndü. Çiftinin çubuğunun başına. Ama Hamidiye Alayları kaldı yerinde. Niye kalmasın? Nerde Osmanlı'dan kaçan var, nerde eşkıya var, işten kaçan var, girdi Hamidiye Alayları'na.

Bizler işimize gücümüze başladık köyümüzde. Ölenlerimizin acısını içimize gömdük. Efo dedemin yerini Rızo dedem aldı. Ona akıl danışır, onun sözünü dinler olduk. Anlayacağınız kendi öz yağımızla kavrulmaya başladık. Ama gel gör ki elin oğlu koymadı dana kapıya gelsin. İpten saptan kaçıp Hamidiye Alayları'na giren-

ler bu sefer ağasız köylere saldırmaya başladılar. Bizim köy iki kere basıldı. Çoluk çocuk demeden dayaktan geçirdiler. Ermeni'den vurduğumuz talanı istiyorlar, alamayınca, bulamayınca, kuduruyorlar, yakıp yıkıyorlardı. Ne gündüz çekilir oldu, ne gece. Uykularımız bölündü. Ne zaman köyü basacakları belli olmuyordu. Gece demeden gündüz demeden kan kusturuyorlardı ağasız, sahipsiz köylere. Baktık olacak gibi, duracak gibi değil, bir gece toplandık Rızo dedemlerde. Aynen bu gece buraya toplandığımız gibi. Aldık verdik. Sonunda göçmeye karar kıldık. Rızo dedem,

"Kim ne talan vurmuşsa hemen bu gece buraya getirsin," dedi, mahramasını[1] önüne serdi. Çok geçmeden ikiyüz altın toplandı. Karanlık bir gecede yükledik göçlerimizi. Ha babam de babam derken üç gün sonra koca bir ovaya vardık. Adını sorduk, Saragöl dediler. Baktık toprakları işlenmemiş, verimli.

Sahiplerini sorduk, iki aşiretin elinde dediler. Biri bu Cımşidlerin aşireti, biri de bu Dılo Beylerin aşireti. Vardık bu Dılo Bey'in babası Hacı Usup Paşa'ya, verdik ikiyüz altını, aldık köyü.

Böylece Ermeni'nin ahı bize kalmadı. Haydan geldi, huya gitti varımız yoğumuz. Ölenlerimiz ise fazlası. Hamidiye Alayları'na da kalmadı ya! Onlar bizden daha perişan oldu. Anlayacağınız birbirlerini yemeye düştüler. Kırdılar birbirlerini. Sultan Abdülhamid Osmanlı geleneğini "oğul"ları içine de soktu. Nasıl saraylarında taht hırsları uğruna kendi öz oğullarını, kendi öz kardeşlerini öldürmeye, yemeye alışmışlarsa, Hamidiye Alayları'nı da öyle birbirlerini yemeye alıştırdılar. Yıllarca aşiretler kendi içlerinde kardeş kardeşi, dışarıda aşiret aşireti yedi durdu. Sultan Abdülhamid aşiretler içine öyle bir kin aşıladı ki, bu kin bugün bile sürüp gitmekte. Haydaran aşireti Cıbran aşiretine, Sipkan aşireti Hasenan aşireti ve Haydaran aşiretine hâlâ düşmandır. Bugün bile Haydaran aşireti Halk Partisi'ne rey verirse Sipkan aşireti de onun inadına Adalet Partisi'ne rey verir. Kolay mı? Bu kini İngiliz aklıyla Sultan Abdülhamid planı soktu aşiretler içine. Ey oldu. Ermeni'yle bize kalmadıysa Hamidiye Alayları'na da kalmadı ya! O kin önce Ermeni'yi

1 Mahrama: Çevre, mendil.

bize, sonra da özümüzü özümüze kırdırdı. Ama tükenmedik. Bizim Kürtler piç ot gibidir. Bir yandan kurur, bir yandan yeşillenir."

Sustu. Nefesini topladı. Geçten geç yürüttü sözünü kaldığı yerden:

"Bakın o günden bu yana Ermeni'yi geç, akıl almaz sayıda Kürt kırıldı. Kırılanı ad be ad bir kitaba yazan olsaydı binlerce kitap olurdu. Ama bunca ölen Kürt arasında kaç bey adı var? Ya üç, ya dört. O da ya aşiret başı olmak sevdasına kardeşin vurduğu bir kardeş adı, ya da bir kaza kurşununa rastlayan bir bey adı. Yani bir şey uğruna öldü ölenler de. Ya bizler ne uğruna öldük? Bunu ne ben ne de siz bilirsiniz. Bilse bilse bir o yaradan bilir. Ama onların bizi niye birbirimize kırdırdıkları açık. Bizler kırıldıkça, bizler azaldıkça topraklar genişledi, köyler boşaldı. Bu da beylere yaradı. Küheylanları daha rahat cevlan eder oldu. Bütün ömrümce bir şeyi çok iyi öğrendim; beyler bize hiç güvenmediler. Biz çoğaldıkça şüpheler düştü kara yüreklerine. Bu yüzden fitneler çıkardılar. Bizi bize kırdırdılar. Bizi hep dağınık, hep hizmetkâr tutmak istediler. Ama biz beylere hep güvendik. Bu Cımşid iti de bizim köyde kalmak istediği zaman köycek nasıl sevinmiştik! Konağını oğul uşak, genç yaşlı demeden yaptık. Tıpkı Ermenilerin bize evler yaptığı gibi. Yaptık da ne oldu, hepiniz benden daha iyi biliyorsunuz. Cımşid bugün sivrilttiğimiz kazık oldu. İşte budur dedelerimizden size kalan bu hikâyet. Benim de size söyleyeceklerim bu kadar. Ben bugün var, yarın yokum. Unutulur giderim. Sizler beni unutun, ama öldükten sonra bile anlattıklarımı unutmayın. Bizlerin yaşı geçmiş, işi bitmiş. Bu topraklar sizin güçlü ellerinizi bekliyor. Bunun için karar da sizin. Siz gençler ne derseniz biz ona uyacağız. Koy törelerimiz yıkılsın. Zati töreler değil miydi bugüne kadar anamızı ağlatan. Ne demiş dedelerimiz? Ölüm ölüm, hırlamaya ne gerek, demiş."

Sustu. Bir eliyle yerden, bir eliyle dizinden destek aldı, kalktı. Bütün oda Apo Mıkko'yla birlik ayağa kalktı. Elleri önlerinde bağlı, saygıya durdular Apo Mıkko'nun önünde.

"Oturun oturun," dedi yorgun bir sesle, "sağolun. Oturun karar verin. Bakın nerdeyse sabah olacak. Haydin Sevdin, Heko,

Fadıl haydin siz de çıkın. Bulunmayın gençlerin arasında. Sonra akıllarını bulandırırsınız gençlerimizin. Bırakın toprakları için kendileri karar versin. Bizim toprağımız bundan sonra bir mezar yeri. O da nerde olsa bulunur. Ama onların işi çok toprakla. Haydin eyvallah çocuklarım. Kararınız şimdiden hayırlı olsun."

Yürüdü. Durdu. Döndü oturduğu yerde gözleriyle bir şey aradı. Nuro, Apo Mıkko'nun bastonunu aradığını anladı. Kalktı, boş minderin altından bastonu aldı, Apo Mıkko'ya verdi. Apo Mıkko güldü.

"Bakın, gördünüz mü Fadıl, Sevdin, Heko. Gördünüz mü? Gençlerimiz gözümüzden bile ne aradığımızı anlıyorlar. Siz olsaydınız kırk yıl düşünseniz bulamazdınız bastonumu aradığımı," dedi, güldü, Nuro'nun sırtını okşadı, yürüdü.

Bastonuna dayana dayana vardı avluya. Avluda kadınlar bekleşiyorlardı üst üste. Kimi kucağında çocuğuyla uyumuş, kimi uyanık. Uyuyanları bastonuyla dürtükledi.

"Uyanın saçıbuçuklar, uyanın. Yatmaya mı geldiniz buraya. Maksadınız uyumaktı viranlarınız ne güne kalmıştı? Bula bula uyumaya benim avluyu mu buldunuz? Kalkın hadi! İyi kadın kocasını yalnız bırakmayandır. Uyanın."

Dış kapıya çıktı. Serinlik doladı yüzünü. Açıldı. Aladağlar'da şafak kızarıyordu. Çorlu Heko, Fadıl, Sevdin ardından çıktılar. Onların evlerine gitmesini bekledi. Çorlu Heko'nun öksürükleri evi önünden gelince, Apo Mıkko tütün tabakasına el attı. Bulamadı. "Odada kaldı," diye geçirdi aklından. Harmanlara doğru yürüdü. Yel nazlı nazlı esiyordu. Az sonra Saragöl güne kavuşacaktı.

III

Gün Aladağlar'dan doğdu. Geceden kalan ne varsa sildi süpürdü. Sarı ışıkları önce Almalı Deresi'ne, Kateviler'e, sonra da Saragöl'e düştü. Dağ, taş, çiçek ne varsa Saragöl'de sarı ışığa kesti.

Serin sabah yeline karışan sarılık Apo Mıkko'nun yüzüne de bulaştı. Ağırdan başını kaldırdı, güne baktı. Gözleri kamaştı. Gözlerinin yaşlılığı, yorgunluğu çıktı meydana. Başını indirdi. Oturduğu taşın üstünde bir iki kıpırdadı. Dizlerinin arasında sıktığı bastonunu öne aldı. İki eliyle yüklendi bastona. Dikelirken bacakları titredi. Kalkamadı. Lanet okudu şeytana. Bacaklarını ovdu bir zaman. Gün iyice kızdırmaya başladı. Uyuşuğu açıldı. Yeniden bastonunun başına çöktü, kalktı. Güne döndü. Silkelendi. Sanırsın yılların acısını, yorgunluğunu atmak istiyordu sırtından. Bastonuna çöke çöke bir zaman dolandı durdu harmanlarda. Köyden gelen sesler çoğalmaya başladı. Dolanıp durmaktan vazgeçti. Köyden yana yürüdü. Gün beline vurdukça uykusu sökün etti. Yığın yığın uyku doldu gözlerine. Kızdı. Ovdu gözlerini. Aklınca kovmak istedi uykuyu. Çorlu Heko'nun damının dalını dolandı. Kazolarla Çorlu Heko'nun evinin arasından köyün içine çıktı. Bir çöplüğe tünedi. Yumuldu, küçüldü. Mirzo yanında

beş altı küçük çocukla çeşmenin başında duruyordu. Elindeki değnekle durmadan çeşme taşını dövüyordu. Bir zaman seyretti Mirzo'yu. Kızgınlığına, hıncını taştan almasına bir anlam veremedi. İçi içini dövdü. Dayanamadı. Kalktı. Köyün içinde çocuklar dolaşıyordu. Kimi koyununu sürüye katıyor, kimi tavuklarını yemliyor, kimi çöplük başına oturmuş olanları seyrede seyrede sıçıyordu. Komşuları Şafo'nun gelini kapısını süpürmese, bir de Mirzo çeşme taşını dövmese, bu köyde çocuklardan başka kimse yok sanırdınız. Her sabaha benzemeyen acı bir sessizlik yakıp kavuruyordu köyü.

Apo Mıkko ağır ağır evine doğru yürüdü. Şafo'nun kapısına varınca gelin süpürgeyi bıraktı, yaşmak aldı, el bağladı.

"Sağol gelin kız sağol," dedi zor duyulur bir sesle. "Bağışladım... İşine bak."

Yürüdü. Durdu. Bastonuna dayandı, yarım döndü;

"Gelin kız!" dedi.

Gelin yeniden süpürgeyi bıraktı, düzeldi. Yaşmak aldı, başını önüne indirdi, bekledi.

"Bağışladım gelin kız, bağışladım," dedi Apo Mıkko. "Bugünlük konuş benimle. Şimdi törenin sırası değil."

Gelin başını önünden kaldırdı. Yüzü kızardı. Gözleri Apo Mıkko'ya baktı ve yere indi.

"Şimdi söyle gelin kız. Karar verildi mi?"

Gelinin yüzüne önce kan seğirtti, sonra apak oldu.

"Ha, verildi mi?"

Gelin zor duyulur bir sesle:

"Evet, Apo Mıkko, verildi," dedi.

Ardını getiremedi. Apo Mıkko da soramadı. Yürüdü. "Tek göç olmasın da ne olursa olsun," dedi içinden. Kapısını açtı. Geceden mahpus kalan sigara dumanları süzüldü çıktı dışarı. Kapadı kapıyı. Duvara dayalı küsküyü aldı kapının dalına dayadı.

Koyun sürüsü köyün ortasına toplanınca Mirzo taşı dövmeyi bıraktı. Keçesini omzuna aldı. Yanındaki çocuklara,

"Haydin gurolar, toplayın sürüyü," dedi.

Çocuklar dört bir yandan sürüyü dolandılar. Sürü oluklandı. Mirzo önde, çocuklar sürünün ardında, koyun ayağıyla, gün doğana doğru çıktılar köyden. Köye gölge düşüren tepeyi aştılar. Mirzo'nun ayağı çiseye değdi. Çok geçmeden çarıkları ıslandı. Otların serinliği ayaklarından başlayıp bütün gövdesini sardı. Üşüdü. Keçesine sarındı. Yorgunluğundan, uykusuzluğundan uyandı. Ardınca gelen sürü yeşile düştü, yayıldı. Mirzo kavalını çıkardı belinden. Önce bir iki gelişigüzel üfledi. Sonra parmakları ağırdan oynaşmaya başladı kavalın delikleri üstünde. Yanık bir kaval sesi önce sürüyü, daha sonra da bütün Saragöl'ü sardı. Sürü kavalın ninnisiyle çiy değmiş yabani yoncaları, çiçekli çayır otlarını yemeye düştü. Çocuklar sürünün ardında aragitti oyununa daldılar. Güneş yükseldikçe yükseldi. Mirzo kavalını kınına soktu. Keçeyi sırtından koluna aldı. Güne karşı gerindi, esnedi. Sonra oyuna dalan çocuklara bağırdı:

"Roryoooo!"

Çocuklar oyunu bıraktılar. Ellerini gözlerine gölge edip güne karşı Mirzo'ya baktılar. Mirzo el etti. Koştular. Sürü ürktü, dağıldı. Aldırmadılar. Mirzo çimeni bol bir yere çöktü. Keçesini altına yaydı. Sırtından dağarcığını aldı. İçinden birkaç ekmek, bir barzun[1] da lor çıkardı. Sonra dağarcığın dibindeki iri tası aldı. Baş ucunda bekleşen çocuklara:

"Gurolar tezden birer koyun tutun," dedi.

Çocuklar sürüye daldılar. Her biri bir koyun tuttu çok geçmeden. Boynuna sarılıp Mirzo'yu beklediler. Mirzo koyunları tek tek sağdı. Tas köpüklü sütle doldu. Sonra sofraya oturdular. Ekmekleri süte doğradılar. Ekmekler bütün sütü içine çekti. Elleriyle yediler. Kalan ekmeklerin arasına da lor doldurdular. Tarla kuşlarının, bıldırcınların, arıların, koyunların ot koparışlarının sesini dinleye dinleye karınlarını doldurdular. Karınlar doyunca keçenin üstü-

1 Barzun: Süt süzmek için bezden yapılmış bir torba.

ne, çimenlerin içine yayılıp kaldılar. Mirzo bir sigara sardı tütün tabakasından.

Bir zaman günün sıcağını içlerine çektiler. Sonunda Mirzo:

"Toplanın başıma gurolar," dedi.

Çocuklar uzandıkları yerden doğrulup Mirzo'nun başına toplandılar. Mirzo:

"Şimdi beni iyi dinleyin," dedi. "Bugün size çok iş düştü. Ama bu iş öbür işlere benzemez ha! Gözünüz kurt gözü, kulaklarınız yaban keçisi kulağı, burnunuz da köpek burnu gibi olmalı bugün. Bir kurşun atımından sinek uçsa kokusunu ala, sesini duya, kendisini göresiniz. Tamam?"

Çocuklar makasta kırkılmış başlarıyla "tamam" dediler. Belden aşağı çıplak, kara kara altı çocuktular. Mirzo çocukları tek tek gözden geçirdi. Gözü kimin üstüne vardıysa, o başını indirdi, cin gibi kara gözlerini kırpıştırdı.

"Şimdi söyleyin bakalım," dedi Mirzo, "içinizde gözü kurt gözü gibi gören kim?"

"Filito," dediler çocuklar.

"İyi... Filito sen şimdi hemen yola düş. Cımşid'in köyüne iyice yanaş. Gözün kurt gözünden yaman olsun bugün. Köye gireni çıkanı kolla. Yalnız iyi saklan, görülmeyesin. Anladın mı?"

"Evet," dedi Filito.

"Peki, içinizde tazı gibi koşan kim?"

"Reco," dediler.

"Dinle Reco," diye sözünü yürüttü Mirzo, "iyi dinle hem. Şimdi sen de Filito ile yola düş. Cımşid'in köyünün üstündeki derede bir kayanın altına saklan. Ama hangi kayanın dibine saklandıysan bunu Filito da bilecek. Tamam?"

"Tamam," dedi Reco.

"İyi... Peki içinizde sesi gür olan, iyi bağıran kim? Şöyle bizim Nuro gibi bağıran?"

"Esko."

"Tamam. Bak Esko, sen de şu karşı tepeye çıkacaksın. Orada dikelip bekleyeceksin. Şimdi Filito, Reco beni iyi dinleyin; Filito, baktın ki köye giren veya köyden çıkan oldu, tamam. Hemen derede Reco'ya haber ulaştıracaksın. Reco da tavşan gibi tepeye ulaşacak Esko'ya haber verecek. Esko da olanları bana bağıracak. Siz şimdi dediklerimi yapın, gerisine karışmayın. Haydin bakalım, durmayın. Durmayın. Bugün yaman bir gündür. Eğer işi tam becerirseniz bu gece size Siyabendi[1] anlatırım."

Çocuklar ok yaydan fırlar gibi fırladılar. Mirzo arkalarından bağırdı:

"Roryooo! Göreyim siziii, gözünüzü dört açıın!"

Çocuklar tepeye ulaşıncaya dek gözlerini onlardan ayırmadı. Filito'yla Reco tepenin ardını aştılar. Esko'nun ince, kemikleri çıkmış gövdesi bir kuru evelik gibi tepeye çakıldı kaldı.

Mirzo bir zaman daha bekledi. Sonra baş ucunda bekleşen öbür üç çocuğa döndü:

"Kemo, sen doğru köye gidecek, harmanlarda bekleyeceksin. Harmanlardan bir yana ayrılmayasın. Elin işte gözün oynaşta olmasın. Bugün sizlere yaman işler düştüğünü çok iyi bilesiniz. Tamam? Sero da köyü gören tepede bekleyecek. Leto'yla göndereceğim haberi ağızdan ağıza Kazo'yla Nuro'ya ulaştıracaksınız. Onlar bugün hep Apo Mıkko'nun evi önünde duracaklar. Anladınız mı?"

"Evet," dediler çocuklar.

"Öyleyse durmayın. Davranın. Göreyim sizi. Yüzümü kara çıkarmayın böyle bir günde."

Sero'yla Kemo davrandılar. Çok geçmeden Sero, aynen Esko gibi karşı tepeye çakıldı kaldı. Kemo ise tepeyi aştı gitti. Mirzo işin düzene girdiğini görünce bir güleçlik sardı yüzünü. Tütün tabakasına el attı. Kalın bir sigara sardı. Geçten geç anımsadı Leto'nun başucunda beklediğini.

"Guro Leto," dedi gülerek.

1 Siyabendi: Bir Kürt halk öyküsü.

Sözünü kesti. Gülmesi gitti. Kaşlarını çattı.

"Sen de öyle Mamo'nun ayısı gibi dikilme başıma. Bugün keyf günü değil. Bak, kör müsün? Bak sürü dağılmış. Koş topla sürüyü, koyma dağılsın."

Leto ellerini önünden aldı. Kollarını dirsekten kırdı. Önünde ayıbı sallana sallana sürüden yana koştu.

Mirzo oturduğu çimenlerin üstünden kalktı. Bahara doymamış binlerce ot da Mirzo'yla birlik dikeldi altından. Gerindi. Gözleri ağırdan dört bir yanı kolaçan etti. Bir tepede Esko, karşı tepede de Sero duruyordu. Kıpırdamadan. Leto sürüyü toplamaya çalışıyordu. İş yolundaydı. Hem de ne yolunda. Gerindi güne karşı. Tütün tabakasına el attı. Değneğinden destek aldı sigara sararken.

Bir uçuç[1] önce bir kanteper dalına kondu. Biraz bekledi. İnceden bir yel dalı sallayınca uçtu. Dolandı çiçeklerin, otların üstünde. Küçük bir çayır otuna kondu. Ot eğleyemedi uçuçu. Tekrar uçtu. Dolandı. Mirzo gördü uçuçu. Gözüyle kovalamaya başladı. Uçuç döndü dolandı, sonunda Mirzo'nun değneğine kondu. Biraz nefeslendi, sonra değneğe baş yukarı tırmanmaya başladı. Ağırdan, acelesiz. Mirzo nefesini tuttu. Dilan düştü aklına, yazgısı düştü aklına. Elini yavaşça belinden aldı, kolunu aşağı sarkıttı. Eli uçuçun hizasına gelince durdu. Ürkütmeden, incitmeden korkar gibi usulca yakaladı uçuçu. Avucuna aldı, parmaklarını yumdu. Yüreğinin dövünmesi yavaşlayıncaya dek bekledi. Sonra ağır ağır açtı parmaklarını. Uçuç Mirzo'nun terli avucunda duruyordu kıpırtısız. Bir zaman bekledi. Derken kımıldadı. Bir iki sağa sola gitti. Sonunda parmaklarına doğru tırmanmaya başladı. İşaret parmağına ulaşınca Mirzo öbür parmaklarını yeniden yumdu. İçinden, "Haydi uçuçum," dedi, "davran. Yazgım ne yandaysa uç o yana." Yüreği yeniden vurmaya başladı. Haber verecekti uçuç. Dilan'dan yana uçarsa umut, başka yana uçarsa zulüm gelecekti. "Haydi uçuçum," diye söylendi, "yardan yana uç. Uç da selam götür o zalımın kızına."

Uçuç işaret parmağın ikinci boğumuna ulaşınca durdu.

1 Uçuç: Uğur böceği, hanımböceği.

Bekledi. Yeniden yürüdü. Siyah noktalı al kanatların altındaki dört küçük kara ayak ağırdan tırmanmaya başladı yokuşu. Mirzo elini Dilan'ın köyünden yana döndürdü. Vazgeçti. Büyünün bozulacağından korktu. "Kısmetse Dilan bana, uçuç o yana uçar. Yok Dilan..." "Dilanım" diyecekti, diyemedi. "Dilanım, ya Dilanım," diye söylendi. "He! He itoğlitin dünyası he! Puşt dünya, hayin dünya... Bir 'Dilanım' bile dedirtmedin bana." Sustu. Başını parmağından yana eğdi. Gözleri uçuçta kaldı. Uçuçun tüylü küçük ayakları yeniden canlandı. Uca vardı. Başı uzamış kirli tırnağa değince durdu. Kara noktalarla dolu küçük, kırmızı kanatlar usuldan kalktı, uçacak gibi oldu, yeniden gövdesine yapıştı. "Uç gözüm," dedi Mirzo fısıltıyla, "uç. Dilan'dan yana uç... Hiç değilse bir sen olsun uç benden yana."

Aladağlar'dan gelen yel çayır otuna bile güç yetiremiyordu. Sanırsın Saragöl'ü incitmekten korkuyordu. Mirzo baktı olmayacak, anladı ki uçuç uçmayacak, parmağını usulca yelden yana döndürdü. Uçuç yeniden kanat kaldırdı. Mirzo'nun yüreği de kalktı haya.

"Roryoooo, Mirzoooo!"

Mirzo irkildi. Başını delice kaldırdı yukarı. Ses gelen yana. Esko'nun dikelip kaldığı tepeye baktı. Esko kollarıyla işaretler yağdırıyordu tepeden. Birden o irkilme içinde uçuçu anımsadı. Gözleri kurşun gibi aktı parmağının ucuna. Uçuç yoktu. Gözleri dört bir yanı taradı. Yoktu. Cin olup sırlara karışmıştı uçuç. Kollarını göğe kaldırdı. Esko'ya karşı üç dört çarmıh yaptı. Sonra elini ağzında boru yaptı, nefesini topladı:

"Roryoooo, söyle itoğliii!" diye ünledi.

"Roryooo, Mirzoooo, köye bir motor gelmiiiiiş!.. Motor Dılo Bey'in motoruymuuuuuş. İçinde iki foterli[1] varmııııış. Cımşid Bey'in kapısında durmuuuuuuş."

Mirzo:

"Anladıım!" diye haber ulaştırdı tepeye.

1 Foterli: Fötr şapkalı.

Esko yeniden çöktü otların arasına. Mirzo bir zaman uçuçunu aradı. Bulamadı. Umuttan vazgeçip müşavereye[1] düştü özözüyle: "He? Dılo Bey'in motorunun bu iş-güç zamanı ne işi ola Cımşid'in kapısında? Kim bile... Peki bu iki foterli adam kim ola ki!"

Düşündü taşındı, bir yakaya çıkaramadı. Acep kimdi o iki adam. Neye geleydiler Cımşid'in evine. He? Ömrünce bir kez inmişti kasabaya. O da geçen güz ki at yarışlarına. Apo Mıkko o gün sürüyü otlatmayı kabul etmeseydi yine de gidemeyecekti ya! Bereket yine Apo Mıkko'nun sayesinde oldu o iş. O gece uyuyamadı sevinçten. Gün doğmadan vardı kasabaya. Molla'nın kahvesine çekine çekine girdi. Oturamadı ama. Çıktı. Garsonun ardınca bağırdığını, Türkçe bir şeyler söylediğini, güldüğünü duydu. Dönüp bakamadı. Bir daha da geçmedi Molla'nın kahvesi önünden.

Uzaklarda dolandı durdu. Camekânlı dükkânları seyre daldı. Günün doğduğunu bile anlamadı. Dükkân camının ardındakiler çekti götürdü Mirzo'yu. Tatlı düşlere; acıdan uzak, arınmış sevinçlere. Ne zaman ki başını dükkânlardan yana aldı, şaştı kaldı. Korktu, ürktü. Bu kadar insanı bir arada hiç görmemişti. Tozlu cadde boyunca bir aşağı bir yukarı gidip gelen yüzlerce insan. Bir zaman gidip gelenleri seyretti. Anlam veremedi bu hale. Dertleri ne olaydı bunca insanın. Bir bey mi ölmüştü yoksa? Savaş mı çıkmıştı dünyada? Neydi ki bunca insanın derdi böyle cadde boyu bir aşağı bir yukarı gidip geliyorlardı. Karıştı kalabalığa. Cadde boyu gitti geldi. Adam olmanın insanlar arasında dolaşmanın tadını buldu. Bana ne savaştan, bana ne biri ölmüşse diye düşündü. Bir daha kim bilir ne zaman yolu düşerdi kasabaya. Yıllardır biriktirdiği parası düştü aklına. Duymuştu dükkânlardan nasıl alışveriş yapıldığını. Bir zaman cesaret edemedi bir dükkâna girmeye, girip parasıyla leblebi ile tütün almaya. İlk görecekti leblebiyi. Mısto anlatmıştı leblebiyi. Ne kabuğu varmış, ne de tüyü. Kıtır kıtırmış. Tadı ise yokmuş hiçbir dağ otunda. Ne kengerde, ne boğa dikeninde, ne de ışkında.

1 Müşavere: Düşünce alışverişi.

Sonunda girdi bir dükkândan içeri. Yaşlı, sakalları uzamış bir adam duruyordu tezgâhın ardında. Dik dik baktı Mirzo'ya. Mirzo başını eğdi. Ne istediğini sordu Türkçe. Yanıt alamayınca Kürtçe tekrarladı sorusunu. Mirzo fısıltılı bir sesle:

"Leblebi," dedi.

Adam başını birkaç kere sağa sola salladı. Sabır diledi yücelti-lerden. İçeri giren başka birisine bir ekmek verdi. Mirzo adamın çıkmasını bekledi. Foterliydi. Tezgâhın ardında duran adamla konuştular, dönüp kendisine baktılar, güldüler. Belki hâkimdir bu adam dedi içinden. Bir hâkimle aynı dükkânda bulunmanın sevincini onların gülmesine, bakıp bakıp baş sallamalarına rağ-men doya doya tattı. Adam çıkınca tezgâha iyice sokuldu:

"Ya tütün?" diye sordu.

Adam kızardı, bozardı. Başını sertçe salladı bir iki. Sonunda:

"Guro, İtoğliti bura fırın, fırın," dedi.

Mirzo başı önünde çıktı dükkândan. İçinde bilmediği bir yanıt. Keşki fırın isteseydim. Olsun. Leblebiyi Mısto da yemiş. Alırdım fırını, çıkar, Saragöl'e varınca yerdim. Çok istedi o gün bir fırın alıp yemeyi, gidip köyde övünmeyi. Ama yapamadı. O kır saçlı sinirli ihtiyarın dükkânına giremedi. Başka bir dükkâna girdi, "fırın var mı" diye sordu. Dükkâncı da az önce girdiği yeri gösterdi. Demek fırın bir o adamda satılıyor, dedi vazgeçti fırın alıp yemekten.

Sonra yarışı anımsadı. Köylerden gelen kağnı arabalarını. Bağıran, görmediği şeyler satan çocukları. Başı önünde köylüleri. Yüzlerce foterliyi sonra da.

"Yoktur sankim itoğlitin şehrinde foterli. İtten çok," diye söylendi. "Sürüyle... Kim bile? Hay allah! Kim gelir bu zaman şehirden?"

Az önce yere attığı değneğini aldı otların arasından. İki eliyle çöktü değneğin üstüne. Bir tarla kuşu kaçtı yanındaki deli çaşırın altından. Bakmadı bile. "He? Kim ola acep? Tahsildar olmasın?

Peki, gelen bir tahsildar olur bir köye. İki tahsildar neyin nesi? Talana mı çıkmış iki tahsildar? Yok canım, tahsildar olmasa gerek." Değneği bütün gücüyle önünde duran bir deli çaşıra vurdu. Sapı koptu deli çaşırın. Havada uçtu. Gitti bir yabani yonca tumunun üstüne düştü. "Değil tahsildar elbet. Bahar dar gündür. Gider mi tahsildar bey kapısına. Gider mi yoksul köyler dururken?" Düşündü, taşındı. "Foterli desen dünyası dolu. Kasaba dersen yarısı foterli. Acep yüşbaşıyla başçavuş bey olmaya? Yok yok, olmaz. Onların asker elbiseleri var. Nişanlarla dolu. Nişansız giysiyi ne eder yüzbaşı."

Değneğini koltuğuna sıkıştırdı. Otları tekmeleye tekmeleye bir zaman dolandı durdu. Dolandı durdu deli koyundan beter. Durdu birden. Değneğini koltuğundan aldı. Havada bir iki salladı. "Tabii, gelen hâkimle savcı. Başka kim olacak bu iş güç zamanı. Haklarını almaya geldiler. Kuzular yiyip üstüne tas tas soğuk sular içmeye geldiler. Elbette gelen onlar. Niye gelmesinler, niye yemesinler ki? Cımşid'e bir köy kazandırdılar. Hakları değil mi yemek? Tatıla[1] olsun canlarına."

Çöktü olduğu yere. Başını elleri arasına aldı. Düşünce dert getirdi, ağu getirdi. Bir ağu ki arınmış, durulmuş. Bir ağu ki engerek ağusundan beter. Bir ağulu düşünce ki dayanamadı acısına. Başı döndü, gözleri karardı. Gök Saragöl oldu, Saragöl gök. Döndü Aladağlar, Kateviler Saragöl'le birlik. Döndü durdu havada. Kalktı. Başını yukarı kaldırdı. Gözlerini yumdu. Dişlerini sıktı sıktı. İçine mahpus ettiği nefesini bıraktı sonunda. Bağırdı:

"Yeyin beyler, yeyin. Yeyin, için, sıçın. Eğer bu keyfi yanınıza koyarsak bize de yazık olsun, ağu olsun, it kanı olsun analarımızın sütü."

Sustu. Burnundan soludu bir zaman. Döndü köyü ardına saklayan tepeye baktı.

"Roryooo, gurooo, Seroooo!"

Tepeden, otların arasından Sero'nun ince, çelimsiz gövdesi süzüldü çıktı.

1 Tatıla: Zehir, zıkkım.

“Roryoooo, Seroooo, guroooo tez haber ulaştır köyeeee... De kiiiii, hâkim ile savcı Cımşid’in evine gelmişleeeeer. Dılo Bey’in motoruylaaaaa!”

Sero önce kollarını salladı, sonra ince sesi ulaştı ovaya:

“Eveeet, anladıım!”

Mirzo yeniden oturdu. Sero tepenin ardında kayboldu gitti.

“Bu devranı sana koyarsak bize de adam demesinler Cımşid,” diye söylenmeye başladı. “Size de kalmaz şiş göbekli savcı bey, hâkim bey. Ulan siz malınızı, biz canımızı koyduk bu uğura, bu topraklar uğruna. Görürüz. Şimdi siz yemenize, içmenize, sıçmanıza bakın. Görürsünüz...”

Gülümsedi. Mor çiçekli, al çiçekli, sarı çiçekli ovayı taradı gözleri. Sürü koca ovayı sarmış, devran sürüyordu. Leto bir sıçan toprağının başına çökmüş yeri eşeliyordu.

“Guroooo, Lettoooo!” diye ünledi Mirzo.

Leto daldığı oyundan başını kaldırdı, baktı. Mirzo’nun kendine değnek salladığını görünce sıçradı kalktı:

“Gurooo, oyunun sırası mııı itoğliiii, bak sürü dağılmıış! Tez topla sürüyü bir arayaaaa!”

Leto fenikti[1]. Eli ayağına dolaştı. Gün doğandan yana koşmaya başladı. Mirzo güldü. Ardından ünledi:

“Gurooo, ula neryeee!”

Leto çivi gibi çakıldı olduğu yere. Ardına baktı. Geri döndü, sürüden yana koştu.

Derken gün de Saragöl’ün üstüne vardı. Yel serin yüzünü dağdan yana çevirdi. Küstü ovaya. Keklikler, bıldırcınlar, tarla kuşları çaşır diplerine, kuşkonmaz altlarına süzüldüler. Al kanatlı, mor kanatlı kelebekler çiçekler üstünde nefeslenmeye durdular. Koca ova acı sıcağın altında nefes alamaz oldu. Koyunların dilleri dışarda, karınları körük gibi inip kalkmaya başladı. Sürü otlamayı unuttu.

1 Fenikti: Şaşırdı.

Mirzo dağarcığını bir yana, keçesini, kavalını başka bir yana tulladı[1]. Başını bir deli çaşır tümünün altına soktu, koca gövdesini yeşil otların üstünde güneşe yaydı. Dün geceden kalan uykusuzluğunu, yorgunluğunu ovanın üstüne kurşun gibi döktü. Çok geçmeden de derin uykular çekti götürdü Mirzo'yu.

Filito yattığı eveliklerin arasından Cımşid Bey'in evini kolluyordu. Gözleri yuvasında fıldır fıldır dönüyordu. Dört bir yana kulak kesilmişti. Serçe avına çıkan kediye benziyordu. Dılo Bey'in sarı motoru Cımşid Bey'in ak konağının önünde güneşten kavruluyor, bir yandan da her yanına ışık saçıyordu. Köpekler gölgelere, kalak diplerine serilmiş, tavuklar ahırlara girmiş, köy derin bir sessizliğe bürünmüştü. Yalnız üç dört kaz köyün çeşmesinin çamurlu arkında bir şeyler aranıyor, kirli suyla serinlemeye çalışıyordu.

Filito ışık saçan sarı motoru seyre daldı. Motor bahar güneşinin alnında altın gibi parıldıyordu. İçi içini yiyordu Filito'nun. Koşmak, motorun yanına varmak, tekerleklerine, sarı kapağına elini sürmek, okşamak, üstüne çıkıp oturmak, şoför olmak isteği gümbür gümbür içini dövüyordu. İçindeki bu zor dayanılır tutkudan alamıyordu kendini. Motora baktıkça sanki içinden bir şeyler akıyor, ağırdan eriyordu. Cımşid Bey'in ev tarafından kofili bir kadın çıkıp kendinden yana yürümese, belki de bu tutku alıp götürecekti Filito'yu sarı ışıklar saçan motora.

Kadının yürüdüğünü görünce, saklandığı eveliklerin arasına iyice sindi. Yaprakların arasından kadını gözlemeye başladı. Başı önünde yürüyordu kadın. Al puşulu, altınlı kofisinin altından gür, siyah saçlar fışkırmıştı dışarı. Ağlıyordu. Kara gözlerinden tıpır tıpır yaşlar boşanıyordu. Yaştan ıslanan al yanaklarına, başını her arkaya atışta, gün ışığı vuruyor, yüzü parlıyordu. Aldırmıyordu akan yaşlara. Duymuyordu, görmüyordu. Bazen taşlara takılıyor, sendeliyor, aldırmadan yürüyordu Filito'dan yana. İnce belini dolayan Kirmanşah al kuşağın ucu ardınca yerde sürünüyordu. Kadın Filito'dan yana yürüdükçe, Filito eveliklerin arasına sini-

1 Tulladı: Fırlattı.

yor, bir kaplumbağa gibi karnıyla otların arasında kendine çukur açmaya çalışıyordu.

Kadın Filito'ya birkaç adım kala durdu. Önünde bağlı duran ellerini açtı. Eğildi. Yabani bir papatya kopardı. Beyaz çiçekleri parmaklarıyla ezdi. Derinden iç geçirdi. Yürüdü. Durdu Filito'yu gördü. Korktu. Puşusuyla yüzünü sildi alel acele. Yaşmak aldı. Filito usulca başını kaldırdı, dikeldi, kalktı. Kadın kara kirpiklerini bir iki kırpıştırdı. Süzdü Filito'yu. Ürkekliği, korkusu azaldı. Bu sefer korku Filito'ya bulaştı. Elleriyle ayıbını kapattı[1], başını öne eğdi.

"Kimsin?"

"Filito."

"Nerelisin?"

Filito köyünün adını söyledi.

Kadının pembe yüzüne bir kızartı geldi, gitti. Ağlaması ağırlaştı. Burnunu çekti. Gülmeye çalıştı.

"Korkma benden Filito, korkma..." dedi. "Benden sana bir zarar gelmez. Hem senin burda ne işin var bu sıcakta. Sizin köy nere, bura nere... He?"

"……."

"Haydi durmayalım burada, dereye inelim. Sonra bir gören olur."

Yürüdüler. Kadın döndü ardına baktı. Köyde in cin top oynuyordu. Dereye indiler. Büyük bir kayanın altına vardılar. Kadın bir taşın üstüne oturdu. Filito ayakta kaldı. Hiç böyle güzel görmemişti. Ne böyle güzel, ne de böyle kofisi çok altınlı biri. Dört-beş dayra[2] giymişti üst üste. Şaşırdı.

"Sen kimsin?" diye sordu korkusundan arınmış bir halde.

"Dilan."

"Bu Cımşid itinin köyünden misin?"

---

1 Ayıbını kapatmak: Çıplak haldeki belden aşağısını elleriyle kapatmak.

2 Dayra: Entari. Uzun, önü yırtmaçlı bir giysi.

Dilan başını kaldırdı, Filito'ya baktı. Filito önünü kapadı. Ciddi bir erkek gibi bakıyordu Dilan'a. Dilan güldü.

"Evet... Kızıyım Cımşid itinin..."

Filito kızardı. Başını önüne indirdi. Ayıbını unuttu. Elleri yanına düştü. Sonra burnunu karıştırmaya başladı. Dilan yeniden süzmeye başladı Filito'yu. Filito birden anımsadı önünün boşta kaldığını. Bir eliyle önünü kapadı, öbür eliyle de makasla kırkılmış başını kaşımaya başladı.

"Cımşid'in bey değil de it olduğunu sana kim öğretti guro?" diye sordu Dilan.

Sesindeki kırgınlığı, utanmışlığı, kızgınlığı kendisi de fark etti.

Filito bu sefer iyice sıkıştı. İki eliyle götünü kaşımaya başladı. "Kazo," diyecekti, demedi. Kazo'yu çok severdi köyün bütün çocukları. Kıyamadı adını demeye. "Nuro," diyecekti, diyemedi. Korktu. Sonunda:

"Bizim köylü öyle söylüyor," deyip çıktı işin içinden.

Bu sefer şaşkınlık Dilan'a bulaştı. Yaşmak aldı, yaşmak açtı. Kofisini arkaya itti. Siyah saçları yüzünü sardı. İki yana ayırdı saçlarını. Yüzü yarım ay gibi çıktı kara saçların arasından. Kalktı. Ellerini önünde birleştirdi. Filito'dan yana bir adım attı. Durdu. Başını önüne indirdi.

"Mirzo da mı öyle söylüyor?" diye usulca sordu.

"Evet. Mirzo da..."

Dilan'ın elleri yanına düştü. Siyah saçları yeniden doladı yüzünü. Olduğu yere çöktü. Sarsıla sarsıla ağlamaya başladı. Filito önce şaşırdı. Anlam veremedi Dilan'ın ağlamasına! "Bir bey kızı olaydı da derdi ne olaydı acep?" diye düşündü. Çıkamadı işin içinden. Derken şaşkınlığı kızgınlığa, kine döndü. "Geber," dedi içinden, "geber itoğlitin kızı. Oh olsun. Senin baban mıydı bizim topraklarımızı alan? Ya, işte böyle. Şimdi sen de ağlaya ağlaya geber burda." Gitti kayanın öbür ucuna çöktü. Dilan ağladıkça içine yağ akıyordu Filito'nun. Daha çok ağlatmanın yollarını düşündü. Mirzo adını duyunca yüzünün renk attığını anımsadı. Kalktı baş ucuna geldi Dilan'ın.

"Evet. Mirzo da senin babana 'Cımşid iti' diyor," dedi.

Dilan'ın hıçkırıkları çoğaldı. Filito elini götüne koydu, yürümeye başladı, Bir ıslık tutturdu ufaktan. Gide gide Dilan'ın hıçkırıkları dokunmaya başladı. Farkında olmadan ıslık çalmayı bıraktı. Geldi, Dilan'ın baş ucuna dikeldi:

"Niye ağlıyorsun? Ne derdin var?" diye usulca sordu.

Dilan'ın hıçkırıkları azaldı. Başını kaldırdı, Filito'ya baktı. Kara gözlerinin akı gitmiş kana dönmüştü. Sanırsın kan ağlıyordu. Puşusuyla gözlerini sildi. İçini durdurmaya çalıştı. Beceremedi:

"Ben... ağla... mayayım da... kimler... ağlasın... Benim der... dimin der... manı yok yok... yok."

Filito bu yanıta iyice şaşırdı. "Topraksız olmaktan daha kötü ne ola dünya yüzünde?" demişti Kazo dün gece. "Öyle ya, topraksız olmaktan kötü ne olur ki? Yoksa daha büyük dertler vardı da Kazo mu bilmiyordu?"

"Toprağınızı mı aldılar elinizden?"

Dilan anlamsız anlamsız baktı Filito'ya. Lağ etmiyordu Filito. Yüzü erkek yüzü gibi ciddiydi. Bir zaman baktı Filito'ya. Filito utandı.

"Keşki toprağımızı alaydılar Filito!" dedi. "Keşki aç susuz bırakaydılar. Bey kızı olmayaydım keşki. Ne bey kızı olaydım, ne de bu işler başıma geleydi."

"Ne işi?" dedi Filito.

"Ne işi olacak..." dedi Dilan. Kızardı. "Şey işi... Dılo iti elçi yollamış bana. Kapıdaki sarı motoru görmedin mi?"

Yeniden ağlamaya başladı. Filito yanına çöktü.

"Babam ya... şında. Ölürüm de git... mem o moruğa... Benim gön..."

Ardını getiremedi. Sustu. Filito iyice şaşırdı. İçinden: "Hele sen bu işe bak," dedi, "bu kadar güzel ol, bey kızı ol, seni bir bey istesin, gülüp oynayacağına, sen tut ağla sızla." Şaştı kaldı bu işe. Soracak söz bulamadı. Sonunda: "Beyler ne ki kızları ne ola," dedi çıktı işin içinden. Gitti Dilan'ın uzağına bir taşın üstüne çöktü.

Dilan geçten geç kaldırdı başını. Saçları dağılmış, gözünden akan yaşlar al yanaklarından boynuna doğru yollar yapmıştı. Çaresizlik yaşlı gözlerine çakılmış kalmıştı. Bir zaman elleri koynunda öylece durdu. Sonunda Filito'ya döndü:

"Kardeş," dedi usulca.

Filito başını kaldırdı, Dilan'a ters ters baktı. Dilan gülmeye çalıştı, beceremedi.

"Kardeş senin adın neydi?"

"Filito."

"Bak Filito, ben seni ne çok sevdim bir bilsen! Ama sen beni sevmedin. Bildim... Cımşid Bey'in kızı olduğum için sevmedin. Yalan mı?"

"..."

"Peki ben sizin çoban Mirzo'nun karısı olsaydım, o zaman sever miydin beni?"

Filito iyice aptallaştı. "İşe bak," dedi içinden. "Bu kız gerçekten aklını kaybetmiş. Hele sen şu feleğin ters işine bak. Herifin kızı koskoca Dılo Bey'i isteyeceğine, kalmış Mirzo'nun karısı olmayı düşlüyor. Yoksa niyeti benim aklımı almak mı? Ne fitnelik düşündü babası gibi kim bilir?"

"Sevmezdim."

"Niye Filito? Ben o kadar mı kötüyüm? Sana ne kötülüğüm oldu ki sen bile sevmeyi çok gördün. Desene bu benim kara yazgım."

Filito yanıt bulamadı. Aslında seviyordu Dilan'ı. Ama kovmak istiyordu bu düşünceyi içinden.

"İşte," dedi sadece.

Dilan'ın başı önüne düştü. Kara kirpikleri elmacık kemiklerini tez tez yaladı. Yutkundu. Yaşlar gözünün pınarını doldurdu yeniden.

"Peki Filito, sevme."

Sustular.

Bu sefer Filito'nun içine kurt düştü. "He ula," dedi içinden. "Ne iştir bu? Bu kızın niyeti ne ola ki! Bu kız ya hepten kaçırmış, ya da niyeti beni ağa düşürmek. Ne işi olur bu kızın Mirzo'yla? Mirzo kim, bu kim."

Dilan Filito'nun sustuğunu görünce kalktı, gitti Filito'nun yanına oturdu. Eliyle başını okşamak istedi. Filito başını geri attı, sürünerek geri çekildi. Dilan mahzunlaştı. Utandı. Yutkundu bir iki:

"Filito," dedi usulca, "bak Filito, sana bir şey söylesem gider Mirzo'ya söyler misin? Senden tek dileğim bu. Başka bir isteğim yok valla. He, söyler misin?"

Filito içinden: "Valla bu kızın niyeti beni ağa düşürmek. Belki bu kız da değildir. Halkarısı[1] olmaya?" Korkuyla baktı Dilan'a. Dilan yaklaşmak istedi, Filito kaçtı. Gitti kayanın öbür başında durdu. Dilan çaresizce salladı başını.

"He, Filito söyler misin?"

Filito: "Valla bu kız halkarısıdır. Hem de Cımşid'in halkarılarından biri. Niyeti beni burda tuta." İyice korktu.

"Peki söyle. Ama tez söyle benim işim var."

Dilan'ın yüzünü güleçlik sardı. Yüzü allaştı.

"Bak Filito, git Mirzo'ya de..."

Bir motor homurtusu dereyi doldurdu. Dilan'ın sözü yarım kaldı ağzında. Filito sıçradığı gibi küçük bir kayanın üstüne çıktı. Elini korkuyla karışık hakaretle salladı.

"Bildim," dedi acele acele, "bildim zalımın kızı. Sen buraya beni ubandırmaya[2] geldin. Ubandırmaya geldin ki ben Mirzo'ya haber ulaştıramayayım. Sen kız mız değilsin. Sen şeytansın. Anlamadım mı sandın. Sen Cımşid itinin kızı bile değilsin. Sen Cımşid'in şeytanısın. Ama beni kandıramazsın."

---

1 Halkarısı: Bir çeşit cin.

2 Ubandırmak: Oyalamak.

Sıçradı indi kayanın üstünden. Dere yukarı yel gibi gitti.

Dilan dondu kaldı. Bağırmak istedi. Sesi çıkmadı boğazından. Ses yerine hıçkırıklar döküldü sonunda. Acılı, çaresiz hıçkırıklar.

Filito bir nefeste çıktı dereyi. O iki mantar şapkalı adam motora binmişlerdi. Cımşid Bey eli götünde motorun yanında duruyordu. Sonra motor hareket etti. Mantar şapkalılar el salladılar Cımşid Bey'e. Cımşid Bey elini göğsüne bastırdı.

Filito hızla geri döndü. Dere baş aşağı yaban keçisi gibi taşların üstünden, seke seke keklik gibi kayaların arasından süzüle süzüle Reco'nun saklandığı kayanın dibine vardı. Reco uyuyakalmıştı. Sarstı. Reco fırladı kalktı. Gözleri iri iri baktı Filito'ya.

"Durma Reco," dedi soluğunu toplamadan, "durma. Tez ulaş Esko'ya. De ki, o sabah gelen mantar şapkalılar yola düştüler."

Reco fırladı Filito elleri belinde darlanan nefesini toplamaya durdu.

Çok geçmeden Reco'nun zil sesi derenin öbür yamacından geldi:

"Roryoooo, Eskoooo! Eskoooo!"

Esko tepenin üstünde dikeldi. Reco gördü.

"Roryooo, o sabah gelen mantar şapkalılar gidiyorlaaaaar!"

Bu sefer Esko aldı sözü. Yüzünü ovadan yana döndü. İki elini ağzına boru yaptı.

"Roryoooo, Mirzooooo! Mirzooooo!"

Mirzo'nun derin uykuları bölündü. Başını deli çaşır tumunun altından kaldırdı. Sıçradı kalktı. Önce güne baktı. Gün nerdeyse Almalı Deresi'nin üstüne ulaşıyordu. Sonra Esko'nun el salladığı tepeye baktı. O da el salladı.

"Mirzooo, o sabah Cımşidgile gelenler gidiyorlaaaar!"

"Anladııım," dedi Mirzo, "haydin toplanııın!" Dört bir yanına bakındı sonra. Değneğini, keçesini, dağarcığını aldı yerden. Sürü akşamın serinliğinde koca vadiye yayılmış otluyordu. Leto ise yoktu ortalarda. Gözü hızla Leto'yu aradı. Buldu. Leto başı

bir sıçan toprağının üstünde, sürünün arasında uyuyordu. Mirzo başını iki yana salladı.

"Gurooo, Letoooo!" diye bağırdı. Leto kalktı. Gözlerini ovuşturdu. Mirzo yeniden bağırdı:

"Gurooo, tez topla sürüyü. Bak nerdeyse gün Almalı Deresi'nin ardını aşacak."

Leto sürüyü dolandı. Islıklaya, ıslıklaya, taşlaya taşlaya sürüyü topladı. Sürü köyün yolunu tuttu. Mirzo keçesi omzunda sürünün başını çekiyordu.

Derken Filito, Esko, Reco da ulaştılar sürüye. Leto durdu onları bekledi. Filito Cımşid'in şeytanını nasıl gördüğünü anlatıyordu.

"Bir burnu vardı" diyordu, "aha bu kolum uzunluğunda. Tepesinde de tek gözü. Karı kılığına girmişti. Dişleri it dişi aynen."

Esko'yla Reco başları önlerinde korkuyla karışık bir heyecanla dinliyorlardı Filito'yu. Esko, Leto'nun onları beklediğini görünce Leto'ya el salladı hızlı hızlı. Leto onlardan yana koştu. Filito, Leto'nun ulaşmasını bekledi. Leto yanlarına varınca sözü yeni baştan aldı:

"Burnu Mirzo'nun alma değneği uzunluğundaydı. Başında tek gözü vardı. Alev çıkıyordu içinden."

"Kimin," dedi Leto ürkek ürkek.

"Kimin olacak," dedi Reco, "Cımşid'in şeytanının. Filito doğru söylüyor valla. Ben de gördüm. Filito'yu bekliyordum kayanın dibinde. Bir de baktım top gibi bir kızıl alev havada yuvarlana yuvarlana Cımşid'in köyüne doğru gidiyor. Kurt gibi de uluyordu."

Sustu. Yan gözle Filito'ya baktı. Göz göze geldiler. Filito yalanına bir ortak bulduğu için Reco'yu uykudan kendinin kaldırdığını söylemedi. Sadece,

"Ya! Demeyin yalan. Bakın Reco da görmüş," dedi.

Çok geçmeden yalanlarına Reco da Filito da o kadar inandılar ki, gördüklerini Mirzo'ya da söylemeye karar verdiler.

Mirzo çocukların elleriyle bir şeyler konuşarak sürüyü yara yara geldiklerini görünce durdu. Sürü vurdu geçti Mirzo'yu.

"Ne oldu gurolar?" diye sordu.

"Filito'yla Reco Cımşid'in şeytanını görmüşler," dedi Esko.

"Ne? Şeytan mı? Kimin şeytanı dedin?"

Filito öne çıktı. Sağ elini yumruk yapıp göğsünü birkaç kere yumrukladı. Sonra da,

"Cımşid'in şeytanı. Ben gördüm," dedi. "He vallaha, he billaha. Dişleri it dişi. Bir dudağı yerde, bir dudağı gökte. Ben Cımşid'in şeytanıyım, dedi. Ama ne ettiyse kandıramadı beni. Gene de haberi ulaştırdım."

Mirzo surat astı, bedleşti.

"He itoğliti!" dedi. "Gittin geldin o vırrek[1] anana çektin. Anan da bir sıçan görse bütün köye ejderha gördüğünü yayar."

Döndü, yürüdü. Reco dalından seslendi.

"Valla doğru Mirzo."

Mirzo durdu.

"Ben de gördüm," diye devam etti Reco; "Gözlerinden alev çıkıyordu. Ben derede oturmuş Filito'nun haberini bekliyordum. Bir de baktım dereden bir top kızıl alev kalktı. Fırlana fırlana gitti Cımşid'in köyüne doğru. Ta..."

Mirzo eliyle kesti Reco'nun sözünü. Güldü:

"He he tamam çocuklar," dedi. "Haklısınız. Cımşid'e yakışsa yakışsa cin şeytan yakışır. Dünya üzerinde Cımşid'le yola gidecek, onunla başa çıkacak şeytandan başka ne ola ki! Ama siz şimdi bu şeytan cin işini bırakın da bana söyleyin bakalım: O mantar şapkalılar nasıl şeylerdi?"

Filito başı önünde:

"Biri ince biri kalındı. İncenin gözünde gözlük, elinde baston vardı. Kalının elinde de bir büyük çanta."

---

1 Vırrek: Yalancı, palavracı, geveze.

Mirzo düşünür gibi yaptı, başını kaşıdı. Esto sordu:

"Acep kim ola ki Mirzo?"

Mirzo başını kaldırdı göğe baktı. Yalandan sürdürdü düşüncesini. Ve:

"Kim olacak, hâkimle savcı," dedi sonundu.

Sürü önde, Mirzo çocukların önünde düştüler yola. Tepede Sero da katıldı çocuklara. Çocuklar önce Cımşid'in şeytanını konuştular, sonra oyuna daldılar. Filito Cımşid'in şeytanı oldu, boğuştu durdular. Bu oyuna o kadar daldılar ki köye nasıl geldiklerini bilemediler. Akşamın alaca karanlığında bir kadın:

"Filitoooo, yere batasıcaaaa, hele oyundan bıkmadın mııı? Evde bir damla su yoook. Sen dur, elbet baban gelir."

IV

Dılo Bey elçilerini Cımşid Bey'in köyüne yolcu ettikten sonra bir zaman konağın önünde dolandı durdu. Dalgın, dertli görünüyordu. Sonra bahçe kapısını geçti, köyün üst başına doğru yollandı. Kamburu çıkmış, elleri yanında yürüyordu. Görenler bugün sabahtan akşama harmandan eve buğday çuvalı taşımış sanırdı. Öyle halsizdi, öyle bitkindi.

Köyün üst başında küçük bir tepe vardı. Sepet biçiminde. Sanırdınız bir koca sepeti binlerce dev ellerinde başka yerlerden getirip ibreti âlem için bu ovanın üstüne koymuşlardı. Dılo Bey küçükken sık sık bu tepeye çıkar, koca Saragöl'ü seyrederdi. Koca ovada bir sepet gibi dururdu ama, gördüğü iş çoktu. O tepeden Köse Dağ, Aladağlar, Süphan, dumanlı olmasa Ağrı Dağı bile görünürdü. Kim koymuşsa, adını Kuş Tepesi koymuştu.

Dılo Bey tepenin yamacına vardı. Yamacı saran yaban güllerinin kokusu burnuna vurdu. Başını kaldırdı. Derin derin nefeslendi. Yürüdü. Yaban güllerini geçince yabani yoncaya rastladı. Mavi çiçekli, toprak kokulu, yabani yoncalara. Tepeye doğru yayılmıştı.

Sanırsın genç bir keççe[1] mavi vala dolamıştı başına. Dılo Bey bütün yorgunluğuna değin tepeye nasıl çıktığını anlamadı. Bir de baktı ki tepeye varmış. Bir harman yeri büyüklüğündeki tepe dağ otlarına bürünmüş, nazlı bir yelin elinde salınıp durmakta. Aşağıdan yele karışıp gelen binbir çiçek kokusu. Ovada güzellik akıllara durgunluk. Süphan'ın başı karlı. Kösedağ adı gibi çıplak, kuru, sarp kayalı. Tabakasına el attı. Sarı Muş tütünü oynak parmakları arasında. Ardından nazlı yele karışan mavi dumanı. Yorgunluk nanay.

Dört yanını dağ otu bürümüş bir taşın üstüne çöktü. Yüzünü Kateviler'den yana verdi. Yeşile bulanmış Kateviler'in dibinde, ak badanalı Cımşid Bey'in konağı dersin ayağının altında. Gözleri ak badanalı konakta, daldı gitti. Gün inişe döndü, aldırmadı bile. Düşünceler umutlu, düşünceler acı, düşünceler karışık oynaştı durdu beyninde. Unuttuğu duaları yalan yanlış sıraladı peş peşe. Hayırlı gelecek habere kurbanlar adadı. Tatlı düşler kurdu kurbanların sığıntısında. Davullar çaldırdı. Şahmurat zurnasıyla koca Saragöl'ü indirdi kaldırdı. Saragöl'ü şölenlere, toylara boğdu. Şehzade oldu padişah dölünde. Kırk gün kırk gece yedirdi, içirdi, çaldırdı. Ardından gerdeğe girdi. Köşede Dilan'ı beklemekte. Ürkek ceylan yavrusundan beter. Nar memeleri inip kalkmakta nefesiyle birlik. İçi içine sığmadı. Yel, dağ otlarının, dağ çiçeklerinin kokusunu vurdukça yüzüne kötü düşünceler çekti gitti. Her şeyi iyi gördü. Hizmetkârları, Seyro'yu, öbür karılarını bile. İlk defa puştluk, fitnelik düşünmedi bir işinde. Kateviler'den bu yanda, Cımşid Bey'in konağından çok bu yanda, ovaya karınca gibi yayılmış Mirzo'nun sürüsünü bile kıskanmadı. Sonunda tatlı düşler içinde, tepede yeşil otların arasında, eli donunun içinde karı etti Dilan'ı kendisine. Ardında da uyuştu kaldı.

Ne zaman ki sarı traktörü Cımşid Bey'in köyünden tozu dumana katarak çıktı, işte o zaman derman geldi dizine. Kalktı. Gerindi. Traktör yaklaştıkça içine bir korku girdi. Yüreği sıkıştı. Gün Almalı Deresi'nin üstüne gitmiş son bir defa bakmakta

1 Keççe: Kürt kızı.

Saragöl'e. Işıkları söngün, ölü. Dağ çiçeklerinin kokusu yapraklar, otlar arasına sinmiş kaybolmuş. Hava akşamın korkusuyla geceyi beklemekte.

Kendini tepeden aşağı bıraktı. Sanırsınız avucunda ateş götürmekte Dılo Bey. Kapıya vardığında soluğu götünden çıkıyordu. Her yanı tere bulanmıştı. Seyro kapıda, eşiğe dayanmış duruyordu. Dılo Bey'i bu halde görünce öne çıktı. El bağladı, kızardı. Dılo Bey korkusunu kin yaptı, çarptı Seyro'nun yüzüne:

"Ne dikilmişsin eşşek ...ki gibi?" dedi. "Görmüyor musun konuklarımız geliyor. Buraya dikileceğine git bir ayran hazırla."

Seyro sessizce döndü. Yürürken giydiği bütün dayralar dört bir yanında salınıp duruyordu.

Dılo Bey Seyro eve girinceye kadar gözledi. Başka zaman olsa bu salınışa dayanamaz, ardınca o da süzülürdü eve. Az sonra da altında olurdu Seyro. Ama şimdi o salınış bıçak gibi saplanıp nefret olmuştu içinde. Seyro kapıyı kapayınca Dılo Bey hırsla tükürdü yere: "Vay bendeki akla!" dedi içinden. "Ben bunca senedir bu süpürge kurusunu nasıl almışım koynuma?" Sonra güldü. "Sen artık mala koyuna git Seyro. Senin işin tamam. Artık bundan sonra koynuma girecek, canıma can katacak Dilanım var." Yüzünü bir sevinç dalgası doladı. Ama çok sürmedi. Motorun homurtuları yaklaştıkça, suratı bedleşti, korkular sökün etti. Eli götünde konağın önünü arşınlamaya durdu. Hiddetini yüzünde görenler semtine uğramadan daldalara[1] çekildiler. Sanki serçeler doğan görmüştü.

Derken akşamın karanlığıyla birlik traktör de vardı kapının önüne. Dılo Bey başını kaldırdı. Konuklarla göz göze geldiler. Kemalettin Bey başıyla birlik gözlerini de indirdi yere. Bir alav bütün sızıyla yaladı Dılo Bey'in içini. Mecit Bey'in selamını yarı buçuk aldı. Sesi boğazında bir yerlere takılıp kalıyordu durmadan.

"İçeri buyurun," dedi zor ha zor.

"Girmesek Dılo Bey," diye Mecit Bey yanıt verdi. "Geç oldu. Ben

1 Dalda: Kuytu.

eve bugün için dönerim demiştim. Sonra biliyorsun Kemalettin Bey'in dairesi var. Gitmezse olmaz. Kaymakamımız huysuzun biri."

"Olur mu böyle beyim. Hiç değilse bir çayımızı içseydiniz."

"Sağol Dılo Bey. Cımşid Bey'in konağında o kadar yedik içtik ki boğazımıza kadar dolduk. Başka zamana... Evet... Gelelim meseleye Dılo Bey... Evet meseleye gelelim... Maalesef... Evet maalesef iyi bir haberle gelemedik... Çok üzgünüz... Bütün çabalarımız fayda etmedi Cımşid Bey'e. Nuh dedi, peygamber demedi... Benim demirim dedi durdu. Dökmediğimiz dil kalmadı. İnan olsun Dılo Bey, ben bunca dili mahkemelere dökseydim, Saragöl'ü tapulardım üstüme. Ama bu domuz huyluya kâr etmedi benim sözlerim."

Sustu. Derin bir sessizlik çöktü üçü arasına. Dılo Bey beyninin uğuldadığını, ayaklarının karıncalandığını hissediyordu. Boğazında bir şeyler düğümleniyor, konuşamıyordu. Sonunda zor bela:

"Demek olmadı, he?" dedi.

"Sıkma canını Dılo Beyim!" diye Mecit Bey sözünü yürüttü. "Sana kız mı yok. Boş ver. Zaten kadın dediğin ne ki! Sende bu şan, bu beylik, bu servet olduktan sonra kız mı bulunmaz. Bu parayla paşa kızı alırsın... Benim canımı sıkan, beni üzen Cımşid Bey'in töreyi möreyi unutmuş olması. Sen işe bak ki baldırı çıplak hizmetkârlar töre bilirken, bizim beyler töre unutsun. Şehir usulü gidiyor. Halbuki Kürt'e ne gerek bisiklete binmek. Yok kızını bir okumuşa verecekmiş, yok Dılo Bey yaşlıymış, yok dört karı üstüne genç kızını vermezmiş. Ne bileyim miş de miş. Ben de, senin kızını isteyen Dılo Bey gibi bir bey, dedim. Benim kızımı isteseydi bir de yalvarır verirdim. Sonra sen başlığında ol, iste istediğini. Çare etmedi... Yalnız seni değil, Cımşid Bey bu işte bizi de kırdı. Hele beni... Ben ona işlenmemiş topraklar kazandırdım havadan. Ayıp etti anlayacağın... Hem çok ayıp. Bir kız altı üstü. Bizim gibi dostlar kırılır, senin gibi bir beyden damat çevrilir miydi geri! Bir de akıl verdim üstelik. Yoksa dün toprakları sürmeye gidecekti.

Dilekçe yazdım savcılığa. Bu toprak nizalı[1], dedim. Ne olur ne olmaz, dedim. Bütün bunları zalimi yola getiririm diye yaptım. Bileydim sonunun böyle olacağını hiç akıl verir miydim?

İşte böyle Dılo Bey. Ne demişler? Ustamın adı Hıdır, elimden gelen budur, demişler. Başka bir emrin varsa başımız gözümüz üstüne. Ama sen bu sevdadan vazgeç. Sana kız mı yok Saragöl'de... Amaaan, asma suratını öyle Allah aşkına. Boş ver... İyi olur..."

Sustu. Üçünün de başları önlerinde bir zaman sessizce kaldılar. Kemalettin Bey bir iki öksürdü, ayak değiştirdi, sonunda da:

"Dılo Bey," dedi, "İznin olursa traktör bizi şoseye kadar götürsün. Oradan vasıta buluruz kasabaya."

Dılo Bey başını zor kaldırdı önünden:

"Tabii, izin sizin beyim. Götürsün... Ama eğer ben de bu hayıfı Cımşid'in yanına koyarsam bu bıyıklarım, itin götüne girsin. Siz buyurun gidin. Benim için yoruldunuz... Sağolun... Sizin işiniz bitti. Şimdi benim işim başladı Cımşid ile."

Başını indirdi. Körüklü çizmesinin burnuyla toprağı eşelemeye başladı.

Mecit Bey'le Kemalettin Bey usulca, "Eyvallah beyim," deyip traktöre bindiler. Motor homurtusu çöktü kulaklara. Traktör konağın önünde bir daire yaptı, geldiği gibi çıktı gitti.

Dılo Bey ay çıkıp Saragöl sarı bir ışığa boğuluncaya dek olduğu yerde kıpırdamadan durdu.

1 Niza: Tartışma, çekişme.

V

"Demek öyle Mirzo?" dedi Nuro, bıyık altından gülerek. "Adamlar fötr şapkalı olunca hâkimle savcı oldu çıktı. Senin o bildiğin çok eskidendi. Doğru, bundan yıllar önce bizim kasabada bir kaymakam, bir hâkim, bir de savcı mantar şapka örterdi başına. Ama şimdi? Şimdi onlar başı açık gezer oldular. Mantar şapka bizim beylere, beylerin yardakçılarına geçti. Örneğin Mecit Bey şapka örter, eşraf mantar şapka örter. Bir de Saragöl'ün motorlu beyleri. Dılo Bey, Cımşid, Kemo Bey, Mirkan Bey. Aladağlar'a girmedi daha. Bakarsın motor oraya da götürür mantar şapkayı. Ayağı körüklü çizmeli, kilot pantolonlu, altı küheylan atlı Aladağ beyleri de mantar şapkayla inerler Aladağlar'dan. Çünkü devran beylerin. Her şey onlara. Hele bir başını kaldır bizim köye bak, yaşlılarımıza bak. Apo Mıkko hâlâ o kaçkaçta eline geçirdiği tiftik papağı örter. Fadıl aynı, Heko aynı. Bizler ise elli yıldan bu yana ancak yeni yeni kurtuluyoruz papaktan. Yerine gelen ne? Onbeş liralık terekli şapka. Biz mantar şapkaya ulaşınca, beyler başka bir şeye ulaşır. Beyler bıktıkları, doydukları şeyleri atarlar bizim önümüze. Gelecek de onlarındır, töre de. Zaman hep aynı zaman, ama biz mi onlardan yüzyıllar gerideyiz, yoksa onlar mı

bizden yüzyıllar ileride, benim aklım ermez ona. Zati beyler de koymaz ki aklımız ersin. Dünyada ne var ne yok bilelim istemezler. Okuyalım istemezler. Öyle ya Saragöl'de herkes okursa beylere kim hizmetkârlık eder? Bugün Saragöl'de her beyin kapısı önünde otluk gibi okul dururken, bizim köyde niye yok? Okumak bey çocuklarına, hizmetkârlık bizim çocuklarımıza. Ya işte böyle Mirzo. Senin bir suçun yok bu işte. Sen ömrünce ancak bir kez kasabaya gittin. Bu yüzden bilmezsin. Haklısın. Yalan da beceremezsin. Köyde yaşayan köylü, şehirde yaşayan şehirli, maaş alan memur, rütbe takan subaydır. Köylü köylülüğünü bilir, şehir işine karışmaz. Ama şehirli bilmez şehirliliğini, bilmez yerini. İşine gelince köylü olur, işine gelince şehirli. Görmedin mi geçen yıl rey toplamaya gelen o bey, "Bakmayın kılık kıyafetime. Ben de köylüyüm. Ben de köyde doğdum, benim anam babam da köylüdür" diyordu. Ama elleri, ya ellerinin içi sütten ak duruyordu. Köylü sırtını elinin içiyle kaşıyandır. Köy nasırdır. Aklımızı başımıza koyalım. Sen de gözünü aç Mirzo. Yanlış haber ulaştırma bize. İki yol var bizim için. Birincisi, alnı ak yaşamak, ikincisi ise ölmek. Başkası yok, yani hizmetkârlık yok."

Sustu. Sessizlik bir zaman sürdü gitti Apo Mıkko'nun kapısı önünde. Köyün bütün erkekleri oradaydılar. Ay, mavi gökyüzünde yıldızlarla oynaşıyordu. Sigara dumanları inceden süzülüp gidiyordu yelsiz göğe doğru. Acı düşünceler çoktu yorgun beyinlerde. Korku vardı çökmüş kemikli, sakala gömülmüş yüzlerde. Kimi duvara sırtını dayamış, kimi ince yorgun bacaklarının üstüne çömelmiş duruyordu. Sessizliği sonunda Kazo'nun güven veren sesi bozdu:

"Gelenler kim olursa olsun; bir şeyi bilmemiz, unutmamamız gerek. Gelen bizim zararımıza, Cımşid'in hayrına geldi. Cımşid'in kapısına. Hem Dılo Bey'in motoru ile. Biz biliriz ki bey motoru bey kapısına dostluğa gider, ama bizlerin kapısına adam toplamaya, ırgat toplamaya gelir. Biz ölümü göze aldıktan sonra motor kimin motoru olursa olsun, motorla gelen ister savcı olsun ister paşa olsun. Biz ya herro ya merro dedikten sonra. Biz bu topraklar uğruna başlarımızı koyduk. Bakalım beyler ne koyacak. Bekleyeceğiz göreceğiz."

Nuro:

"Evet. Haklı Kazo. Başka yolu yok bu işin," dedi.

Başka ses çıkmadı.

Köyün bütün çocukları çeşmenin başına oturmuşlardı. Filito ile Reco onlara Cımşid'in şeytanını anlatıyorlardı.

Kazo,

"Dağılsak," dedi. "Erken kalkalım. İşimiz çok."

Yaşlı, genç herkes kımıldadı. Zorla ayaklandılar dizlerine çökerek. Yoksulluk yaşlı, genç demiyordu. Çöktükçe çöküyordu kemikli, arık dizlere. Kalkanlar başları önlerinde dağıldılar. Kazo'yla Nuro kalkmadılar. Sessizce köylülerin dağılmasını beklediler.

Filito'nun anası köpüklü süt küleğini evin köşesine koydu. Üstüne sal bir taş yerleştirdi. Sağına soluna bakındı. Ekmek sandığını kilitledi, anahtarını da beline soktu. Beline soktuğu dayrasının ucunu bıraktı. Etekleri yerleri süpüre süpüre kapıyı örttü, çıktı. Damın dalını dolandı, Zozan'ın kapısına ulaştı.

Zozan tek başına otururdu bu tek göz damda. Ne çocuğu vardı, ne de eri. Çocuklu olmaya fırsat bulamadan Kamılosunu alıp götürmüşlerdi Kore'lere. Gidiş o gidiş. Ondan sonra da kapıya gelen elçileri geri göndermiş: "Bana Kamılo'dan sonra er haram" diye. Sözünü de tutmuştu. Yaşamından memnun olup olmadığını kimse bilmezdi. Daha doğrusu herkesin öz derdinden sıyrılıp başkalarının derdi olup olmadığını anlamaya zamanı yoktu. Kendine yetecek kadar buğday ekerdi Zozan. Herkesler gibi. Minnetsiz yaşardı. Beş-on koyunu vardı. Yazın sütünü içer, kışlık yağını peynirini de çıkarırdı.

Kapı taban üstünde duruyordu. Hazo içeri girdi. Damın içi karanlıktı.

"Zozan bacı, Zozan bacı," diye karanlığa seslendi.

Ses kapıdan geldi. Korkuyla dışarı çıktı. Zozan bir etek dolusu taşı kapının önüne boşaltıyordu.

“Ne var gene Hazo?” diye sordu,

Hazo önce gözlerini taşlara indirdi. Kapının önü yumruk iriliğinde taşlarla doluydu. Başını kaldırdı Zozan’a baktı. Zozan ayın ışığı altında dupduru kara gözleriyle bakıyordu Hazo’ya.

“Bunlar ne Zozan bacı?”

“Taş.”

“Anladık taş. Ama niçin?”

Zozan başını iki yana çokça salladı. Sonra taşların başına çöktü. Hazo da öyle yaptı. Zozan eliyle taşları okşadı. İçine dolan nefesini boşalttı. Derinden gelen bir sesle:

“Niçin mi? Evet, niçin?”

Başını kaldırdı Hazo’ya baktı. Kara gözleri kısılmış, kaşları çatılmıştı.

Yeniden başını indirdi, devam etti sözüne:

“Biliyor musun Hazo bacı bu taşları ne yapacağız? Biz kadınlar, bütün bizim köyün kadınları yarın bu taşlardan bir ev yapacağız. Evet, bir ev. Cımşid’in konağının on misli büyük bir ev. Tam Saragöl’ün ortasına. Görenler aklını yitirecek, duyanlar parmağını ısıracak. Bu taşlar Saragöl’de bugüne kadar olmayan, duyulmayan bir şey yapacaklar. Kazo’nun anlattığı şiş göbekli hâkim bile şaşacak. Bu taşlar acıyla, kinle oturacak yerine. Kamılo’nun acısıyla, ölenlerimizin acısıyla. Bunlara taş gözüyle bakma Hazo bacı. Bunlar taş değil. Bunlar ölenlerimizin acısı, kini, bizim de geleceğimiz olacak. Bekle. Ya yarın ya öbür gün göreceksin bu taşların ne olduğunu. Hem bir sen değil, koca Saragöl görecek, bütün dünya duyacak.”

Hazo hiçbir şey anlayamadı. İşin derinine hiç aklı yetmezdi. Oldum olası iki şey bilirdi. Birincisi gündüzleri çalışmak, ikincisi de çocuk doğurmak için geceleri kocasının altına yatmak. Zozan’ın anlattıklarından korktu. “Yoksa Cımşid’in şeytanı işe mi girişti?” diye düşündü. Kekeledi:

“Aman Zozan bacı,” dedi, “aklımı aldın başımdan. Dediklerinden bir şey anladımsa Aladağlar’ın Kürt’ü olayım... Benim sana başka bir havadisim vardı. Koymadın ki anlatayım.”

Sustu, Zozan'ın yüzüne baktı. Zozan taşları üst üste yığıyor, her taşı eliyle okşuyordu. Çocuk okşar gibi. Zozan'ın oralı olmadığını görünce sesini daha bir yükseltti:

"Ya Zozan bacı, bugün bizim Filito'nun anlattıklarına aklım durdu. Bir yakaya çıkaramadım. Sana danışmaya geldim."

Zozan'la göz göze geldiler.

"Ne danışacaksın Hazo bacı?"

"Ne bileyim anam. Bizim Filito bugün düzde Cımşid'in cinini görmüş. Kız kılığındaymış."

Zozan güldü.

"Gülme Allah aşkına Zozan bacı, gülme. Gülünecek şey değil. Bugün elim ayağıma dolaştı. Bu beylerin neyi desen olur. Cini de, şeytanı da. Hem benim Filito yalan söylemez. Dudağının biri yerde, biri de başının üstündeymiş. Filito'yu görünce gülmüş, demiş ki: 'Söyle sizin köylülere hiç boşuna uğraşmasınlar. Ben Cımşid'in yanında oldukça, o topraklara ayağınızı bile değdirmem. Aklınızı başınıza toplayın ve evinizde oturun.' Valla Zozan bacı bizim oğlan yemin billah edip anlatıyor. Filito'nun dediğine göre alev çıkıyormuş ağzından."

Zozan elinde okşadığı taşı karanlığa fırlattı. Taşın değdiği yerden kıvılcım sıçradı. Hazo'ya dik dik baktı. Gözleri fitil bekleyen çakmak taşına benziyordu.

"Toprak senin akılsız başına Hazo," dedi. "Vay senin akılsız başına ki ne başına. Bak saçına kır düşmüş. Ama sen bu saçı koyun sağmada ağarttın. Başka yerde ağartsaydın, bir karış guronun sözünü söz edip de oraya buraya taşımazdın. Bak, bunları bana söyledin ama başkasına söyleme. Milletin yüreğine korku düşürme bu dar zamanda. Ben Cımşid'in de cininin de ağzına sıçarım." Eliyle taş yığınını okşadı. Sonra sesi ağırdan, yorgun söz oldu dudaklarının ucunda:

"Yıllardır bu damın gözünde tek başıma yaşadım. Kimsesiz, tutamaksız. Önceleri ben de korkardım. Bacadan düşen ay ışığını hortlak sanırdım. Kedi başı merteklerde bir dev anası görü-

nürdü gözüme. Zamanla alıştım. Baktım bunlar hep korkudan. Zaman bana bir şeyi öğretti: Gün batınca gece olur, karanlık çöker. Yıldızlar ağarınca şafak söktü demektir. Şafağın ardından gün doğar. Hem hep doğudan. Bu düzen değişmez. Bildim bileli bu böyledir. Bahar gelir çiçek açar, dağlar yeşile bürünür. Yaz baharın düşmanıdır. Ne varsa bahardan kalan soldurur hepsini. Ama yazın da ağzına güz, güzün de ağzına kış sıçar. Bu düzen Saragöl'de böyledir. Gece kurbağa öter, yarasa uçar. Gündüz her şey canlı gözükür gözümüze. Güneş geceleri de batmasa geceyle gündüzün farkı olmaz. Koyun iyi otlarsa bol süt verir. Güz gelince evin damını iyi sıvarsan damlamaz. Çocuk doğar, büyür, ölür. Ötesi uyduruk. Senin gibi akılsızların uydurması. Bana bak Hazo bacı, gördüğüne inan, görmediğine değil. Gör bak o zaman hiç cin peri görür müsün? Görmezsin. Demek sen benim yerimde olsan bir gece bile geçiremezdin bu her tarafından yel üfüren evde."

Hazo başını kaldırdı, damı gözden geçirdi. Gün vurup kavurmuş, yel vurmuş ufalamıştı damı. İçinden kemik gibi mertekler fırlamıştı dışarı. Ayın ışığı altında Hazo korktu evden. Zozan devam etti:

"Önceleri korkardım. Ama zamanla bu damın dünya üzerinde benim tek yerim, tek barınağım olduğuna inandım ve sevmeye başladım. Koyunlarım var, toprağım var. Ben emek verdikçe toprak aşımı verirdi. Koyunlarımın memesi dolu gelirdi. Ama şimdi korkuyorum. Bunların elimden gideceğinden korkuyorum. Babam bir beyin kapısında hizmetkârdı. Benle anam da beyin ağılcısı. Sabahtan akşama beye çalışırdık. Beyin verdiği bir damda oturuyorduk, beyin verdiğini yiyorduk. Ömrümün gençliği bey kapısı süpürmekle, bey koyunu sağmakla geçti. Sen bilir misin el kapısını Hazo bacı? Zordur el kapısı. Hele el kapısının da bey kapısı olanı. Derttir, zulümdür bey kapısı. Bir gün Kamılo'ya düştü gözüm. O da bey kapısına ırgatlığa gelmişti. Sevdik birbirimizi. Sonra da kaçtım Kamılo'ya. Kapımızın önünde koyunlar gördüm ilk geldiğimde. Daha attan inmeden, 'bunlar bizim mi' diye sordum Kamılo'ya. 'Bizim' dedi. İşte o gün dünyayı gördüm, yaşamayı sevdim. İçine girdiğim öz damım, koyunum, tarlam

vardı. Daha ne isterdim tanrıdan. Ben ona dualar gönderdim mutluluğumu korusun diye. Çünkü bunlardan başka bir şey istemiyordum. Ama tanrının işi başkaymış bizimle... Toprak mal verdi ama, kocamı karşılığında aldı götürdü. Bir yerden verdi, bir yerden aldı. Nedense vermedi hepsini birden, çok gördü. Oysa beyler pek bilmez tanrıyı. Hizmetkârlarına küfreder gibi küfrederler tanrıya da. Ama tanrı aldırmaz. Onlar küfrettikçe o daha bol verir. Gücü yetmez mi nedir? Nedense gücü hep yoksullara yeter. Bu kadar dualar ederiz bizi korusun diye. İşte tam zamanı. Korusa ya! Cımşid'in köyünü alt üst etse ya! Kim ne diyebilir? Ama görürsün onun zulmü bize. Yarın Cımşid'le bir olur üstümüze gelirse hiç şaşmam. Ama koy gelsin Hazo bacı. Varını yoğunu toplasın gelsin. Bu dünyada hep korkarak yaşadık. Tanrıdan korktuk, cendirmeden korktuk, şiş göbekli hâkimlerden korktuk, beylerden korktuk. Ama yarın korkmadan öleceğiz. Hiç değilse böylece bugüne kadar yaşadığımız bilinir. Saragöl, 'Helal olsun onlara, hiç kimseden korkmadan öldüler,' der ardımızdan. Bu bile değer ölmemize."

Sustu. Hazo'ya baktı. Hazo başı önüne düşmüş uyukluyordu.

"Zavallı Hazo" diye söylendi. "Cinden, periden anlatsaydım sabaha dek gözünü kırpmazdı."

Hazo'yu dürttü. Hazo sıçradı. Korkuyla bakındı dört bir yanına. Sonra Zozan'a baktı, gülümsemeye çalıştı:

"Bugün çok işim vardı. Öyle yorulmuşum ki Zozan bacı." dedi usulca. "Ben kalkayım. Sabah uyanmazsam erkenden, bizim delinin dilinden kurtulamam."

Kalktı. Gece bir hayli geçmiş, kervankıran çıkmıştı Aladağlar'ın doruğundan. Alaca karanlığa yürüdü.

"Allah rahatlık vere Zozan bacı," dedi ardına bakmadan.

İnce bir mertek gibi yürüdü gitti. Zozan acımayla baktı ardından.

"Zavallı," dedi usuldan, "kadınlığı bile kalmamış."

Kalktı. Elleri belinde bir zaman köyü seyretti. Köpeklerin sesini dinledi. Köy derin uykulardaydı şimdi. İçeri girdi.

Kazo bir yaban tekesi çevikliği ile evlerin arasından geçti, köyün üst başında sessizce, ışıksız duran Zozan'ın kapısına vardı. Bir iki zorla öksürdü. İçerden ses alamayınca içeri usuldan,

"Zozan bacı, Zozan bacı," diye seslendi.

İçerden,

"Sen misin Kazo kardaş?" dedi Zozan uykulu bir sesle; "Otur, geliyorum."

Kazo taş yığınının başına çöktü. Tabakasını çıkardı. Zozan çıktı.

"Hoş gelmişsin Kazo kardaş."

"Hoş bulduk."

Zozan da Kazo'nun yanı başına çöktü. Bir koyun postuna sarınmıştı.

"Bugün o itin dölünden bir haber çıkmadı ha? Kim bile ne planlar içindedir."

"Öyle Zozan bacı, öyle. Bugün iki mantar şapkalı gelmiş köyüne. Ama bilemedik kim olduklarını."

"Kim olursa olsun Kazo kardaş. Biz tedbirli olalım, gerisi kolay."

"Öyle. Sen ne yaptın bugün? Her şey tamam mı?"

"Tamam. Şimdilik işin aslını ben, Seyro, Fero, Meyro bir de Zezo hala biliyoruz. Zaten biz beşimiz bir olduktan sonra on köyü ayağa kaldırırız. Sen hiç merak etme. O kan emen Cımşid'ine bir iş edeceğiz ki, ölene dek aklından gitmeyecek. Sen hiç canını sıkma. Sen erkek tarafını kolla yeter. Kadınlar tarafı biz beşimize."

"Güvenim sana Zozan bacı. Aman dağılmayın sabahleyin. Bu sabah çok şeyler olabilir. Şimdilik bütün yük siz kadınlarda. Sırası gelince biz de yaparız yapacağımızı. Zaten başka çaremiz yok."

"Öyle."

"İyi Zozan bacı. Ben kalkayım. Sen de yat. Yarın çok iş düşecek sizlere. Haydi hoşça kal."

"Sen de Kazo kardaş."

Kazo alaca karanlığa karıştı gitti. Zozan kıpırdamadı.

Yıldızlar aktı Saragöl'den Aladağlar'a, Süphan Dağı'na. Doğada ne var ne yok sustu az sonra da. Her şey derin bir sessizliğe gömüldü. Derken ince bir yel çıktı. Zozan iyice sarındı posta. Başını taş yığınının üstüne koydu. Gözleri yıldızlarda kaldı. "Belki de bu son gecemdir öz kapımda uyuduğum. Belki yarın toprağım bile olmayacak." Bir ürperti sardı her yanını. Canı diken diken oldu.

Sessizlik ince bir öksürük aldı getirdi kulağına.

"Herkesler yalancı uykularda," diye söylendi. "Kimin gözüne uyku girer ki!"

Kaygan bir taşı ovucuna aldı, sıktı sıktı.

"Toprağımdı beni dünyaya bağlayan," diye söylendi. "O da elimden gittikten sonra ha varım, ha yokum. Yaşasam yaşasam Cımşid'e köle olurum. Koyununu sağar, buğdayını eler, bir de şoförlerinin altına yatarım. Kendim için değil Zozan, el için, bey için yaşarım."

Elinde sıktığı taşı karanlığa fırlattı. Taşın çakmaklanmasını bekledi. Taş toprağa düştü. Yüzünü acı bir gülümseme doladı.

"Köle yaşamak yaşamaksa," diye yürüttü içinde kalanları, "sıçayım öyle yaşamanın içine. Yaşamam. Ölürüm... Toprağımın üstünde... Mal olmam Cımşid'e."

Verdiği kararın doğruluğu, rahatlığı geldi yüzüne. Başını taşların üstüne koydu. Postuna iyice sarındı. Gözleri gökyüzünde bölünmüş ayı, yıldızları değil, geçmişine daldı. Çok geçmeden de uyudu.

Sabah günü yüzüne çalıncaya dek uyudu. Düşsüz, derin bir uykudan uyandırdı gün Zozan'ı. Güne karşı açtı gözlerini. Kalktı. Gerindi.

"Offf, her yanım nasıl da uyuşmuş," diye söylendi.

Tek göz damına girdi. Yüzüne koyunların sıcağı, kirli yün kokusu, taze bok kokusu geldi. Alışmıştı. Rahatladı. Köşede yatan koyunları kaldırdı. Kalkan koyun önce işedi, sonra gıgıladı[1].

1 Gıgılamak: Sıçmak.

Terekten iri bir çanak aldı, geldi. Tek tek sağmaya başladı. Mor bir şişeği[1] sağarken şişek sütün içine gıgıladı. Zozan elini süte soktu, koyu renkli kaygan, küçük yumruları çıkardı sütün içinden. Bir yandan da, "Andıra kalası şişek," diye söylendi. "Gittin geldin o deli anana çektin." Çanak doldu. Sütün üstten köpüğünü ayırdı, alttan çıkan maviye çalan süte sandıktan aldığı bir yarım ekmeği soktu, bekledi. Sonra sütü bir sandığın üstüne koydu, koyunları dışarı çıkardı. Koyunlar önde Zozan sütlü ekmeğini yiye yiye koyunların ardından köyün içine vardılar. Sürü toplanıyordu.

Mirzo dünkü yardımcılarıyla çeşmenin başında duruyordu. Çocukların ellerinde kuru ekmekler vardı. Zozan süte batmış ekmeğini eteğinin altına soktu çocuklara yaklaşırken. Mirzo Zozan'ı görünce güldü:

"Bugün geç kaldın Zozan bacı. Her zaman en ilk koyunu sen getirirdin."

Zozan da güldü:

"Haklısın Mirzo kardaş. Bugün uyuyakalmışım."

Gözleri Filito'ya gitti. Şeşe[2] duruyordu Filito. Zozan'ın yüzündeki gülümseme gitti birden.

"Guro Filito," dedi sert sert, "bak guro, bir daha öyle cinli minli yalanlar uydurduğunu duyarsam gelir o önünde sallananı çeker koparırım. Aha Mirzo kardaş da şahit. Tamam?"

Filito'nun suratı asıldı. Çirkinleşti. Kire bulanmış boynunu kaşıdı.

Mirzo,

"Söylemez, söylemez Zozan ablası. Yanlış görmüş. Eveliği cin sanmış korkudan. Elbet kolay mı? Filito Cımşid'in damının dalında nöbet tutuyor. Bu işi bu köyde kaç babayiğit yapar?"

Hep birden gülüştüler. Filito'nun da yüzüne bulaştı bir ufak gülümseme. Zozan eteğinin altından süte batmış ekmeği çıkardı, gülüyordu:

1 Şişek: Bir yaşındaki koyun.

2 Şeşe: Kabadayı gibi.

“Demek öyle Mirzo kardaş. Ben de duydum Filito’nun yiğitliğini. O yüzden de Filitoma süte batmış ekmek getirdim.”

Ekmeği Filito’ya uzattı. Filito şişe şişe aldı ekmeği. İçi bir hoş oldu. Hoş sütlü ekmeğe değil. Anası haftada bir verirdi sütlü ekmek. İçi Zozan’ın sözlerinden bir hoş oldu. Hoş sözü yılda bir ancak duyardı.

Zozan:

“Haydin işiniz rastgelsin kardaşlar,” dedi, yürüdü. Mirzo ardında bekleyen çocuklara döndü:

“Haydin, davranın aslanlarım. Sürü toplandı,” dedi.

Çocuklar aç kurt gibi doladılar sürüyü. Çok geçmeden de sürü gün doğana karşı yola çıktı.

Sürü köye gölge düşüren tepeyi aşınca acı bir sessizlik başladı. Kadınlar, Zozan’ın kapısına, erkekler de Apo Mıkko’nun kapısına toplanmışlardı. Kadınlar elleri koyunlarında, başları önlerinde, erkekler ise sigara dumanları içinde bekliyorlardı. Çocukların kız olanları kadınlara yakın, erkek olanları erkeklere yakın çöplüklere tünemişler; boğuşmadan, küllerde yuvarlanmadan, bilmedikleri, anlamadıkları bir korkuyla susuyorlardı. Gün köyü ısıttıkça sessizlik büyüyor, körpe, yaşlı yüreklere kin, korku doluyordu. Bazen gözler karşı tepeye dönüyor, Esko’nun ince, kantepere benzeyen gövdesini görür görmez yeniden önüne iniyordu. Acılardan acı haberi beklemek engerek ağusu akıtıyordu yüreklere.

Gün kuşluğa ulaşmadan Sero’nun ince sesi ulaştı Kemo’ya Kemo yel oldu köye doğru. Nefes nefese ulaştı Apo Mıkko’nun kapısına. Erkekler ayaklandılar. Kemo Kazo’nun karşısında durdu. Nefesini toplamaya çalıştı, olmadı.

“On tane, cendirme... gelmiş... Cımşid’in kapısına...”

İçi dışını döve döve sustu.

Kazo döndü Nuro’ya baktı. Erkekler ağırdan, başları önlerinde Kazo’yla Nuro’nun dört yanını sardılar.

“Cendirmenin onunun birden ne işi ola Cımşid’in kapısında?” dedi Kazo.

Nuro:

"Ne işi ola ne demek? Belli ki Cımşid cendirme tüfengi altında sürdürecek topraklarımızı. İşkillendi koca tilki," dedi.

"Öyle olsa gerek," dedi Kazo. Sesi bir boğuk çıktı.

"İşimiz zora benzer," diye Çorlu Heko girdi araya.

"Zorsa zor," diye Nuro, Çorlu Heko'ya ters ters bakarak konuştu: "Kolay mı olacaktı ya! Akşam boşuna mı 'Ya herro ya merro!' dedik. Boşuna mı 'Ya malımız, ya canımız' dedik!"

"Bu işe hükümet el attıysa, bizim kazanmamız düş oldu demektir," diye Fadıl da söze karıştı.

Apo Mıkko oturduğu yerden önündeki taşa bastonunu birkaç kere vurdu. Herkes Apo Mıkko'ya baktı.

"Bana bak Heko, Fadıl!" diye gürledi. "Siz susun. Biz yaşlılara susmak düşer bundan sonra. Bir tepeyi çıkacak haliniz yok, yok ama sözünüz Süphan'ı buldu. Tabii cendirme karışacaktı işe. Anlı şanlı hükümetimiz koca Cımşid Bey'ini yalnız mı bırakacaktı yoksa? Onlar et ile tırnak gibidirler çocuklarım... Ayrılamazlar birbirlerinden. Onlar ne zaman ayrı oldular ki şimdi olsunlar. Sevdalıdırlar birbirlerine. Sıyabend ile Hace[1] gibi. Yok, bilemedi cendirme. Gelecekti bizimle birlik karşı koyacaktı Cımşid'e. Ama ölmeye gitselerdi baş vururlardı bize. Unutmayın hükümet yemeye bey kapısına, ölüme yollamaya da bize gelir. Çıkın sorun koca Saragöl'e, sorun bakın ki hiçbir beyin kanı dökülmüş müdür bu topraklara. Ama bizim? Rus'a biz, Yunan'a biz, Yemen'e biz. Ölmeye biz, yemeye beyler... Biz yaşlılar görevimizi yaptık, koruduk topraklarımızı bugüne kadar. Urus'a karşı, Alman'a karşı, Yunan'a karşı. Şimdi sıra gençlerimizde. Şimdi topraklarımızı korumak onlara düşer. Bu yüzden söz de onların, can da."

Kazo'yla Nuro'ya döndü:

"Haydi çocuklarım, siz planlarınızı bildiğiniz gibi yürütün. Bakmayın bu dişi dökülmüş kurtların ulumalarına," dedi, sustu.

Kazo'yla Nuro gençlerden birkaçını yanlarına alıp kalabalıktan ayrıldılar. Uzaklaşınca Kazo:

1 Hace: Bir Kürt halk öyküsü.

"Çocuklar siz şimdi doğru kadınların yanına gidin. Zozan'a söyleyin berk dursunlar. Vakit yaklaştı. Korkmasınlar. Korkunun ecele faydası olmadığını söyleyin. Sonra da yanınıza birkaç keççe alın, çocuklarla birlik harmanlardan taş toplayın. Saragöl'de taş bulunmaz. Sonra eli kolu bağlı kalmayalar," dedi.

Çocuklar bir koşuda vardılar kadınların yanına.

Gölgeler kısalmadan, gün Saragöl'de çaşır diplerine ulaşmadan, yeşile bürünmüş, çiçekli, kanteperli tepenin üstünden Sero'nun cılız, sıcağa karışan sesi harmanlarda tetikte bekleyen Kemo'ya yeniden ulaştı:

"Royooo, Kemooo! İki motoooor, on cendirmeeee toprakları-mıza girdiiii!"

Kemo, Acem yelinin Saragöl'de ekin tarlasına ulaştığı gibi ulaştırdı haberi Apo Mıkko'nun kapısına. Kalabalık dalgalandı, uğultu yorgun sıcağı deldi çıktı.

Kazo, Fadıl ve birkaç genç Apo Mıkko'nun kapısı önünden fırladılar acı haberle birlik. Zozan'ın kapısında, Seyro'nun kapısında etekleri taş dolu, genç, yaşlı kırk-elli kadın bekliyordu. Diken üstündeydiler. Ulaşır ulaşmaz Kazo kadınlara bağırdı:

"Davranın anolar. Haydin. Cımşid'in hizmetkârları on cendirmeyle birlik topraklarımızı sürmeye geldiler. Umut size kaldı. Zozan'ın sözünden çıkmayın."

Kadınlar Zozan'ın kapısından, Seyro'nun kapısından sel gibi aktılar. Küfür Süphan oldu kadın ağızlarında. Avuçlarında sıktıkları taşları küfürle sallıyorlardı Cımşid'in köyünden yana. Koşuyorlardı. Düşen kalkıyor, elindeki taşı sıkı sıkıya tutarak ilerliyordu.

Kazo, Nuro, bir kısım gençler kadınların ardından koşan çocukların önünü tuttular. Koymadılar kadınların peşinden gitsinler.

Köyde çoğu erkeğin plandan haberi yoktu. Bir şeyler seziyor, ama işin aslını ne biliyor, ne de sorabiliyorlardı. Apo Mıkko da dahil işin böyle olacağını düşünmemişlerdi. Kızdılar, şaşırdılar.

Kadınlar bir nefeste tuttular tepeyi. Tepe binbir renge büründü. Bağırışları, küfürleri bir araya toplanıyor, köye bir ok gibi varıyor, genişliğe ulaşınca dağılıp cılızlaşıyordu.

Kazo, Nuro ve diğer gençler kadınlar tepeyi aşıncaya kadar tuttular çocukları. Sonra erkeklerin yanına döndüler. Apo Mıkko'nun dudakları yeri süpürüyordu:

"Biz de sizi adam sandık," dedi başı önünde. "Plan, plan... Meğer plan ne planmış da bizim haberimiz yokmuş. Meğer plan bütün namusumuzu Cımşid'in üstüne yollamakmış bizim topraklarımızı korusun diye. Bu muydu bağırmanızın, atıp tutmanızın sonu? Bu muydu sizin erkekliğiniz? Bu muydu ya herro, ya merronuz. Tuu, sizin gençliğinize, tuu sizin erkekliğinize."

Kalktı. Yanında oturan yaşlılara baktı.

"Kalk Fadıl, kalk Heko," dedi. "Kalkın. Kalkın gidelim. Namusumuzu korumak biz yaşlılara düştü."

Bastonunu Kazo'ya, Nuro'ya ve bütün gençlere doğru kinle salladı.

"Bu erkek kılıklı karılar da burda otursun bizi beklesinler. Beklesinler ki biz onların topraklarını koruyalım."

Diğer yaşlılar da kalktılar. Apo Mıkko tepeden yana döndü, yürüdü.

Kazo önüne geçti:

"Dur hele Apo Mıkko," dedi gülerek, "dur hele. Dinle beni biraz."

Apo Mıkko Kazo'yu göğsünden itekledi, geçmek istedi. Kazo bırakmadı. Göz göze geldiler. Gülen gözlerle, kin atan gözler bir zaman bakıştılar. Kazo,

"Dinle beni Apo Mıkko," dedi. "Dinle bir. Sonra gene yol senin."

Apo Mıkko başını önüne indirdi. Kazo devam etti:

"Gitmekten korkmadık. Korkmayız da. Kadınlarımızın küfrede ede gittikleri ölüme biz güle güle gideriz. Töremizden öğrendik

bunu. Ama gitsek ne olurdu? Cımşid'in arayıp da bulamadığı bir fırsat olurdu. Biz gitseydik ölenimiz ölür, kalanımız da mapuslarda çürürdü. Böylece meydan da Cımşid'e kalırdı. O zaman bu yaşlı halinizle sen, Heko, Fadıl mı koruyacaktı köyü? Kızma, hele gel otur. Otur dinle planımızı."

Apo Mıkko hiddetinden arınmış, yüzü durulmuş döndü yerine. Çaresiz oturdu. Diğer yaşlılar da oturdular. Kazo sözünü yürüttü:

"Bak Apo Mıkko," dedi, "bil ki kadınlarımız da bizim kadar yüreklidir. Zaten yürekli olmasalardı bunca yıl bizim kahrımıza dayanmazlardı. Tek bizim kadınlarımız değil, Saragöl'de bütün kadınlar böyle. Bey karısı da, hizmetkâr karısı da. Bizden çektikleri ölümden beterdir Saragöl kadınlarının. Hem sonra bu topraklar yalnız biz erkeklerin değil, hepimizin. İki gecede hepsiyle tek tek konuştum. Korkmak yerine sevindiler. Çünkü ömürleri boyunca ilk kez insan yerine koyuluyorlardı. Canla başla sarıldılar işe. Göreceksin, yüzlerinin akıyla dönecekler geri. Hem Cımşid'in anasını ağlatarak. Sonra ne olacak? Cımşid gibi sözümona ünlü bir bey oturup birkaç kanayakla mı mahkemeleşecek? Şanına nasıl yakıştıracak? Bütün Saragöl'ü güldürmez mi üstüne? Bu da Cımşid'in işine gelmez. Kadınlarımızın yaptığı da kâr kalacak yanlarına. Sonra iş bize düşecek. Bunun için öyle ekmek sacı gibi tez kızma."

Apo Mıkko bastonunu dizleri arasına aldı. Sakalını kaşıdı.

"Ne bileyim oğul," diye söylendi, "ne bileyim. Siz zamane gençlerinin işine bizlerin aklı ermiyor ki!"

Başını iki yana salladı. Yüzünü ufak bir gülümseme dolaştı:

"Hay Allah iyiliğinizi versin. Kırk yıl düşünsem böyle bir şey, tövbe aklıma gelmezdi."

Başını kaldırdı. Ayakta bekleşen gençlere güvenle baktı. Bastonunu dizlerinin arasından çıkardı, yere birkaç kere vurdu. Yanında kuk oturan Çorlu Heko'ya döndü:

"Gördün mü Heko?" dedi. "Ya! Biz olsaydık eski zaman işini yürütürdük. İşin de içine sıçar batırırdık. Haksız mıymışım gençlere güvenmekle?"

Heko ses etmedi. Başını iyice yapıştırdı göğsüne.

O demeye kalmadı sürü göründü tepede. Mirzo, birkaç baldırı çıplak guro sürüyü önlerine katmış çalakamçı iniyorlardı tepeden. Çocuklar durmadan çubukluyorlardı koyunları. Erkekler bu hali görünce ayaklandılar. Kazo durdurttu:

"Biz söylemiştik," diye açıkladı. "Dövüş başlar başlamaz sürüyü köye aşırın demiştik. Ne olur ne olmaz diye düşündük. Varımız yoğumuz bu sürü. Bakarsın Cımşid'in itleri başına bir hal getirir."

Sürü köye yaklaşınca Mirzo vurdu geçti sürüyü. Nefes nefese vardı erkeklerin yanına:

"Bir dövüş başladı akıllara ziyan... Meğer bizim kadınlarımız bir afatmış da bizim haberimiz yokmuş... Şoförler, hizmetkârlar hep girdiler dövüşe... Cendirmeler ayrıcılık ediyorlardı. Ama hep bizim kadınlarımızı tutuyorlardı... Kendimi zor tuttum... Kendimi tuttum ama, o Filito dığasını tutamadım. Kaçtı gitti dövüşe... Koyunu zor aşırdık bu yana. Allah yardımcısı ola bizimkilerin."

Apo Mıkko kalktı, geldi Kazo'nun önünde durdu. Göğsü kalkıp iniyordu:

"Böyle olmaz Kazo oğlum," dedi. "Birkaç delikanlı gitsin yardıma. Koy birkaçımız da mapuslarda çürüyelim. Namusumuzun kirlenmesi bundan daha mı iyi?"

Gözleriyle yalvardı Kazo'ya.

"Yok," dedi Kazo. "Bir şey olmaz. Asıl namussuz kadınlarımızla dövüş eden namussuzlardır. Bir şey olmaz. Kadınlarımız olsa olsa birkaçının kafası kırılır. Asıl namussuz da kadınlarımız tarafından kafaları kırılanlar olacak. Hem sonra ne kadar dayak yeseler kocalarından eli kolu bağlı yedikleri kadar yemezler. Koy ölen olursa da ölsün. Bunu göze almak gerek. Daha işin başındayız. Her sıkıştıkça birkaç gencimizi heba edersek bir yıla kalmaz tükeniriz. Eğer niyetimiz kaybetmek olsaydı hiç bu işlere girişmezdik. Ama iki kişi gönderelim, tepeye çıksın bize haber getirsinler."

Gençlere döndü:

"İzo, Camo koşun tepeye. Tez haber ulaştırın bize."

İzo ile Camo yel gibi gittiler.

Kazo bu sefer de erkeklere döndü:

"Haydin, bizler de buraya dikilip durmayalım. Bakın sürü

köyün içinde kaldı. Haydin koyunlarımızı içeri alalım, tamamlayalım, sağalım. Bir kere de olsun biz kadınlarımızın işini görelim, bakalım nasılmış."

Herkes Kazo'nun sözüne uydu. Kalktılar, dağıldılar. Yaşlılar söylene söylene gitti. Kazo, Nuro bir de Apo Mıkko kaldı kapının önünde. Kazo usulca Nuro'ya,

"İşimiz zora benzer Nuro," dedi fısıltıyla. "Korkuyorum... Bir sağ salim döneydiler! Bir dediklerimizi yapaydılar! Gerisi bize."

Nuro usulca,

"Evet gerisi bize... Ben de korkuyorum. Kazo ama," dedi.

Apo Mıkko oturduğu yerden kalktı, yanlarına geldi.

"Öyle kıspıs edeceğinize siz de koyunlarınızı tamamlayıp sağmaya gitseniz olmaz mı?"

Nuro evine doğru yollandı. Kazo olduğu yerde kaldı. Apo Mıkko,

"Senin koyunun yok mu Kazo?" diye sordu.

"Eyşan anam evde."

"Ohooo, oğlum, senin gözünü kan bürümüş. Eyşan kadınlarla birlik gitti."

Kazo ses etmedi. Rengi uçtu gitti. Başı önünde yürüdü gitti evine doğru.

Çok geçmeden Apo Mıkko'nun kapısı önü yeniden doldu taştı. Bütün gözler tepede dikelen Camo'yla İzo'daydı.

Gün Saragöl'ün ortasına çakılmış, akıp gitmeyi unutmuştu sanki. Zaman geçmiyordu. Ağızlar yoksul ağzı. Ağu sürsen açılmazdı. Her şeyi söylemeye alışık gözler bunca acı, bunca kin, bunca korku altında şaşırmış, donmuş, ölü gözüne dönmüştü.

Bir zaman sonra tepeye gidenler soluk soluğa döndüler. Kalabalık nefesini tuttu. İzo:

"Valla ovada bir dövüş oluyor akıllara ziyan. Ama her şey tam seçilmiyor. Birbirlerine girmişler. Yalnız bir ara kadınlardan birkaçı birini önlerine kattı. Adam şaşırmış bir halde deli dana gibi

bize doğru koşmaya başladı. Adamı bir kurşun atımı kovup geri döndüler. Adam ta bizim yakınımıza kadar koştu. Birden bizi gördü. Çivi gibi çakıldı kaldı olduğu yere. Ardından kimselerin gelmediğini anlayınca Cımşid'in köyünden yana kaçmaya başladı. Biz de..."

İzo sözünü bitiremedi. Derinden gelen tüfek sesleri köye ulaştı. Acı bir sessizlik çöktü herkesin üzerine. Karabulut gibi. Çorlu Heko hıçkırarak dizini dövmeye başladı. Bir yandan da:

"Kırıyorlar kadınlarımızı... Öldürüyorlar... Biz burada iki dığanın sözüne uymuş eli kolu bağlı oturuyoruz... Namusumuz elden gidiyor... Ama biz..."

Nuro koştu. Çorlu Heko'yu omuzlarından yakaladı. Sarstı.

"Sus Heko, sus!" diye bağırdı. "Örnek mi oluyorsun gençlerimize. Suuus! Kadınlarımız ölüyorsa biz sağ mı kalacağız? Onlarsız yaşamak mı isteyeceğiz? Biz bu işe yalnız kadınlarımızın başını koymadık. Önce öz kellelerimizi koyduk. Ölsek de beraber, kalsak da. Sus, ağlama. Ağlamanın hiçbir faydası yok olacaklara!"

Çorlu Heko sustu. Hıçkırıklarını içine gömdü. Ama tüfek sesleri kulağına geldikçe göz yaşları aktı durdu ak sakalına. Gün inişe dönmek bilmiyordu. Zaman geçip gitme huyunu çoktan unutmuştu. Korku, acı yoksulluk gibi, hizmetkârlık gibi duruyordu erkeklerin başları üstünde. Köyün çocukları kurttan ürken sürü örneği toplanmışlardı bir duvarın dibine. Küçükleri ağlaşıyor, biraz büyükleri ise dudaklarını kemiriyordu. Kazo gençlere döndü:

"Şafo, Halıso, gidin bakın ne oluyor orda. Tez haber ulaştırın bize."

Sonra bütün kalabalığa:

"Herkes evinde silah namına ne varsa alsın gelsin. Eğer gelen haber kötü olursa arka yoldan Cımşid'in köyünü basacağız. Önümüze canlı ne çıkarsa kurşunlayacağız. Dikili ne varsa yakıp yıkacağız. Ölüm ölüm hırlamaya ne gerek. Ha böyle ölüm ha öyle. En iyisi alnı açık, yüzü ak ölmek."

Herkes evine koştu.

Bir av tüfeği, bir paslı tabanca, bir kundağı parçalanmış tüfek, kim ne bulursa aldı geldi. Kiminin elinde de tırpan, dirgen, bir paslı kama vardı.

Tepeye gidenlerden biri uçarak geldi. Halıso idi gelen.

"Bizimkiler geliyor," dedi.

Yüzlere bir aydınlık çalındı. Gözler doldu, gözler ışıklandı, gözler sordu. Halıso devam etti:

"Yaralı, ölü var mı yok mu belli olmuyor. Ama ne Cımşid'in adamları kalmış ovada, ne de çendırmeler. Motorları koyup kaçmışlar."

O demeye kalmadı kadınların ucu göründü tepede. Gittikleri gibi gelemiyorlardı. Ağırdan yürüyorlardı. Kimi birbirine tutunmuş, kimini de birkaç kadın kol kıç etmiş getiriyorlardı. Ağırdan inmeye başladılar tepe baş aşağı. Birden, koyun komdan boşanır gibi boşandı gençler Apo Mıkko'nun kapısından. Kadınlara ilk Şafo ile Kazo ulaştı. Çoğu yaralıydı. Kimi kolunu tutuyor, kiminin başından hâlâ kan sızıyordu. Sızlanmıyorlardı. Sessizce, gurur içinde, ağırdan yürüyorlardı. Kocasının bir sillesiyle köyü sesiyle kaldırıp indiren o kadınlar şimdi bu kadınlar değildi sanki. Acılarını içlerine akıtıyorlardı. Yüzlerinde ufak bir gülümseme zor ha zor duruyordu.

Kazo'nun gözleri anasını aradı. Buldu. Kalabalığın ortasında, Zozan'ın omzuna sarılmış, ayaklarını yerden sürüye sürüye yürüyordu. Kazo koştu, kalabalığı yara yara ulaştı anasına. Zozan'la göz göze geldiler. Zozan güldü. Başından akan kanlar kurumuş, kanlı saçları yanaklarına yapışmıştı. Kazo anasını sırtladı. Erkekler de bir ağır yaralıyı taşıyor veya az yaralı birinden olayı dinliyorlardı.

"Cımşid'in itlerinden biri motorun demiri ile vurmuş kafasına," dedi Zozan. "Gördüğümde yerde yatıyordu. Varamadım yanına. Öldü sandım. Zaman duracak zaman değildi. Dövüşten sonra koştum baktım nefes alıyor. Şimdi biraz daha iyi."

Kazo güldü.

"Ohooo, Zozan," dedi. "Bu benim anam nice cenklerden çıkmış

bilemezsin. Eski topraktır o. Öyle bir demirle ölecek kadın değildir benim anam. Sabaha kalkmazsa ayağa, bana ne dersen de."

"İnşallah," dedi Zozan.

Bir zaman konuşmadan yürüdüler. Tepeyi yarıladıklarında Kazo,

"İyi başardınız," dedi.

"Başarmak da söz mü Kazo. Cımşid itine öğle bir iş yaptık ki dünya durdukça söylenecek. Herife on cendirme yetmezmiş gibi bütün itlerini de yollamış. İşkillenmiş tilki. Ama kâr etmedi. Kaçışlarını görseydin gülmekten ölürdün. Yaman ettik herifleri. Önce taşa tuttuk. Koymadık yanımıza yanaşsınlar. Verdik taşı, verdik taşı. Kafa göz dinlemedik. Eteğimizdeki taşlar bitince saç saça, baş başa girdik birbirimize. Taşlar heriflerde güç kuvvet koymamış meğer. Saman çuvalı gibi yıkıldılar. Baktılar olacak gibi değil, kaçtılar. Cendirmeler önce bizleri ayırt etmeye çalıştılar. Ama hep bizi tutuyorlardı. Baktılar zaptedemiyorlar bu sefer havaya ateş etmeye başladılar. Ne yalan söyleyeyim Kazo, o zaman bozulup kaçacağımızdan korktum. Ama bir de baktım ki, bu bizim Filito'nun anası Hazo, dişlerini bir hizmetkârın koluna geçirmiş, herifi Çorlu Heko'nun iti gibi bağırtıyor. İşte o zaman içime bir güç doldu ki anlatmak dengbêjlere has. Dayan Zozan, dedim kendime. Dayan ki Cımşid itinin işi bugün tamamdır. O demeye kalmadı herifler bozuldular. Bıldırcın palazı gibi dağıldılar. Bu sefer cendirmelere döndük. Dönmemizle birlik onlar da düştüler hizmetkârların peşine. Dört beş kadın bir zaman kovaladılar hizmetkârları. Bağır çağır zor döndürdük kancıkları. Sonra ağır yaralıları yüklendik geliyorduk ki, bir de baktım bu Filito piçi motorları taşa tutmuş. O zaman aklım başıma geldi. 'Dönün analar, dönün geri bacılar,' dedim. Zati bu namussuz motorlar değil mi başımıza bu işleri açan, dedim. Az önce Cımşid'in itlerine attığımız taşları bu sefer ver yansın ettik motorlara. Çok geçmeden hurdahaş oldular. Cımşid'in hizmetkârlarından beter oldular."

Köyün yaşlıları, çocuklar harmanlarda karşıladı gelenleri. Ana baba gününe döndü harman yeri. Ağlaşan, sarılan, bağıran, gülen

insanlarla doldu harmanlar. Yaralıları evlere taşıdılar. İçlerinde Eyşan hariç ağırı yoktu. Kazo bağırdı:

"Bütün erkekler Apo Mıkko'nun odasında toplansın."

Sonra anasını Zozan'a teslim edip Apo Mıkko'nun odasına yollandı.

Çok geçmeden bütün köyün erkekleri odadaydılar. Nuro,

"Kadınlarımız üstlerine düşeni fazlasıyla yaptı," diye başladı söze. "Artık bundan sonrası bize. Şimdi oturup bundan sonra olabilecekleri bir enine boyuna konuşalım."

"Enine boyuna konuşulacak bir şey yok," diye Fadıl aldı sözü; "Olacakları ben şimdi tek tek söyleyeyim size. Bir kere gün geçmeyecek köyümüz basılacak, evlerimiz kurşunlanacak, hayvanlarımız çalınacak, otlarımız yakılacak. Bu iş de biz Cımşid'in eline düşünceye kadar sürüp gidecek. Ya da gecenin birinde yüklenip göçünceye kadar... Baştan sözümüzü tutsaydınız bunlar olmayacaktı. İşin en kötüsü göçer giderdik bir yana. O zaman da ne kadınlarımız bu hallere düşerdi, ne de bundan sonra saydıklarım olurdu. İki guronun sözüne uymanın sonu budur işte."

Kazo dizlerinin üstüne dikeldi. Suratından pire düşse bin parça olurdu.

"Öyle mi Fadıl?" diye konuştu. "Biz bunların yerine Cımşid'in bize helva yapıp göndereceğini mi sanmıştık? Biz de düşündük senin düşündüklerini. Hem enine boyuna. Bunları göze olmasaydık ya göçerdik, ya da Cımşid'e hizmetkâr olurduk. Bir şeyi çok düşündük: İşi neresinden alırsan al halımız zulümden beter. Biliyoruz bundan sonrasının kolay olmayacağını. Hizmetkârlığı, göç etmeyi, topraklarımızda kalıp ölmeyi teraziye vurduk. Topraklarımızda kalmak daha yüngül[1] geldi. Senin saydıkların hizmetkârlık kadar, göçmek kadar zor. Ama onlardan ayrı şerefli bir yanı var. Kaçmıyoruz, topraklarımızda ölüyoruz. Hem alnı açık öleceğiz."

"Ölmek bir kere olsa haklısın," diye Fadıl karşılık verdi; "Her

1 Yüngül: Hafif.

gün öleceğiz. Bir yanımız kaçmaya hazır, bir yanımız dört bir yönü kolaçan etmekte, kulağımız ise gece gündüz seste olacak. Ha geldiler ha gelecekler diye uykularımız kaçacak. Çocuklarımız korkulu büyüyecek."

"Olacak olacak," dedi Kazo. "Bunların hepsi olacak. Bunu biz de biliyoruz. Ama gücümüz yetene kadar dayanacağız. Şimdi kadınlarımız bizim konuştuklarımızı duysalar yüzümüze tükürürler. Daha işin başındayız. Başındayız ama, bakıyorum çoğunuzun gözünü yılgınlık bürüdü.

Bakın açık söylüyorum. Kimseyi burada zorla tuttuğumuz yok. Zorla kalanın eli işte, gözü oynaşta olur. En dar günlerimizde yalnız kalmak istemiyoruz. İsteyen bugünden göç etsin. Yarın geç olur. Köy köy dolaşsın bugünden. Yalvarsın. Bey eli öpsün, muhtar götü yalasın. Sonunda kapılansın bir bey koltuğuna. Topraksız, sahipsiz. Her gelen başına vursun. Her gün yüz kere ölsün dirilsin. Ya da isteyen gitsin Cımşid'in eline eteğine düşsün, hizmetkâr olsun. Zati şimdi Cımşid'e adam gerek. Eline tüfenk verip üstümüze yollamaya adam gerek Cımşid'e. Kim kalleşçe, namussuzca gece evlerimizi gelip kurşunlamak, hayvanlarımızı çalmak, otlarımızı yakmak istiyorsa gitsin Cımşid'in yanına. Unutmasın, leş üstünde kurtlardan sonra tilkilere de et kalır. Ben ve Nuro on yıl uğraştık hükümet kapılarında Cımşid'le. Yalnızdık. Bu yüzden yenildik. Hâkim onun yanındaydı, savcı onun, cendirme onun. Ama şerefimizle yenildik. Davayı kaybettiğimiz gece yemin ettik Nuro'yla. Kalacağız topraklarımız üstünde. Dayanacağız. Topraklarımızı mahkeme önünde nasıl şerefle kaybettiysek, gene topraklarımız üstünde öyle şerefle öleceğiz. Siz daha başındasınız. Ama benle Nuro on yıldır savaşıyoruz Cımşid'le.

Şimdi açık açık söyleyin. Bakın bütün köy buradayız. İsteyen istediği yolu seçmekte serbesttir. Sonradan koyup kaçmak yakışmaz size. Size mertlik yakışır. Kalleşlik beylere vergilenmiş."

Fadıl'ın oğlu dayanamadı. Ağlıyordu.

"Ben," dedi, "babam gitse de ben burada kalacağım, Kazo amca."

Kazo güldü:

“Biliyorum Romo,” dedi.

Sonra hırsız arar gibi herkes birbirinin gözlerini aradı. Kimi baş indirdi, kimi güldü. Nuro kalktı ayağa:

“Bakın, yol yakınken söylüyoruz. Korkan varsa, başka yolu seçen varsa hemen kalksın göçünü yüklesin. Yol yakınken çeksin gitsin aramızdan.”

Ne kimse kalktı yerinden, ne de kimseden ses çıktı.

“Bizlere güvendiğiniz için sağolun,” dedi Kazo ortaya. “Az önce Fadıl amcamın da dediği gibi zor günler var önümüzde. Hatta aylar yıllar var. Kim ki bugünden sonra bizi yarı yolda koyup kaçmak isterse, ilk kurşunu benden yer. Tamam mı?”

Herkesi yeniden gözden geçirdi. Sonunda Fadıl’la göz göze geldiler. Fadıl güldü. Kazo da güldü. Fadıl:

“Yanlış anlama oğul,” dedi. “Benim korktuğum özüm değil, sizlersiniz. Bizlerin kuru bir nefesten başka neyi var bu dünyada? Bugün var yarın yokuz. Sizler bu yola baş koyduktan sonra, bizler haydi haydi koymuşuz bilesin. İnanmazsan bekle, görürsün.”

Nuro kalktı. Cebinden bir paket açılmamış Yenice sigarası çıkardı, açtı. Büyüklerden başlayarak herkese birer sigara verdi. Sigara yarı yola varmadan tükendi. Boş kutuyu cebine koyarken,

“Ne yapalım gençlere kalmadı. Onların yüreği sağlamdır, at tersi de içseler olur,” dedi.

Apo Mıkko:

“Çocuklar ağzımıza emziği verdiniz, bari sütünü de verin. Biriniz çay demletin getirin. Sabahtan bu yana boğazımız kuruluktan sızlar oldu.”

Romo fırladı çıktı kapıdan.

Oda şenlendi. Karanlığa şafak çalar gibi geldi şenlik. Birlik türkü oldu dudaklarda. Türkü ıslık oldu, fısıltı oldu sessizce. Sindi bütün odaya. Yürekler kabardı içerde. Sığmaz oldu içlerine. Gözleri başka bir ışıltıyla bakıyordu. Ömürlerince duymadıkları bir duygu

akıyordu içlerine. Kurumuş toprağa yağmur suyu düştüğü gibi, toprağa can geldiği gibi canlanıyorlardı. Açlıkları, bunca çektikleri yoksulluk bile çekip gitmişti karlı dağların ardına. Yürekleri sevda türküsü çağırıyordu. Herkes karısından, bacısından duyduğu, dinlediği sabahki dövüşü anlatıyordu. Doğuş değil de, düğün anlatıyorlardı sanki. Dövüş tutku oluyordu beyinlerinde.

Romo iki büyük çaydanlıkla girdi içeri. Ardında onbeş yaşlarında, başı kofili, saçları ince örgülü, ela gözlü, Nuro'nun kızı Cemo duruyordu. Elinde bardaklarla dolu bir tepsi tutuyordu.

Romo çay doldurdu. Sigaralar dumanlandı. Cemo ile İzo hizmete durdular. Cemo çay bardağını ilk Apo Mıkko'nun önüne koydu. Eğilince saçı ardından gelip önüne düştü. Saçları yeri süpürdü. Apo Mıkko güldü:

"Kızım sen de gittin mi bugün dövüşe?" diye sordu.

Kan seğirtti Cemo'nun yanaklarına. Gözlerini kaçırdı Apo Mıkko'dan.

"Evet Apo, gittim," dedi usulca.

Bardaklar doldu boşaldı. Çayın rengi kırmızıdan sarıya dönüştü. Bayram gelmişti sanki odaya. Sonunda Kazo,

"Eh," dedi. "yedik içtik. Biz eksilttik, Tanrı çoğaltsın. Şimdi sıra geldi işimize, yapacaklarımıza."

Gürültü bıçakla kesilircesine kesildi. Bütün gözler saygıyla döndü Kazo'ya. Bir şeyler olmuştu gözlerine. Eskisi gibi gözleri yırtık çoraplarından fırlamış kirli, uzamış tırnaklarına dalıp gitmiyordu artık. Gözlerine bakıyorlardı birbirlerinin. Bugüne dek yaşamadıkları bir dünyada soluk aldıklarını, yaşadıklarını anlıyorlardı. Vardılar. Bir güçtüler. Elleri vardı nasırlı. Elleri vardı minnetsiz yaşatan. Kadınları vardı. Bugün Saragöl'de duyulmayan, inanılmayan bir şeyler yapan kadınları. Sevgileri, sevdaları kıpırdıyordu içlerinde. O sevdalar ki unutulmuş, uyumuş yıllardan bu yana. O kadınlar bugün bir şey öğretmişlerdi: Beylerin de korktuğunu, beylerin de kaçtığını. Beylerin de yenildiklerini bugün o görmedikleri, varlıklarını yanlarında duyma-

dıkları kadınları öğretmişti. Artık eskisi gibi yırtık çoraplarından fırlamış kirli, tırnakları uzamış parmaklarına bakıp da dalıp dalıp gitmiyorlardı. Umut dilenmiyorlardı sigara dumanlarından, sığınmıyorlardı göğün derinliklerine. Gözleri vardı gülen. Elleri vardı iri iri, nasırlı. Sıkınca koca yumruklar olan elleri. Yürekleri vardı yerinde durmayan, güçlü. Kazo:

"Bizim de iki elimiz var onların da," diyordu. "Cımşid'in de iki eli var hizmetkârlarının da. Ama bizim silahlarımız yok, onların var. Cendirme onların yanında, bizim yanımızda değil. Ama bizde de bir şey var ki onlarda yok: Bizim yüreğimiz var."

Kazo sözüne ara veriyor, gülen gözlere gülüyor, yeniden başlıyordu konuşmaya:

"Ne olacak bundan sonra?" diye soruyordu. "Bunu hepimiz biliyoruz. Hazo'nun Filitosu bile bilir. Şimdi cendirme gelecek. Evlerimizi arayacak. Bir şey bulamazsa kadınlarımızdan birkaçını alıp götürecek. Ama tez dönecek kadınlarımız. İnanın. Cımşid üç kanayakla mahkemeleşip Saragöl'ün diline düşmek istemez. Namına yakıştırmaz. Ama cendirmeler kadınlarımızı götürmeden evvel silah bulursa unutacak kadınlarımızı. En gençlerimizi, en güçlülerimizi alıp götürecek. Bu da Cımşid'in işine yarayacak. Gavurun niyeti köyü sahipsiz bırakmak, kolsuz kanatsız bırakmak olacak. Biz buna fırsat vermeyeceğiz. Şimdi herkes kalksın doğru evine gitsin. Bıçaktan tut da tüfenge kadar ne bulursa getirsin buraya. Sonra silahları iki çuvala kor, iki gencimizin sırtına verir düze aşırırız. Cendirme çekildikten sonra yeniden dönerler geri. Hem silahlı, hem silahsız olmalıyız. Cendirmeyi yolcu ettikten sonra koca Saragöl'de Cımşid'in karşısında kalacağız o zaman. İşin zoru da o zaman başlayacak. Cendirme bir şey yapamayınca meydanı Cımşid'e bırakacak. Bekleyeceğiz, dayanacağız. Bakalım ne hediyeler gelecek bey kapısından bize."

Nasıl sevinçle kalktıklarına, nasıl sevinçle koştuklarına inanamıyorlardı. Sanırsın koca Saragöl'de zalim bir düşmanla yalnız başına kalan insanlar bunlar değildi.

Gün, bütün köyü sacta kavuruyordu. Çıplak, başı makasla kır-

kılmış oniki-onüç yaşlarında birkaç çocuk çeşmeyi taşlıyorlardı. Çorlu Heko evine giderken gördü çocukları. Kızdı.

"Gurooo, itoğlileeeer! Guro ne yapıyorsunuz öyle?" diye bağırdı.

"Hiç Apo," dedi içlerinden biri. "Cımşid'in motorlarını taşlıyoruz."

Çorlu Heko başını iki yana salladı, güldü, arkasını döndü gitti.

VI

Kazo'nun dedikleri çıktı. Bütün köyün düşündüğü, Kazo'nun söylediği, beklediği şeyler. Daha gün Almalı Deresi'nin ardına ulaşmadan Nuri Başçavuş ardında onbeş jandarmayla sökün etti geldi. Jandarmaların dokuzunu köyün çevresine dağıttı. Kuş uçsun istemiyordu köyden. Geri kalan altı jandarmayla girdi köye. Erkekler kapılarının önünde, çocuklar, kadınlar kapı aralarından sessizce gözlediler Nuri Başçavuş'u. Nuri Başçavuş bir afat gibi, bir zulüm gibi girdi köye. Girişte Sevdin çıktı önüne. Atını sürdü üstüne. Küfürler içinde kapıştırdı atını Sevdin'le. Kapaklandı Sevdin yere. Vurdu geçti Nuri Başçavuş. Jandarmalar dönüp bakmadılar bile yerde acıdan kıvranan yaşlı adama. Sonra kimi gördüyse dışarda çağırdı yanına. Sonra da tokatladı, tekmeledi. Çocuklar ahırların, komların, mereklerin en karanlık köşelerine girdiler. Serçe sürüsüne şahin dalmıştı dersin. Sonra bütün köyü buğday içinde çöp arar gibi aradı. En kuytu, en karanlık yerde bir silah yerine korkulu gözlü, çıplak bir çocuk bulunca da verdi dayağı, bastı küfürü. Çocukların ağlamadığını, sızlanmadığını görünce de kudurdu, kudurganlığı taştı devrildi. "Piçleri böyle olan köyün, kadını erkeği nasıl olur kim bilir?" diye söylendi

durdu. Cevo nenenin evindeki kocasından kalma paslı bir Rus süngüsünden başka hiçbir şey bulamadı köyde. Silah bulmaktan umudunu kesince, bütün kadınların çeşme başına toplanmasını istedi. İsteği padişah buyruğundan tez getirildi yerine. Eyşan'dan gayrı bütün kadınlar toplandı çeşme başına. Kolu sarılı bir jandarma kadınların en güzeli olan Zozan'ı, Fero'yu, Meyro'yu, bir de Zero'yu çekti çıkardı kalabalığın içinden. Nuri Başçavuş atına bindi. Eyerin üstünde yan döndü. Çoğunun anlamadığı Türkçe uzun bir nutuk çekti. Sonra kadınları önlerine katarak çalakamçı geldikleri yöne çıkıp gittiler. Jandarmalar alaca karanlığın içinde kaybolunca Kazo, Nuro'yu peşlerinden gönderdi. "İş uzarsa bir haber sal, geleyim," diye de sıkı sıkı tembihledi.

Gece bir garip yalnızlık getirdi köyün üstüne. Koca dünyada tek başlarınaydılar. Korkuyorlar mı, korkmuyorlar mı bilmiyorlardı. Ne açlık duyuyordu karınları, ne susuzluk. Ne bir şey düşünmek istiyorlardı, ne konuşmak. Kazo haber ulaştırdı düze gidenlere. İki çuval silah çok geçmeden geldi köye. Herkes seçti aldı silahını. Sarıldılar silahlarına. Yaşamak umudu namlunun ucuna, kundak altındaki tetiğe kalmıştı. Ve o gece köyün bütün eli silah tutanları kimi duvar köşelerinde, taş diplerinde, çukurlarda, kimi damda, kimi harmanlarda köylerini beklediler şafak kızarıp ardından gün çıkıncaya kadar.

Günle birlik bugün de yaşamayı ellerinde tutmanın ağır mutluluğu içinde uyudular. Köy kadınlarla çocuklara kaldı o gün. Ve henüz bilmiyordular gelecek bütün gündüzlerin sadece kadınların ve çocukların olacağını.

Nuro, Zozan, Fero, Zero, Meyro o akşam döndüler kasabadan. Cımşid Bey,

"Benim kadınlarla bir davam yoktur," diye haber göndermiş, savcı da salıvermişti kadınları. İşte böylesine tez döndüler kasabadan. Ama yaralı döndüler, insanlıktan çıkmış döndüler. Halsizdiler, kollarını kaldıracak, parmaklarını oynatacak halde değildiler. Bütün gece dayak, uykusuzluk, yorgunluk yıkmıştı kadınları. Bir gözlerine güç yetirememiştiler. Gülüyordu gözleri.

Kadınları hemen yatırdılar. Çürüyen yerlerine bağa yaprağı sardılar, çay içirdiler. Zozan, Nuro'larda kaldı o gece. Uyuyamadı. Acıdan, sevinçten.

Dışarıda bir köy uyumuyordu. Bulutsuz, aysız bir gece vardı dışarıda. Gülün üşümediği bir gece. Ta uzaklarda Aladağlar'ın yamacında ateşler yanıyordu. Çoban ateşleri. Ateş başlarında öyküler anlatılıyordu. Siyabend, Mem û Zîn, Hasenanlı Kaçak Ferzande. Kurbağalar ötüyordu Saragöl'de bahar artığı ufak su birikintilerinde, Yedi Kardeşler Kateviler'in üstünden Saragöl'e ışık saçıyordu. Kervankıran Aladağlar'ın üstünden hızla geliyordu Saragöl'ün üstüne. Işıklar saça saça.

Mirzo karanlığın içine kavalını üflüyordu yanık yanık. Salıho'nun türküsünü söylüyordu kaval. Bazen balgamlı bir öksürük türküyü karanlıkta boğuyor, öksürük kesilince kaval yeniden ses veriyordu yıldızlı geceye.

Kazo avucunun içinde içtiği sigarasını ayağının altında ezdi. Yandaki damda oturan Bişo'ya seslendi:

"Biliyor musun Bişo, bu geceler en rahat gecelerimiz. Nasıl olsa daha otlar biçilmedi, otluklar yığılmadı. Ama yaz bir gelirse bu serin gecelerin de, bu kavalın da, bizim de ağzımıza sıçar. Hani bizimki şimdi bıldırcın beyliği."

Bişo sadece,

"Evet Kazo," dedi.

O da biliyordu otların yığılıp, harmanların başladığı zaman Cımşid'in kara bulutlar gibi adamlarıyla Katevi'nin eteklerinden sökün edip geleceğini. Bişo yerinde bir iki kıpırdadı. Korkusunu atamadı. Kulak verdi kavala. Kaval korkusunu, düşüncelerini aldı götürdü uzaklara. Mirzo şimdi Siyabend'in Hace'ye yaktığı türküyü çalıyordu.

Bahar pek eğleşmez Saragöl'de. Huyudur. Yeminlidir sanki. Kar ovadan çekilir çekilmez gelir bahar. Dağ taş çiçeğe bürünür onbeş gün içinde. Dağ, taş çiçek kokar. Yel çiçek kokusu taşır

durup dinlenmeden. Koyun ota doyar, yağlanır. Süt bollanır, kuzular beslenir. Saragöl insanıysa bir başka olur baharda. Çünkü kenger çıkar, yemlik, kuzukulağı, çaşır çıkar baharda. İnsanla hayvan bir gibidir Saragöl'de. İkisi de ot yer. Kıştan gelen hasretlerini insanlar kengerde, yemlikte, çaşırda arar; hayvansa yabani yoncada, çil otta, dağ otunda. Bulurlar da. Koyunlar kuyruk bağlar, inekler öküzler kaburga aralarını doldurur sağrı büyütürler. İnsanların ise yüzüne kan gelir.

Ama bu devran çok sürmez Saragöl'de. Çünkü bahar çok eğleşmez. Çeker gider. Önce mayıs çiçekleri kurur, boyun eğer yaz sıcağına. Ardından keçimemesi çiçek döker, rengi sararır. Kengerlerin sapı kartlaşır, dikenleri uzar. Çaşır yılkı atı olur yelin önünde. Karların erimesiyle, bahar yağmurlarıyla Saragöl çukurlarında peyda olan göller kurur. Kurbağaların sesi kesilir gecelerde. Leylek, Murat kıyısında ava gider. Keklik dağlara çekilir, bıldırcın ekin tarlalarına. Her şey göz açıp kapayıncaya kadar baharla birlik çekilir gider Saragöl'den. Saragöl sararır solar. Çayır otları uçtan sararmaya başlayınca yazın ortası gelmiş bakarsın.

Baharla birlik köye de yeni bir düzen geldi. Bahar çok durmadı geçti gitti. Ama düzen kaldı. Gün batandan gün doğana dek elde silah göz kırpmadan köyü beklemek erkeklere; çobanlık, sığırmaçlık, ot biçmek, ot toplamak, otluk kurmak, basma kesip tezek yığmak da kadınlarla çocuklara düştü. Bu kısmet beyden geldi. Apo Mıkko, "Beyden gelen hediye tek bu olsa ömrümün sonuna kadar Cımşid'e duam olur," dedi durdu. Kadınlar birlik oldular. Bir omuzlarında tırpan, bir omuzlarında silah çayıra gittiler. Birlikte çalıştılar, birlikte türkü söylediler. Birlikte ot taşıdılar kağnılarla. Böylesine ağır işleri yılmadan, sızlanmadan yaptılar. Gün batmadan da uyudular derin uykularla. Erkekler ancak otluk yığmada, bazen basma keserken yardım ettiler kadınlara, ama bu, farenin denize işemesi gibi bir şey oldu ancak.

Eski düzende her evin çocuğu kendi ineğini öküzünü otlatırdı. Ama yeni düzende sığırlar da bir otlatılmaya başlandı. Koyun

sürüsünün çobanlığını Mirzo, Zozan, Filito bir de Reco yapıyordu. Nahırı[1] ise Seyro, Meyro, Esko ve Kemo otlatıyorlardı. Bir elde silah, bir elde değnek, sırtta dağarcık dolusu mermi çobanlık etmeyi Saragöl ilk görüyor, ilk duyuyordu.

Harmanlara otluklar kurulmaya başlayınca Kazo ile Nuro Aladağlar'a silah almaya gittiler. Ceplerine de sattıkları elli koyunun parasını koydular. Eskiden olsaydı bu elli koyunun parasıyla bütün köyün şehir ihtiyaçları karşılanırdı. Ama o eskidendi.

Harmanlara dağ gibi otluklar yığıldı.

Kazo ile Nuro, beş tane İngiliz onlusu ve bir heybe dolusu da mermiyle döndüler Aladağlar'dan.

Köyde gittikçe ağırlaşan bir yaşam sürmeye başlandı.

Gece Kervankıran'la birlik acılı bir Acem yeli çıktı gün doğudan. Kazo sırtındaki keçeye iyice sarındı. İngiliz onlusunu dizleri arasına aldı, büzüldü. Sırtını damın üstündeki bacaya iyice yasladı. Aylı, yıldızlı geceyi seyre daldı. Kateviler'in üstündeki Yedi Kardeşler ta Almalı Deresi'nin üstüne gitmişlerdi. Saragöl'den Kateviler'e kayan yıldızlar aldı geçmişe götürdü. Çocukluğunu, gençliğini düşledi. Askerde geçen iki yılını. Sonra on yıl sürüp giden hükümet kapılarını. Sonra geleceğe döndü düşü. Acılı, karanlık bir yığın düşünce toparlandı geldi.

Köyün karşı yamacından üç kere kesik kesik ıslık çalındı. Nuro'ydu bu. Yanıt verdi ıslığa ıslıkta. Sonra öksürdü iki kere. Köyün üst başından iki kere başka bir öksürük karşılık verdi. "Tamam," dedi içinden; "İzo'nun tarafı da uyumamış." Sonra İzo baykuş gibi üç kere öttü. Kazo kulak kabarttı, nefesini tuttu. Otlukların tarafından bir köpek uzun uzun uludu. "İyi. Şafo'lar da tetikte demektir." Yoklama bitince yeniden daldı düşüncelerine. Bahardan bu yana bütün gece yaptıkları işler bunlardı. İşaretleşmek, geçmişi geleceği düşlemek, çok nazlı gecelerde Mirzo'nun kavalına dalıp gitmek, bir de...

1 Natır: Sığır sürüsü.

Bir de yarı buçuk özünden bile saklamaya çalışarak gizli kapaklı Zozan'ı düşünmek. Zozan'ı kanlı saçları yüzüne yapışmış, kara gözleri ışıltılı ışıltılı yüzüne baktığı günden bu yana atamıyordu içinden. Her gece düşüncesinin yarısını, umutlarının çoğunu alıp götürüyordu Zozan. Zozan'ın gözlerinden bir şeyler akmıştı içine o gün. Durmadan dinlenmeden de akmaya devam ediyordu. Akıyor, akıyor yığılıyordu içinde bir yerlere. Umuda karışmış acı, sevinç, utanma, ürkeklik vardı bu akan şeyde. Kurtulmak istemediği acılar doluyordu içine Zozan'ı düşündükçe. Ne o onu bırakıyordu, ne de Kazo onu. İç içe kaynaşmışlardı. Zozan bir yığındı içinde. Her şeyde, her yerde Zozan vardı. Gecenin karanlığında, korkularında, umutlarında, yıldızlarda, Acem yelinde. Zozan'ın derdi acı tatlı bir şeydi. Yiyen de pişman, yemeyen de. Her gece yeminler ediyordu sevdasını Zozan'a açmaya. Ama gece olunca bin çeşit bahane buluyordu derdini, sevdasını Zozan'a açmamak için. Yemin ertesi geceye kalıyordu.

Göğe baktı. Ay batmaya gidiyordu Almalı deresine. Yıldızlar duruyordu gökte, kıpırtısız. "Acep bu zalım Acem yeli oralara da ulaşıyor mu?" diye geçirdi usundan. Güldü. Acem yeli ile yıldızlar Zozan'ı düşürdü yadına. Zozan yıldızlar kadar uzaktı. Zozan'a ulaşan Acem yeli neden yıldızlara da ulaşmasındı. Yakıp kavurmaya fermanı vardı Acem yelinin. Buharının daldasından kendini öne aldı, yüzünü yele verdi. Yel kamçı gibi çarptı yüzüne. "Yüzbaşı Kemal'in sillesinden de sert namussuz," diye söylendi. "Ya bu yel Zozan'a da değerse ne olur halı? Tek göz evinin dışardan farkı yok. Şimdi her yanından yel üfürüyordur valla. Güz geliyor nerdeyse. Ne olacak zavallı kanayağın hali? Kim kapayacak damının deliğini deşiğini. Zavallının başını kaşıyacak zamanı yok ki kendi işine de sarılsın. Çobanlık etmek, onun bunun işine koşmaktan damının bir deliğini bile kapamaya zor zaman bulacak Zozan." Düşüncelerinden utandı. "Şimdiye kadar neredeydim," diye geçirdi aklından. "Ben askerden geleli on yıl oldu. Zozan beş yıldır dul. Bugüne kadar niye düşünmedim Zozan'ın damının deliklerini. Bütün işini yalnız görür yıllardır. Kadınlığına bakmadan tırpan çeker, basma keser. O zamanlar niye düşünmedim insan-

sam! İnsanoğlu işte... Hep kendine yontmaya alışmış bir kere." Zozan'dan başka şeyler düşünmek istedi. "Nuro'yu mu çağırsam! Biraz konuşuruz. Ama ne diye?" Elini tüfeğin kundağından aldı, papağının altında başını kaşıdı. "Ne diye olacak, konuşmak için. Cımşid konuşmayı da mı yasak etti bize."

"Nurooo!" diye bağırdı.

"Eğer Zozan dışardaysa, eğer uyumamışsa sesimi duymuştur," diye geçirdi usundan. "Bir daha Nuro diye bağırsam mı? Duymamışsa o zaman duyar. Duyar da çıkar bekler kapıda. Verdiğim av tüfengini de eline alır. İçinden, bir şey olmasaydı Kazo Nuro'yu çağırmazdı, diye geçirir. Ya da kalkıp bir bahane uydurup gitsem Zozan'a. Ama ne?... Örneğin, desem ki, 'kaç mermin var Zozan?' Ama olmaz. On iki mermi ile av tüfengini ben verdim. Aklına başka şey gelir. Ya da; 'Bu gece tetikte ol Zozan, bu gece tekin değil,' desem. 'Koca tilkinin bugüne kadar susması boşuna değildir,' desem. 'Gelirse zalım gelecek, afat gelecek Cımşid, desem.'" Son sözünü beğenmedi. "Yok bu olmaz. Zozan, Kazo korkuyor, diye düşünür içinden. Olmaz. En iyisi kalkıp gitsem, usuldan 'Zozan', diye seslensem. 'Zozan bu gece uyuma, bu gece tekin bir geceye benzemiyor desem.'"

Son yalanına o kadar güvendi ki, kalktı. Keçeyi buharının dibine koydu. Tam damdan inecekken bir karartının özüne doğru geldiğini gördü. Onluyu düzeltti.

"Kim o?" diye seslendi.

"Benim," dedi Nuro.

"Sen misin Nuro, hayırdır? Bir şey mi oldu?"

"Ne bileyim, sen çağırmadın mı az önce?"

Kazo birden anımsadı, utandı.

"Evet... Ben çağırdım... Bu gece hiç tekin bir geceye benzemiyor Nuro. Tetikte olmamız gerek."

"Hiçbir gece bizim için tekin değil artık Kazo. Zati her gece elimiz tetikte. Yoksa sen geceleri uyuyor musun?"

"Yok," dedi Kazo tedirgin. "Ne bileyim Nuro, hiçbir gece böyle

işkillenmedim de! Sen bir gidip otluklardakilere baksan, diye düşündüm. Uyur muyurlar da...”

“Olur, bakarım. Bir şeyden şüphelenirsem Sevdin’in iti gibi iki kere ulurum..”

“Olur. Ulu.”

Nuro otluklardan yana alaca karanlığa karıştı gitti.

Kazo bir zaman kaldı olduğu yerde. Önce Zozan’a gitmekten vazgeçti. Sonra: “Nuro’yu inandırdıktan sonra, Zozan’ı haydi haydi inandırırım,” diye söylendi. Damların arasından bir tilki sessizliği ile geçti. Zozan’ın evine yaklaştıkça içi dışını dövmeye başladı. Ayaklarının ucuna basa basa kapıya yaklaştı. Kapı aralığından içeriyi dinledi. Burnuna taze bok kokusu, kulağına da koyunların mışıltısı geldi. Ağzını kapı aralığına dayadı, usulca,

“Zozan,” diye seslendi.

Bekledi. İçerden hiçbir ses gelmedi. İkinci kez seslenmeye gücü yetmedi, geri döndü. Ayaklarının ucuna basa basa bir hırsız gibi oradan uzaklaşmak isterken Zozan içerden,

“Kim o?” diye ses verdi.

Tekrar geri döndü, kapıya ağzını dayadı.

“Benim Zozan. Kazo,” diyebildi sesine zor hükmederek.

Kapı gıcırtılarla açıldı. Zozan apak, uzun don gömleği içinde karşısında duruyordu.

“Hayırdır Kazo kardaş?” diye sordu.

Kazo yutkundu, şaşırdı, kızdı “kardaş” sözüne.

“Hiç Zozan,” dedi. “İşkillendim bu geceden. Sana haber vermeye geldim... Uyumayasın... Bu gece tekin değil gibime geliyor.”

“Sağol Kazo kardaş... Uyumam...”

Sustular.

“Ben gideyim,” dedi Kazo geçten geç.

“Nereye?”

“Otluklara.”

“Gitme,” dedi Zozan. Sesi bir boğuk çıktı.

“Neden?”

“Hiç... Başına bir iş gelmesinden korkarım.”

Tatlı bir uyuşukluk Kazo’nun bütün gövdesini sardı. Boşta kalan sol ayağı titremeye tutuldu. İçinden Zozan’a sarılmak, hiç ayrılmamak geldi.

“Niye korkarsın Zozan?”

“Bilmem Kazo.”

Kazo daha bir sevindi. Gözleri doldu. Bu kez Kazo’nun sonunda “kardaş” sözü yoktu.

“Bundan sonra bana hiç kardaş deme Zozan.”

Sessizlik çöktü üstlerine. Kazo Zozan’ın pembeleştiğini, alt dudağının seyirdiğini göremedi alaca karanlıkta. Zozan’ın sesi titrek çıktı. Yel değen çıra gibi.

“Olur... Sen istedikten sonra...”

“Ben sana...”

Zozan’a umut vereceği söz yarım kaldı ağzında. Nuro acı acı Sevdin’in iti gibi uluyordu. İkinci ulumayı dinlemeden koştu. Koşarken bağırıyordu:

“Sen içeri gir Zozan. Başına bir iş gelmeye. Ben otluklara doğru gidiyorum.”

Zozan dondu kaldı kapının önünde. Ağlasa mı, sevinse mi bilemiyordu.

Kazo damların arasından tavşan çevikliği ile sıyrıldı çıktı. Harmanlara çıkmasıyla olduğu yerde donup kalması bir oldu. Kuzeydeki otlukların köşesinden isli kızıl bir alev yükseliyordu.

“Nuroooo!” diye bağırdı.

İşte bağırmasıyla otlukların ötesinden onbeş yirmi silah ağızlarından yeşil alev kustular üzerine. Kendini yere attı. Silahlar yeniden alev kusunca üstüne, tüfeğindeki on mermiyi de boşalttı karanlığa. Elini cebine attı bir bağ mermiyi hemen yerleştirdi hazneye. Tetiğe dokunmadı. Boşa mermi harcamak olmazdı. Bu daha

başlangıçtı. Alevler gittikçe daha çoğalıyor, Acem yelinin ağzında canavar gibi dört bir yana saldırıyorlardı. Sürüne sürüne kendini gerisin geri damların arasına attı. Silahını düzelten köyün dışından gelen kurşunların üstüne kurşun yağdırıyordu.

"Boşa kurşun harcamaaaayııın!" diye ünledi.

Kimsenin aldırış etmediğini görünce evlerin arasından koşup,

"Nuroooo, Nuroooo!" diye bağırmaya başladı.

Köy yavaş yavaş ışıklanıyordu. Sanırsın gün yerini unutmuş bugün kuzeyden doğuyordu. Nuro'yu bir damın köşesinden ateş ederken buldu. Omzundan yakaladı.

"Sen de öbürlerine uymuşsun. Kurşun atılır mı? Heriflerin hepsi sipere yatmışlar."

Nuro elindeki av tüfeğinin dipçiğini yere dayarken konuştu:

"Ne yapayım Kazo, içim yanıyor. Ben de biliyorum boşa attığımı. Ne yapayım dayanamıyorum. Kadınlarımızın bunca emeği demek bir kibrit ucuymuş he?"

"Neyse bunun sırası değil şimdi. Haydi peşimden gel."

Kazo önde, Nuro arkada koştular. Nuro köyü çıkınca ancak ulaşabildi Kazo'ya.

"Nereye Kazo? Cımşid'in köyüne mi? Kudurdun mu?"

Hem koşuyorlar, hem konuşuyorlardı. Kazo,

"O da nerden çıktı Nuro, adamların arkasına geçmeye? Şimdi konuşmanın sırası değil. Cımşid'in itleri dereyi vurup geçerlerse kadınlarımızın da bizim de emeğimiz bir kibrit ucu olur işte o zaman... Nasıl olsa... otluklar gitti... Hiç değilse hayıfımızı[1] kaçırmayalım elden."

Nuro'nun aklı o zaman başına geldi. Bütün gücünü bacaklarına verdi.

"Öyle ya Kazo, hiç düşünmemiştim. Bari hayıfımız kalmasın."

Alevler yelin ağzından başlarını almış bazen göğe doğru, bazen sağa sola çırpına çırpına gidiyorlardı. Otluklara yuvalanan serçeler

1 Hayıf: Öç, intikam.

göğe kalkmışlar, şaşkınlık içinde sağa sola uçuyor, kimi de uçmaya bile fırsat bulamadan alevlere tutulup yanıyor, bağırıyorlardı.

"Bize acıman yok, diyelim ey gavur, ya bu ağızsız dilsiz hayvanlardan ne istedin?" diye Kazo söylendi.

Kuşların acı çığlıkları ağlama seslerine, bağrışmalara, kurşun seslerine karışıyor, bütün ovaya yayılıyordu. Kazo koşarken Apo Mıkko'nun öyküsünü anımsadı. Ayaklarının altında ezilen otların yerini Siran'ın köyü aldı. Köyün alevler içinde yandığını gördü. Kurşunlanan, çırpınan, serçeler gibi çığlıklar atan insanlar gördü. Tanımadığı Siran'ı gördü. Apo Mıkko'nun anlattığı gibi güzeldi. Kanlar içinde yatıyordu samanların üstünde. Giderek Siran Zozan oldu.

"Ulan zalım Cımşid!" diye bağırdı Kazo; "Senin bize bu yaptığını o zalım baban bile Ermeni'ye yapmamıştı."

Düşe kalka köylerini Cımşid'in köyünden ayıran derenin başına ulaştılar.

"Eğer geçmediyseler yolları buraya düşer. Bir yere sinip bekleyelim," dedi Kazo soluk soluğa.

Göğüsleri körük gibi kalkıp iniyordu. Bir kayanın ardına saklandılar. Nefeslerini topladılar. Ardına saklandıkları yosunlu kaya çok geçmeden kızıl bir renge boyandı. Konuşmadan kine bulanmış gözleriyle dört bir yanlarını kolaçan ediyorlardı. Biraz sonra kayanın üstünde gölgeler oynaşmaya başladı. Beş-on atlı doludizgin geliyorlardı. Kızıl alevlerin önünde koca gölgeleriyle devlere benziyorlardı. Kazo kalktı. İngiliz onlusunu kayanın üstüne yerleştirdi. Nişan aldı, bekledi. Nuro'nun elinde av tüfeği vardı. O da umutsuz, çaresiz nişan aldı. Atlılar kurşun menziline girince birden, haberliymişler gibi yol değiştirdiler. Nuro,

"Tez ateş et Kazo!" diye bağırdı. "Namussuzların niyeti Murat'ı takip etmek. Da..."

Nuro sözünü bitirmeden Kazo tetiğe dokundu. On mermiyi de boşalttı atlılara. Bir atlının kolları kalktı havaya. Sonra at altından sıyrıldı gitti. Nuro,

"Vurdun birini," dedi kinle. "Ah, keşke onlumu bu gece vermeseydim İzo'ya. Yoksa birini de ben düşürürdüm namussuzların."

Atlılar durmadılar. Atlar ürktü, her biri üstündeki ile dört yana dağıldı.

Kazo yeniden doldurdu onluyu. Tetiğe dokunacakken Nuro kolunu tuttu.

"Az önce boşa kurşun harcama diyen sendin," dedi.

Kazo tüfeği kayanın üstünden çekti, başı önüne düştü:

"Haklısın Nuro," dedi zor duyulan bir sesle.

Otlukların alevi şimdi ta Kateviler'e vuruyordu. Nuro döndü Kateviler'e baktı, döndü yere acılı bir tükürük attı.

"Ulan senin gibi beyin ben ta anasını avradını, kızını kısrağını, çoluğunu çocuğunu..." dedi.

Kayanın ardından çıktılar. Vurulana doğru ayaklarını yerden sürüye sürüye ilerlediler. Bir kurşun atımı öteden adamın kara gövdesi gözüküyordu. Başucuna vardılar. Yüzükoyun kapaklanmıştı yere. Nuro eğildi, adamı yüzüstü çevirdi. Göğsü al kana bulanmıştı. Yüzü apaktı.

"Hizmetkârmış," dedi Nuro.

"Cımşid mi olacaktı ya?"

Nuro adamın başucundan kalktı. Dalgın gözlerle baktı Kazo'ya.

"İt ittir Kazo. Ha Cımşid'in iti, ha Cımşid iti."

Ölünün başına çöktüler. Birer sigara sarıp yaktılar. Kazo geçten geç, "Bu iti bu gece götürüp Cımşid'in kapısına atacağız. İyi it kapısının önünü bilir. Her kapıya kuyruk sallayan, her gördüğüne diş gösteren iti taşlarlar. Hem burada kalması bizim için de iyi olmaz. Unutma şiş göbekli hâkim ot yakana bir yıl, adam vurana yirmi yıl veriyor."

Nuro başını iki yana salladı.

"Sen kudurmuşsun, Kazo," dedi. "Köy alevler içinde yanarken biz it mi sürüyeceğiz. Sonra kim bilecek kimin vurduğunu? Hem bu cemdeği[1] nasıl götürür bırakırız Cımşid'in kapısına?"

1 Cemdek: İnsan veya hayvan ölüsü.

"Biz gidince alevler tıss diye sönecek değil ya Nuro. Baksana sanki Saragöl tutuşmuş. Yanan bir evin otu değil, bütün köyün otu. Olanla ölene çare bulunmaz, bilesin. Öbür meseleye gelince: Cımşid yarın vurur gider kasabaya, yanında iki şahit, ya da kendi gitmez, iki hizmetkâr yollar. Hizmetkârlar, biz bu adamların köyünün kıyısından geçiyorduk, Nuro ateş açtı bize veya bütün köy birden ateş açtı, arkadaşımızı vurdular, biz de kaçtık buraya geldik. İki yalancı şahit ne yapamaz Saragöl'de? Yarın başçavuş sökün eder gelir, toplar götürür hepimizi. Köy de talan olur, namusumuz gider. Ama Cımşid kapısındaki ölüyü bize yükleyemez."

"Eğer öyle bir şey olursa bizim otlarımızı yaktılar, biz de karanlığa ateş açtık, vurulmuş, deriz."

"Olmaz Nuro. Sen Cımşid'i tanırsın, davavekili Mecit'i de tanırsın. Öğretirler hizmetkârlara. Hizmetkârlar da, 'Hâkim bey biz niye yakalım otluklarını. Bizim ne alıp veremediğimiz var ki! Bunlar kendileri yaktılar otluklarını. Böylece suçlarını üstünden atmayı düşünmüşler' deyip bir de üstüne yemin edince hâkim, siz yalan söylüyorsunuz mu diyecek Cımşid'in adamlarına?"

Nuro sustu Kazo'nun bu sözlerine karşılık. Başını önüne eğdi durdu.

"Haydi Nuro, zamanımız yok. Yükle ölüyü sırtıma," dedi, bekledi.

Nuro çaresiz eğildi, ölünün koltuk altlarından tuttu kaldırdı. Görünüşü gibi ağır değildi. Ölüyü Kazo'nun sırtına yüklerken bir yandan da,

"Herifte et diye bir şey yok. Sırf kemik. Anlayacağın Cımşid'den arta bir şey kalmamış," diye söylendi.

Nuro av tüfeğini bir koltuğunun altına, onluyu da öbür koltuğunun altına sıkıştırdı, elleri tetiklerde önden yürüdü.

Dereyi indiler, çıktılar. Nuro bir ara:

"Kazo dur, biraz da ben götüreyim, diyecek oldu ama, Kazo sözü ağzına tepti:

"Olmaz. İtin kanı birimize bulaştı yeter," diye.

Köye yaklaşmaya başladıklarında Cımşid'in köpeklerinin uluması, havlaması daha açık seçik duyulur oldu. Nuro,

"Böyle gidemeyiz de Cımşid'in kapısına bu iti atamayız da. Bu köpekler aman vermez bize. Aklıma bir şey geldi: Köpek çıplak adamdan kaçarmış. Apo Mıkko anlatmıştı. Deneyelim. Yoksa bu itler parçalar bizi. Parçalamaktan geç Cımşid'in iki ayaklı itleri de üşüşür başımıza."

Kazo yanıt vermeden ölüyü sırtından bıraktı. Hizmetkâr kemiksizmiş gibi yayıldı toprağın üstüne. İkisi de anadan üryan soyundular. Giysilerini iri bir kayanın üstüne koyup üstüne de iri bir taş koydular yel götürmesin diye. Kazo,

"Haydi Nuro, şimdi bir kolundan sen bir kolundan da ben tutup çekelim. Bilirsin geberen iti sürürler."

Heresi[1] bir kolundan tuttu. Boşta kalan ellerinde tüfekleri, hizmetkârı sürüye sürüye Cımşid'in konağına yanaştılar. Konağa bir gülle atımı kalmadan beş-altı kurt köpeği saldırdı. İkisi de ölünün kollarını bıraktılar. Tüfeklerini omuzlarına dayayıp nişan aldılar. Köpekler yirmi adım kala seçtiler ikisini de. Oldukları yere çakıldılar. Havlamaları sustu. Nuro yavaşça,

"Yürü," dedi.

İkisi de hizmetkârın kollarından tutmak için eğilince köpekler birden korkuyla geri döndüler. Kurt görmüş gibi kuyrukları bacaklarının arasında peran peran dağıldılar. Kazo'ya Nuro da içlerine hapsettikleri nefeslerini boşalttılar. Konağa iyice yaklaşınca Kazo durdu ve,

"Nuro sen buradan öteye gelme. Burda sipere yat, beni koru. Konağın önünde hizmetkârlardan bekleyen olabilir. İkimizin birden kurşunlara hedef olması iyi olmaz. Ben şimdi bu iti kucağıma alacağım. Önden kurşun gelirse bu it beni korur. Ben geri dönünceye kadar ateş etme. Dönünce beni koru. Eğer kısmetimiz burada bitmişse ne senin elinden bir şey gelir ne de benim elimden. Anam sana emanet o zaman. Haydi hakkını helal et."

Nuro başıyla onayladı. Sarıldılar Nuro sessizce ağlıyordu. Kazo ölüyü kucakladı, yürüdü. Durdu. Geri döndü usulca:

"Ölürsem kanımı yerde koymayın. Siz direndikçe ben rahat uyurum mezarımda. Kanım sizin direncinizin mayası olsun. Bir de..."

1 Heresi: Hepsi anlamına.

"Bir de Zozan'a de ki," diyecekti, vazgeçti, sırtını döndü yürüdü. Cımşid'in konakları yan yana sıralanmıştı. Konuk odası en yüksek olanıydı. Odalar o yükseklikten sonra gittikçe alçalıyor, en son sıradaki odanın arka tarafı yerle birleşiyordu. Kazo konaklara tam yaklaşınca birden, o yerle birleşen odaya doğru bütün gücüyle koşmaya başladı. Ölünün başı Kazo'nun omzundan sırtına kaymış, boşta kalan kolları da kısalmış gülünç bir şekilde sallanıyordu Kazo koştukça. Kazo nefes nefese çıktı odanın üstüne. Öne doğru ilerledi. Kapının önünden,

"Kim var orada?" diye biri seslendi. Kazo koştu. İki silah birden patladı. Kazo ölüyü odanın önüne attı, emekleyerek geri döndü. Damı geçince koşmaya başladı. Arkasında silah sesleri çoğaldı. Nuro da ateş etmeye başladı. Bağırtılar gittikçe arttı. Nuro'ya ulaşınca ikisi birden koşmaya başladı. Kazo geride kalınca Nuro elini Kazo'ya uzattı. Görenler iki çıplak adamın el ele tutmuş Murat'a çimmeye gittiklerini sanırdı. Kayanın üstünden giysilerini aldılar. Kurşunlar cıvıltılarla geçiyordu yanlarından. Kendilerini dereye zor attılar. Dere karanlıktı. Giysileri koltuklarının altında bir zaman da derenin içinden koştular. Önce bağrışmalar azaldı, derken gide gide silah sesleri de kesildi. Durdular. Giyindiler, dereyi çıktılar. Düzlüğe çıkınca durdular. Gözlerine inanamıyorlardı. Sanırsın koca Saragöl tutuşmuş yanıyordu. Nuro,

"Bereket damlarımız toprağın içinde, yoksa her şeyimiz yok olur giderdi bu gece," diye söylendi.

Alevlerin üstüne doğru koşmaya başladılar. Köye yaklaştıkça alevlerin sıcağı iyiden iyiye duyulur oldu. Az sonra da gökten siyah kar yağmaya başladı. Güneşli bir kış gününde kar yağmasına benziyordu. Yanmış siyah ot zerreleri oynaşa oynaşa iniyordu gökten yere. Köyü örten tepenin ardına ulaşınca koyun melemeleri, sığırların böğürtüleri, ağlamalar, bağırmalar birbirine karışmış geliyordu. Yüreklerinin başı sızladı. Kazo,

"Ulan gavur bu ahlar sana da kalmaz. Elbet bozulur bir gün senin de devranın. Sen de düşersin bugünlere bir gün," dedi acıya bulanmış bir sesle.

Tepeyi çıktılar. Tepede çakıldı kaldılar. Köy bomboştu. Kara kar her yanı siyaha boyamıştı. Köy siyah bir çarşafa bürünmüştü. Bağrışmalar köyün başka bir yanından geliyordu. Nuro birden,

"Kazo bak," dedi.

Kazo Nuro'nun gösterdiği yana baktı. Bütün köy malıyla koyunuyla köyün altındaki dereye yığılmıştı. İnekler acı acı böğürüyor, koyunlar yanık yanık meleşiyor, kadınların yakarışları, çocukların ağlamaları insana ürküntü veriyordu. Tepeden aşağı koştular. Alevlerin sıcağı köyü bin atlı gibi koruyordu. Köye yaklaşamadılar. Uzağından dolanıp dereye vardılar. Ağlama sızlama içinde karşılandılar. Ağlayan, boyunlarına sarılan, kinle bakan, korkuyla bakan, yalvaran insanların çektikleri bu acıya onlar da dayanamadılar, köyle birlik doya doya ağladılar. Alevlerin sıcağı oldukları yeri bile kavuruyordu. Kalktılar. Hayvanlarıyla iç içe derenin daha aşağılarına gittiler. Sürgüne gider gibi acılar içinde yerlere çöktüler. Bugüne kadar böylesine ortak bir acı içinde hiç birlik olmamışlardı. Hayvanlarıyla bile aynı acıyı paylaşıyorlardı. Oturdukları yerden sabaha kadar otlukların yanışını seyrettiler. Alevler giderek azalmaya başladı. Gün uç verdiğinde de Acem yelinin ince ince esişini duydular yüzlerinde. Derken yel de kesildi. Alevler ise akşamdan bu yana devam eden kudurganlıklarını kaybettiler.

Bütün köy, çoluk çocuk, yaşlı genç, başları önlerinde köylerine döndüler. Koyunlar, sığırlar orada kaldı.

Gün kuşluğu dönende de alevler kesildi, yerini ince ince tüten dumanlara bıraktı.

Bütün köy çeşmenin başında, herkes kendinden geçmiş, kimi taşların üstüne, kimi boklu toprağa serildiler. Kazo'nun birden aklı başına geldi.

"Durmayın!" diye bağırdı kalabalığa, "Tez herkes silahını uygun bir yerde saklasın. Çoğa kalmaz cendirme gelir. Bakarsın suçu da bizde arar..."

Ellerinde silahları olanlar bıkkın, yorgun, savaş yitiren asker-

den beter, silahlarını değnek gibi yerde sürüye sürüye evlerinin yolunu tuttular.

Nuri Başçavuş gün ikindiyi aşarken sökün etti. Ardından gelen üç jandarmayla önce otlukların yerini dolaştı. Hâlâ dumanı tüten kara yığınların arasında dolaştı. Tetkik bitince köyün içine at sürdü. Kadınlar evlerine dönmüş, erkeklerle çocuklar çeşme başındaydılar geldiklerinden beri. Kimi başını dizleri arasına gömmüş, kimi uzanmış, kimi dalgın gözlerle uzaklara, gözün ulaşmadığı uzaklara bakıyordu. Jandarmaların yanlarına varışına çocuklar bile aldırmadı. Nuri Başçavuş koca bir "selamünaleyküm" çekti. Selamını almadılar. Nuri Başçavuş kızdı:

"Bu köyün muhtarı kim?" diye bağırdı.

Kalabalıktan yorgun bir ses,

"Nuro," dedi sadece.

Nuri Başçavuş iyice köpürdü. Kır atının gemlerine asıldı. At huysuzlandı, tepindi.

"Ulan namussuzlar," diye gürledi. "Ulan suç bende ki sizi adam yerine koyup da buralara kadar at sürdüm geldim. Daha bir Türkçe konuşmasını, bir adınızı bile söylemesini öğrenemediniz. Ne demek Nuro? Nuro... Kim bu Nuro?"

Nuro ellerini dizlerine dayadı, kalabalığın içinden kalktı. Yanından sarkan ellerini önünde bağladı, başını önüne indirdi, geldi Nuri Başçavuş'un önünde durdu.

"Sen misin muhtar ulan?"

"Evet kumandanım."

"Adın ne?"

"Nuro."

"Ulan itoğli bu sizin uydurmanız. Nuro. Nedir Nuro? Esas adın ne senin Nuro efendi, gerçek adın?"

"Nureddin, kumandanım."

"Hah işte, gördün mü? Ne güzel adın varmış. Yok bilmem

Nuro, muro, guro... Bunlar da ad mı ulan? Peki anladık adını. Şimdi soyadını söyle bakalım."

"Öztürk."

"Şimdi söyle bakalım bana sayın muhtar Nureddin Öztürk; kim yaktı otlarınızı?"

"Bilmiyorum kumandanım."

"Güzeeeel!... Köyünüzden birisi yakmış olmasın sayın Nureddin Öztürk?"

"Hayır kumandanım. Kim yakar köyümüzden? Kaymakam beyimizin emriyle bütün köyün otlarını bir araya yığdık. Kim kalkar da öz malına, öz canına kıyar?"

Nuri Başçavuş işaret parmağını şakağına dayadı, düşünür gibi yaptı. "Peki ulan, siz yakmadınız diyelim. Peki gökten mi ateş düştü yoksa?"

"Hayır kumandanım, düşmedi."

"Eeeh?"

"……."

Nuri Başçavuş attan indi. Dizgini Nuro'ya verdi. Kendine dalgın, çaresiz gözlerle bakan kalabalığı bir zaman süzdü. Elini götüne koydu, en gitti uzun geldi. Birden kalabalığa doğru hızla yarım döndü:

"Siz de mi bilmiyorsunuz otlarınızı yakanı?"

Başlar öne indi. Acı sessizlik çok az sürdü. Nuri Başçavuş yarım çarkını bozdu, Nuro'nun önüne geldi:

"Güzel! Siz bilirsiniz. Siz otunuzu yakanı bilmedikten sonra ben nereden bileyim? Ben görevimi yaptım."

At yedekte bekleyen jandarmalardan birine bağırdı:

"Satılmış, çantamı getir."

Satılmış kara bir çanta getirdi, uzattı. Nuri Başçavuş çantayı açtı, içinden bir beyaz kâğıt çıkardı, Nuro'ya döndü:

"Şimdi bir mazbata hazırlamamız gerekli muhtar. Kimseden

şüphenizin olmadığına, otluklarınızı yakanın kim olduğunu bilmediğinize ve de karakol komutanlığımıza ve sonra da savcılığa bir şikâyetiniz olmadığına dair bir mazbata."

Üç kâğıt yırttırdı mazbata. Nuri Başçavuş kaleme kızdı, kâğıdı yapanlara küfretti, dördüncü kâğıtta mazbatayı yazdı, bitirdi. Nuro'ya döndü:

"Muhtar efendi, şimdi üyelerini çağır bakalım."

Nuro başını kaldırmadan,

"Kazo, Eho, İzo, Sevdin," diye seslendi.

Başçavuşun gösterdiği yerlere Nuro mühür ve imza, Kazo imza, Eho, İzo, Sevdin de parmak bastılar. Nuri Başçavuş mazbatayı dikkatlice çantaya yerleştirdi. Sonra çantayı Satılmış'a uzattı. Atlarına bindiler. Nuri Başçavuş son olarak da,

"Siz de kalkın evlerinize dağılın. Pisliğe, tembelliğe alışmışsınız. İnsan çalışmasını bilmelidir. Çalışan insan kazanır. Ama siz? Merak etmeyin, ben gerekeni yapacağım. Otluklarınızın yanmasına üzüldüm. Ama elimden bir şey gelmez. Size söyleyeceğim tek şey: Çalışın, çalışın," diye bir nutuk çekti, atının başını çevirdi, kır atı mahmuzladı.

O gece bütün köy uyudu. İnsanıyla, hayvanıyla, köpeğiyle.

Kazo ikindi üzeri açtı gözlerini. Üstlü başlı uyumuştu keçenin üzerinde. Eyşan ocakta ayran aşı pişiriyordu. Bir sigara yaktı, bekledi. Eyşan'ın önüne koyduğu tas dolusu çorbayı bir solukta yedi, bitirdi. Elinin tersiyle ağzını, bıyıklarını sildi, kalktı çıktı. Köylülerin çoğu Apo Fıkko'nun kapısında bekleşiyordu. Nuro'ların evinden yana yürüdü. Yolda Eho'ya rastladı.

"Bu gece gene toplantı mı var Eho?" diye sordu.

Eho,

"Evet," dedi kısaca.

Kazo yürüdü. Nuro'nun kızı Cemo siyah kara bulanmış kapılarını süpürüyordu.

"Baban evde mi Cemo?"

"Evet Kazo amca, yatıyor."

"Çağır."

Cemo elindeki süpürgeyi usulca yere koydu, içeri girdi. Çok geçmeden de Nuro don gömlek çıktı dışarı. Kazo sırtını duvara dayamış sigara içiyordu. Nuro da yanına çöktü. Kazo tütün tabakasını uzattı Nuro'ya. Sessizce içtiler sigaralarını. Kazo gözlerini duman tüten otlukların yerine yöneltmiş acıyla bakıyordu. Dalgın dalgın konuştu sonunda:

"Cımşid'den bir haber çıkmadı bugün de... Sen ne dersin bu işe Nuro?"

"Ne diyeyim, çıkmadı. Hem niye çıksın ki! Ölen kim ki? Bir hizmetkâr altı üstü. Yoktur Saragöl'de hizmetkâr? Sarısı olmasın karası olsun, incesi olmasın kalını olsun, kısası olmasın uzunu olsun. Cımşid baktı bir iş çıkaramayacak, vazgeçti. Bir hizmetkâr için ağrımaz başını niye derde soksun. Sen iyi düşündün o gece Kazo. İtin ölüsü bizim köyün sınırında kalsaydı başımıza çok iş açılırdı. Otluklarımız yakıldı ama, bir şey de çıktı ortaya; Saragöl'de beylerden korkmayan insanların da olacağı. Şimdilik bu Cımşid'e yeter."

"Haklısın," dedi Kazo, "bunu hiç düşünmemiştim. Peki diyelim o iş kapandı, ya şimdi ne yapacağız? Bizim ihtiyarlar gene atıp tutacaklar bu gece."

"Doğru. Ama Kazo sen biliyorsun ki biz bu işin başından beri yalnız Cımşid'e karşı savaşmıyoruz. Bizim ihtiyarlara karşı da savaşıyoruz."

"Orası öyle Nuro. Ama Cımşid'e yenilmeden ihtiyarlara boyun eğmeyeceğiz. Onlar üstümüze geldikçe gerilemeyeceğiz. Biz de üstlerine gideceğiz. Kazanmak kolay olmayacak bizim için. Ama kolay kolay da kaybetmeyeceğiz. Artık dönüşü olmayan bir yoldayız."

Derin düşünceler aldı götürdü ikisini de. Serin bir akşam yeli çıktı kuzeyden. Cemo yeniden kapının önünü süpürmeye başladı. Süpürgenin altından çıkan kara tozlar yelin ağzına düşüyor ya duvara gidip yapışıyor, ya da temizlenmiş yerleri yeniden

karartıyordu. Köyün içinde umutsuzca, ağırdan, amaçsız dolaşan insanlar bilmedikleri, düşünemedikleri korkuları bekliyorlardı. Oyuna doymayan çocuklar bile en çoğu toprağı eşeliyordu duvar diplerinde. Yaşam bütün insan gücünün dışında ağırdan devam ediyordu köyde. Kazo,

"Güzün eli kulağında. Bugün yarın türküsünü söylemeye başlar. Çabuk davranmamız gerek. Dılo Bey yirmi otuz otluk yığdırmış köyüne. Bugün yarın askeriyeye satmadan varmalıyız. Üç otluk alırsak, biraz da saman belki bu kışı atlatırız. Ama bunun için de en azından yüz koyun satmamız gerek. İşte o zaman sen gör ihtiyarların halini. Alıp verecekler bize. Dayanmalıyız. Dayanmaktan başka şeyimiz kalmadı."

"Dayanacağız," dedi Nuro kararlı.

Kazo kalktı.

"Ben gideyim. Sen de giyin gel. Toplantı Apo Mıkko'nun evinde."

Kazo, Nuro ve köyün gençleri o gece ihtiyarlara yüz koyun sattırmayı kavga dövüş kabul ettirdiler. Cımşid Bey'e karşı ağır bir yenilgiden sonra ihtiyarlara karşı yeni bir başarı kazanmanın rahatlığı içinde evlerine dağıldılar. Artık kurda verilecek kuzuları yoktu, canlarından başka şeyleri de yoktu. Yokluğun ezikliği içinde o gece binbir düş içinde sabahı ettiler.

VII

Yaz giderken yakan, kavuran güneşini de birlikte aldı götürdü. Saragöl yeşile hasret, sıcağa hasret, kurda kuşa hasret girdi güze. Kuzeyden yel esti, güneyden yel. Kengerler, boğa dikenleri yelin ağzında dereleri doldurdu. Bahar yadigârı küçük gölcükler kurudu. Bıldırcın, bağrıkara[1] vurdu gitti sulu derelere. Karahalıt Deresi, Hamur Deresi, Arabalı Deresi, Almalı Deresi kucakladı binbir çeşit kuş sesini. Saragöl yalnızlığa büründü. Bir dahaki bahara olan hasretinden sarardı soldu.

Çobanlar da sırt döndüler Saragöl'e. Uzak yollar aştılar sürülerini sulamak için. Kaval sesleri Murat kıyısından sulu derelerden gelir oldu.

Mirzo, koyun sürüsü köyün içine toplanmaya başladığında çıktı evinden. Keçesi sırtında Zozan'a rastladı.

"Zozan sen sürüyü topla çocuklarla. Ben Nuro'dan izin alayım. Yönümüz bugün doğru Murat."

Zozan ses etmedi, yürüdü. Mirzo, Nuro'nun kapısına vardı, değneği ile kapıya bir iki vurdu. Bekledi. Ses gelmeyince içeri seslendi:

1 Bağrıkara: Göğsü kara, eti yenilen bir kuş.

"Nuroooo, muhtaaaar!"

Az sonra Nuro gözlerini ovuştura ovuştura çıktı kapıya. Mirzo'ya baktı.

"Hayırdır Mirzo?" diye sordu.

"Hayırdır. Artık Saragöl'de su kalmadı. Dün küçük bir gölcük vardı Caşır tepesinin böğründe, onu da sürü içti bitirdi. Artık Saragöl'de ilaç namına su bulamazsın. Niyetimiz sürüyü bugün Murat'a indirmek. Haber vermeye geldim."

"İyi Mirzo, indirin. Yalnız o Cımşid'in adamlarına bulaşmayın. Başınızı indirin geçin. Cımşid'in topraklarından Murat'a gidildiğini unutmayın. Bugün işimiz çok. Kasabaya tüccar bulmaya gideceğiz. Yoksa birimiz sizinle gelirdik. Yanınıza gençlerden kimse almayın. Kalabalık hoş görünmez göze. Korkumuzdan değil, tedbirimizden böyle görünüyoruz. Anladın mı? Güvenim sana Mirzo?"

Mirzo,

"Tamam," dedi yürüdü.

Sürü bir tamam toplanınca Mirzo ile Filito sürünün önünde, Zozan ile Reco da sürünün arkasında gün batana doğru yola çıktılar. Akşamdan aç yatan sürü köyün ardındaki bozkıra ulaşır ulaşmaz yayıldı. Bir kanteper kökü dibinde bir kuru ot bulma umudu, ya da kuşkonmaz aralarında bir ot tumu bulma umudu içinde dağıldıkça dağıldı. Mirzo kaval çaldı, Zozan düşler kurdu, Filito ile Reco da oyuna tutuştu. Sürünün ucu Cımşid'in tarlalarına ulaştı. Açlık, biçilmiş toplanmış ekin tarlalarında tokluğu aradı. Gün kuşluk oldu. Mirzo kavalını beline soktu, kalktı.

"Zozan bacı davranalım," dedi. "Öğlene ancak ulaşırız Murat'a."

Sürüye Murat'a doğru yol verdiler. Sürü isteksiz düştü yola. Çobanlar aldırmadılar. Biliyorlardı koyunun doymadan su yolunu tutmayacağını. Cımşid'in bitmez tükenmez topraklarından geçtiler. Zozan,

"Aklım ermez bu beylerin işine Mirzo kardaş," dedi. "Bunca toprağı olan bir adamın neden bir de biz yoksulların toprağında gözü olur, bilemem."

"Haklısın Zozan bacı, beylerin işine akıl ermez."

Öğle üzeri vardılar Murat'ın üzerine. Sürü Murat'ın kıyısındaki yeşilliği görünce saldırdı vadiden aşağı. Saldırdı çimenlere. Otladı, otladı. Çobanlar çok geç ulaştılar sürüye. Derken sürü karnını doyurdu, suya ağız vurdu. Buz gibi sudan sulandılar. Sonra kumların üstüne yattılar, ağırdan geviş getirmeye başladılar.

Mirzo iki tüfeği keçelerin arasına sakladı. İçinde ekmekten çok mermi bulunan dağarcığından küçük bir tas çıkardı. Zozan'a uzattı tası. Konuşmadan, koyunlar gibi bakıştılar. Günlerdir konuşuyorlardı geçmişlerini. Tükenmişti geçmiş. Gelecek ise ürkütüyordu ikisini de. Herkes içine atıyordu geleceğin korkusunu. Zozan tası aldı, sürünün içine gitti. On koyundan ancak bir tas süt sağabildi. Sütü suyun içine koydu, üstüne bir taş kapattı. Filito ile Reco üstlerindeki gömlekleri fırlatıp kendilerini Murat'ın serin sularına attılar. Mirzo yumru taşlar topladı kucağına.

"Balık vurmaya gidiyorum Zozan bacı," dedi gülerek. "Bugün ne vurursam senin şansına."

Zozan acı acı güldü. Mirzo Murat'ı taşlaya taşlaya suya baş yukarı çıktı gitti. Filito ile Reco dayanamadılar soğuk suya. Titreye titreye çıktılar kenara. Kendilerini kumlara gömdüler. Diş dişe vurmaları çok zor geçti. Tatlı bir ılıklık bütün gövdelerini sardı, uyudular. Zozan çocuklara baktı baktı başını salladı. "Zavallı çocuklar," diye geçirdi usundan. "Daha bu yaşlarında ne dertler görüyorlar. Ya büyüyünce ne olacak halleri? Ne çocukluk bilecekler, ne de gençlik." Derinden bir "offf" çekti, kalktı. Murat'ın kıyısına vardı. Yüzünü soğuk suyla yudu. Uyuşukluğu açıldı. Suyun şırıltıyla akıp gidişi Zozan'ı aldı götürdü uzaklara. Ufak ufak umutlar bir çıra ışığı gibi az da olsa ara sıra yüzüne gülümsemeler getirdi. Kazo'yu seviyordu. Ve şimdi daha çok istiyordu yaşamayı. Hem toprakları için, hem sevdası için. Gide gide açlığını unuttu. Kalktı bir keçenin üstüne uzandı, uyudu.

Mirzo'nun sesine uyandı. Sıçradı sese. Mirzo elinde başı kopmuş küçük bir balık sallıyordu.

"Ne yapayım Zozan bacı, şansın bu kadarmış."

Zozan güldü:

"Yani varmış biraz. Ya hiç olmasaydı?"

Mirzo uyuyan çocuklara döndü:

"Gurooo, Filitooo, Recooo!"

Çocuklar içine gömüldükleri kumlardan başlarını çıkardılar.

"Ula tez olun itoğliler, öldük açlıktan."

Çocuklar açlık sesini duyunca sıçrayıp kalktılar. Murat'a koştular. Suya dalıp çıktılar. Başlarına kirden kararmış kirli gömleklerini geçirdiler, titreye titreye geldiler.

Zozan sütü getirdi.

"İyi soğumuş," dedi elini tasın dibine sürterek.

Süte ekmek doğradılar, yediler. Yarı aç kalktılar. Mirzo tütün sardı, Zozan dere baş yukarı gitti, çocuklar da suda taş yüzdürmeye durdular.

Gün ikindiye dönende Murat'ın kıyısına yayılmış sürüyü topladılar. Sürü isteksiz isteksiz vurdu yokuşa. Vadiyi çıktılar. Reco sürünün önüne düştü. Öbür üçü arkada kaldılar. Küçük bir sırtı aşınca Reco eli silahlı üç kişinin kendilerine doğru geldiğini gördü. Korktu. Geriye döndü, koştu, Mirzo gördü Reco'nun geldiğini.

"Ne koşuyorsun guro? Niye sürünün önünü boş bıraktın? Yılan mı gördün yoksa?"

Reco yanlarına ulaşıncaya kadar Mirzo'ya yanıt vermedi. Soluk soluğa durdu yanlarında. Rengi uçmuş gitmişti. Mirzo sinirli,

"Ne oldu guro, tez söyle?" diye çıkıştı.

Reco,

"Üç silahlı adam bize doğru geliyorlar vallaha!" dedi.

Mirzo Zozan'ın yüzüne baktı. Çocuklar Zozan'ın eteklerine yapıştılar. Reco,

"Bizi öldürmeye mi geliyorlar?" diye sessizce sordu.

"Bok yemişler," dedi Zozan. "Bizim ölülerimize basıp geçmeden sizin kılınıza bile dokunamazlar."

Mirzo'ya döndü:

"Haydi karşılayalım gelenleri," dedi.

Sırtlarından keçelerini attılar. Tüfeklerini ellerine aldılar, mermileri namluya sürdüler, sürünün arasından yürüdüler. Sırta çıkınca gelen üç silahlıyı gördüler. Reco, "Cımşid'in itleri," dedi kısık bir sesle.

Adamlar yüz adım kala durdular. Mirzo'nun eli tüfeğin dipçiğini sıktı.

"Kimsiniz, ne istiyorsunuz?" diye bağırdı.

"Cımşid Bey'in adamlarıyız," diye yanıt verdi karşıdakilerden bir ses. "Cımşid Bey, bugünden sonra topraklarından geçmemenizi istiyor. Bugün son olsun. Dokunmayacağız, korkmayın. Ama bir daha bu topraklardan gelip geçmeye kalkmayın."

Mirzo başını yukarı kaldırdı.

"Saragöl'de su kalmadı. Mecburuz sürüyü Murat'a indirmeye. Başka gidecek yerimiz de yok. Hem ne zararımız oldu Cımşid'in topraklarına. Koyun bir demet ot bile bulamadı bu topraklarda. Yani Cımşid malımız, koyunumuz kırılsın mı istiyor?"

"Bilmem valla," dedi aynı ses. "Cımşid Bey böyle istiyor. Biz ne bilelim ne olacak hayvanlarınız. Siz, bizim ne olacağımızı, Cımşid Bey'in motorlarının ne olacağını düşündünüz mü hiç? Siz nasıl başkalarını öz topraklarınıza sokmuyorsanız, başkaları da sizi topraklarına sokmaz. Haksız mı Cımşid Bey? Bize kalsa gidin gelin. Koyunlarınız toprak yemiyor ki! Ama Cımşid Bey böyle istiyor."

"Belli olmaz," dedi Mirzo, "hele bir yarın olsun bakalım. Sürümüz gökten sulanacak değil ya!"

"Valla siz bilirsiniz," dedi üçünün en iri olan, "Bizden söylemesi!"

Başka bir şey söylemediler. Döndüler, geldikleri yöne çıkıp gittiler. Adamlar gözden yitinceye kadar ne Mirzo, ne de Zozan yerlerinden kıpırdadı. Sürü vurdu geçti ikisini de. Çocuklar yanlarına geldiler. Mirzo tüfeğini omzuna asarken konuştu:

“Bu namussuz kudurmuş valla. Maksadı bizi susuz bırakmak. Malsız, koyunsuz insan olur mu? Bir köyün hayvanı, insanı parmak kalınlığında akan bir çeşmeden nasıl sulanır? Akıl alacak iş mi bu Zozan bacı?”

Zozan Mirzo’yu duymadı bile. Parmakları tüfeği sıktıkça sıkıyordu. Kin, dolup taşıyordu içinde. Cımşid Bey şimdi eline geçse parça parça eder, kanını içerdi.

Sürü gün batana doğru ulaştı köye. Erkekler Apo Mıkko’nun kapısında Topal Nâzım’ın başına toplanmışlardı. Sürü önlerinden geçende Topal Nâzım konuştu:

“Sizin köyün koyunu da bu sene çok arık. Halbuki siz koyundan anlayan bir köysünüz. Bu koyunların durumu niye böyle anlayamadım.”

Apo Mıkko güldü.

“Yok Nâzım Bey,” dedi, “yanlışın var. Bizim köyün koyununa Saragöl’de ulaşacak koyun yoktur. Biz dededen babadan koyuncuyuz. Saragöl’de kim bizden iyi anlar koyundan? Sana öyle gelmiştir. Bir de koyun bugünlerde karnını doyuramıyor. Arık görünmesi o sebepten.”

“Sanmam,” dedi Topal Nâzım. “O eskidendi. Valla geçenlerde Goranlı Mısto’dan beş şişek koyun aldım, inan olsun kuyrukları yerden gidiyor. Neyse...”

Sözünün sonunu getirince kalktı. Bütün köy de peşi sıra yürüdü. Çöplüğün başında durdu. Gözleri Nuro’yu aradı, buldu.

“Muhtar,” dedi yavan yavan, “hele çobanlara bağır sürüyü bir araya toplasınlar.”

Nura bağırdı. Çocuklar koyunun önünü aldılar. Sürü çeşmenin başında toplandı. Topal Nâzım önde, köylüler arkasında indiler çeşmenin başına. Topal Nâzım sürünün içine girdi. Bir koyun tuttu, sırtını yokladı, yüzünü buruşturdu, koyunu bıraktı:

“Üstünde yünü de olmasa insan bu koyunu görünce arıklığından korkar billahi,” diye yüksek sesle söylendi.

Sonra gök mavisi bir şişek yakaladı, kuyruğunu yokladı, onu da bıraktı.

"Bu şişeğin de kuyruğu cıvıdıktan sonra..." diye söylendi gene.

Sürüyü şöyle bir gözden geçirdi, sonra umursamazlık içinde çeşmenin başına gitti. Ellerini yıkadı, döndü. Cebinden iri bir mahrama[1] çıkardı, ellerini kuruladı. Köylülere doğru yürürken Apo Mıkko'ya:

"Herhalde sizin çoban acemi Apo," dedi gülerek, "yoksa bu ovada böyle mi koyun olurdu eskiden. Her şey değişti efendim... Neydi o günler, eskiden her babayiğit bu ovanın koyununun kuyruğunu kaldıramazdı yerinden. Zaman..."

Bir Yenice paketi çıkardı iç cebinden. Ağzının yanına bir sigara yerleştirdi. Sonra paketi Apo Mıkko'ya uzattı. Apo Mıkko'nun yüzüne güleçlik geldi. Avucunu yumdu, iki parmağını açtı. Öbür sigaralara dokunmamaya dikkat ederek bir sigara aldı paketten. Nuro isli çakmağıyla ikisinin de sigarasının ucunu ateşledi. Topal Nâzım derin bir kullep çekti sigarasından. Sonra kendi kendine söylenir gibi konuştu:

"Evet, nerdeyse akşam olacak. Gitmem gerek... Madem buralara kadar geldik eli boş dönmeyelim. Yoksa sizin koyunlarda iş yok. Şimdi söyleyin bakalım: Ne istiyorsunuz çiftine."

Nuro, Topal Nâzım'ın yanına yanaştı.

"Piyasa belli bey," dedi saygıyla, "Sen de biliyorsun biz de. Üç aşağı beş yukarı bir fiyat biç. Biliyorsun başımız darda. Yoksa insan hiç çoluk çocuğunun katığını satar mı?"

"Biliyorum muhtar, biliyorum. Valla sizin durumunuza acıdığım için alıyorum koyunlarınızı. Yoksa ben bu yılki piyasamı çoktan kapatmıştım. Kapıma geldiniz, bir de eskiden tanırız birbirimizi. Yoksa gelmezdim. Kasaba falan verebilirsem ne âlâ, yok veremezsem yük olacak üstüme inanın. Hem mal sizin. Önce istemek sizden, vermek bizden. Değil mi ya!"

Nuro yutkundu.

1 Mahraba: Desenli büyük mendil.

"Piyasa belli bey. Orta boy koyunun çifti ikiyüz doksan ile ikiyüz seksen arasında. Ama sen ne verirsin bilmem."

Topal Nâzım bir zaman yanıt vermedi. Elindeki bastonla yeri bir zaman eşeledi. Başı önünde konuştu:

"Bak muhtar, dostluk başka, alışveriş başka. Benim de çoluk çocuğum var. Hem bu paraları ne eziyetler çekerek kazanıyorum bunu ben bilirim. Sürüden seçer yüz koyun alırım. Çiftine de ikiyüz otuz veririm. İnanın bunu da siz dar günde olduğunuz için veriyorum. Yoksa sizin koyunlar bu fiyatı da etmez. Tamam mı?"

Apo Mıkko dayanamadı:

"Merhamet Nâzım Bey," dedi. "Sen tavuk aldığını mı sanıyorsun yoksa. Biz baba-dede komşusuyuz. Bu bizim dar günde olduğumuz için mi? Bizim seçme koyunun çifti üçyüz elliden aşağı gitmez vilayette. Sen kalkmış ikiyüz otuz diyorsun. Olur mu?"

Topal Nâzım boğazını temizledi, güldü.

"Kızma Apo," dedi. "Alışveriş bunun adı. Mal senin. Elinden zorla alan yok."

Sustu. Gençlerden birine,

"Guro benim atı çek, gideyim," dedi. "Yoksa geceye kalacağız boşu boşuna."

Nuro:

"Bak beyim," dedi, "sen şimdi sürüden yüz koyun seçeceksin. Bize de topalı, arığı, yaşlısı kalacak. Biz yüz seçme koyunu satıp da oğul everecek değiliz. Dardayız. Niyetimiz bu yüz koyunun parasıyla, geri kalan çürüklere bu kışı atlattırmak. Gel çiftine iki yüz elli ver. Ne yapalım, biz bunları göze almıştık. Şimdi kalkıp da bizi başka kapılara yollama."

Topal Nâzım bir zaman düşünür gibi yaptı. Sonunda,

"Peki muhtar," dedi. "Koyunlarınızı ikiyüz kırktan alacağım. Başka söz istemem. Sizin hatırınıza yapıyorum bunu da. Yoksa inanın ben bu koyunlardan zarar ederim."

Sonra yanında dört beş delikanlıyla daldı sürünün içine.

Kadınlar uzaktan seyrediyorlardı olup bitenleri. Topal Nâzım hangi evin koyununa el atarsa, o evin kadını dizlerine vuruyor, çöküyordu olduğu yere. Acı ok gibi saplanıyordu yüreğinin başına. Oradan göz yaşı oluyor, gelip akıyordu gözlerinden.

Topal Nâzım akşam karanlığı çökmeden kuyrukları yeri döven yüz şişek seçti çıkardı sürüden. Sonra da,

"Gençler siz bu koyunları kasaba yoluna çıkarın, ben de hesabı görüp geleyim," dedi.

Gençler koyunları önlerine kattılar. Önlerinde koyun yerine yaşama umutlarını bölmüş götürüyorlardı sürüden. Bıçak vursan kan çıkmazdı yüzlerinden.

Nuro cep defterine hesabı yapana kadar Topal Nâzım parmaklarıyla tutarı hesap etti, cebinden bir deste para çıkardı, saydı, geri kalanını cebine koydu, bekledi. Nuro geçten geç bitirdi çarpmayı.

"Beyim tam oniki bin ikiyüz elli lira eder," dedi sonunda.

Topal Nâzım elinde tuttuğu paraları Nuro'ya uzattı.

"Bir de sen say muhtar," dedi. "Haydin hayırlı olsun, iyi günlerde harcayın."

Gençlerden biri atını getirdi. Çerkez eyeri gümüş kaplamalı, çift ağız kantarmalı yorgasına bindi. Elini Apo Mıkko'ya uzattı, tokalaştı. Geri kalanlara el kaldırdı. Bir koca "eyvallah" çekti, atını sürdü. Kalabalık çeşmenin başında boynu bükük kaldı. Mirzo, Kazo'ya yaklaştı, kulağına eğildi:

"Hele gel Kazo," dedi yavaşça. "Hele gel seninle konuşacaklarım var."

Kalabalıktan ayrıldılar. Çeşmenin akarı boyunca yürüdüler. Bir tumun üstüne oturdular. Nuro bugün olanları Kazo'ya bir bir anlattı. Çaresiz kalktılar. Kalabalıktan yana yürüdüler. Kazo köylülere,

"Herkes beni dinlesin," dedi.

Kalabalıkta fısıltılar kesildi, gözler korkuyla Kazo'ya döndü.

"Cımşid iti bugün sürünün önünü kestirmiş hizmetkârlarına.

Sürümüzü bundan sonra topraklarından geçirmemizi istemiyormuş."

Sevdin değneğini hızla yere vurdu ve,

"Ne demek geçirmek istemiyormuş?" dedi. "Peki sürü susuzluktan kırılsın mı? Bu Cımşid çok erkekse bizimle dövüşsün. Neden otluklarımızı yakıyor, sürümüzün Murat'a geçmesini yasaklıyor? Erkeklik mi bu? Sürü Murat'tan su içmez de nereden sulanır bu güz boyu?"

Nuro,

"Neyse Apo," dedi Sevdin'e; "Burada bağırıp çağırıp çocuklarımızı, kadınlarımızı ürkütmeyelim. Aylardan bu yana korkudan, acıdan başka şey görmediler zavallılar. Meselemiz varsa gider Apo Mıkko'nun evinde konuşuruz. Elbet hayvanlarımızın susuz kırılmasına göz yummayacağız. Ölüm mü ki çaresi bulunmaya."

Kalabalık sessizce, başları önde Apo Mıkko'nun evine doğru yürüdü. Gün öz devranında, her şeyden habersiz döne döne, güle oynaya Almalı Deresi'nin ardında batıyordu.

Şafak Aladağlar'da kızaranda Nuro ile Kazo düştüler yola. Köyü çıkınca bozkır başladı göz alabildiğine. Dikenli, ısırganlı, kuşkonmazlı bir bozkır. Yürüdükçe ayakları dağlandı, bacakları sızladılar. Gün doğanda bozkır ayaklarının altında tükendi. Bu sefer de döğerbiçerle biçilmiş ekin tarlalarına düştü yolları. Sararmış ekin tarlaları ta Dılo Bey'in köyüne kadar uzanıyordu. Köy ufak noktalar gibi gözüküyordu. Sanırsın bir yamaca koyun yayılmış otluyordu. Küçük köy gittikçe büyüdü Nuro'yla Kazo'nun adımları önünde. Büyüdü Dılo Bey'in konakları, harmanları dolduran yüzlerce otlukla birlikte. Kazo,

"Bilmeyen uzaktan bakınca Dılo Bey'in köyünü yüz hanelik bir köy sanır. Oysa bilmez ki topu topu on hane."

"Öyle," dedi Nuro. "Her şey beylere vergili. Beyler bizim gibi akılsız değiller. Bu Dılo Bey senelerce koyunculuk yaptı. Sürüler besledi kapısında. Sonunda baktı koyunculukta iş yok, tuttu

işi motora çevirdi. Haklı. Haklı olmasaydı şimdi bizim Dılo Bey'in kapısında ne işimiz olaydı? Dılo Bey on sürü beslediği zamanlar kim gidebilirdi kapısına ot almaya. Kurşunlatırdı valla. Kurşunlatırdı kendiyle alay ediliyor diye. Şimdi bizi geç hele. Askeriyenin bile Dılo Bey'e boynu eğri. Değil mi yani?"

"Haklısın Nuro, beyler yaman. Yamanlıklarından öte heriflere dal veren, akıl veren çok. Biz kasabaya inince kimse görmez bizi. Gören de tanımaz. İnsan yerine bile koyulmayız. Ama beyler inince? Bütün kasaba el pençe divanda. Dükkâncısı, memuru, garsonu, hepsi... Okuyup yazanlar hangi işin kârlı, hangi işin zararlı olduğunu çok iyi bilirler. Peki, okuyanlar kimin arkası? Beylerin. Gelir mi artık beylerin sırtı yere. Şimdi sana sorayım. Bizim otlukları kim yaktırdı?"

"Cımşid."

"Bu kime yaradı? Ben söyleyeyim; Dılo Bey'e. Anlayacağın zaman da onların, düzen de. Beyler bu zamanda gelenin atlısı, gidenin yengesi. Gene de Allah vere eli boş dönmeyelim. Çünkü, beylerin işine akıl ermez diye boşuna dememişler."

Konuşa konuşa harmanlara vardılar. Harmanlarda otluklar küçük tepeler örneği. Otlukların ucunda bir balya makinesi. Makine değil canavar. Hizmetkârların, şoförlerin dirgenlerle içine attıkları otların sıkıp suyunu çıkarmakta, ki sanırsın Hamza Pehlivan namussuz. İçine atılan otları önce topluyor, düzeltiyor, sıkıştırıyor, sonra da kalıplar halinde çıkarıyor dışarı. Sabun kalıbı gibi düzgün. Dört hizmetkâr dışarı çıkan kalıbı köşelerinden tutuyor, harmanın orta yerine taşıyor. Kazo ile Nuro gözlerini makineden bu yana alamadılar. Vardılar yanına. Kazo,

"Kolay gelsin," dedi çalışanlara.

Hizmetkârlardan biri alnında domurcuklanan terleri elinin tersiyle sildi, başını kaldırdı, Kazo'yla Nuro'yu süzdü.

"Kolaysa başınıza gelsin," dedi.

Makineye ot atanlardan biri elindeki dirgeni ot yığınına sapladı. Nuro'yla Kazo'ya köylerinin adını sordu. Nuro adama yanaştı,

köylerinin adını bağıra bağıra söyledi. Çalışanlar işlerini bıraktılar. Makine durduruldu. Tek tek gelip Nuro'yla Kazo'nun elini sıktılar. Sigara sundular. Hizmetkârlardan biri,

"Size helal olsun kardaşlar," dedi. "Yiğit adama her şey helal olsun."

Şoförlerden biri terinden kurtulmak isterken söylendi:

"Yalnız onlara mı? Kadınlarına da helal olsun. Anam olsunlar."

Bir başkası,

"Helal olsun, anam olsunlar," dedi. "Böyle yiğitlere ancak böyle yiğit karılar yaraşır."

Kazo ile Nuro tatlı bir sevinç içinde utandılar. Başka bir hizmetkâr göğsünü dövdü ve,

"Geçen gece otlarınızın yandığını gördük. Başımızdan alevler çıktı acımızdan. Hele bizim karının gözüne uyku girmedi bütün gece. Yanan otluklara baktı baktı, ağladı bütün gece."

Bir başkası,

"Eşşeği ..... ossuruğuna dayanır derler. Olsun. Siz dayanın kardaşlar. Size her şey helal olsun."

Bir hizmetkâr da neye geldiklerini sordu. Dılo Bey'le işleri olduğunu söylediler. Dılo Bey kuşluk olmadan yataktan çıkmaz, dediler. Bir zaman daha konuşup sonra işlerinin başına döndüler. Makine yeniden çalıştı homurtularla. Kazo ile Nuro bir ot balyasının üstüne oturdular. Makineyi seyre daldılar. Seyrettikçe şaşırdılar, hoşlandılar. Sevdiler makineyi. Şoförlerden biri Kazo ile Nuro'yu ağızları açık, kendilerinden geçmiş görünce dayanamadı:

"Ya kardaşlar, bakıyorum mayışıp kaldınız orda. Gelin biraz da siz ot atın makineye. Biz de hiç değilse bir sigara içelim," diye takıldı.

Dirgenlere sarıldılar. Kuşluk zamanına kadar ot attılar makineye. Terlere bulandılar. Adaleleri sızım sızım sızladı. Aldırmadılar. Şoförler dirgenleri ellerinden almasaydı öğleyi bulurdular. Kazo

elinden dirgeni alan şoföre Dılo Bey'in kalkıp kalkmayacağını sordu. Şoför,

"Herhalde kalkmıştır kardaş," diye yanıt verdi.

Canları istemedi harmanlardan ayrılmayı. Hem gittiler, hem dönüp dönüp arkalarına baktılar. Nuro,

"Bu makineler de aynen insanlar gibi," dedi. "İnsanlar da ağızlarından yediklerini kalıp gibi çıkarıyorlar sonra. Hayvanlar da öyle. Belki de bu makineleri yapan gavur insanları örnek almış da yapmış."

Kazo:

"Belki de," dedi, döndü bir daha baktı balya makinesine.

Dılo Bey'in konağını çevreleyen çeper kapısından girdiler. Dılo Bey bir taşın üstüne oturmuş elini yüzünü yıkıyordu. Bir kadın da elindeki güğümden su döküyordu. Kazo ile Nuro durdular. Yaklaşmadan el bağlayıp beklediler. Dılo Bey yıkandıkça yıkandı. Nuro şaşırdı. Bir yüz yıkamak için bir güğüm su harcayan insan görmemişti hiç. Usulca,

"Bu beyler de canlarının kadrini yaman biliyorlar," dedi. "Herif su kuşu sanki. Sabahtan bu yana suya doymak bilmiyor. Bu suyla bir köy yıkanır bizim orda olsa."

Dılo Bey elini yüzünü yıkadıktan sonra oturduğu taşın üstünden kalktı. Kadının uzattığı havluyla yüzünü kuruladı. Havluyu kadına geri verirken gördü Kazo'yla Nuro'yu. Süzdü.

"Ne istiyorsunuz?" diye isteksiz isteksiz sordu. Kazo ile Nuro saygıyla yaklaştılar Dılo Bey'e. Eline eğildiler. Uzatılan eli öptüler, yeniden el bağladılar.

Dılo Bey,

"Tanıyamadım sizleri. Nerelisiniz?" diye sordu.

Kazo köylerinin adını söyledi. Dılo Bey'in yüz hatlarının gerginliği gitti, dişleri göründü gür bıyıklarının altından:

"Ohooo, benim aziz konuklarım gelmiş. Siz hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Buyurun, buyurun."

Kazo ile Nuro utandılar, sıkıldılar. Dılo Bey'in gösterdiği sal taşın üstüne oturdular. Beyin uzattığı paketten birer kırmızı baş sigara aldılar, yaktılar. Dılo Bey:

"Kız, tez bize çay getir," diye seslendi içeri.

Sonra konuklarına döndü:

"Siz benim iki gözümsünüz. Cımşid'e yaptıklarınızı duydum, göğsüm kabardı. Severim erkek adamları. İyi ettiniz. Herif koca Saragöl'e rezil oldu. Rezil oldu ama, herifte utanacak yüz kalmamış. İyi ettiniz. O da yerini bildi. Bakın biz senelerden bu yana sizinle sınır komşusuyuz. Söyleyin benden bir kötülük gördünüz mü bugüne kadar?"

"Görmedik beyim," dedi Nuro.

"Motorsa benim de var değil mi... Adlarınızı bağışlayın."

Adlarını söylediler. Dılo Bey sözünü kalan yerinden aldı:

"Değil mi Kazo, Nuro? Benim de kapımda iki motorum var. Hem de onunki gibi Türk malı falan değil, Massey Ferguson benim motorlarım. Bizim de topraklar verimden düştü. Elli yıldan bu yana ekilen toprakta ne hal kalır? Şimdi benim topraklarım verimden düştü diye sizin topraklarınıza mı göz koymam gerek? Olmaz öyle şey. İnsan en azından komşuluk hakkını bilmeli. Bununki insanlık değil, düze düz zorbalık."

Az önceki kadın bir tepside çay getirdi. Dılo Bey,

"Çocuklar açsanız söyleyin. Burası öz eviniz sayılır," dedi.

Ellerini göğüslerine bastırdılar. Kazo,

"Ellerinden öperiz beyim, sağol. Az önce yedik geldik."

Dılo Bey kadına döndü:

"Seyro," dedi, "çocuklar aç değillermiş. Sen bana kahvaltımı getir."

Seyro başı önünde kapıdan içeri süzüldü.

"Geçenlerde otluklarınızın yandığını duydum. Çok üzüldüm... Kim yaktı dersiniz?"

"...."

"O itten başka kim yakar? Onun işi. Gök göz tilkinin işi. Bilmem mi o zalimi."

Seyro bir sinide kahvaltı getirdi Dılo Bey'e. Dılo Bey önce yağ ile bala yumuldu. Sonra beş yumurtayı yedi bitirdi, konuşmadan. Silip süpürdükten sonra tepsiyi önünden itekledi. Bir kırmızı baş sigara yaktı. Başları önünde bekleyen Nuro ile Kazo'ya döndü:

"Böyle sabahın erinde hayırdır çocuklar? Bir derdiniz mi var?" diye sordu.

"Bilirsiniz beyim," diye başladı sözüne, "güz gelince bizim sürümüz, nahırımız Cımşid'in topraklarından geçer gider Murat'a. Dün Cımşid hizmetkârlarına çobanlarımızın önünü kestirtmiş. Bir daha topraklarımızdan geçmeyin, demiş. Akşam düşündük taşındık Cımşid'e hak verdik."

"Niye hak verecekmişsiniz oğlum?" diye Dılo Bey sordu.

"Tabii haklı beyim. Biz nasıl başkalarını topraklarımıza sokmadıysak, başkalarının da bizi topraklarına sokmaması hakkıdır."

"Ne hakkı," dedi Dılo Bey. "Hakkıymış. Hak değirmende olur. Ekin kalktı tarlalardan. Ot desen ilaç oldu mübarek. Sürünün ne zararı olur kuru toprağa? Onunki zalimlik. Maksadı sizi yıldırmak... Ama yılmayın çocuklar. Arkanızdayım. Sürünüz benim topraklarımdan gelsin geçsin. Gerçi bizim topraklardan yol Murat'a uzak çeker ama, siz istedikten sonra benim hiçbir diyeceğim yoktur. Benim topraklarım sizindir. Sürünüz de geçsin, nahırınız da."

Kazo ile Nuro eline saldırdılar. Dılo Bey öptürmedi elini. Kazo kızardı, bozardı. Sonunda,

"Beyim bir de... Bir de biliyorsunuz bizim otluklar yandı. Ot bulamazsak kışın malımız koyunumuz kırılır açlıktan. Dün yüz koyun sattık Topal Nâzım'a. Yok fiyatına. Parası cebimizde. Olursa bu paraya ot veresin bize. İnan gidecek başka yerimiz yok."

Dılo Bey işaret parmağını şakağına dayadı. Düşündü bir zaman. Düşüncesinin sonunu alınca parmağını şakağından indirdi.

"Çocuklar, keşki bunu iki gün evvel söyleseydiniz," dedi. "O

zaman istediğiniz kadar ot verirdim size. Biliyorsunuz ben malkoyun beslemiyorum artık. Çayırlarımdan çıkan otu satıyorum. Bu seneki otu daha iki gün önce sattım askeriyeye. Buraya gelirken balya makinesini görmüşsünüzdür harmanlarda. Ama ben gene de size üç otluk ayırayım. Haber gönderirim size otunuzu taşımanız için. Şimdilik müsaade edin bu askeriye derdinden kurtulayım. Olmaz mı?"

"Olur beyim," dedi Nuro. "Yeter ki sen emret. Bekleriz. Nasıl olsa kar yağmasına daha çok var. Sen bize ot verdikten sonra bizim acelemiz yok şimdilik. Sen haber gönderince gelir taşırız otumuzu."

"Siz hiç endişede kalmayın," dedi Dılo Bey; "Bu askeriyeyi başımdan savar savmaz size haber ulaştırırım, gelir taşırsınız otlarınızı. Bugünden taşıyın derim ama, gördünüz başımın kalabalığını. Nasıl olsa siz askeriye gibi bizim yabancımız sayılmazsınız. Siz bizimsiniz."

Nuro elini iç cebine attı. Bir çaputa sarılı parayı çıkardı, Dılo Bey'e uzattı. Dılo Bey parayı aldı, saymadan cebine koydu.

"Çocuklar ihtiyacınız varsa, kalsın," dedi. "Acelesi yoktu."

"Yok beyim, ne ihtiyacımız olacak? Ellerinden öperiz... Bize müsaade edersen kalkalım. Sürümüz bizim bozkırda dolaşıyor sabahtan bu yana. Susamıştır. Söyleyelim de Murat'a geçsinler," diye Nuro sözü aldı bağladı.

"Geçsinler, geçsinler... Benim topraklarımı öz topraklarınız bilin. Neye sıkışırsanız gelin yanıma. Çekinmeyin... Beklerim..."

Elini uzattı. Kazo'yla Nuro elini öptüler Dılo Bey'in. Geri geri gidip çeper kapısından çıktılar.

Dılo Bey: "İşte böyle Cımşid Ağa[1]. Sen misin Dilan'ı bana çok gören? Ya, işte böyle! Daha senin ne planlarını bozacağım Cımşid Ağa, ne planlarını," diye söylendi. Başını konak kapısından yana döndürdü.

"Seyroooo," diye bağırdı.

1 Aşiret beylerine "ağa" demek hakaret anlamına gelir.

Sesiyle birlik Seyro çıktı içeriden. Yelli yelli[1] geldi önünde durdu. Dılo Bey elini koyun cebine attı, Nuro'nun verdiği parayı çıkardı, Seyro'ya uzattı.

"Al bu parayı kız," dedi. "Sandığına koy."

Kazo ile Nuro sevinçle geçtiler harmanları. Hizmetkârlara uzaktan el salladılar. Eğleşmediler. Çok geçmeden de sarı ekin tarlalarına vurdular özlerini. Sarı ekin tarlaları uzayınca Nuro söz açtı yorgunluğa inat:

"İyi oldu Kazo," dedi. "Dılo Bey'i arkamıza almamız çok iyi oldu. Kurtçul itle kurtçul it boğuşmasını bilir."

Kazo güldü, başını iki yanına salladı.

"Bakıyorum, beylere çok güveniyorsun Nuro," dedi gülerek. "Ne tez unuttun Apo Mıkko'nun öyküsünü. Dılo Bey bize dal olmasın da kim olsun. Oniki bin ikiyüz elliyi benim cebime de koysalar herkesin dalını tutardım. İnanma. Beyler çiçek açan dere gibidir. Altını kazarsan kaya çıkar. Elinden gelse, eline fırsat düşse o da yutmaya çalışır bizim topraklarımızı. Şimdilik işimize yaradı, sağ olsun. Ama bir şeyi çok iyi bilmemiz gerek: O da bu dünyada tek başımıza olduğumuzu. Bunu hiç aklından çıkarma Nuro. Bu dünyanın ne beyine güven, ne de paşasına. Var mı kendinde bir şey? Varsa kendine güven, yoksa gözüne güvenme."

Nuro'nun sevinci uçtu gitti. Pişman oldu konuştuğuna. Kanadı kırık kuşa döndü.

"Sözün gelişi söyledim Kazo," dedi. "Sevincimden... Ya ot satmasaydı Dılo Bey, ya sürümüze yol vermeseydi topraklarından? Ne olurdu halımız? Ona sevindim. Yoksa Saragöl'e düşecektik ot bulmaya. Kimi köyden yarım otluk, kimi köyden ondan da az. Onu da bulacağımız belli değildi ya! Neyse... Perişan olacaktık. Sevincim, bunlardan geldi. Yoksa beyleri ben de bilirim. Bırakalım şimdi bunları. Haydi adımlarını aç, çobanlara ulaşalım. Yoksa sürü susuzluktan kırılacak."

Adımlarını çoğalttılar. Çok geçmeden de bozkır geldi ayak-

1 Yelli yelli: Hızlı hızlı.

larının altına. Sürüyü dört kişi zor tutuyordu bozkırda. Sürü dağılmak istiyor, çobanlar engel oluyorlardı. Kazo ile Nuro'nun karşıdan geldiğini ilk Zozan gördü. Mirzo'yla koştular. Mirzo ulaşmadan bağırdı:

"Kazooo, hayırlı haber miii?"

Nuro sevinçle el salladı. Ve,

"Evet Mirzooo, hayırlı habeeeer!" dedi.

Deli dolu karıştılar. Sarıldılar birbirlerine. Zozan yaban kaldı. Kazo'yla göz göze geldiler. Zozan dayanamadı, tez kaçırdı gözlerini. Güneşle kavrulan, kararan yüzü morlaştı. Nuro,

"Tehlike geçti Zozan bacı," dedi. "Artık senin çobanlığın da bitti. Sürümüz bundan sonra Dılo Bey'in topraklarından geçecek Murat'a."

Zozan'ın içini bir sevinç dalgası çalkaladı. Gözleri ışıldadı. Mirzo çalımla keçesini sırtına attı. Döndü sürüden yana,

"Gurooo Filitoooo, Recoooo," diye bağırdı. "Guroo, tez sürünün önünü Murat'a verin."

Çocuklar sürünün önünü açtılar. Mirzo Kazo'lara döndü.

"Artık bana izin verin," dedi. "Yolumuz çok. İkindiye ancak varırız Murat'a."

Zozan'a baktı. Gözleri doldu.

"Sana da güle güle çoban arkadaşım... Bugün Murat'ta vurduğum balıklar hep senin şansına olacak... Eyvallah," dedi sürüden yana yürüdü.

O gün köye yeniden güven aktı. Kadınlar ocaklara ayran aşı koydular. Dudaklara gülümsemeler doldu. Çocuklar doya doya oynadılar. Erkekler ot taşımak için kağnılarını onarmaya başladılar. Yaşam yeniden hızlandı, güzelleşti köyde.

VIII

Zaman ağırdan yürüdü geçti Saragöl'de. Güz soğukları geldi. Saragöl insanıyla hayvanıyla titremeye başladı. Koca ova üstünde ne varsa attı. Çırılçıplak kaldı kara bulutların altında. Sessiz, kimsesiz, korkulu.

Dılo Bey o gün erden kalktı, giyindi. Paltosunu omzuna aldı, dışarı çıktı. Dış kapıyı açınca güzün soğuğu yüzüne çarptı. Uykusunun uyuşukluğunu aldı götürdü. Harmanlara doğru yürüdü. Gün bulutların arasında Saragöl'le saklambaç oynuyordu. Bir askeriye cemsesine son balyaları yüklüyorlardı hizmetkârlarla askerler. "Bugün o adamlara da haber göndermeli. Onlar da gelsin taşısınlar otlarını," diye düşündü. Yan yana duran üç otluğu geçti. Başını kaldırdı otlukları seyretti. "Ucuza verdim," diye geçirdi usundan. "Olsun ama," dedi sesli sesli, "Cımşid'in inadına. Bedava bile verirdim." Dilan düştü yadına. İçinden söküp atamadığı Dilan. İçine girip yerleşen Dilan. Dilan her şeyiydi. Dilan'la kalkıyor, Dilan'la dolaşıyor, Dilan'la yatıyor, Dilan'la düş görüyordu.

Dilan yeniden aklına düşünce cemsenin yanına gitmekten vazgeçti. Ovaya doğru yürüdü. Acılı düşünceler doldurdu yüreğini. Dalgın gözlerle Saragöl'e baktı. Saragöl derde düşmüştü özü gibi. O baharın binbir çiçeği yeşilliği solmuş, yerini kararan bozaran topraklara bırakmıştı.

Birden ovada doludizgin at koşturan birini gördü. Olduğu yere çöktü. Bir eğlence bulan çocuk gibi ellerini birbirine sürttü. İçini dolduran acılı düşüncelerden kurtulmanın sevinci içinde atlıyı kollamaya başladı. At koca ovanın içinde bir sıpa kadar gözüküyordu. Ayaklarının kaldırdığı tozlar arkasından Saragöl'e ince bir çizgi çekiyordu. "Kadastro memuru gibi," dedi Dılo Bey. Atlı bir sırtın arkasına girdi, çok geçmeden yeniden göründü. "Bu yana geliyor," diye düşündü Dılo Bey. Cemse sarsıla sarsıla geçti önünden. Balyaların üstüne uzanan askerler el salladılar Dılo Bey'e. Aldırmadı. Atlı gittikçe büyüyordu. At birden dörtnaldan tırısa düştü. Gide gide yavaşladı. "Arap at gerek bu ovayı aşmaya," diye söylendi Dılo Bey. Demesine kalmadı at yeniden dörtnala kalktı. "Bir acelesi var itoğlinin. Hayvanı patlatacak böyle sürerse!" Kalktı. Omzundan kayan paltosunu düzeltti. Atlıyı daha iyi görebilmek için bir tümseğin üstüne çıktı. "Valla buraya geliyor," diye geçirdi usundan. "Hayırdır? Kim ola ki?"

Çok geçmeden atın üstündeki binici de seçilir oldu. Omzunda tüfek vardı. Atı durmadan kamçılıyordu. Köye girecekken Dılo Bey'i gördü. Atın dizginini Dılo Bey'den yana çevirdi. Dılo Bey belindeki tabancasını yokladı. Atlı on adım kala dizginleri çekti. At seve seve durdu. Kafasını salladı. Ağzından akan köpükler yanlarına sıçradı. Üstündeki orta yaş bir hizmetkârdı. Başında tiftik bir papak vardı. Atladı indi attan. Dizginleri koluna taktı, Dılo Bey'e doğru yürüdü. Dılo Bey tümsekten indi. Selam verdi, Dılo Bey'in eline eğildi. Dılo Bey elini öptürdü. Hizmetkâr el bağladı.

"Nerelisin guro?"

"Cımşid Bey'in hizmetkârıyım."

"Hayırdır!"

"Hayırdır beyim," dedi hizmetkâr, elini koyun cebine attı.

Kapalı bir zarf çıkardı ikiye katlanmış. Dılo Bey'e uzattı:

"Cımşid Bey yolladı bunu. Selamları var..."

Dılo Bey'in yüreği büyüdü içinde. Gövdesini saran tüyler dikeldi. Üşüdü. Bir titreme geldi geçti. Zarfı aldı. Açtı. Eğri büğrü

yazıları sökmeye çalıştı. Mektup, "Değerli kardeşim Dılo Bey," diye başlıyor, "Biliyorsun biz dede baba komşusuyuz. Üstelik seni de çok severim bilirsin. Bu baharki işte seni kırdığımı çok geç anladım. Bir kızdır sana kurban olsun. Bu akşam konuğum olursan çok sevinirim. Bol bol konuşuruz. Selam eder gözlerinden öperim. Cımşid Bey," diye bitiyordu.

Birkaç kere okudu mektubu. Hele utanmasa, "Bir kızdır sana kurban olsun," sözünü bin kere okusa bıkmazdı. Nasıl olurdu bu? İnanamıyordu. Dağ dağa nasıl kavuşurdu? Hizmetkârın el pençe divan durduğunu çok geç fark etti. Utandı. Gülen gözlerle baktı hizmetkâra:

"Demek bu mektubu Cımşid Bey yolladı he?"

"Evet."

Kulakları mı yanlış duyuyordu, düşte miydi yoksa, bilemiyordu. Ilık bir deryada yüzüyordu.

"Bu mektubu, Dılo Bey'e mi götür, dedi Cımşid Bey?"

"Evet."

"Sağol, çok sağol bavo."

İçi dışına taşmak istiyordu. Heyecanını sevincini saklayamıyordu. Kendinde değildi. Elini koyun cebine attı, kara bir cüzdan çıkardı. Bir yüzlük seçti çıkardı paraların arasından. Hizmetkâra uzattı.

"Al bunu bavo. Sağol... Cımşid Bey'e selamımı söyle. Ellerinden öptüğümü söyle. Bu akşam ziyaretine geleceğim. Haydi yolun açık olsun."

Hizmetkâra elini uzattı, öptürdü. Hizmetkâr dizgini kolundan çıkardı, atın boynuna geçirdi. Dılo Bey keyfinden şeş beş bakıyordu hizmetkâra.

"Özüne sahip ol bavo," dedi. "O itoğlilerin köyünün yakınından geçme. Ne olur ne olmaz."

Hizmetkâr omzundan kayan tüfeği düzeltti, güldü. Ata bindi.

"Merak etme beyim," diye yanıt verdi. "Bana Mıho derler. Çok gördük öylelerini. Eyvallah."

"Güle güle bavo. Çok selam söyle."

Nefesini toplayan at ilk mahmuzda şahlandı, saldırdı ovaya. Hizmetkâr yala[1] yattı. Al at aktı gitti. Dılo Bey durmadı yerinde. Bakmadı atın gidişine. Az önce eğlence olan dörtnal şimdi yoktu gözünde. Gözünde Dilan vardı. Atlıya bakıyor, görmüyordu atlıyı. Yerinde Dilan vardı. Kofisi yana kaymış, zülüfleri al yanaklarını yalayan Dilan. Dağlara baktı Dilan, güzün gazabıyla titreyen solmuş Saragöl'e baktı yine Dilan'ı gördü. Salına salına Şero Bey'in kapısından girişini gördü. Ardında belini döven kara saçlarını gördü. Eli ayağına dolaştı. Sevinç aklını aldı başından. Hızla geri döndü. Paltosu omzundan kaydı, yere düştü. Duymadı. Yürüdü. Sevda dolu sözler geldi dudaklarında kımıldadı. Ovadan gelen sazak[2] sırtını sızlatınca paltosunu anımsadı. Elini attı, bulamadı paltoyu omzunda. Durdu. Dört bir yanına bakındı. Gerisin geri döndü, yürüdü. Binlerce umut ışığı gözlerine giriyor, oradan yüreğine akıyor, içi dışını dövüyordu. Daldı gitti. Paltosunun yanından vurdu geçti. Dilan'ın gelin gelişini düşlüyordu. Utancından pembeleşmiş yanaklarını, elmacık kemiklerini döven kara kirpikli gözlerini, yeşil valalı, al kofili başını önüne indirişini görüyordu. Sonra yatağın içinde yavru maraldan beter göğsüne sığınışını, heyecandan titreyişini, ak gerdanın kalkıp indiğini.

Bir zaman yürüdü. Ne zaman ki acılı yel yüzünü yakmaya başladı, o zaman geldi özüne. Bir baktı nerdeyse tarlalara ulaşacak, durdu. Başını iki yana salladı, güldü. "Ah, Dilanım ah! Bir bilsen beni ne hallara koyduğunu!" diye söylendi. Gözü ovada atlıyı aradı. Atlı ruh olup kırklara karışmıştı çoktan. Mektubu anımsadı. Bütün ceplerini aradı, bulamadı. Korktu. Çaresizlik kara bulutlar gibi çöktü üstüne. Az önce sevinçten çırpınan yüreğinin başına bir sızı girdi, yaktı yıktı içini. İyice şaşırdı. "Yoksa her zamanki düşlerden biri miydi?" diye düşündü. Kolunu çimdikledi. Uyanıktı. Acı soğuk paltosunu, palto da mektubu düşürdü yadına. Koştu. Paltosuna ulaştı. Yerden aldı, ceplerini aradı, mektubu buldu. Aceleyle açtı. Gözü satırlar arasında, "Bir kızdır sana kur-

1 Yal: Atın yelesi.

2 Sazak: Kuvvetli ve soğuk esen yel.

ban olsun," sözlerini buldu. Birkaç kere sesli sesli okudu. Korkusu, sıkıntısı uçtu gitti. Paltosunu omzuna attı, yürüdü. Harmanları geçti. İki oğlan çocuğu Şoför Edo'nun kapısı önünde leppik[1] oynuyorlardı.

"Gurooo!" diye ünledi.

Çocuklar korkuyla irkildiler, Dılo Bey'den yana baktılar.

"Gurooo, bana tez babanızı çağırın, gelsin."

Çocuklardan büyük olanı eve girdi. Dılo Bey yürüdü. Çeper kapısını tekmeyle açtı. Garaj kapısında konuşan üç kadın sıçradılar. Konuşmaları yarıda kaldı. Dılo Bey'e korkuyla baktılar.

"Seyro" diye seslendi üç kadından en genç olanına; Seyro kadınlardan ayrıldı. Geldi Dılo Bey'in karşısında el bağladı, başını önüne indirdi, bekledi.

"Öyle pısırık pısırık durma karşımda," diye gürledi Dılo Bey. "Canlan biraz. Yediğini yel, içtiğini sel mi götürdü bugüne kadar. Ne bu hal? Tez benim, o siyah elbiselerimi çıkar sandıktan. Sil, temizle. Kırışıklıklarını bastır. Akşama hazır olsun. Bir yere gideceğim. Çabuk. Ubanma itoğliti."

Seyro geldiğinden daha hızlı gitti. Odaya girerken, "Allahım sen sonumuzu hayra tebdil et. Koru bu zalimin şerrinden," diye yakardı.

Dılo Bey eli götünde dolaşmaya başladı kapı önünde. Diğer iki kadın doğan görmüş serçe gibi sıvıştılar eve. Şoför Edo koşarak girdi bahçe kapısından. El bağladı, bekledi. Dılo Bey şoförün yanına gelince durdu.

"Geldin mi?" diye sordu.

"Evet, geldim beyim."

Dılo Bey bir zaman düşündü.

"Bak Edo," dedi sonunda. "Şimdi beni iyi dinle. Hemen motora atlayıp kasabaya ineceksin. Eço Efendi'den on kilo iyisinden portakal, on kilo elma, iyisinden beş kilo kâğıtlı şeker, beş kilo

1 Leppik: Çocukların oyunda kullandıkları düz, yuvarlak ve yassı taş.

fındık, fıstık, bir de bana Şakir Efendi'nin mağazasından güllü bir kravat al, ikindi olmadan burada ol. Gecikme. Akşama konukluğa Cımşid Bey'e gideceğiz. Anladın mı?"

"Evet."

"Peki, şimdi söyle bakalım neler alacaksın."

Şoför Edo alacaklarını saydı.

"Beş kilo fındık, fıstığı unuttun," dedi Dılo Bey. "Dediklerimi iyice yaz kafana. Unutma."

Edo başını önüne indirdi. Dılo Bey az önce Seyro'nun girdiği kapıya döndü:

"Kıiiız, Seyro!" diye bağırdı.

Seyro pencereden başını uzattı,

"Buyur beyim," dedi.

"Tez içerden bir heybe getir Edo'ya."

Sonra elini cebine attı, cüzdanından üç yüzlük çıkardı, Edo'ya uzattı.

"Bana beş tane de kırmızı baş sigara al."

Seyro elinde bir halı heybeyle çıktı dışarı. Edo koştu, heybeyi aldı.

"Gideyim mi beyim?"

"Daha duruyor musun itoğliti? Tez davran."

Edo garaja koştu. Motor homurdandı, garajdan çıktı. Dılo Bey bağırdı:

"Guroooo, yel gibi giiit, yel gibi geel!"

Edo gazladı, motor ileri atıldı, tozu dumana katarak çeper kapısından çıktı gitti.

Dılo Bey saatine baktı. Zamanın geçmediğine inanmadı. Oysa bu geçmez zamanda neler değişmişti yaşamında. Başını kaldırdı bulutların arasında günü kolladı. İçi kuşluğu öğle etti. Eli götünde konaklarının önüne git gele başladı. Kendine güldü, konuştu.

Kimse uğramadı semtine. Kendi başına davullar çaldırdı

Saragöl'de, Dilan'a düğünlerin en güzelini yaptı. Şanı Saragöl'ü aştı düğünün. Düğün atlıları aktı kapısına. Saragöl şenliğe boğuldu. Beyler parmak dişlediler şaşkınlıklarından. Koca ova Şahmurat'ın zurnasıyla inledi.

Gün öğle oldu. Saatine baktı. "Yanlıştır," dedi. Üstüne Saragöl'de gelecek saat yoktur dediği Sergisof'undan güvenini aldı geri. Zamanı ikindi etti, çıktı işin içinden. Yolunu değiştirdi, çeper kapısından çıktı. Kasaba yoluna düştü. Yolu tozuta tozuta yürüdü. Kasabayı ardına alan Kuş Tepesi'ni kollamaya başladı. Gözüne gücü yetse tepeyi deler geçerdi. Motor gözükmedikçe kızdı Edo'ya. Küfürler yolladı nefesi kesilene kadar. Motordan umudunu kesti, geri döndü. Konuk odasına yollandı. Siyah elbiseleri, beyaz gömleği sekide duruyordu. Pantolonunun gitmemiş kırışıklıklarını koca elleriyle bastırdı. Seyro'yu sıçtı boyadı. Soyundu. Bir zaman kıllı göbeğini kaşıdı, odanın içinde dolaştı. Sonra giyinmeye başladı. Aynada bir zaman seyretti kendini. Yakasını düzeltti, saçlarını taradı. Fötr şapkasını giydi, çıkardı. Dışarı çıktı. Tekrar kasaba yoluna düştü. Motor yoktu. Sinirlendi, söylendi kendine. Motor hasret oldu tepenin ardında.

İkindiye doğru motor gözüktü tepenin yamacında Dılo Bey'in içini sevinç doldurdu. Döndü, eve yollandı. Aceleyle konuk odasına girdi. Aynanın karşısına geçti yeniden. Saçlarını taradı, sıvazladı. Kalın kaşlarını tükürükledi. Fötr şapkasını giydi. Mecit Bey gibi az da yana kaydırdı. Sonra odayı arşınlamaya durdu. Motor sesi kulağına ulaşır ulaşmaz da dışarı çıktı. Kapıda duran kadınlar, birkaç hizmetkâr Dılo Bey'i görünce eve girdiler. Kadınlara baktı, yere tükürdü.

Bu sefer kapının önünde dolaşmaya başladı. Motoru çeperin dışında karşıladı, durdurttu. Edo direksiyon başından atladı, indi.

"Tamam aldın mı guro?" diye sordu.

Edo paranın artanını uzatırken,

"Evet," beyim dedi. "Yalnız güllü kravat alamadık. Şakir efendide yoktu, öbür mağazalara da baktı, bulamadı."

Motorun arabasına yollandı, heybeden çizgili bir kravat çıkardı, Dılo Bey'e gösterdi.

"Bunu yolladı," dedi.

Dılo Bey,

"Neyse," dedi. "Bu da iyi."

Kravatı aldı, beyaz gömleğinin ortasına tuttu. Kravatı katladı, Edo'ya döndü:

"Guro, koş evden bir minder getir altıma. Geciktik. Tez ol, yola çıkalım."

Edo eve koştu. Çok geçmeden bir minderle döndü. Minderi arabanın ön köşelerinden birine yerleştirdi. Dılo Bey çıktı kuruldu mindere.

"Haydi sür guro," dedi Edo'ya. "Cımşid Bey'in köyüne gideceğiz biliyorsun. Yalnız yoldan gidip bizi toza toprağa boğma."

Edo motoru yeniden çalıştırdı.

Dılo Bey Kravatı dizinde bağlama uğraşına girdi sarsıntılar içinde. Ancak Cımşid Bey'in köyünün altında aklına yatkın bir düğüm yapabildi. Aceleyle boynuna geçirdi, sıktı. Ve daha gün ikindi olmadan traktör Cımşid Bey'in konakları önünde durdu.

Hizmetkârlar, şoförler, irili ufaklı çocuklar traktörün etrafını sardılar hemen. Dılo Bey bütün odaları bir çırpıda geçirdi gözden. Camların ardında kofili başlar gördü. Başlardan birinin Dilan olacağını düşündü, heyecanlandı. Erkek hindiden beter, şişe şişe kalktı minderin üstünden. Üstüne bulaşan tozları çırptı ağır ağır. "Acep Dilan biliyor mu babasının beni damatlığa kabul ettiğini?" diye düşündü. Traktörden indi. Traktörün etrafını saranlar Dılo Bey'in elini öpmek için sıraya girdiler. El öptüre öptüre, sağol çeke çeke konuk odasının kapısına vardı. Edo da sırtında dolu heybeyle arkalarına düştü. Cımşid Bey konuk odasının önünde karşıladı Dılo Bey'i. Tüyleri dökülmüş sarı kaşlarının altındaki boncuk mavisi gözleri yerlerinde döne döne, altın dişleri ağzında parlaya parlaya açtı kollarını Dılo Bey'e. Beyler sarıldılar, öpüştüler. Kapıdan önce girmeme inadını Dılo Bey kazandı. Cımşid Bey önde, Dılo Bey arkada girdiler konuk odasına. Hizmetkârlar, şoförler avluda kaldılar.

Konuk odası şehir evi gibi döşenmişti. Köşelerde koltuklar,

karşı duvarda içi fincan ve çay bardaklarıyla dolu bir büfe, ortada da bir sehpa duruyordu. Büfenin karşısına düşen duvarda göğüsleri nişanlarla dolu, burma bıyıklı, Cımşid Bey'in babasının büyütülmüş resmi asılı duruyordu.

Dılo Bey önce Cımşid Bey'in oturmasını bekledi. Cımşid Bey karşı koltuğa gömülünce Dılo Bey de önünde durduğu koltuğa oturdu. Odanın hizmetini yapan hizmetkâr el pençe divan ayakta bekliyordu. Cımşid Bey,

"Oğlum tez konuğumuza bir yorgunluk kahvesi getir," dedi.

Hizmetkâr çıktıktan sonra Cımşid Bey hal hatır sordu, Dılo Bey kısa kısa yanıtlar verdi, saygılıca güldü. Hizmetkâr bir tepsi üstünde iki fincan kahveyle girdi içeri. Dılo Bey'e doğru yürüdü. Dılo Bey kahveyi önce Cımşid Bey'e götürmesini işaret etti hizmetkâra. Cımşid Bey gördü.

"Yok guro," dedi hizmetkâra; "Önce konuğumuza götür."

Dılo Bey üstü köpüklü kahveyi aldı. Kahve Dilan'ı düşürdü yadına. "Bizim ahmak Seyro da kahve yapıyor, bunu yapan da. Dilan'ın işidir bu olsa olsa," diye geçirdi içinden. Kahveyi içti, dibinde kalanı emdi. Fincanı hizmetkâra verirken umursamaz bir hal aldı, öksürdü.

"Guro, eve bir şeyler getirmiştik gelirken. Bizim şoföre söyle, o heybeyi ablamlara versin," dedi.

Sonra Cımşid Bey'e döndü. Cımşid Bey'in ayakları koltuktan yere ulaşamıyordu. Sanırsın bisiklet sürüyordu çocuklar gibi koltukta. Apo Sılho'nun Cımşid Bey için söylediği: "Bakmayın Cımşid Bey'in boyunun kısalığına. Bir o kadarı da yerin altındadır," dediği sözünü anımsadı. Gülmesini zor tuttu.

"Kusurumuzu bağışlayın," dedi Cımşid Bey'e. "Şehre inemedik. Eli boş geldik sayılır. Azımız çok görüle."

"Rica ederim Dılo Bey. Zahmet etmişsiniz. Ne gereği vardı?"

Sustular. Dılo Bey uzun zaman konuşacağı konu aradı. Cımşid Bey için bu bahardan yana iyi hiçbir şey düşünmemişti. Aklına hep kötü konular geliyordu. Eskiden olsaydı söz sözü açardı. Önce

araya giren soğukluk, ardından bu kan kaynaşması her şeyi birbirine karıştırıyordu. Kalktı, Cımşid Bey'e sigara tuttu. Saygıyla döndü yerine oturdu. "Ne de olsa bugüne bugün kayınbabamız sayılır," diye geçirdi, usundan, gülümsedi bıyık altından.

Birden Cımşid Bey'in Ankara'da okuyan oğlu Kemal'i anımsadı. O da babası gibi gök gözün tekiydi.

"Yeğenimiz nasıl beyim? Okuyor mu?"

Cımşid Bey birden kavrayamadı kimi sorduğunu. Şaşkınlığı uzun sürmedi.

"Haa, bizim Kemal mi? İyidir amcası, ellerinden öper. Bu sene hukuk üçe geçti. Daha sınıfta kalmadı. İnşallah sonunu da böyle getirir. Hem niye kalsın ki? Ekmek elden su gölden. Onun yediği parayı bizim keleş öküze yedirseydim, keleş öküz bile okurdu."

"Yok yok," diye Dılo Bey sözü aldı. "Kemal yeğenim akıllıdır. Her sene görüşürdük. Ankara'yı anlatırdı..."

Sözün burasında durdu. Ankara'nın barlarını, tombul tombul karılarını anlatırdı, diyecekti zor tuttu kendini. Başka zaman olsaydı, olurdu. Ama şimdi kayınbabası vardı karşısında Cımşid Bey yerine.

"Bu sene hiç görmedim. Gelmedi mi?" diye sözü başka yana saptırdı.

"Hayır. Gelmedi. Daha doğrusu gelmesini ben istemedim Dılo Bey. Neye gelsin efendim. Gelip burada Hasso Hüsso ile arkadaşlık edecek, dolaşacak, öğrendiklerini de unutacak."

"Haklısın beyim. Ama çocuk sıkılır orada. İş yok güç yok. Bari bir işi olsaydı."

"Var var," dedi Cımşid Bey, "Bizim milletvekili Şeyh Hazım Bey'e mektup yazdım, sağolsun ilgilenmiş. Götürmüş bir Amerikan firmasına sokmuş. Aldığı para bir köyü çimdirir valla. Ama gene de benden para istiyor namussuz."

"Ey, elbet yetmez beyim. Gençlik, diye boşuna dememişler. Koy yesin. Koy olsun da yesin. Biz yaşayamadık koy onlar yaşasın."

"Öyle ama, biz parayı Kateviler'den toplamıyoruz ki Dılo Bey! İt pişikle uğraş, didin, çalış çabala, kazandığını da bizim oğlan Ankara'da kızlarla yesin tiyatrolarda. Bu sene benim çektiğimi bir o yaradan bilir, bir de ben. Şu Ziro'nun guroları bu sene bana çok zarar verdiler. Traktörlerim parçalandı, adamlarım yaralandı, işim bozuldu. Sebep? Sebep; vay sen misin yasa yoluyla kazandığın toprakları süren. On yıl boyunca iki yüz bin lira param gitti o topraklar uğruna. Hâkim yedi, savcı yedi, avukat yedi, kurt kuş yedi. Sonunda kazandık davayı. Kazandık ama, bu donsuz itoğliler bela olup çıktılar başımıza. Herifler planlı adamlar. Hele o Kazo'yla Nuro iti yok mu? Kırk beladan beterdir o namussuziler. Bütün plan o ikisinin başı altından çıkıyor. Yoksa kimin aklına gelir kadınları hizmetkâr üstüne yollamak. İtoğliler bildiler benim kadınlarla mahkemelik olup adliye kapılarında uğraşmayacağımı. Bu sene onların yüzünden çok zararım oldu inan. Ey, bir de kalk bizim kopuk oğlana para yetiştirmeye çalış bunca derdin içinde. İnsan elinde olmadan kızıyor valla."

"Haklısın," dedi Dılo Bey. "Hem yerden göğe kadar. Bu bahar olanları duyunca çok üzüldüm, hem de çok kızdım. O zaman kalkıp sana gelmeyi düşünmedim değil. Düşündüm ama, başka şeye yormanızdan çekindim. Bu baldırı çıplak guroların önü zamanında alınmazsa Saragöl'ün başına daha çok iş açılır. Bugün sana, yarın bana, öbür gün Mirkan Bey'e, daha öbür gün başka bir beye. Saragöl baldırı çıplak hizmetkârlarla doldu. Eskiden işe yarıyorlardı. Ne bileyim eskiden ırgatlık vardı, çobanlık vardı. İşe yarıyorlardı o zaman. Ama şimdi? Bir döğerbiçer yüz ırgatın işini görüyor. Saragöl'ün baldırı çıplaklarını da biz besleyecek değiliz ya! Çeksin gitsinler başka yerlere. Dünya yüzünde başka yer mi kalmamış? Aslında bu gurolarda suç yok, suçun büyüğü biz beylerde. Bize değmeyen yılan bin yıl yaşasın diyoruz. Yılan yılandır Cımşid Bey. Bakın, Saragöl'de yılan çoğalıyor. Yarın hepimizin kanını emerler. Sana acımak bildiler mi? Yarın bana da acımazlar, Mirkan Bey'e de. Biz birbirimizin dalını tutmalıyız. Birleşmeliyiz. Bizde iş yok valla. Ama Saragöl'ün baldırı çıplak hizmetkârları? Baharın sizin traktörlerin parçalandığı gün baktım bizim hizmetkârlar bayram etmekte.

Birkaçını çağırdım, meseleyi alttan aldım konuşturdum itoğlileri. Ziroluları sizin değil de Ermenilerin üstüne gitmiş gibi anlattılar. Şaştım kaldım heriflerin birbirlerine tutkunluğuna. Ertesi günü üç dördünü kovdum gitti. Kovdum ama, neye yarar? Benim köyden göçünü yükledi, başka beyin köyünde açtı."

"Yok efendim yok," diye Cımşid Bey aldı sözü. "Asıl bizde birlik yok. Kızma ama sana da çok gücendim. Baktım bu adamlarla hükümet yoluyla uğraşmak zor. Ulan Cımşid kendi işini kendin bitir, dedim kendime. Tuttum heriflerin hayvanlarının su yollarını kestim. Bekliyorum itoğliler bugün yarın gelip ayaklarıma düşecekler diye. Ama bir de duydum ki sizin topraklardan geçiyorlarmış Murat'a. Gücendim, valla. Tabii senin o namussuzilere acıdığından bu işi yaptığını da anladım, anladım ama, dediğin gibi bizlerin birleşmesi gerek. Yoksa Saragöl'de on sene sonra bey zor bulunur."

"Haklısın," dedi Dılo Bey başı önünde, "çok haklısın. Ne bileyim size biraz dargındım o zaman. Bir de gelip elime ayağıma düştüler, yalvardılar, acıdım. Büyük bir kusur işlediğimi şimdi anlıyorum."

"Estağfurullah Dılo Bey. Söz açıldı da söyledim. Yoksa ben o guroların hakkından gelirim daha. Bekle görürsün. Ben iki guroya alt olursam rahmetli babamın kemikleri sızlar mezarında. Neyse unutalım bunları. Bende hata yok mu? Bu dargınlığımızda büyük hata bende oldu. Sana işin aslını söyleyeyim mi Dılo Bey?"

Dılo Bey'le göz göze geldiler. Gülümsediler.

"İşin doğrusu seni eskiden beri severim. Mecit Beyler elçi gelditklerinde kızımı da verimkârdım. Kırk yılda bir töreye uyayım dedim. Ağzıma da töre sıçtı. Hani içimden kızım bir bey kızıdır, hizmetkâr kızı mı ki ilk elçide 'he' deyip işin içinden çıkayım diye düşündüm. Senden uzun zaman haber bekledim. Baktım senden ses seda çıkmıyor, kendime valla Dılo Bey'i küstürdük, dedim. Ne yalan söyleyeyim, çok geç anladım senin bana darıldığını. Yüzüne söylemiyorum, sana bir kız değil bin kız feda olsun. Neyse, olur böyle işler..."

Yeniden suskunluk çöktü odaya. İkisi de ayrı ayrı düşüncelere daldılar. Cımşid Bey planlar kurdu, Dılo Bey Dilan'la düşler. İlk

Cımşid Bey uyandı dalgınlığından. Etrafına bakındı. Odanın içi çoktan kararmıştı.

"Gurooo!" diye bağırdı.

Kapı açıldı, hizmetkâr girdi.

"Guro, niyetiniz konuğumuzu açlıktan öldürmek mi? Bak karanlık çökmüş. Biriniz lambayı yakın. Bir de bak yemek hazır mı?"

"Yemek hazır beyim. Emrinizi bekliyor."

"Tez masayı hazırlayın öyleyse."

Hizmetkâr köşeden bir açılır kapanır masa getirdi, odanın ortasına kurdu, üstüne naylondan bir örtü çekti. Tavanda asılı duran lüks lambayı aldı, çıktı. Dılo Bey, "Dilan alışmıştır böyle şeylere. Bize de gerekecek bir yemek masası," diye düşündü. "Artık Saragöl'de yalnız hizmetkârlar yerde yemek yiyor," diye de hayıflandı ardından. Bir hizmetkâr elinde lüks lamba girdi içeri. Oda ışığa boğuldu. Cımşid Bey'in gözleri kamaştı. Çok geçmeden üç hizmetkâr yemeklerle donattılar masayı. Dılo Bey kızarmış kuzu butlarını, tepsi dolusu pirinç pilavını, bir sini su böreğini görünce ağzı sulandı. Yutkundu.

"Ne gerek vardı bunca zahmete Cımşid Bey?" dedi.

"Rica ederim, ne zahmeti olacak. Senin gibi değerli bir konuğa bunlar çok az hele. Asıl sen kusurumuza kalma. Şimdi buyur bir karnımızı doyuralım, sonra konuşuruz. Eskiler aç ayı oynamaz diye boşuna söylememişler."

Dılo Bey yalandan güldü. Karşılıklı birer sandalyeye çöktüler. Hizmetkârların ikisi çıktı, biri kaldı. Cımşid Bey hizmetkâra göz ucuyla çıkmasını işaret etti. Hizmetkâr, sessizce süzüldü kapıdan dışarı. Dılo Bey önce Cımşid Bey'in lokma almasını bekledi. Aklınca töreye uydu. Ama Cımşid Bey aldırmadı, Dılo Bey'in saygısını da görmedi. Dılo Bey kışı bahara zor ulaştıran kurt gibi saldırdı budun birine. Odayı ağızlarının şapırtısı doldurdu. Yediler, tıkandıkça su içtiler. Konuşmadan, başları masanın üzerinde, ne varsa talan ettiler. Bütün yemeklerin sonu midelerinde buluşunca Cımşid Bey hizmetkâra seslendi, el bezi istedi. Sonra öbür hizmetkârlar girdiler odaya. Boynu bükük baktılar talan olmuş sofraya.

"Öyle dikilip kalacağınıza sofrayı toplayın çabuk," diye kızdı Cımşid Bey.

Ellerini silip gene aynı koltuklara çöktüler. Kırmızı baş sigaralarından yaktılar, dumanını lambaya doğru üflediler. Sofra tezden toplandı. Çok el tez bitirdi işi. Cımşid Bey bir de demli çay istedi hizmetkârlardan. İşleri bitince hizmetkârlar odayı sessizce boşalttılar. Bir zaman sessizce oturdular. Yalnız ara sıra geğirerek yorgun midelerine yardımcı oldular. Çay geldi, çay sohbeti getirdi. Cımşid Bey elini bir dizine vurdu, sözü açtı:

"Biliyor musun Dılo Bey," dedi. "Geçende bizim oğlandan uzun bir mektup geldi. Çalıştığı Amerikan firması bizim Kemal'i çok sevmiş. Firmanın Türkiyeli ortakları da varmış. Yani anlayacağın sırf gavur firması değil. Bizimkilerle ortak. Bu firmanın Türkiye'nin birçok ilinde acentaları varmış. Firma dediğin de firma. Bizim oğlanın dediğine göre buzdolabından tut traktöre kadar aklına ne gelirse satıyormuş. Bizim Kemal'den benim bey olduğumu, köylerim olduğunu öğrenince çok sevinmişler. Ayrıca bizim milletvekili Şeyh Hazım Bey'e de sormuşlar benim durumumu. Bundan iki gün önce bir mektup da Şeyh Hazım Bey'den aldım. Böyle bir fırsat, böyle bir kârlı iş ele geçmez, diye yazıyor. Ne işin var hâlâ o toprağı yıpranmış, verimi düşmüş tarlaların başında. Çektiğin eziyete değmez. Herkes aya gidiyor, sen tutmuş o kara toprakların başını bekliyorsun. Gel bu firmanın bizim vilayette bir acentasını aç. Elin temiz, ayağın temiz, kazancın temiz, diyor da diyor."

"İyi diyor," dedi Dılo Bey. "Hazım Bey haklı. Sonra biz boşuna seçmedik Şeyh Hazım Bey'i. Oraya göbek şişirsin diye de göndermedik. O bize, biz de ona. Valla çok iyi olur Cımşid Bey. Hiç durma. Bugünden tezi yok çek git. Zati böyle giderse Saragöl'ün tadı tuzu kalmaz. Görmüyor musun götü boklu guroların sana yaptığını. Çek git valla. Öyle bir fırsat benim elime geçse bir gün durmam buralarda."

"Haklısın," diye Cımşid Bey sözü kesti aldı. "Gitmek iyi, iyi ama, burayı da boş bırakamam. Dedemin babamın bunca emeği var bu topraklarda. Sonra kurulu bir düzenim var burada. Her şeyi öyle yüz üstü bırakıp gitmek de olmaz. Artık sen de yabancımız sayılmazsın.

Ailemizden birisin. Ben şöyle düşündüm: Bizim küçük oğlan Cemal'i burada bırakayım. Kalsın topraklarımızın üstünde. Eksin, biçsin. Hele bir zaman da Cemal sürsün bizim töremizi bu topraklarda. Ben şimdi cümbür cemaat göçersem vilayete Saragöl'de bir bey olmaktan, bir Cımşid Bey olmaktan çıkar, dükkâncı Cımşid Efendi olurum. Ama oğlum topraklarım üstünde kalırsa devranım, namım değişmez. Şeyh Hazım Bey'in bu işi bize bulması, bizim kara kaşımıza kara gözümüze âşıklığından değil, bizim Saragöl'de sözümüzün geçmesinden. İşte bu sebepten Cemal'i burada bırakmak istiyorum. Ama Cemal cahildir, tecrübesizdir, delidoludur. Aklına eseni yapar. Ama artık bu korkum da kalmadı. Şimdi senin gibi bir akrabam olduktan sonra gözüm arkada kalmadan çeker giderim, vilayete."

"Ondan yana hiç endişeniz olmasın beyim. Artık ne de olsa ben de sizin bir oğlunuz sayılırım."

Başını önüne indirdi, sustu. Cımşid Bey de yanıt vermedi, söz açmadı. Dılo Bey gecenin sonunun geldiğini anladı. Yerinde kımıldadı, öksürdü.

"Beyim," dedi, "gerçi aramızda böyle şeylerin önemi yok, ama örtülü pazar dostluğu bozar, demişler. Aramızda bir de başlık keselim. Saragöl'ün diline düşmek olmaz. Yarın kalkıp benim için parasız bedava kız aldı, senin için parasız kız verdi demesinler."

Sustu, bekledi. Cımşid bey eli şakağında bir zaman düşündü. Sonunda:

"Haklısın Dılo Bey," dedi. "Hiç düşünmemiştim. Gerçi o işi alır vilayete göçersem bana epeyi para gerekecek. Ama gene de sen bilirsin. Ne verirsen ver."

"Olmaz Cımşid Bey, kız senin kızın. Sen iste."

Cımşid Bey başını kaldırdı Dılo Bey'e baktı.

"Madem istiyorsun iki yüz bin ver."

Dılo Bey'in tüyleri diken diken oldu. Başını bir uğultu sardı, kulakları ses duymaz oldu. Zor geldi özüne. İşin içinde Dilan olmasa, yere batası sevdası olmasa çeker giderdi. Ama Dilan için canını vermeye hazırdı.

"Çok istedin Cımşid Bey," dedi usulca. "Yüz elli bine ikimiz için de iyi olur. Bu sene benim de elim darda."

"Öyle olsun," dedi, sevincini zor sakladı yüzünde.

Dılo Bey,

"İzin verirseniz kalkayım beyim, geç oldu."

"Kalaydın Dılo Bey!"

Dılo Bey kalkmaya yekinince de Cımşid Bey daha önce kalktı. Geldi Dılo Bey'in elini tuttu:

"Karını istediğin zaman gel götür. Öyle düğün müğün yapmaya gerek yok. Düğün Saragöl hizmetkârına yarar, yarasa yarasa. Koyma ağızları yağlasın. Yağlanıp da başımıza bela olmasınlar."

Dılo Bey kızardı.

"Sen bilirsin beyim," dedi. "Nasıl münasip görürsen. Ben parayı bir haftaya kalmaz gönderirim."

Cımşid Bey'in elini öpmek istedi. Cımşid Bey elini arkasına sakladı.

"Olmaz," dedi, "beni günaha sokma."

Sarılıp öpüştüler.

Cımşid Bey hizmetkârlara seslendi. Hizmetkârlar içeri doldular, sıralandılar, el bağlayıp divan durdular.

"Guro, tez Dılo Bey'in motoru hazırlansın. Konuğumuz gidecek."

Hizmetkârlar geldikleri gibi çıktılar. Dılo Bey yeniden tuttu Cımşid Bey'in elini. Mutluluk gözlerinden dışarı ışık saçıyordu.

"Ellerinden öperim, beyim. Bana her konuda güvenebilirsin. Geçmişteki kusurlarımızı da bağışlatırız Allah'ın izniyle."

"Sana güvenim çoktur Dılo Bey. Biliyorum..."

Motor homurdanmaya başlayınca dışarı çıktılar. Dışarda ayazlı, yıldızlı, aylı bir gece duruyordu. Yeniden sarılıp öpüştüler. Dılo Bey motora bindi.

"Yakında gelirim," diye bağırdı kurulduğu minderin üstünden.

Motor canlandı, ışıkları karanlığı yara yara gitti.

IX

Kateviler'in böğründen kopup gelen rüzgâr bütün gece köyü dövdü durdu. Şafak Aladağlar'da kızardı ufaktan. Rüzgâr daha da hızlandı. Toprağa gömülü damların en küçük deliğinden bile sızdı içeri. Önüne canlı ne çıktıysa toprak damların içinde, dondurmaya yeminliymiş gibi saldırdı. Rüzgâr dışarda korku oldu, kurt uluması oldu bütün gece. Yüreklere korku taşıdı Kateviler'den. Zalimliğine zalimlik kattı durdu. Bey kamçısı gibi ıslıklar çaldı damların üzerinde. Yorgan altından, keçe altından, çuval altından yürek gerekti baş çıkarmaya. Bütün gece uykuları böldü, düşleri talan etti.

Mirzo uyandı. Damın ortasında duran bacaya baktı. Solgun bir ışık bacadan içeri doluyor, daha köşelere ulaşmadan eriyip gidiyordu. Gece üstünden kayan keçe bir yanını ayaza bulamıştı Mirzo'nun. Kalktı. Damın içinde dolandı bir zaman. Anası köşeye kıvrılmış, bir çuvalın altında uyumaya çalışıyordu. Bacadan giren ışık odaya güç yetirmeye başlayınca Mirzo tandırın başında duran sandığı açtı. İki ekmek çıkardı, dağarcığına koydu. Keçesi omzunda çıktı kapıya. Acılı rüzgâr yüzünü kamçıladı. Keçeye daha bir sarındı. Çeşmeden yana yürüdü. Koyun daha yeni toplanıyordu. Ya başında bir çuval, ya da dayrasını[1] başına çekmiş birkaç kadın

1 Dayra: Üç etekli kadın elbisesi.

koyunlarını getiriyorlardı karşıdan. Koyununu sürüye ulaştıran hızla geri dönüyor, koşarak evinin yolunu tutuyordu. Acı bir sessizlik rüzgârın türküsüne boyun eğiyordu. Ne horoz ötüyordu, ne de koyunlar meleşiyordu. Başında bir çuval çeşmenin taşına oturmuş Filito'dan başka çocuk da yoktu görünürde. Bu sabah devran rüzgârındı köyde. Mirzo, Filito'ya doğru yürüdü. Baş ucunda durdu, bekledi. Filito başını çuvalın altına sokmuş ısınmaya çalışıyordu rüzgâra inat. Mirzo ayağıyla dürttü Filito'yu. Filito korkuyla başını çıkardı çuvalın içinden. Mirzo,

"Guro, Reco gelmedi mi?" diye sordu.

"Gelmeyecek. Hasta..."

Mirzo başka bir şey sormadı. Filito başını yeniden çuvalın altına soktu. Koyun çoğalıyordu çeşmenin başında. Mirzo bu sefer Filito'nun kulağına eğildi:

"Babo," dedi, "bugün çok soğuk. İstersen bugün sen de gelme."

Filito çuvalı başından attı, kalktı.

"Geleceğim, üşümüyorum," dedi ardından.

Mirzo başını iki yana salladı, yürüdü. Koyunlar birbirlerinin içine girmişler, soğuktan korunmaya çalışıyorlardı. Mirzo sürüyü canlandırmaya çalıştı. Filito da yetişti ardından. Zor soğuğa baskın geldi. Sürü yekindi. Mirzo öne düştü. Sürü oluklandı ardınca.

Köyü çıktılar. Rüzgâr daha kızdı, kudurdu. Filito sürünün ardında rüzgârdan korunmaya çalışıyordu. Çuval kâr etmedi. Koyunların arasına girdi. Emeklemeye taşladı. Mirzo'nun gözleri Filito'yu arayıp bulamayınca, "Dayanamadı, köye döndü herhal?" diye geçirdi içinden. Düşünmek, rüzgârın acılı kamçısından az da olsa kendini kurtarmak istedi, beceremedi. Son umudu Dilan'ı düşledi, o da olmadı. Ovayı kavuran deli rüzgâr en zorlu sevdaları bile önüne katıp götürüyordu.

Koyunlar otlamıyordu. Birbirlerinin içine girmiş, başları yerde ısınmaya, soğuktan korunmaya çalışıyordu. Ağızlarını dikenlere sürüyor, geceden getirdikleri açlık hasretini karınlarında taşıyorlardı. Acılı mızlamaları rüzgâra karışıp gidiyordu. Mirzo

dayanamadı sürünün acısına. Sürünün ardına dolandı. Elindeki değnek boşuna işliyordu. Koyunlar tınmıyorlardı. Filito birden başını sürünün ortasından çıkardı. Mirzo korktu. Filito olduğunu anlayınca başını salladı, güldü:

"Tez büroya gel Filito," diye seslendi. "Tez gel sürüyü aşağı dereye indirelim. Yoksa yel sürüyü soğuklatacak."

Filito bazen koyunların arasından, bazen üstlerinden yürüyerek zorla ulaştı Mirzo'ya. Başladılar koyunları kışkışlayıp çubuklamaya. Sürünün en önünde duran mor bir koyun başını kaldırdı, havayı kokladı. Sonra sırtını rüzgâra karşı verdi koşmaya başladı. Sürü ardınca oluklandı. Mirzo sırtındaki keçeyi attı, koştu. Kasaba yolunda zor aldı sürünün önünü. Filito da yetişti. Gün sarı ışıklar saçarak çıktı. Daha arkasını Aladağlar'dan kurtarmadan da kara bulutların içine girdi yeniden. Mirzo güne baktı, acıyla yüzü buruştu. Sürüyü yeniden kattılar önlerine. Koyunlar acı acı melemeye başladılar. Başlarını birbirlerinin karınları altına sokuyor, meleşiyorlardı. Kuşluk zamanına vardılar kuru dereye. Yelin nefesi kesildi derede. Filito bir taşa siperlendi. Koyunların meleşmeleri kesildi. Mirzo kenger kurusu, yelkovan kurusu topladı yarıklardan. Getirdi Filito'nun önüne yığdı. Sonra altından ateşledi. Kurular birden alevlendi. Daha elleri bile ısınmadan söndü. Gün bir ara bulutların arasından boy gösterdi. Bir çıra sıcaklığı yayıldı Saragöl'e. Filito yüzünü güne tuttu. Mirzo kalktı, ellerini ovuşturmaya başladı. Koyunlar dikene ağız attılar. İki koç ufaktan bir iki boynuz tokuşturdular. Gün yeniden girdi bulutların arasına. Saragöl karardı.

Mirzo,

"Davranalım Filito babam," dedi. "Sürüyü tez ulaştırmamız gerek Murat'a. Hayvanların ağzına dün geceden bu yana bir şey girmedi. Hiç değilse Murat'ın kenarında az da olsa yeşil değer ağızlarına."

Filito kalktı. Sürüyü bir zaman derenin içinden yürüttüler. Gün yeniden çıktı. Sürüyü dere baş yukarı vurdular. Sürü düze ulaşınca Mirzo rahatladı. Günün ılıklığı koyunlara da bulaştı. Sürü yayıldı. Mirzo dağarcığındaki ekmeklerden birini çıkardı. Yarısını böldü, Filito'ya uzattı.

"Hele ye bu ekmeği," dedi, "belki kanın kızışa."

Filito ekmeği aldı çuvalın altından yemeye başladı. Mirzo sürüden yana yürüdü. Çok geçmeden de sürünün ağzını Murat'a doğru çevirebildi. Elinde gezdirdiği ekmeğin öbür yarısını yemeye başladı. Gün bulutların arasında kendine bir koca boşluk buldu. Mirzo göğe baktı, sevindi. Sürü Dılo Bey'in topraklarına girdi sonunda. Filito başındaki çuvalı omzuna indirdi. Mirzo coşageldi. Yele inat bir türkü tutturdu. Ama gücü yetmedi yele. Ağzından çıkanı yel aldı gitti. Filito, Mirzo'nun ağzını ördek balası gibi açıp yumduğunu görünce gülmeye başladı. Bozkır ferman dinlemiyordu bugün. Uzun bir uğraştan sonra insanoğlunu alt etmenin rahatlığı içinde esip savuruyordu. Ne türkü tanıyordu, ne canlı. Zalim bir ejderha olmuştu güz. Yel atlı zalim bir ejderha.

Küçük bir sırtı aştılar. Filito sürüye doğru gelen eli tüfekli iki adam gördü. Mirzo'ya bağırdı, adamları işaret etti. Mirzo da gördü adamları. Filito'ya el salladı. Filito Mirzo'dan yana koştu. Mirzo: "Kötü kıstırıldık, yanımızda bir bıçak bile yok," diye düşündü. Filito yanına ulaştı, korkulu gözlerle baktı Mirzo'ya. Mirzo korkusunu saklamaya çalıştı, yüzünü rüzgârdan yana döndü, gözlerini kıstı.

"Filito, tez adamlar ulaşmadan sürüyü bir araya toplayalım," dedi.

Her biri bir yandan sürüyü dolandılar. Sürü toplandı, iç içe girdi. Adamlar hızlı adımlarla geldiler, sürünün yanını dolaştılar. Filito Mirzo'nun eteğini tuttu. Adamlardan kısa boylu olanı eliyle ağzıyla selam verdi daha yanlarına varmadan. Sesi ulaşamadı Mirzo'yla Filito'ya. Mirzo,

"Aleykümselam," diye aldı selamı.

Yanlarına vardılar. Mirzo'nun korkusu daha bir arttı. "Adamların planı kötü," diye geçirdi içinden bir çırpıda. Selam veren kısa boylu,

"Korkmayın kardaşlar," dedi gülümsemeye çalışarak. "Niyetimiz kötü değil. Dılo Bey'in hizmetkârlarıyız. Niyetimiz kötü değil ama, haberimiz kötü."

Mirzo zor ha zor,

"Hayır ola kardaş?" diye sordu.

"Valla kardaş hayır desem, hayır değil. İşin aslı kötü. Nasıl anlatam? Dılo Bey dün gece Cımşid Bey'le akraba oldu. Kızını aldı Cımşid Bey'in."

"Dilan'ı mı?" diye sordu. Sesinin titrekliğine güç yetiremedi.

"Evet," dedi uzun olan, "Dilan'ı aldı. Neylersin zenginlik bu. Saragöl'de onbeş-yirmi yaşlarında gençler kadınsızlıktan kırılır, evlenemez. Ama elli yaşındaki bey senede bir karı eskitir. Saragöl'ün yasası bu. Bu dünya onların kardaş. Neyse... Dün sizle yağlı ballı olan adam, Cımşid Bey'den kızı alınca kırk yıllık düşman kesildi. Artık topraklarından geçmenizi istemiyor kardaş. Bizi yanlış anlamayın. İnanın, bu haberi size içimiz sızlaya sızlaya veriyoruz. Ne yapalım emir kuluyuz Dılo Bey'in kapısında. Daha doğrusu altı üstü götü boklu iki hizmetkârız. Onun için kusurumuza kalmayın. Şimdi sürüyü köyünüze çevirin, bu topraklardan çıkın. Beyden emir böyle. Artık bundan sonra Allah yardımcınız ola!"

"Sağol kardaş," dedi Mirzo başı önünde.

Kısa boylu hizmetkâr cebinden bir zarf çıkardı.

"Dılo Bey bu zarfı da muhtarınıza götürmenizi istedi," dedi, Mirzo'ya uzattı.

Mirzo'nun eli titredi zarfı alırken. Uzun boylu hizmetkâr derinden iç geçirdi. Mirzo dayanamadı bunca acıya. Dizleri dayanamadı. Çöktü. Başını elleri arasına aldı. Gözleri yele meydan okudu. Önce uzaklara baktı. Göz yuvalarına yaşlar seğirtti yüreğinin başından. Ufaktan ufaktan ağladı. Kısa boylu hizmetkâr, döndü arkadaşına baktı, sonra çuvala sarılmış titreyen Filito'ya. Başını daha fazla dik tutamadı. Başı önüne düştü. Sesi boğuk çıktı.

"Gözü kör olsun yoksulluğun kardaş," dedi. "Gözü kör olsun kimsesizliğin... Ocağı talan olsun bizi zalimlere kul edenin... İnan kardaş, ufak bir dalım olsaydı daldalanacak, bir küçük toprağım olsaydı bu dünya yüzünde, değil Dılo Bey gibi bin tanesi, gökten Allah inseydi bu zulüm haberi size getirmezdim. Neylersin boynumuz iple bağlı doğmuşuz. Kusurumuzu bağışlayın... Eyvallah kardaşlar..."

Mirzo duymadı söylenenleri. Hizmetkârlar başları önlerinde döndüler, gittiler. Filito yanına çöktü Mirzo'nun. Başını Mirzo'nun omzuna yasladı. Alt dudağı büzüldü. Daha fazla dayanamadı göz yaşları. Mirzo'ya sarıldı. Mirzo ağladı, Filito ağladı.

Çok geç geldiler kendilerine. Çaresiz kalktılar. Sürü yayıldıkça yayılmıştı bozkıra. Mirzo,

"Haydi Filito babam," diye başını okşadı çocuğun, "davran. Neylersin bu bizim yazgımız. İki aşiret beyi arasına düşmüşüz bir kere. Özümüzü görmeden sevdalanmışız bir de. Sevda bizim neyimize, yaşamak bizim neyimize, gün görmek bizim neyimize. Bunlar beylere Filito babam. Bize çobanlık, bize acı çekmek. Bize yaraşan bunlar. Haydi durmayalım, toplayalım sürüyü, dönelim kara bahtlı köyümüze."

Filito son sözden ötesini anlamadı. "Mirzo delirmiş," diye düşündü. Korktu. Yeniden ağlamaya başladı.

"Ağlama babam, ağlama," dedi Mirzo. "Benim derdim bana yetiyor. Bir de sen yakma içimi. Haydi."

Öğleye kadar sürüyü zor topladılar bir araya. Ama köye gitmiyordu sürü. Sırtına değen değneklerin acısına aldırmıyor, ön ayaklarını öne gerip direniyordu. Fırsatı bulan Murat'tan yana koşmaya başlıyordu. Acıyla meleşiyorlardı. Dillerini çıkarıyorlar, başları gökte meleşiyorlardı. Yüceltilere sığınıyorlardı sanki. Mirzo'nun özüne alıştırdığı Sevdin'in gök mavisi koyunu durmadan Mirzo'nun ayaklarını yalıyor, Mirzo kaçan bir koyunun peşinden koştukça o da koşuyor, acı acı meliyor, Murat'a izin çıksın diye yalvarıyordu. Mirzo hem ağlıyor, hem de:

"Hadi benim anam," diyordu, "hiç değilse sen yapma bunu bana. Ben istemem mi sen en iyi otları yiyesin, istemem mi en soğuk sulardan sulanasın. Hiç elimden yabani yonca, dağ otlarının en güzelini yemedin mi? Hele bütün sürüye kıysam sana nasıl kıyarım. Bana yardımcı ol gök anam. Devran o devran değil şimdi. Başımız dertte. Sabret. Seni gene yaban yoncasıyla besleyeceğim, sana gene dağ otları yedirecek, kuzunu sırtımda taşıyacak, buz gibi sulardan sulayacağım. Hele bir sabret."

Gök koyun sanki söylenenleri anlıyor, sürünün içine dalıyordu. Sürü köye doğru yol almaya başlayınca gene sürüden ayrılıyor, Mirzo'nun yanına geliyordu. Mirzo,

"Hadi benim gök anam, hadi öbür koyunları da kandır köye dönelim. Söz veriyorum, bahara sizi en iyi yerlerde otlatacağım, en soğuk sulardan sulayacağım," deyip eliyle sürüyü gösterince koyun dönüyor, yeniden sürünün içine gidiyordu.

Gün öğleyi savuştu. Sonunda sürü de bıktı, Mirzo'yla Filito da. Terlere bulandılar acılı yelin önünde. Sürü çaresiz tuttu köyün yolunu. İkindi üzeri indiler köye. Sürünün erken döndüğünü görenler koştular. Koşanları görenler de koştular. Bütün köy çoluk çocuk karşıladılar sürüyü. Filito kendini zor attı Kazo'nun kucağına. Kazo'yla göz göze geldiler. Filito daha fazla dayanamadı, başı yana düştü, bayıldı. Mirzo olanları ağlaya ağlaya anlattı. Sonunda da cebindeki zarfı çıkardı, Nuro'ya uzattı.

"Dılo iti bunu da sana yollamış," dedi.

Nuro zarfı aldı. Açarken elleri titredi. Zarfın içinden yeşil yüzlükler, beşyüzlükler çıktı. Paraları elinde tuttu, etrafına şaşkın şaşkın baktı:

"Bu ne?" diye sordu Kazo'ya.

Kazo Filito'yu gençlerden birinin kucağına koydu, Nuro'nun elinden paraları aldı.

"Ne olacak Nuro?" dedi. "Para... Yani anlayacağın Dılo iti bize otlukları da satmaktan vazgeçmiş."

Koyunların melemeleri yüreklerini yaka yaka girdiler köye. Çok geçmeden melemelere kadınların feryatları da karıştı. Acı çığlıklar yelin sesini sabahtan bu yana ilk defa bastırdı, geçti.

Köyün bütün erkekleri gün batmadan Apo Mıkko'nun evinde toplandılar. Kadınlar evin avlusuna doluştular. Hıçkırıklarını bastırmaya çalışıyorlar, beceremiyorlardı. Çocuklar aptal aptal bakıyorlardı kadınların yüzlerine. Korku, şaşkınlık yıkıp bitiriyordu körpe vücutlarını. Açlıklarını unutmuşlardı. Titriyorlar, analarının etekleri altına sokulmaya çalışıyorlardı. Koyunların yanık

yanık melemeleri damları delip çıkıyor, Apo Mıkko'nun avlusuna ulaşıyor, kadınların hıçkırıklarında düğümleniyordu.

Erkekler sessiz oturuyorlardı. Başları önlerinde, düşünceleri ağular içinde yüzüyordu. Korkunç, ürkütücü sessizliği Fadıl'ın sesi bozdu:

"Bu muydu planlarınız," dedi. "Söyleyin, bu muydu. Koç yiğitlerimize bakın hele, koç yiğitlerimize! Hay siz de yere bataydınız, planlarınız da! Diri diri öldürdünüz bizi. Yok efendim hizmetkârlık kötüymüş, yok efendim göçeceklerine ölseler daha iyiymiş. Bu çektiklerimiz hizmetkârlıktan, göçüp gitmekten daha mı iyi Kazo Bey, Nuro Bey!"

Daha fazla konuşamadı. Gözünden akan yaşlar ak sakalını ıslatmaya başladı. Kazo kalktı, gitti Fadıl'ın önüne oturdu.

"Kendine gel Fadıl amca," dedi yavaşça; "Sen böyle yaparsan diğerlerinin hali ne olur? Bak avluda kadınlarımız, çocuklarımız bizi dinliyor, bizim gözümüze bakıyorlar. Hem ağlamak neyi değiştirir ki!"

Sonra cebinden tütün tabakasını çıkardı.

"Hele bir tütün sar Fadıl amca, iyi gelir," dedi.

Fadıl bir eliyle gözlerini kuruladı, bir eliyle de tabakayı aldı. Sevdin dayanamadı. İçine yığılanları engerek gibi boşalttı:

"Zaten böyle yapa yapa ağzımıza sıçtınız Kazo," dedi. "Senin yaşlı bir anadan gayrı neyin var ki yüreğin yana. Bak, hele bir dışarıya kulak ver, dinle. Dinle, bak bu koyunların melemesi, bu ağlamalar senin o taş yüreğini yumuşatıyor mu hiç?"

Kazo'nun dudakları acı bir gülümsemeyle kıvrıldı. Sevdin'e derinden baktı. "Yumuşatıyor," dedi. "Ama yumuşatsa ne olur, yumuşatmasa ne olur. Ben de oturup kadınlar gibi ağlayınca gökten ot mu yağacak? Eğer ağlamanın yaşamamızı düze çıkaracağına inansam, değil bir gün, değil bir yıl, ömrümce ağlarım."

Nuro:

"Hele durun canım," diye girdi araya. "Hemen birbirimizi yemeye başlamayalım. Daha kar yağmadı, tipi bastırmadı.

Bugünden tezi yok üç dört koldan Saragöl'e düşelim. Ot dediğin canla satılmıyor ya, parayla bu namussuz. Dılo'nun vermediği otu başka yerlerden buluruz."

"Nereden bulacaksın?" dedi Sevdin. "Öbür beylerden mi? Beysiz köylerden ise kucak kucak mı toplayacaksın bunca koyunun otunu? Dilencilik göçmekten, hizmetkârlıktan daha mı iyi? Yok bilmem kar daha yağmamışmış, yok Saragöl'e düşerlermiş. Sizin bu aklınız değil mi bizi bu hallara düşüren. Kar yağmamış da oturup Kazo Bey'le Nuro Bey'i bekleyecek. Bir ay daha bekleyecek ki beylerin planı yerini bulsun. Ama sizde suç yok. Suç bizde. Suç bizde ki sizin gibi dığaların peşinden gittik. Gece köy beklemekten damlarımızın deliklerini bile kapatamadık. Peki, söyleyin bakalım ne olacak halımız?"

"Ne olacak ne?" diye Sevdin aldı sözü bu sefer. "Ne olacağını ben söyleyeyim. Kışın eli kulağında. Yarın öbür gün duyarız sesini. Çoğa kalmaz bastırır karıyla, tipisiyle. Baharda da Dılo ve Cımşid Bey koyunlarla bizim kokmuş leşlerimizi bulur."

Apo Mıkko öksürdü. Başlar o yana döndü:

"Gene başladınız bulgur kazanı gibi işi karıştırmaya. Bakıyorum siz yaşlılar yel ne yandan eserse o yana bel veriyorsunuz. Kadınlarımız Cımşid'in hizmetkârlarını dövüp motorlarını taşa tutup, topraklarımıza sahip çıktıklarında, 'Nuro ile Kazo gibi yiğit yok dünya yüzünde' diyordunuz. O zaman zorlu yiğit olanlar şimdi de dığa oldular. Durun bakalım... Zorlu bir işe girdik. Bunlar olacaktı. İşin başından beri bunları hepimiz bekliyorduk. İş başa düştü şimdi. Dayanacağız, Dayanmayan o zaman neden çekip gitmedi? Yol açıktı. Hizmetkârlığın yolu da, göçmenin yolu da... Gençlerimiz iyi dayandılar, iyi plan yaptılar. Haklarını yemeyelim. Bir yerde hata işlediler. Hatırlarsınız size dedelerimizin, babalarımızın öyküsünü anlatmıştım bir gece. Çoğunuz masal gibi dinlemişsiniz. Ders çıkarmamışsınız. Ermeni zamanındaki beylerimiz neyse bugünkü beylerimiz de o! Size o öykünün sonunda beylere güvenmeyin, demiştim. Güvendiniz. Cımşid'e güvenmediniz ama, Dılo'ya güvendiniz. Bunların adları ayrıdır, ama hepsinin adının sonunda 'bey' vardır.

Neyse olan oldu, torba doldu bir kere. Allah bile hata işlemiş şeytanı yaratmakla. Kul işlerse, ne olur? Dileğim bundan sonra olmaya. Zamanımız yok. Sevdin'in dediği gibi kışın eli kulağında. Didişmeyelim. Oturup başımızın çaresine bakalım."

Odaya yeniden zorlu bir sessizlik çöktü. Dışardan koyun melemeleri, bir de avludan tek tük hıçkırık sesi gelmese köy ölmüş sanırdınız. Sonunda odaya çöreklenen sessizliği Çorlu Heko dağıttı:

"Ben onu bunu bilmem," dedi başı önünde, "bugün kalkar giderim Cımşid Bey'in kapısına. İnsan el öpmekle erimez. Hele bir beyin elini öpmekle hiç küçülmez. Yoksa böyle aklını yitirmiş adamların sözüne uyup çoluk çocuğumu kışın ağzına atamam."

Kazo birden ayağa kalktı, Çorlu Heko'nun üstüne yürüdü.

"Bana bak Heko," dedi kin dolu, "özünü bil. Erkeksen kalk git bakalım. Baharki sözümü de unutma. Bu köyden gitmeye kalkanı kurşunlarım, bilesiniz."

Çorlu Heko yerinde kımıldadı, sesi boğuk çıktı:

"Sen burada hiç kimseyi zorla ölümün koynuna atamazsın," dedi.

Çorlu Heko'nun oğlu dikeldi kapı ardından. Başında terden ıslanmış papağını geri itti. Saçları alnına döküldü.

"Atar baba," dedi. "Ölsek de beraber kalsak da. Bunun başka yolu kalmadı."

Kazo'nun yüzüne acı bir gülümseme geldi, gitti. Yerine dönerken başını iki yana salladı ve,

"Şu dünyanın işine bak sen," dedi, "ölümden biz korkacağımıza üç gün ömürlülerimiz korkuyor."

Yerine oturdu. Papağını çıkardı, önüne koydu.

"Yemeyelim birbirimizi. Bizim bizden başka kimsemiz yok. Bir yol arayalım. Ama hizmetkârlık ve göçmek yolları yok bu yolun içinde. Düşünün. Bu zulümden nasıl kurtulacağımızın yollarını düşünün."

Herkes başı önünde düşünmeye başladı. Romo Mirzo'nun kulağına eğildi, bir şeyler fısıldadı. Mirzo usulca,

"Kalk söyle," dedi.

Romo dizinin üstünde sürünerek odanın ortasına geldi.

"Ben şöyle düşündüm," diye başladı. "Bugünden tezi yok sürüyü Aladağlar'a götürelim. Oranın beyleri zalim değillermiş. Koyunlarımızı dağıtır, kışı birkaç beyin yanında geçiririz. Gerisine de Allah kerim."

Nuro güldü ufaktan:

"Olmaz Romo," dedi. "Kış geldi gelecek. Biz sürüyü daha Aladağlar'a ulaştırmadan yolda kırarız. Hem kırmadan ulaştırsak bile orada sürümüze ot bulacağımız şüpheli. Sonra oranın beyi de bey. Bey değil mi? Adı dünya yüzünden kalksın. Bu düşünce değil Romo. Başka yol düşünmek gerek."

Apo Mıkko öksürdü, sakalını kaşıdı.

"Çocuklar," dedi, "aklıma bir düşünce geliyor, ama, sonunu getiremiyorum. Gelin koyunlarımızı yok pahasına da olsa satalım, diyorum. Satalım ama, elimizdeki parayla ne yapalım? Alışveriş desem, beceremeyiz. O iş şeytanlık ister, yalan dolan ister, vicdansızlık ister. İster babam ister. Biz de onları beceremeyiz işte. Başka şeye de aklım yetmiyor."

Suskunluk yeniden baş aldı gitti. Romo yeniden kımıldadı yerinde. Mirzo ne oldu diye dürttü. Aldırmadı. Dikeldi.

"Motor alalım," dedi.

Bütün gözler Romo'ya döndü. Romo kızardı, başını önüne indirdi. Çorlu Heko:

"He," dedi, "her kuşu ...k kaldı leylek. Deli deli konuşup durma orada öyle. Daha çift tutmasını bilmiyoruz, kalkıp motor süreceğiz."

Romo terledi, utandı. Kazo'nun gözleri ışıldadı.

"Niye olmasın?" dedi. "Olur da o yana da geçer. Sanki beylerin motorlarını beyler mi sürüyor? Cımşid, Dılo ot sürmekten başka ne bilirler? Onların motorlarını da sürenler hizmetkârlar. Şimdi

adları 'şoför' olmuş, ama eskiden hizmetkârdılar. Romo çok doğru söyledi. Bu iş benim de aklıma yattı."

Nuro sevinçle güldü:

"Yahu, hele durun bir, kendi kendimize düşünelim," dedi. "Bu Cımşid neden bizim topraklarımıza göz koydu? Koca üç köy neyine yetmiyordu gavurun?"

Kazo,

"Yetmemesinden değil Nuro," diye sözü aldı. "Toprakları yetmesine yetiyor, artıyor bile. Ama topraklarının verimi düştü. Bir gelin her yıl doğrursa, hali nice olur? Perişan olur, ezilir gider, yaşlanır gelinliğine doymadan. Toprak da insan gibidir Nuro. Onun da ekile ekile verimi düşer, yıpranır, yaşlanır."

"Öyle ya," dedi Nuro, "Kazo haklı. Cımşid'in toprakları otuz yıldan bu yana ekile ekile yaşlandı. Ama bizim toprak daha bakire duruyor. Şimdi anlıyorum Cımşid'in bizim topraklar için neden yanıp tutuştuğunu. Neden daha domurcuğu açmamış kızını kart Dılo'ya verdiğini. Valla ne derseniz deyin, Romo çok güzel söyledi."

Sevdin bıyık altından güldü.

"Bizim plancılar gene başladılar yaman planlar kurmaya," dedi. "Şimdi de başımıza motor belasını saracaklar. Daha düz yolda yürüyemiyorlar, tutup motor sürecekler."

"Biz sürmeyeceğiz," dedi Kazo. "Yoktur Saragöl'de şoför. İt kuyruğunu sallasa Saragöl'de şoförün ağzına değer. Eskiden beylerin ırgata ihtiyacı vardı, bütün Saragöl tırpancıydı. Şimdi ise beyler işi motora, hizmetkârlar da şoförlüğe döktü. Sincanlı Deli Rayo'ya ayda bir beşyüz verdik mi, tamam. Koşa koşa gelir, bir de elimizi öper. Sonra bu gençlerimiz de çobanlık öğreneceğine sizlerden, gider şoförlük öğrenir. Cımşid'in şoförlerinin bir Mirzo'dan, bir Romo'dan neleri fazla?"

Nuro,

"Valla Kazo çok doğru söylüyor. Bağımızın barını el yiyeceğine biz yiyelim," dedi.

Fadıl,

“Gene delirdiniz gençler,” diye sözü kesti, aldı. “Biz dedemizden babamızdan kalktık koyunculuk gördük. Size de gördüğümüzü öğrettik. Kalkmış eski köye yeni düzen getirmeye çalışıyorsunuz. Biz koyunsuz yapamayız. Alışmışız. Alışmışız koyunların sıcağında yatmaya. Koyunumuz olmazsa donarız kışın. Bu motor nerden çıktı? Bizim sözümüze kulak vereceğinize, kalkmış daha, tüyü bitmemiş bir dığanın sözüne inanıyorsunuz.”

Gençler ağız dolusu güldüler. Kazo,

“Bak Fadıl amca,” dedi, “eskiden Dılo’nun da Cımşid’in de kapısında sürüler vardı. Hem öyle bizimki gibi bir sürü de değil. Beş sürü, on sürü. Onlar nasıl onca sürüden vazgeçip işi demire döktüler? Sen beylerden daha mı akıllısın? Sonra kışları nasıl geçireceğimize gelince: Soba, alırız. Bilir misin sen sobayı Fadıl amca? Ya, bilmezsin. Soba dediğin şey Dılo’nun odasında, Cımşid’in odasında var. Tadını onlar bilirler onun. Sen bilmezsin. Hem isteseniz de, istemeseniz de bundan başka çaremiz yok.”

Romo’ya güven geldi. Kendini kapının ardından biraz ileri aldı:

“Motorumuz olursa korkumuz da azalır,” dedi. “Siz yaşlılar geceleri doya doya uyursunuz sobalarınızın dibinde. Bir motordur onu da biz gençler bekleriz sırayla. Ne otluğumuz olur, ne yakılma korkumuz. Ne sürümüz olur, ne de susuzluktan kırılma korkumuz.”

Dert bir kalın urgandı. Bir ucundan gençler, bir ucundan eskiler tutuyordu. Yaşlılar geçmişe, gençler geleceğe çektiler urganı. Sonunda gençler söküp aldılar urganı yaşlılardan. Kazandılar.

Yaşlılar yarı korku, gençler güven içinde dağıldılar. Kadınlar ise: Gökten ne yağmış da yer kabul etmemiş?

Mirzo damının önüne gelince durdu. Arkasından: vınlayıp duran rüzgâra elini şöyle bir salladı. “Git deli rüzgâr,” dedi. “Senin hükmün geçse bundan sonra ancak bozkıra geçer.”

Gece kimi korkulu düşlere yattılar köyde, kimi güvenle sarıldı karısına. Ama köyün bütün gençleri soğuğa aldırmadan şoför olma umudu içinde keçelerinin altında döndü durdular.

X

Ertesi gün ikindi olmadan Topal Hazım geldi köye. Bağır çağır, naz niyaz sürüyü yok fiyatına aldı. Kadınların hıçkırıkları, yaşlıların boyun bükmeleri kâr etmedi. Geceyi Apo Mıkko'nun damında geçirdi. Bite pireye aldırmadan horul horul uyudu. Daha gün köye ışık salmadan kalktı, giyindi, dışarı çıktı. Gerindi gözlerini ovuşturdu. Çeşmenin başına indi yüzünü yıkadı. Sürü toplandı çeşme başına. Koyunları tek tek gözden geçirdi. Akşamdan almak istemediği aksak, sakat, yaşlı koyunların iyilerin yerine verilmesini istemiyordu. Tek Hazo'nun aksak koyununu geri çevirdi. Sürü bir tamam olunca, gençlerden de yanına birkaçını aldı, sürüyü köyden çıkardı. Tepede rüzgâr düne inat esiyordu. Koyunlar huysuzlandı. Elli liraya Mirzo'yu köyüne kadar yardımcı tuttu. Öbür gençler köye döndüler. İçlerinde anlayamadıkları duygularla birlik. Anlayamıyorlardı. Yüreklerinin bir yanı sevinç, öbür yanı da acı bir buruklukla atıyordu. Kazo çeşmenin başında köylülere bu kışı nasıl geçirmeleri gerektiğini anlatıyordu.

"Çaresiz bu kışı evimizde kalan birkaç aksak koyun ve ineklerimizle geçireceğiz. Sabretmekten başka olanağımız yok," diyordu.

Herkes sessizce dinliyordu, başı önünde. Hoş, ses çıkarıp da ne olacaktı?

Mirzo sürüyü öğle üzeri Topal Hazım'ın çobanlarına teslim etti. Elli lirasını aldı, katladı, cebine koydu, başı önünde, değneği koltuğunun altında geri döndü. Gün sarı ışıklarını Saragöl'den çekmeden köyün yakınlarına ulaştı. Ayakları daha fazla dayanamadı Mirzo'nun yüküne. Yorgunluğunu kara bir taşın üstüne yığdı. Tabakasını çıkardı, kalın bir sigara sardı. İçi dışı sızım sızım sızlıyordu. Kolu kanadı kırılmış gibiydi. Şimdi Saragöl kadar yalnız, bir hizmetkâr kadar kimsesizdi. Sürüsünü teslim ederken bir yarısını da orada koymuş geliyordu.

Kara taşın üstünde gök koyunu, içinden çıkarıp atamadığı gök koyunu yeniden düştü aklına. Yüreği sıkıştı, içi bulandı. Yüzünü kamçılayan acı yele aldırmadı. İnsanlardan çok koyunlar arkadaşı olmuştu ömrünce. İnsandan çok koyunun vefakârını, koyunun inatçısını, koyunun sevdalısını, koyunun aptalını, şeytanını tanırdı. Ebeliğini yapmadığı, anasını tanımadığı koyun yoktu sürüsünün içinde. Sırtında getirdiği, müjdesini aldığı parlak tüylü kuzular daha bir yıl geçmeden koyun olur katılırdı sürüsüne. Sürüsü her şeyiydi. Kurda karşı canından önce sürüsünü korurdu. Susuzluklarını, açlıklarını onlardan çok duyardı içinde. Kavalını bir koyunları anlardı. Üflemeye başlayınca açlıklarını, susuzluklarını unutup dört yanını sararlar, hayranlıkla dinlerlerdi. Kaval susunca meleşirlerdi "çal" diye. Bunu bir Mirzo bilirdi, bir de koyunları. Ama şimdi yoktular. Beslediği, büyüttüğü, canından çok sevdiği yavruları uçup gitmişlerdi yuvadan. İşte şimdi, kara taşın üstünde kanadı kırılmış dişi bir kuşa benziyordu. Uzaktan bir motor homurtusu duymasa yorgun gövdesi daha çok kalacaktı kara taşın üstünde. Homurtuya başını kaldırdı. Etrafına bakındı. Cımşid'in köyünden toz duman içinde gelen bir traktör gördü. Kendini çekti aldı kara taşın üstünden. Yüreği serçe yüreği oldu. Yola doğru yürüdü. Yolun otuz-kırk adım uzağında durdu. Değneğine yaslandı, başı önünde traktörün gelişini beklemeye başladı. Motorun gürültüsü iyice yaklaşınca başını kaldırdı, dalgın gözlerle baktı motora. Arabada biri kadın biri erkek iki kişi oturuyordu. Siyah elbiseleri içinde şeşbeş oturan Dılo Bey'i tanıdı. Kadının başında al bir duvak vardı.

"Dilan," dedi Mirzo acıyla.

Geri dönüp koşmak, Dilan'ı görmemek istedi. Yapamadı. Yüreği bütün gücüyle direndi Mirzo'ya karşı. Mirzo yenildi yüreğine.

Traktör az ötesinden geçti. Şoför selam verdi gülerek. Kadın da dönüp baktı şoförün selam verdiği yana. Başından duvağı kaldırdı Mirzo'yu görür görmez. Mirzo tanıdı Dilan'ı. Erkekliğinden utanmasa, yüreği bu sefer kendine yardımcı olmasaydı, çöküp kalacaktı olduğu yere. Dılo Bey de başını çevirdi baktı Mirzo'ya. Sonra döndü Dilan'a bir şeyler söyledi. Dilan hırsla indirdi duvağı yüzüne. Motor homurtularla Dılo Bey'in kahkahalarına eşlik ede ede geçti gitti önünden. Her gözüne bir damla yaş geldi. Onlar da aşağı akıp gitmeye fırsat bulamadan kirpiklerine bulaştı kaldı. Traktör noktalaşıncaya kadar kımıldamadı. Acısı çoğaldı çoğaldı. Acı kin oldu içinde. Değneğini önünde duran küçük bir taşa vurdu. Taş havalandı gitti. Başını göğe doğru kaldırdı, derinden nefeslendi. Kin hınç oldu bacaklarında. Hızla geri döndü, yürüdü. Hiçbir şey duymuyordu. Başı uğulduyor, içi kinle dolup taşıyordu. Beyleri düşünüyordu "Kan emenler," diye söyleniyordu, "şimdilik devran sizin. Sürün devranınızı. Ama unutmayın bu devran bir gün de bize dönecek!"

XI

Kara kara, yığın yığın bulutlar geldi Aladağlar'dan, Kateviler'den, Süphan'dan. Saragöl kudurmuş göğün altında büzüldü, sarardı. Kara bulutlar ejderhaya benzeyen ağızlarıyla önce alev kustu Saragöl'e. Gürledi, korku saldı körpe yüreklere. Hıncını alamadı Saragöl'den kararıp gürlemekle. Bu sefer içinde ne varsa kusmaya başladı. Sudan direkler çakıldı bozkıra. Bir ucu yerde, bir ucu gökte direkler. Gece gündüz demeden yağdı, yağdı. Dağlarda, ovada tek bir canlı bırakmadı. Önüne kattı, sildi süpürdü. Güçsüz olanları Murat'a, Arabalı Deresi'ne, güçlüleri de inlere, kaya kovuklarına, toprağa gömülmüş damlara. Saragöl günlerce titredi durdu. Baş eğmedi ama. Dayandı. Yağmur güç yetiremeyince güçlülere, doluya çevirdi, kurşun yağmuruna tuttu ovayı. Sonunda gök bıktı usandı zulüm yağdırmaktan. Kara bulutlarını aldı götürdü Acem eline. Bu sefer ak bulutlar geldi Ağrı Dağı'ndan, Köse Dağ'dan. Barış getirdi kara bulutlara inat. Ara sıra yol verdi güne. Saragöl az da olsa kurtuldu titremekten. Yığın yığın ak bulutlar günlerce çamurlu, perişan Saragöl'ü sessizce seyretti. Bunca yoksulluğu, pisliği seyretmeye dayanamadı sonunda. Tuttu bir gecede dağı taşı beyaza buladı.

Kış geldi, zulüm geldi, afat geldi. Saragöl beyaz karın altında çekildi kabuğuna. Kurduyla, kuşuyla, insanıyla, hayvanıyla altı aylık kış uykusuna yattı.

Saragöl beyleri nar gibi sobalar başında altı minderli, dalı yastıklı, yamacı çift karılı besiye durdular. Yağlar ballar doldu boşandı karınlarından. Körpe ceranlar ezdiler altlarında gece demeden gündüz demeden. Göbekleri yağ üstüne yağ bağladı.

Saragöl'ün yoksulu ile hizmetkârı ise ocak başında, inek yamacında, karnında yarım tas aş, sırtında eski bir keçe, kucağında titreyen çocuklar, içinde geleceğin korkusu bekledi baharı.

Saragöl'ün hayvanlarına gelince: Samandan bıktılar, yazdan kalan yağlarını eritmeye başladılar.

O kış Kazo ile Zozan evlendiler. Bütün köy sevindi. Düğün yapmadılar. Nikâhlarını Apo Mıkko kıydı. Üç kadın doğurdu. Reco ile Çorlu Heko da öldüler. Tipili bir günde Çorlu Heko'yu, güneşli bir günde de Reco'yu gömdüler kara toprağa. Ne doğanlara sevindiler, ne de ölenlere ağladılar. Tek Reco'nun ölümünde birkaç kadın ağıt yaktı töre yerine gelsin diye.

Saragöl'e gelen altı aydan fazla eyleşmez. Ne tüccar, ne memur, ne de kış. Şöyle bir gelirler, devran sürerler, zulüm yağdırırlar, giderler. Gelme zamanı da öz ellerindedir, gitme zamanı da. Tahsildar harman başı gelir. Yoksula aman dedirtir. Sonunda sıçar, sıvar, gider. Tüccar güzün sökün eder. Kimin elinde ne varsa ucuza kapar, torlar toplar o da gider. Sonra kış gelir. Yoksulun kanını emer, ne varsa ilindirir. Onca zalim kış da bakarsın iki bahar yağmuru, üç Acem yeli yer yemez bozguna uğrar, sökülür, erir Murat'a, Almalı Deresi'ne, Arabalı Deresi'ne karışır gider. Sonunda bahara beyler salına salına, yoksullar ilene ilene çıkarlar.

Baharın götü açılır açılmaz Cımşid Bey vilayete göç etti. Eşyasını iki kamyon, özüyle karılarını da bir minibüs taşıdı zor ha zor. Köyü oğlu Cemal'e bıraktı. Cemal, Cemal Bey oldu Saragöl'de.

Kar çiçeği, nevruz açtı, soldu. Ardından yeşil uç verdi topraktan. Bahar coşa coşa geldi Saragöl'e. Onbeş gün içinde de gelincik

kırmızıya, mayıs çiçeği sarıya, keçimemesi maviye, kurtkulağı mora boyadı Saragöl'ü.

Kazo ile Nuro seher yelinin nazlı nazlı estiği bir bahar sabahı tuttular vilayetin yolunu. Ceplerinde bir sürünün parası, yüreklerinde sevinç ve umut dolu gittiler.

Filito üç gün bekledi yollarını. Günle birlik tuttu kasabanın yolunu. Bir tepeden göz altına aldı yolu. Üç gün boyunca acıktıkça kenger yedi, kuzukulağı yedi, yemlik yedi. Günü Almalı Deresi'nin ardına yolcu etmeden de dönmedi köye. Her dönüşünde kurtkulağı topladı yamaçlardan. Zozan, çiçekler içinde en çok kurtkulağını severdi. Filito biliyordu bunu. Her akşam deste deste kurtkulağı götürdü Zozan'a. Zozan da her akşam yarım ekmeğin arasına yağ koydu verdi Filito'ya. Evin içi kurtkulağından görünmez oldu. Nereye baksan deste deste mor beyazlı kurtkulağı duruyordu. Kazo'nun askerlik fotoğrafının çerçevesinde, merteklerin arasında, Zozan'ın çeyiz sandığının üstünde, kapı aralarında. Eyşan gelinine bakıp bakıp gülüyordu:

"Zozan kızım sağol. Baharı bizim eve de getirdin sonunda," diyordu.

Filito o gün yine günle birlik yola düştü. Her gün erden kalkıyor, köyün öbür çocuklarına görünmeden, gizlice kasaba yolunu tutuyordu. İşine öyle geliyordu. Motorun müjdesine Apo Mıkko'nun yapacağı leppiği, Mirzo'nun hındırek sapından keseceği kavalı, Romo'nun da vereceği yüz kınalı aşıkı[1] köyün öbür çocuklarıyla bölüşmek istemiyordu da ondan. Hele bunları geç, ya Zozan'ın adını söylemediği müjdeliğini Reco mezardan kalkıp gelse gene bölüşmek istemezdi.

Tepeye çıktı. Serin bahar yeli yüzünü doladı. Ovadan gelen tarla kuşlarının sesi yelin ağzından çiçek kokularına karışıyordu. Bir keçimemesinin yanına çöktü. Bir yandan yolu gözaltında tuttu, bir yandan da keçimemesinin çiçeklerini emdi. Ağzı tatlandı. Kuşluğa doğru kenger topladı, yedi. Bir kanteper sapı kopardı, geldi bir deli çaşır tümünün gölgesine oturdu. Cebinden paslı bir

1 Aşık: Hayvanların dizinden çıkarılan kemik

bıçak çıkardı. Ağzını zorla açtı. Saptan kaval yapmaya çalıştı. Üç kanteper sapı değişti. Beceremedi. Bütün uğraşı puç[1] oluyordu sonunda. Mirzo'nun kavalını örnek alıyordu. Benzetiyordu da. Ama ağzına alıp Mirzo gibi üflediğinde saptan ufak bir cızıltı çıkıyordu. Kaval yapma derdine o kadar düştü ki yolu molu unuttu. Birden bir motor sesiyle geldi özüne. Sıçradı, kalktı. Dört bir yanına bakındı. Mavi bir traktör uzağından geçmiş köye gidiyordu. Her biri şoförün bir yanına oturan Kazo ile Nuro'yu tanıdı. Bütün gücüyle bağırdı. Sesi yele karşı geldi, uzağa gidemeden söndü. Koştu, Traktör tam tepeyi aşacakken Kazo Filito'yu gördü. Traktör durdu. Filito kurttan kaçan koyun örneği ulaştı traktöre. Nuro,

"Guro Filito, ne işin var bu dağın başında? Haydi bin yanıma," dedi.

Filito tam binecekken müjdeleri anımsadı. Ayağını geri aldı traktörden. İkirciklendi, başını kaşıdı Kazo,

"Ne duruyorsun Filito? Binsene," dedi kızgın.

Filito boyun büktü:

"Kazo amca," dedi, "tam üç gündür yolunuzu bekliyorum. Müjde alacaktım Zozan'dan, Apo Mıkko'dan, Romo'dan, Mirzo'dan. Siz bir sigara içimliği durun, ben müjdeye gideyim. He?"

Yalvaran gözlerle baktı Kazo'yla Nuro'ya. Kazo güldü:

"Rayo kardaş, biraz bekleyelim burada. Birer sigara içelim. Filito yaman bir yiğit olacak, kırmayalım."

Rayo başıyla "olur" dedi.

Nuro,

"Davran guro," dedi.

Filito davrandı. İniş aşağı koptu, yel gibi gitti.

Motor daha harmanlara ulaşmadan bir gürültü koptu köyden.

Elinde işi olan işini, çocuklar oyunlarını, düşünenler düşüncesini, uyuyan uykusunu bıraktı. Deli Rayo bütün köyün üstlerine

1 Puç: Piç.

geldiğini görünce şaşırdı, eli ayağına dolaştı. Traktörü durdurdu. Şaşkın şaşkın Kazo'nun yüzüne baktı. Kazo güldü:

"Şaşırdın mı Rayo kardaş?" dedi. "Haklısın. Nerden bileceksin umudumuzun neye bağlandığını."

Traktöre ilk Filito ulaştı. Ardından da köyün öbür çocukları. Kazo ile Nuro traktörden atladılar. Çocuklar traktöre daraştılar.[1] Çocuklardan sonra gençler, ardından kadınlar ulaştılar. Kazo'yla Nuro'ya sarılan mı dersin, sevinçten gözyaşı döken mi dersin, traktörü çocuk gibi okşayan mı dersin. Deli Rayo direksiyonun başında dondu kaldı. Kime bakacağını, ne yapacağını şaşırdı. En son yaşlılar ulaştı harmana. Apo Mıkko boynuna çatı taktığı aksak bir koyun çekiyor, Sevdin de koyunu arkadan itekliyordu. Fadıl en önde değneğini kalabalığa sallıyor, bir yandan da bağırıyordu:

"Hele çekilin, yol açın hele kurbana!"

Kalabalık sonunda dalgalandı Fadıl'ın değneği önünde. İkiye ayrıldı. Mirzo ile Romo koyunu traktörün önünde yere yatırdılar. Apo Mıkko dualar içinde kesti koyunu. Koyun çırpındı, titredi. Apo Mıkko:

"Motorumuz köyümüze hayırlı uğurlu olsun," dedi, kana bulanan bıçağı koyunun dökülmüş tüylerine sildi.

"Amiiiin" sesleri yükseldi göğe.

Kazo köyün yaşlılarını traktöre bindirdi. Deli Rayo motoru çalıştırdı. Sevdin dört bir yana el sallıyor, Apo Mıkko gülüyor, Fadıl da değneği ile traktörü çocuklardan korumaya çalışıyordu. Köy köy olalı böyle bir şenliği ömründe ilk görüyordu. Bütün köy Saragöl'ün baharına ayak uydurmuş yelin ağzında salınan mayıs çiçekleri gibi sevinçle dalgalanıyordu.

Traktör Apo Mıkko'nun kapısında durdu. Herkes dikkatle, gururla, sevinçle bir zaman traktörün yanını dolandı, seyretti. Romo traktöre kimsenin elini dokundurmadı.

"Elinizi sürmeyin," diyordu durmadan. "Kirletirsiniz, yazık."

1 Daraşmak: Tırmanmak.

Apo Mıkko Kazo'yu çağırdı yanına:

"Kazo oğlum," dedi gülerek. "Böyle Mamo'nun ayısı gibi dolanıp durmayın. Halay tutulsun. Bugün hepimizin bayramı."

Kazo iki elini havaya kaldırdı.

"Susuuuun!" diye bağırdı

"Haydin gençler, durmayın. Halay başlasın."

Gençler halay tuttular. Kızlar, gelinler, delikanlılar koççeri çektiler traktörün etrafında. Sevdin dayanamadı. Yaşlıların arasından kalktı, o da halaya girdi. Apo Mıkko güldü:

"Eskiden düğünlerin başı bu bizim Sevdin'di. Kocadı şimdi. Eskiden görecektiniz onu," dedi gülerek.

Romo koççeriye girip her şeyi unutunca çocuklar doya doya okşadılar traktörün mavi boyalarını.

Kadınlar kazan kurdular çeşme başına. Yaşlılar duvar dibine çöktüler. Nuro'nun tuttuğu yapılı sigaraları yaktılar, ağızlıklarına takıp tellendirdiler. Çok geçmeden topal koyunun etinin kokusu dağıldı köye. Çocuklar traktörü unutup kazanın başını sardılar.

İkindiye doğru çeşme başına sofralar kuruldu. Bütün köy topal koyunun etinden tattılar, karınlarını ise bulgur pilavıyla doldurdular. Gün bu gündü. Devran bu gün. Bu sefer koççeri çeşme başında başladı. Halay türküleri köyü indirdi, kaldırdı. Yaşlılar gençlik günlerine gittiler, gözleri mutlulukla ışıldadı.

Kazo Nuro'nun yanına yaklaştı. Kolundan çekti kenara:

"Hele şuraya bak Nuro," dedi usulca.

Nuro baktı. Mirzo ile kızı Cemo birbirlerinin bellerine sarılmış, kan ter içinde koççeri çekiyorlardı. Kazo,

"Bakıyorum da sabahtan bu yana Mirzo senin kızın hiç terkini vermiyor. Yakında kaynata olacaksın herhal."

"Mirzo gibi oğula bin Cemo kurban olsun," dedi, kızardı, gitti yaşlıların arasına oturdu.

Kazo güldü. Gözleri halayda Zozan'ı aradı. Zozan halayın başında, elinde mendil, kofisinin altından fışkırmış kara saçları

terden ıslak koççeri çekiyordu. Kazo gitti. Zozan'ın elinden mendili aldı, halayın başına geçti. Zozan güldü, sarıldı kocasına. Can cana oynadılar.

Halay gece de devam etti. Komlarda, ahırlarda, kapı önlerinde gece yarılarına kadar türküler söylendi. Filito koççeri çeken Zozan'ın eteğini usulca çekti. Zozan arkasına döndü, Filito'yu gördü. Güldü. Koççeri'yi bıraktı. Alnında domurcuklanan teri elinin tersiyle sildi, yana kayan kofisini düzeltti.

"Bildim Filito," dedi göğsü kalka ine. "Müjdeni istiyorsun."

Filito kızardı, başını önüne indirdi. Zozan:

"Gel, eve gidelim," dedi, Filito'nun elinden tuttu çekti.

Koşa koşa eve gittiler. Zozan kemerine bağladığı anahtarını çözdü, sandığı açtı. Filito'nun yüreği vurmaya başladı. Zozan sandığın dibinden bir puşi[1] çıkardı. Puşiyi açtı. İçinden çıkan gümüş işlemeli kavalı Filito'ya uzattı.

"Al Filito," dedi gözleri dola dola, "al babam. Bu Kamılo'nun yadigârıydı. Senin olsun."

Filito'nun gözleri ışıldadı. Kavalı kaptığı gibi fırladı, gitti. Zozan'ın ufak ufak ağladığını görmedi bile.

Gece yarısına kadar güldüler, oynadılar, söyleştiler. Sonra ağır bir mutluluğun altında derin uykulara daldılar. Zozan soyunmadan çırayı söndürdü. Odanın içine ay ışığı doldu. Üstündekileri aceleyle çıkardı, Kazo'nun koynuna girdi. Kırk yıllık hasret gibi sarıldılar birbirlerine. Kazo soludu. Zozan,

"Dur," diye fısıldadı. "Acele etme. Eyşan anam daha uyumamıştır. Acelen ne Kazom? Gece gitmedi ya!"

Kazo Zozan'ın başını göğsüne bastırdı. Yüreği içine sığmıyordu. Bir zaman birbirlerinin soluklarını dinlediler. Çok geçmeden Eyşan ufaktan horlamaya başladı. Kazo Zozan'ın başını göğsünden aldı, yukarı, ay ışığına doğru kaldırdı. Ay ışığında daha bir güzel oldu Zozan. Zozan güldü. Gözleri birleşti. Tam o sıra derin-

1 Poşi: Renkli başörtüsü.

den derinden iki el, üst üste silah sesi geldi. Zozan'ın kara saçlara dolanmış başı düştü Kazo'nun elinden. Kazo sıçradı yataktan. Aceleyle giyindi. Baş ucundan onluyu aldı, dışarı koştu. Kurşun gibi gitti Apo Mıkko'nun kapısına. Traktör sessiz, ay ışığında mavi mavi parlaya parlaya duruyordu. Nefesini tuttu, bekledi. Nuro da don gömlek katına elinde onlusu geldi. Damlarda tek tük çıralar yandı. Kazo,

"Harman tarafından sesler geliyor," dedi.

Harmanlara doğru koştular. Karşıda iki karartı gördüler. Kazo,

"Kim var orada?" diye bağırdı, mermiyi namluya sürdü.

"Biziz," dedi karşıdan bir ses. "Benle Mirzo."

"Sen misin Romo?"

"Evet. Biziz."

"Silahı siz mi attınız?" diye Nuro sordu.

"Evet. Biz attık."

"Bir şey mi oldu?"

Birbirlerine ulaştılar. Romo'yla Mirzo'nun ellerinde av tüfekleri vardı.

Romo,

"Bütün köy yatınca Mirzo'yla birlikte motorun yanında kaldık. Hani eskiler, 'kurt dumanlı günü sever,' derler. Biz de ne olur ne olmaz motoru bekleyelim dedik Mirzo'yla. Bir ara uyku kötü bastırdı ikimize de. Mirzo, 'Hele bir harmanları dolaşalım, açılırız,' dedi. Harmanlara çıktık. Karşıdan gelen dört beş karartı gördük ayın ışığında. Saklandık. Ellerinde silahlar vardı. Birinin de elinde bir gaz tenekesi vardı. Niyetlerini anladık. Saklandık bir çukura. Yaklaşınca da ikimiz birden ateş ettik. Vuramadık itlerden birini. Tenekeyi de bırakıp kaçtılar."

Mirzo elindeki tenekeyi yukarı kaldırdı.

"İşte bunu," dedi. "İçi de gazyağı dolu."

Nuro güldü, elini Mirzo'nun omzuna koydu.

"Sağol enişte," dedi. "Nasıl bildin bizim evde gazyağının tükendiğini."

Mirzo'nun kızardığını seçemediler ayın ışığında. Kazo:

"Nasıl bildin ne demek Nuro? Elbet sizin evden biri söylemiştir."

Konuşa konuşa köyün içine geldiler. Romo birden:

"Hele bakın," diye Apo Mıkko'nun kapısını gösterdi.

Apo Mıkko'nun kapısına döndü başları. Şaşırdılar. Bütün köy çoluk-çocuk, kadın-kız traktörün yanını sarmış bekleşiyorlardı. Erkeklerin ellerindeki silahlar ışıl ışıl parlıyordu ay ışığında. Kalabalığa yaklaşınca Sevdin bağırdı:

"Ne oldu Kazo? Bir şey mi var?"

Elinde eski bir av tüfeği vardı.

"Bir şey yok Sevdin amca," dedi Kazo. "Beylerin itleri bizim motoru merak edip görmeye gelmişler. Gündüz bey götü yalamaktan zaman ayıramadıklarından, gece yarısını seçmişler. Bir teneke de gazyağı getirmişler hediye diye. Namussuzlar bizim motorun gazyağıyla çalıştığını sanmışlar. Öyle ya, beylerin motoru benzinle çalışırsa, bizimki de gazyağıyla çalışır olmalı."

Filito geldi Kazo'nun önünde durdu. Elinde kavalını tutuyordu. Kazo görsün istedi. Ama Kazo görmedi. Gözü Zozan'ını arıyordu kalabalığın içinde.

Sessizce dağıldılar. Kazo, Nuro, Mirzo bir de Romo traktörün başında kaldılar. Kazo elindeki onluyu Romo'ya uzattı:

"Al Romo," dedi. "Değişelim senin av tüfeğinle. Bu onlu artık benden çok sana yakışır."

Silahlarını değiştirdiler. Nuro,

"Gel enişte," dedi, "Biz de değişelim silahlarımızı."

Kazo ile Nuro evlerine doğru yürüdüler. Mirzo ile Romo traktörün yanında kaldılar. Ellerindeki onlular ışık saçıyordu solgun aya inat.

SON